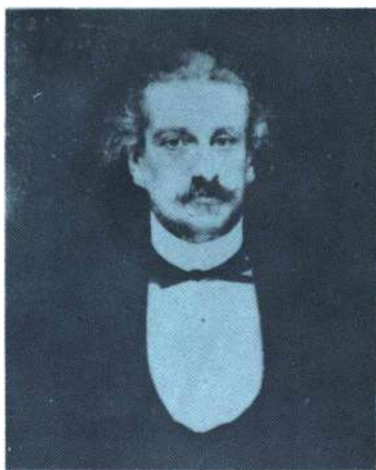

Al. ODOBESCU în anul
1890; portret în ulei de
G. D. Mirea (Muzeul de
artă al R. S. România)

**Coperta și prezentarea artistică:
VICTOR MAȘEK**

... creația populară nu este doar o sursă de subiecte, de teme bune oricând de împrumutat, ea ne dă mai ales posibilitatea să ajungem la înțelegerea modului specific în care un popor se situează în raport cu universul. „Specificul național” nu se rezumă doar la simple elemente decorative exterioare, ci implică un anumit fel de a reacționa în fața istoriei, hotărârea unui neam de a-și păstra propria individualitate, luând, la nevoie, chiar arma în mână pentru apărarea libertății naționale și a dreptății sociale, implică o anumită spiritualitate ușor de recunoscut. Operele marilor creatori, chiar dacă nu pornesc de la „motive” folclorice, poartă sigiliul inimitabil al gândirii și viziunii populare; acesta este și secretul originalității lor, al succesului pe care-l au peste hotare.

Numărul de față al revistei noastre coincide cu aniversarea a 25 de ani de la înființarea Muzeului literaturii române. Am socotit că nu putem sărbători mai nimerit scrisul românesc decât întorcându-ne spre temelia lui de origine către care se apleacă, la rindul ei, fiecare generație de creatori pentru ca, printr-un proaspăt contact anteic, să se configureze cu mai multă siguranță viitorul.

„MANUSCRIPTUM”

859.0.09

1930

MANUSCRIPTUM

4/1982 (49) ANUL XIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

UȘ BĂILEȘTEANU, ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂȘESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE

FLOREA VLAD

242671

24

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import
Presă, P. O. Box 136-37-telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul—Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

242.671

SUMAR

În împlinirea Conferinței Naționale a P.C.R. și a 35 de ani de la proclamarea Republicii

- 5-6 **Geniul creator al poporului — temelie de nezdruccinat a spiritualității
românești (MANUSCRIPTUM)**

- 7 *De Miorița (Tabletă de Nichita STĂNESCU)*
«... eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

M. EMINESCU

- 8 Reflexii polemice (Preambul de D. VATAMANIUC)
9-10 «...democraticul pământ românesc» — însemnări de gazetar.
11-14 Alte însemnări germane (cu o notă de Mariana PETRESCU)
15-23 Mică antologie poetică (prezentată și tradusă de G. PINTEA)

Pietre de vad

G. COȘBUC

- 24-29 Erudiția folcloristului — marginalii la Bréal (Comentariu de Constanțina BREZU)

Lucian BLAGA

- 30-41 Un alt chip al piesei *Meșterul Manole* (Prefață de Claudia DIMIU)
38-45 *Meșterul Manole* — actul V

O. W. CISEK

- 46-50 «Lumea basinelor a avut și are un caracter internațional» (Simona CIOCULESCU)
48-54 [Frații Grimm] — conferință

Centenar

Vasile PÂRVAN

- 55-57 Omul multidimensional (Notă introductivă de Aureliu GOCI)
57-62 «Acest savant român ambițios...» — corespondență cu C. SANDU-ALDEA

Ion AGÂRBICEANU

- 63-64 Un text regăsit (prezentare de Mircea POPA)
65-80 *Prictenic* — nuvelă

SUMAR

File de album

- hors « Flacăra verbului românesc ... » — M.L.R. la 25 de ani
texte Sălaș al cuvintului — tabletă de Ioan ALEXANDRU

Poeta utilis urbi

B. P. HASDEU

- 81—82 « Fără a avea o însemnătate politică... biblioteca publică este nulă » (preambul de
Siancu ILIN)
82—94 Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naționale

Idei, oameni, fapte

- 95—104 H. PAPADAT-BENGESCU, Ion PILLAT, Al. PHILIPPIDE, M. RALEA, C. STERE
Scrisori către G. CĂLINESCU (prefață de Nicolae MECU)

Revelația documentului

- 105—111 Un manuscris românesc din secolul al XVIII-lea în Finlanda (cu o notă introductivă
de Dan SIMONESCU; comentariu de Nicolae CONSTANTINESCU)

Al. ODOBESCU

- 112 Proiecte nerealizate (prezentate de Vasile SANDU)
113—121 În valea Vulcanului; [Cînd vara sosește] — versuri; Lupul turbat — nuvelă istorică

Confluente

Tudor VIANU

- 122—136 Formarea ideii de literatură universală în prima perioadă — II (text stabilit de Vio-
rica GHIȚĂ și Gelu IONESCU)

Epistolar

Duiliu ZAMFIRESCU

- 137—143 Obîrșia unei inimi ciții — corespondență (Prezentare de Al. SÂNDULESCU)

Arhivă sentimentală

I. A. BASSARABESCU

- 144—145 În amintirile academicianului Manca MĂNESCU

SUMAR

Restituiri

Mateiu I. CARAGIALE

146—150 Fișe de laborator, II (Traducere de Petru CREȚIA)

Scriitori români în arhive străine

Sașa PANĂ

151—160 În corespondență cu Tristan TZARA. Investigații în arhive pariziene de Henri BÉHAR — profesor la Sorbona (Traducere de Fănuș BĂILEȘTEANU)

Scriitori străini în arhive românești

Salvatore QUASIMODO

161—163 În dialog cu Dragoș VRÂNCEANU (Prezentare de Rodica MARIAN)

Curier

Lucian BLAGA

164—166 «...locul meu e acasă» (Lelia RUGESCU)

E. LOVINESCU

167—168 Contribuții biografice (Petre ȚURLEA)

Meridiane

Paul CELAN

169—176 Tălmăcirii ale sonetelor lui Shakespeare. Corespondență din Bonn de la Beda ALLEMAN și Rolf BÜCHER — II (Traducere de Nora IUGA)

Cartea de istorie literară

177—185 În dezbatere: M. SADOVEANU, Opere I. Participă: Șerban CIOCULESCU, Al. PIRU, Pompiliu MARCEA, Niculae GHERAN, Paul CORNEA

186—189

Fișier bibliografic • Iconografie

190—191

Sumar comentat (în limbile engleză, franceză, germană și rusă)

192

Premiul „Perpessicius” pe anul 1981

«NU IMITAȚIA, NU UNIFORMIZAREA, CI DIVERSITATEA, REDAREA SPECIFICULUI PROPRIU AL FIECĂRUI POPOR ÎNSEAMNA ADEVĂRATA CREAȚIE ARTISTICĂ ȘI LITERARĂ.»

NICOLAE CEAUȘESCU

EXPUNERE LA PLENARA LĂRGITĂ
A C.C. AL P.C.R. DIN 1-2 Iunie 1982.

GENIUL CREATOR AL POPORULUI — TEMELIE DE NEZDRUNCINAT A SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Este de-acum bine precizat că folclorul nu constituie o anexă — mai mult sau mai puțin importantă —, o rămășiță de la masa așa-zisei «arte culte», ci însăși temelia ei de nezdruncinat. Cu rădăcini implintite adânc în solul natal, pînă în timpuri imemorabile, creația populară reprezintă o realitate incontestabilă, deosebit de complexă și originală — punct de pornire al oricărei opere care dorește să înfrunte trecerea timpului.

A fost și este o mîndrie patriotică pentru toți creatorii români să se recunoască ucenici la marea cultură a poporului. Pentru că — fenomen, iarăși, demn de reținut — folclorul românesc nu a rămas doar un spațiu al virtualităților, ci, printr-o creativitate desfășurată la cei mai înalți parametri estetici, în toate domeniile creației materiale sau artistice, a oferit umanității produse dintre cele mai reprezentative. De-ar fi să ne gîndim fie și numai la *Miorișa* și *Meșterul Manole*, în domeniul poeziei, la basmele studiate cu atîta competență comparatistă de Lazăr Șăineanu sau B. P. Hasdeu, la piesele muzicale care au intrat în atenția lui Béla Bartók sau Constantin Brăiloiu, la proverbele adunate și adnotate în cartea de referință a lui Iuliu A. Zane, la arhitectura și monumentalul popular cu atîta rezonanță în creația și eseistica marelui artist care a fost G. M. Cantacuzino, la, în sfîrșit, sculptura în lemn, la costumele și obiectele de ceramică, de tapiserie sau de gospodărie individuală — și ar fi suficient pentru a defini specificul unei culturi în context universal.

Căci, dacă *Miorița* reprezintă, în concepția unuia din creatorii noștri actuali, balada despre «a nu fi», iar *Meșterul Manole*, balada despre «a fi în durată», dacă sculpturile pe lemn din Gorj îl explică foarte bine pe Brâncuși, iar melodia populară i-a condus pe unii cercetători la observații dintre cele mai ingenioase privind trecutul și viitorul muzicii românești ca artă cu valențe europene, e lesne de înțeles că mai toate «dramele» ori nucleele artistice universale, antice sau moderne, se regăsesc — într-un fel sau altul — și în peisajul calm, dar atât de tensionat interior, al artei populare naționale.

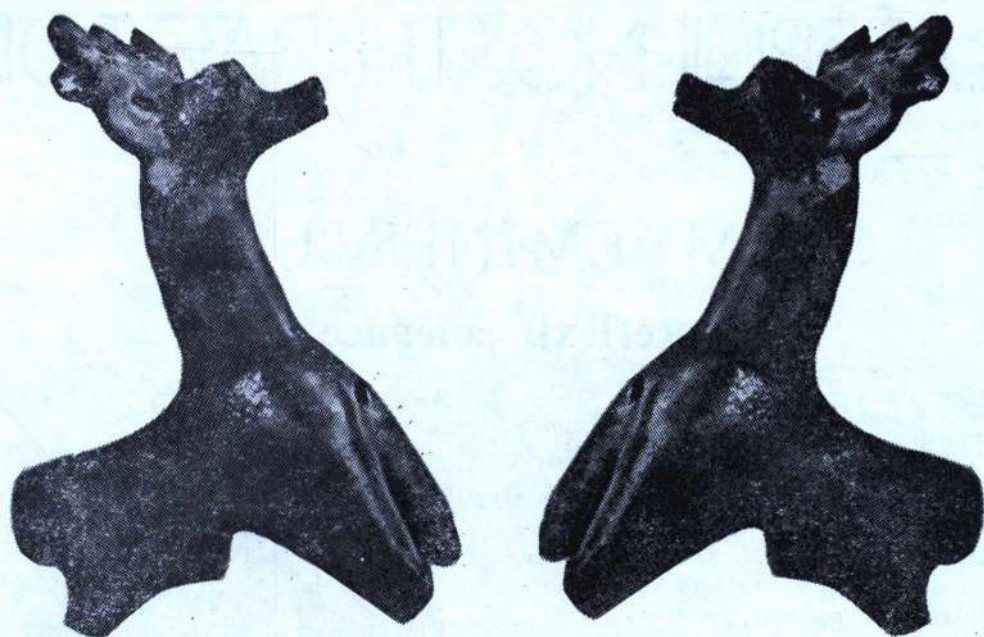
Astfel — prin revelarea valorii estetice a creației populare —, se explică de ce toți marii noștri artiști (scriitori, compozitori, artiști plastici, arhitecți etc.) s-au aplecat cu deosebită atenție spre folclor. Era, aici, nu numai o sursă de inspirație, dar și un perpetuu stimul creator. Eminescu și Blaga au alcătuit reprezentative antologii de literatură populară, Anton Pann și Creangă au filtrat o întreagă paremiologie prin propria personalitate și marea lor artă rezidă tocmai în știința de a «regiza», de a scoate noi semnificații artistice din expresivele cugetări populare. Slavici, Coșbuc sau Agârbiceanu au folosit din plin motivele folclorice, Ion Barbu și Sadoveanu și-au creat propriile poetici pornind adesea de la sugestiile literaturii populare, Brâncuși, Enescu, Luchian și-au zămislit creațiile reprezentative într-un fertil dialog cu ceea ce cunoșteau deja din copilărie: creația — atât de liber exprimată — a artistului anonim. Noutatea surprinzătoare a operelor lui Eminescu, Arghezi, Blaga provine de fapt dintr-o subtilă și rafinată sinteză: la baza inspirației lor s-a aflat tot folclorul, cu ineputabilele și, nu uneori, imprevizibilele sale cristalizări chintesențiale.

Iată de ce pare atât de legitimă și binevenită chemarea Secretarului general al partidului, deseori formulată, ca arta și literatura noastră actuală să se inspire, să se adape din izvorul veșnic viu al creativității populare. La Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie a.c., tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea: «*Trebuie — cum am spus și în alte împrejurări — să se bea apă numai din izvorul cu apă vie ce izvoarăște din pământul udă de sudoarea și singele înaintașilor; numai acest izvor este dătător de viață și inspirație*».

Intr-adevăr, creația populară nu este doar o sursă de subiecte, de teme bune ori cînd de împrumutat. «Specificul național» nu se rezumă doar la simple elemente decorative, exterioare, ci implică un anumit fel de a reacționa în fața istoriei. Hotărrea unui neam — de atâtea ori probată în istoria noastră — de a-și păstra propria individualitate, luînd la nevoie chiar arma în mînă pentru apărarea libertății naționale și a dreptății sociale, explică și particularizează identitatea orizonturilor noastre spirituale. Mihai Eminescu explica în felul următor specificul național: «Materialul în care se sensibilizează ideea etern-poetică sunt imaginile — nu însă imaginile tuturor popoarelor, ci a aceleia la care ea se sensibilizează. [...]

Acest mod de cugetare, care se reflectă numai asupra corpului, nu asupra ideii unei poezii, constituie naționalitatea ei». Folclorul ne dă mai ales posibilitatea să ajungem la înțelegerea modului specific în care un popor se situează în raport cu existența socială și întregul univers. Operele marilor creatori, chiar dacă nu pornesc de la «motive» folclorice, poartă sigiliul inimitabil al gândirii și viziunii populare.

În împlinirea Conferinței Naționale a Partidului și a celei de-a 35-a aniversări a Republicii, am considerat nimerit ca revista noastră, potrivit specificului ei, să publice texte care să evoce capodoperele geniului popular, ca și stădania marilor noștri scriitori de a le prelua și reinterpretă. Este vorba, de fapt, de a aduce prin aceasta un omagiu poporului, creator de bunuri materiale și spirituale. Filonul adînc patriotic al literaturii noastre de azi nu poate fi înțeles fără acest contact anteic cu gândirea și simțirea poporului. Specificul național, configurat și îmbogățit în continuu de-a lungul secolelor, oferă garanția unor creații durabile, în care se vor regăsi nu numai contemporanii, ci și generațiile viitoare.

De Miorița

De la Oprește-te clipă, O, câtă de frumoasă ești, mirare în limba germană a lui Goethe, și de la Nu credeam să învăț a muri vreodată, mirare în limba română a lui Eminescu, de la A fi sau a nu fi, aceasta-i întrebarea, mirare în engleză a lui Shakespeare, de la aceste mirări fundamentale ale spiritului uman, care se miră de existență, la noi la români, în afară de dor, care este o nemirare, mai avem și o nemirare fundamentală pe care nu știu de ce o numim Miorița.

Probabil că o numim Miorița pentru că ea este din specia oilor iar omul nu este din specia oamenilor. Căci, altfel, balada s-ar fi numit Ciobănașul și mai că i-am fi găsit și numele de Ion.

La urma urmelor, ciobanul mioritic nu se miră în fața morții. Pentru el nașterea și moartea nu sînt altceva decît un bineînțeles, un firesc al firii de a fi.

Nodul mioritic nu stă în revelație, ci în oprirea revelației pe loc, cum e oprirea înțarului apocaliptic în piatra galbenă și străvezie a chihlimbarului.

Să nu afle mama că am să mor — e mesajul fundamental. Adică o temporizare, o înavuțire cu prezentul etern, o înavuțire cu infinitivul. Temporizarea e sărbătorească și nuntă, oprirea dragostei în inel și căderea stelelor sub apăsarea unui sentiment.

Miorița e o dorință de hotar iar nunta îi este zid.

«Dacă mama mea nu va afla niciodată că am să mor, precis nu va afla niciodată că m-a născut.» Învirginarea femeii este prin naștere. Orice femele care naște devine virgină prin naștere.

Moartea este o dezvirginare a vieții. De aceea, mama mioritică nu trebuie să-l afle pe ciobanul mioritic murind.

În rest, Oprește-te clipă, O, câtă de frumoasă ești, Nu credeam să învăț a muri vreodată și A fi sau a nu fi, aceasta-i întrebarea...

Dacă nu cumva o rog pe zeiță să cînte mînia ce-aprînse pe-Akil peleianul...

Nichita Stănescu

«...ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI

M. EMINESCU

Reflexii polemice

EMINESCU OBIȘNUIA, ÎN PERIOADA GAZETĂRIEI bucureștene (1877—1883), să-și scrie acasă articolele politice, pe care le citea ulterior în redacție, așa cum procedau și colegii săi I. Slavici, I. L. Caragiale, Ronetti Roman. Metoda aceasta de lucru avea menirea să asigure unitatea de vederi a redacției, angajată într-o polemică acerbă cu „*Românul*“, oficiul guvernului liberal, și cu alte publicații ale vremii. Considerente de oportunitate politică făceau ca anumite articole sau părți din ele să nu fie publicate. Aceasta este explicația faptului că în manuscrisele lui Eminescu se păstrează articole întregi într-o primă formă de elaborare, precum și numeroase foi răzlețe, adesea numerotate de poet. Cea mai mare parte a articolelor politice și a foilor răzlețe pe această temă au fost grupate, după 1902, în manuscrisul miscelaneu 2264. Transcriem de aici 4 texte, dintre care al doilea este numerotat de Eminescu cu 1, iar ultimul cu 6. Sînt fragmente din expuneri mai largi, ca și celelalte două texte.

Eminescu critică sistemul electoral din țara noastră care favoriza promovarea politicianismului, una din racilele societății contemporane lui. În atenția sa stă răscumpărarea căii ferate Cernavoda—Constanța, exoperată de guvernul liberal, cu mari daune pentru statul român. Monarhia este criticată pentru faptul că nu-și exercita prerogativele cu care fusese investită. Menirea ei consta, după poet, să vegheze ca guvernul să nu încalce legile țării.

Deși foi răzlețe, desprinse din contextul unor expuneri mai largi, rețin atenția, alături de aspectele de critică socială și prin unele probleme de interes general. Eminescu pune în discuție,

în primul text, chestiunea bazei fiziologice a graiului omenesc. Poetul asistă la Viena la cursul lui Ernst Brucke, *Stimme und Sprache*, ținut în semestrul de vară 1871. Brucke «ne-a făcut un curs special asupra limbii — serie I. Slavici în *Fapta omenească* — și ne-a arătat cum rostirea fieștecărui sunet atîrnă de existența și tăria unor anumiți mușchi și cum popoare întregi nu au în limba lor anumite sunete». Profesorul vienez demonstra cum mușchii respectivi se dezvoltă sau se atrofiază în condiții de mediu. Cercetarea bazelor fiziologice ale graiului omenesc ducea la zdruncinarea concepțiilor idealiste, fapt care, se pare, l-a atras în mod deosebit pe Eminescu.

D. VATAMANIUC

SOLULUI VEȘNIC...»

«NU GĂSIM O ZICERE...»

[ms. 2264]

[f. 242] nu găsim o zicere care să coprinză pe acest Θ, ba încă, deși avem în limba noastră vreo vorbă împrumutată de la greci care să aibă în sine pe Θ, românii nu-l citesc decît ca pe *t* sau, cari voiesc să se pocească, aceia-l citesc *ft*... Această slovă sau glăsuire Θ este născută în brațele căldurii și moliciunii [*indescifrabil*], unde oamenii vorbesc din gît mai mult și din virful limbii cei lățite de căldură. De acolo au venit și greci în¹ Grecia și de-acolo au și adus-o. În tot locul unde oamenii sînt sănătoși și toate organele vorbirii și le au întregi, desăvirșite și sănătoase, acolo acest fel de glăsuire ca: Θ nu este socotit decît ca un lefet sau o greșală a naturii; acest fel de om ce pronunțiază așa, trebuie să aibă felurimi de adjective spre batjocură, precum peltic, gîngav și altele. Cum poți Dumnezeu să gindești că poate nația noastră să se-nobileze prin lefeturile și greșalele naturii?

«CÎND OPOZIȚIUNEA...»

[ms. 2264]

[f. 232] Cînd opozițiunea a-ncercat în Senat și în Cameră să implore pe M. Sa Regele a garanta libertatea alegerilor, ea a avut fără-ndoială cuvînt. Ea știa cu ce guvern are a face țara, știa că cetățenii au să se aștepte din partea societății anonime² nu numai la presiuni, amenințări și corupție, ci la mai mult, la atentate asupra vieții.

De la un capăt la altul al țării, furtul de bilete³ din urne, violarea secretului voturilor⁴ și scrierea lor sub controlul agenților administrativi, bătăile și încercările de ucidere au fost la ordinea zilei; nelegiuiri s-au comis, începînd de la ministrul prezident pînă la scriitorușul din sat. Toată haita flămîndă de indivizi cari nu știu a munci și a căror unică speranță este un guvern ignorant ca cel roșu, ce⁵ să-i hrănească din buget, s-a[-]n-vîrtit asupra țării ca lupii în turma de oi, începînd cu capitala și sfîrșind cu nordul extrem al țării, pretutindeni presiuni, pretutindeni corupție, pretutindeni nelegiuire.

«NOUĂ NI SE PARE...»

[ms. 2264]

[f. 206] Nouă ni se pare că un cap sănătos judecă cu totul altfel.

Cît a costat⁶ lucrul⁷? Șase milioane. Cît produce? Nimic. Ceea ce acest lucru, care au costat⁸ șase milioane și care nu produce nimic, ar putea produce în mîinile mele,

¹ scris deasupra; inițial: *din*, șters

² urmează: *de bancroși*, șters

³ scris deasupra; inițial: *voturi*, șters

⁴ scris deasupra; inițial: *votului, votărilor*, șterse

⁵ scris deasupra; inițial: *cari*, șters

⁶ urmează: *lucrul*, șters

⁷ urmează: *6*, șters

⁸ urmează: *6000*, șters

a statului, e treaba mea și nu a vinzătorului. Toate drepturile acestea sunt legate în mod indisolubil de linia Cernavoda-Chiustange. Cine-o vinde aceasta, se-nțelege că vinde ⁹ tot deodată drepturile ce le are compania, pe cît timp e proprietară a liniei. Poate compania încetînd de-a fi proprietară a liniei, să dispue de portul Constanța? Nu[.] Poate, nemaifiind proprietară, să exploateze 90 de ani linia? Asemenea nu. Poate, în asemenea condiție, să ia lemne din pădurile Statului? Asemenea nu. Toate acestea se țin de linie, sunt drepturile legate de calitatea de concesionar al drumului de fier, nu de persoana cutare ori cutare. Ar fi în adevăr curios ca cineva să cumpere o grădină ¹⁰ de veci, și după asta să mai aibă ¹¹ a cumpăra îndeosebi dreptul de-a sădi sau de-a tăia copaci și dreptul de-a ieși și a intra pe poartă.

«CARE-ȘI VA MUȘCA MÎNELE...»

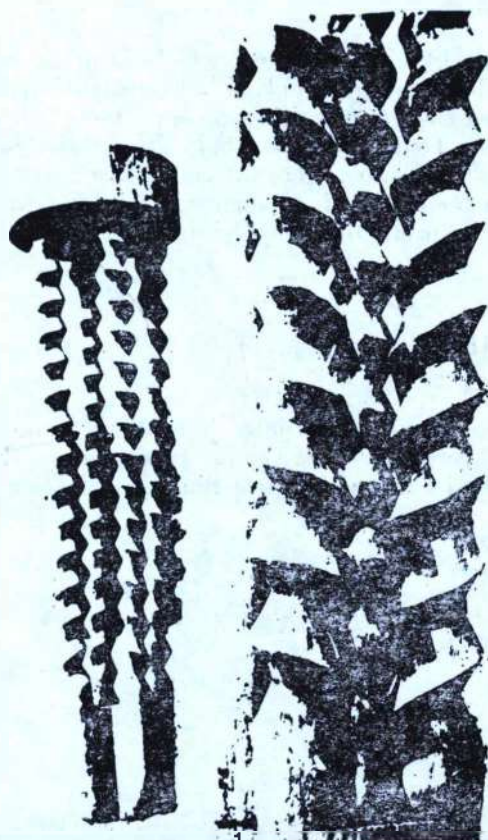
[ms. 2264]

[f. 288 r] care-și va mușca minele c-a făcut o asemenea lege *El* va fi; cel care se va rușina de-o astfel de lege *El* va fi; cel care se va simți umilit că a putut mingia cu sufletul său astfel de speranțe, *El* va fi; cel care-și va recunoaște neputința contra dreptului și contra voinței națiunii, *El* va fi; cel care va trebui să mărturisească imposibilitatea de-a planta pe democraticul pămînt românesc sistemele împrumutate de la vechiele state feudale ca Germania, *El* va fi; cel care-n fine va pierde din aceste cauze orice prestigiu, orice autoritate și cea mai de pe urmă rămășiță de considerațiune în țară, *El* va fi.

⁹ urmează: și accesoriiile, tot ce e atașat, șterse

¹⁰ scris deasupra; inițial: casă, șters

¹¹ urmează: a cumpăra. șters

A. Eminescu

ALTE „INSEMNĂRI/GERMANE“

[Insemnările în limba germană din ms. nr. 2255]

[fila 7 r]

1 Wenn jemand bedenkt, daß die zur Größe des Körpers keineswegs im Verhältniß stehende Fähigkeit

2 od. Maßlosigkeit des Wollens, daß der Mensch der schale oft hingehauchte Anlaß(?)

3 der schrecklichsten Leidenschaften ist, und das der Träger dieser Leidenschaften in jedem Augenblicke

4 zu einer Schale werden kann, wie das Gefäß, das von Wein gesprengt worden¹ ist —, wenn

5 man sieht,² wie ein u[nd] dasselbe Lebensprinzip tausend und abertausende von [ilizibil] Blüthe

6³ treibt, von denen die meisten bis zum halben Wege abfallen, wenige bestehen

7 u[nd] das auch diese am Ende dasselbe Schicksal haben, so sieht man ein daß das

8 Wesen der Menschen unsterblich ist. Es ist ein und dasselbe punitum saliens(?), welches in tausenden

9 zeit u[nd] raumlos,⁴ ganz und ungetheilt zum Vorschein kommt, Schalen bewegt u[nd] sie gegen-

10 einander zittern macht, sie verläßt, neue bildet, während das Fleisch seine Zeichnungen,

11 die Materie, als ein Ahasverus der Formen seine ewigscheinende Wanderung macht.

¹ gesprengt worden, scris deasupra cuvintelor zu sprengen, care sint şterse

² sieht, supraintercalat

³ la început de rînd două litere şterse

⁴ aber, şters

Ms. nr. 2255 (f. 435) miscelaneu, legat de Academie, de mărimea unei coli (vezi M. Eminescu, *Opere*, vol. VII Editura Academiei R.S.R., p. 86) conţine pe 36 de file însemnări în limba germană (note de filozofie, scrisori, corespondenţul german al unor cuvinte româneşti, mic dicţionar german-francez-român, pornind de la termenii germani Erkenntniß (cunoaştere), Vernunft (raţiune) ş.a.). Considerăm necesară

transliterarea şi traducerea acestor însemnări în ordinea în care ele apar în ms., chiar dacă sint note mai scurte sau file ce nu prezintă continuitate între ele. Atunci, cînd prin efortul întregului colectiv de cercetători, toate filele cu însemnări în limba germană vor fi transliterate şi traduse; fiecare însemnare, oricît de mică, îşi va găsi locul ei în opera eminesciană.

Mariana PETRESCU

[fila 8 r]

Erkenntniß
connaissance
récipiscence
jugement
— grund
principe de connaissance
— kraft
entendement
intelligence

Vernunft
raison
bon sens
jugement
reduire, ranger, gul. a la...⁵
elei:
subtilité
sophisme
— gebrauch
usage de la...⁶
— gesetz
loi de la r
— kraft
faculté intellectuelle
— schluss
syllogisme
— wesen
être raisonnable
— widrig
illogique

[fila 7 r]

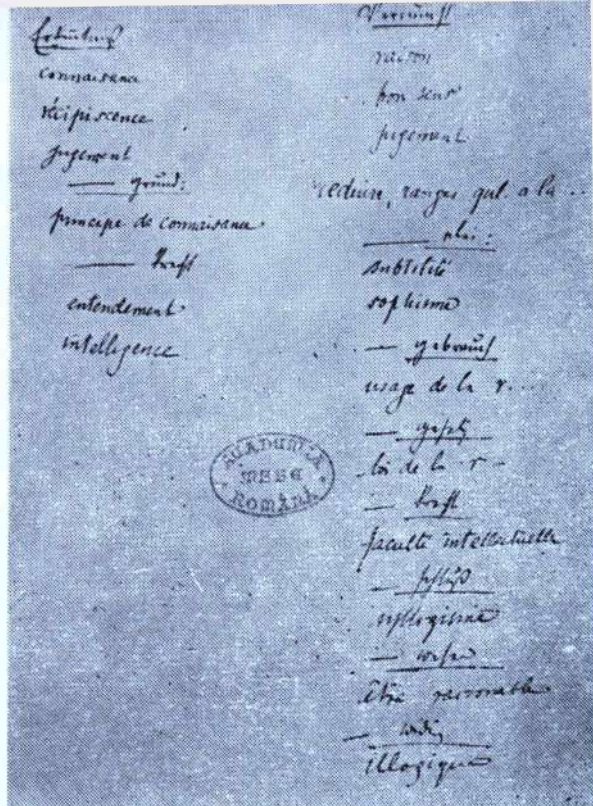
Cînd te gîndeşti că imensitatea sau capacitatea voinţei în nici un fel dependentă de mărimea corpului, că omul este cauza anostă, adesea abia perceptibilă a celor mai înspăimîntătoare pasiuni şi că purtătorul acestor pasiuni poate deveni în orice clipă o simplă cupă asemeni vasului sfărîmat de vin, cînd vezi cum unul şi acelaşi principiu de viaţă rodeşte [ilizibil] în mii şi mii de flori din care cele mai multe cad pînă la jumătatea drumului, puţine rezistă şi chiar şi acestea au aceeaşi soartă, atunci recunoşti că esenţa oamenilor e nemuritoare. Este unul şi acelaşi *punitum saliens*(?) infinit în timp şi spaţiu care se manifestă în mii [de fiinţe] întreg şi nedivizat, pune în mişcare cupe, le face să tremure unele în faţa celorlalte, le părăseşte, formează noi învelişuri în timp ce carnea îşi vede de rosturile ei iar materia îşi urmează ca un Ahaşver al formelor călătoria ce pare nesfîrşită.

[fila 8 r]

cunoaştere
connaissance
récipiscence
jugement
principiu de cunoaştere
principe de connaissance
facultate de a cunoaşte
entendement
intelligence

raţiune
raison
bon sens
jugement
reduire, ranger gul. a la...
raţionament prea subtil, sofism
subtilité
sophisme
folosirea raţiunii
usage de la...
legea raţiunii
loi de la raison
puterea raţiunii
faculté intellectuelle

⁵ punctele de suspensie aparţin lui Eminescu

silogism
syllogisme
ființă rațională
être raisonnable
irațional, nerațional
illogique

[fila 9 r]

- 1 Causalität ? Der S[atz] v[om] z[ureichenden] G[runde] des Werdens
- 2 Ursache [ilizibil] hier Nur Wirkung u[nd] Gegenwirkung gleich (Newton)
- 3 Reiz Kant 2 te Analogie der Erscheinung
- 4 Motiv der Schluß der 3 ten
- 5 [ilizibil] Begriff Pr. r. suf. fiendi⁹
- 6 Erkenntnißgrund
- 7 Principium rationis sufficientis cognoscendi⁹
- 8 Ein Urtheil kann ein anderes Urtheil zum Grunde haben. 1) Logische, formale Wahrheit. Ob es materielle
- 9 Wahrheit habe, bleibt unentscheiden.
- 10 Die ganze Syllogistik ist nichts anderes als der Inbegriff der Regeln zur G[ilizibil] dung des Satzes vom
- 11 Grunde auf Urtheile untereinander; also das Raison der logischen Wahrheit.
- 12 Als(?) sich(?) anderes Urtheil begründet, von(?) Wahrheit aus den¹⁰ bekannten Denk =
- 13 gesetzen. Identität, Widerspruch, S. v. eingeschlos. (?) Dritten. Satz v. zur.
- 14 Grunde des Erkennens.
- 15 2) Empirische Wahrheit
- 16 3) Transcendentale Wahrheit
- 17 [două cuvinte şterse]
- 18 4) Metalogische Wahrheit
- 19 1) Ein Subj. ist gleich der Summe seiner Prädicate ($a=a$)
- 20 2) Einem Subj. kann ein Prädicat nicht zugleich beigelegt und abgesprochen werden
- 21 od. $a = | - a = o$
- 22 3) Von jeden zwei contradictorisch- entgegengesetzten Prädic. muß¹¹ jedem Subject
- 23 eines zukommen.
- 24 4) Die Wahrheit ist die Beziehung eines Urtheils auf etwas außer ihm als seinem
- 25 zureichenden Grunde.
- 26 Stoff aus eigenen Mitteln kann sie [ilizibil]. Sie hat nichts als Formen, sie
- 27 ist weiblich, ein [ilizibil] bloß [ilizibil] nicht.
- 28 Unter dem Artikel Vernunft vieles gegen Philproffessoren.

[fila 9 v]

- 1 Satz vom Grunde des Seins. Principium rationis sufficientis essendi
 - 2 Der formale Theil der vollständigen Vorstellungen, nämlich die apriori gegebenen Anschauungen des
 - 3 äußeren u inneren Seins, des Raumes und der Zeit.
 - 4 S[atz] v[om] G[runde] des Handel[n]s. Princ. r. s. agendi
 - 5 Motivation
- [pe aceeaşi filă (14 r), insemnări în limba română, 18 rînduri; ultimile patru rînduri, în limba germană]

⁹ s. s. scris cu caractere latino

¹⁰ două cuvinte şterse

¹¹ eins, şters

- 1 Schönherr(?) *Über die Lage der angeblich verschütteten Römerstadt Maja*
- 2 Staupe — Simiginowitz. *Die Bodenplastik der Bucovina*. Kronstadt. Sindel 1/3 Thl.
- 3 Mickenhauer Bochtin(?) od. *Geschichte der Stadt*¹² Czernăuț und
- 4 *Umgegend. Czernowitz bei Paidini(?)* 1 Thlr.

[fila 9 r]

Cauzalitate. Principiul rațiunii suficiente a devenirii. Cauză [ilizibil] aici. Numai reacția și contrareacția asemeni (Newton). Stimul. *Kam a doua analogie a experienței*. Concluzia celei de a treia. [ilizibil] Noțiuni. Pr. r. suf. *fiendi*.

Principiu de cunoaștere

Principium rationis sufficientis cognoscendi

O judecată poate avea drept temei o altă judecată. 1) *Adevăr logic, formal*. Rămâne nedecis dacă judecata are adevăr material. Întreaga silogistică nu este altceva decât esența regulilor pentru aplicarea principiului cauzalității asupra judecăților; deci rațiunea adevărului logic. Fondat pe altă judecată de adevăruri din cele 4 cunoscute *legi ale gândirii* identitate, contradicție, principiul terțiului exclus, principiul rațiunii suficiente a cunoașterii. 2) *Adevăr empiric*. 3) *Adevăr transcendențial*. 4) *Adevăr metafizic*.

1) Un subiect este egal cu suma produselor ($a = a$)

2) Unui subiect nu-i poți adjuca și contesta în același timp un predicat sau $a = a = 0$.

3) Din două predicate contradictorii opuse trebuie atribuit fiecărui subiect cîte unul.

4) Adevărul este raportarea unei judecăți la ceva exterior ei ca la cauza ei suficientă. Adevărul poate [ilizibil] substanța cu propriile mijloace. El [adevărul] are numai forme, e feminin, doar conține nu produce. La articolul rațiune multe contra profesorilor de filosofie.

[fila 9 v]

Principiul rațiunii existenței. *Principium rationis sufficientis essendi*. Partea formală a reprezentării complete, anume intuițiile apriori date ale existenței exterioare și interioare, ale spațiului și timpului. Principiul rațiunii de acționare. *Principium r. s. agendi*. Motivație.

[fila 14 r]

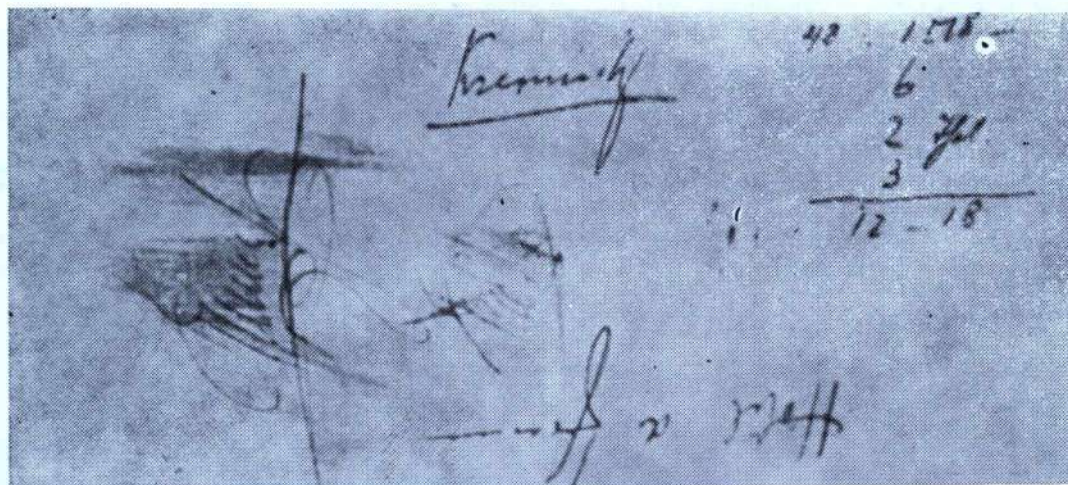
Schönherr Despre așezarea orașului roman Maja care, după cum se pretinde, a fost îngropat.

Staupe-Simiginowitz Relieful Bucovinei. Brașov. Sindel 1/3 taler.

Wickenhauer Bucotin sau Istoria orașului Cernăuți și împrejurimea. Cernăuți la Paidini 1 taler.

(Transliterare și traducere: Mariana PETRESCU)

¹² început de literă ștearsă

MICĂ ANTOLOGIE POETICĂ

ÎN NUMĂRUL TRECUT AL REVISTEI „MANUSCRIPTUM” au fost reproduse câteva texte germane din caietul cu manuscrise eminesciene 2291 din Biblioteca Academiei; mai jos urmează alte texte germane, majoritatea poezii, cu traducerea liberă în românește.

În caietul 2291 — un carnețel tip de buzunar, un adevărat „Notizbuch” la îndemână pentru însemnări ocazionale, sumare — se alternează materiale în română și germană foarte variate. Pentru rezumate la cursuri, poetul avea alte caiete, aici întâlnim o foarte variată bibliografie, poezii, extrase din cărți sau reviste, eventual fraze desprinse din context, dar care exprimă în termeni pregnanți un adevăr sau caracterizarea unei situații, a unei probleme.

În ce privește bibliografia, sînt notate titluri de cărți tratînd cele mai diferite probleme de lingvistică (printre altele: Fr. Raiwei, *Geschichte der Litteratur des Rhäto-Romanischen Volkes mit einem Blick auf Sprache und Charakter desselben*, Frankfurt a. M., Sauerlandest Verlag, 1870), de filosofie, economie politică, electricitate etc. În ce privește proza literară românească, au fost reproduse două fragmente (2291, pp. 16 r — 17 v și 33 r) în Perpessicius: Eminescu, *Opere*, VII, pp. 224—227.

Mai jos se reproduc mai întîi două fraze, în mod evident detașate din contexte mai vaste, specifice, care au reținut atenția poetului pentru adevărul cu caracter general ce i s-a părut că exprimă, dealtfel în două domenii cu totul diferite: rolul principal ce i se atribuie aceluiași rege, figură supremă din istoria națională, în toate legendele unei țări; și formarea unor convingeri pornind de la « percepțiuni senzoriale ». Între cele două fraze

de la p. 10 a carnețelului sînt notate câteva titluri de cărți despre electricitate, căldură, lumină, despre formarea lumii, despre tragedie, drept etc., titluri înfîluite în cursul lecturilor sale. La p. 63 v Eminescu reproduce, după „*Leipziger Illustrierte*” din ianuarie-iulie 1845, p. 22, o informație privitoare la descoperirea la București a unei bînde de falsificatori de bani în fruntea căreia era un doctor piemontez.

Pe pp. 21 r — 23 r sînt concentrate o serie de poezii în limba germană copiate de Eminescu cu o literă foarte mărunță. În numărul trecut al revistei am reprodus strofa semnată A. v. Platen despre severitatea necesară în judecarea operelor artistice; de asemenea, a fost publicată și prima din cele două poezii semnate K. Chr. Tenner. Toate cele patru poezii ce urmează aci, ca și cele de la pp. 40 r, 44 r și 45 v ale carnețelului, nu au nici titlu, nici indicarea autorului. În mod evident, pe poet îl intercasau numai textele care îi spuneau ceva prin conținutul și atmosfera ce degajau, eventual prin unele expresii.

Pentru identificarea lor, s-a pus aci ca titlu primul vers în paranteze. La unele s-ar fi putut desprinde din conținut un titlu, cum ar fi [*Primăvara*] pentru [*Ce știe lumea...*] sau cum am și făcut aci, pentru [*Nilul*]. Germaniștii care vor răsfoi revistele și volumele de poezie germană ale vremii — epoca vieneză a poetului — vor înțeli, poate, aceste texte, redîndu-le titlul și indicîndu-le autorii. Nu există nici o urmă că Eminescu ar fi încercat să le traducă.

*Ich sah dich kaum im seligen Traume
An meinen bloßen [indescifrabil];
Da winktest du mir traurig zu,
Und welktest schnell dahin!*

[Mss. 2291 p. 10 r.]

Wie bei vielen sagenhaften Reichsgeschichten, so ist auch unter diesen Königen einer der bei weitem die Hauptrolle spielt, und dem so ziemlich alles zugeschrieben wird, was im Lande in ältester Zeit geschehen ist.

*

[Mss. 2291, p. 10 și 11 r.]

So entsteht aus den Sinneswahrnehmungen der einzelnen Menschen jene gewissenhafte u[nd] sozusagen mehr als entscheidende Richtung der Religiosität, welche weder auf eine positive Basis zurückzuführen ist, noch [auf] ein[en] solchen Bedarf um entschieden vorher[r]sch[en]d zu werden.

*

[Mss. 2291, p. 12 r.]

Hacc est rerum ratio. Die Gerechtigkeit ist die Weihe der Kraft.

*

„Leipziger Illustrierte“ 1845 Ian. bis Iuli, p. 22. In Bucarest ist eine Falschmünzbande entdeckt worden an deren Spitze ein piemontesischer Doctor stand. Die Untersuchungen wegen der [indescifrabil] in Brăila dauern noch immer fort.

Nachruf

[Mss. 2291, p. 21 r.]

*Ich sah dich kaum im seligen Traume
An meinen bloßen [indescifrabil];
Da winktest du mir traurig zu,
Und welktest schnell dahin!*

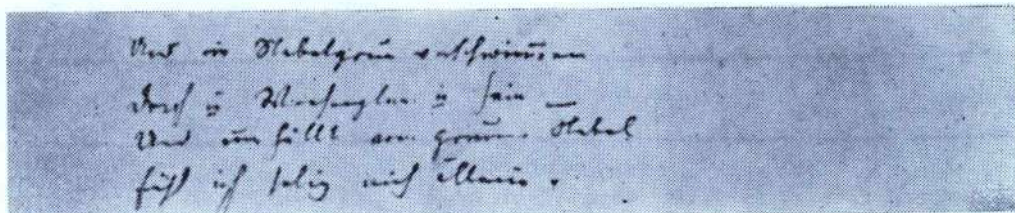
*Doch war auch nur so kurz mit dir
Der selige Traum verlief[n]:
O Kund[e] (?) im Licht, ich gäbe ihn nicht
Um alle Welten hin*

Karl Christ. TENNER

„Evocarea“ lui K. Chr. Tenner reține și prețuiește clipa scurtă a apariției și estompării rapide în vis a chipului ființei dragi. În *[Ce știe lumea despre tainica-ți splendoare]* e cîntată primăvara înflînă în vale și sfîrșitul ei. *[Cînd sună clopotele seara]* sugerează o atmosferă de vis în care autorul se simte singur dar fericit. În *[Șoptește numai...]* cuvintele murmurate și zimbetele încurajatoare întrețin speranța în ziua de mîine.

Poezia intitulată aci *[Nilul]* este o evocare a măreției Egiptului în cursul unei călătorii cu barca pe Nil. Ea duce de la bun început la gîndul unei confruntări cu poemul lui Eminescu *Egipt-*

tul. Dar acesta are o altă structură, mai vastă și cu o semnificație mai profundă, fiind parte din acel vast complex al *Panoramei deșerticiunilor* (vezi Perpessicius, Eminescu: *Opere*, vol. I, p. 319 urm.). Se pot reține unele elemente comune, cum e descrierea în general a Nilului cu «crîngurile de palmieri» avînd «trunchiuri zvelte»; apoi fluviul povestește despre «a izvorului său taină», evocă «plîngerile sălbatice ale regilor morți» și «cîntecele preoților». O exegeză mai atentă va putea arăta natura cîtorva coincidențe; dacă există vreo legătură, *Egiptul* fiind citit la „Junii” mea“ în ședința din 1 septembrie 1872, aparînd

[Mss. 2291, p. 10 r.]

Ca în multe povestiri legendare cu împărați, există și printre acești regi unul care joacă totdeauna rolul principal și căruia i se atribuie aproape tot ce s-a întâmplat în țară, în timpurile *cele mai vechi*.

*

[Mss. 2291, p. 10 r. și 11 r.]

Astfel ia naștere din percepțiunile senzoriale ale diferiților oameni acea orientare conștiințioasă și să spunem așa mai mult decât determinantă spre religiozitate, care nu poate fi atribuită nici unei baze pozitive, nici unei astfel de necesități încât să devină în mod decisiv predominantă.

*

[Mss. 2291, p. 12 r.]

Aceasta e rațiunea lucrurilor. — Dreptatea justifică forța.

*

„*Leipziger Illustrierte*”, ianuarie-iulie 1845, p. 22: «La București s-a descoperit o bandă de falsificatori de bani în fruntea căreia era un doctor piemontez. Cercetările continuă încă din cauza [*indescifrabil*] de la Brăila ».

Mss. 2291, p. 21 r.]

Evocare

Abia te zării în visul ferice
La ale mele palide [*ilizibil*];
Tristă, mi-ai făcut de acolo semn
Și repede te-ai stins dispărind!

Totuși, oricât de scurt se desfășurase
Visul fericit cu tine:
O, veste luminoasă, nu l-aș da
Nici pentru toate lumile

K. Chr. TENNER

apoi luna următoare în „*Convorbiri Literare*”, înseamnă că acest grup de poezii a fost notat în carnețel în timpul șederii poetului la Viena.

Versurile de la p. 40 r [*Te minși pe tine însuși*] ca și [*Autobiografie*] de la p. 44 r cuprind aluzii la relativitatea acțiunilor și valorilor umane. În fond, ideea e aceeași și în ultima [*Ca un clopot albastru pare cerul*], în care generalul, istovit după bătălie, «pare a fi mare» dar, în realitate, «este mic», doar un biet om.

Este inutil să stăruim asupra originii și transcrierii acestor poezii. Eminescu era un cititor asiduu.

O făcea, desigur, în primul rând în biblioteci, unde răsfoia cărți și reviste vechi, cum se vede din citatul din „*Leipziger Illustrierte*” din 1845. T. V. Stefanelli (în *Amintiri despre Eminescu*, București, 1914, p. 91) relatează că «în cafenea [el] avea obiceiul să citească gazetele și frunzărea revistele și foile ilustrate, fără să ia parte la convorbirile serioase sau glumețe ale colegilor de primprejurul său». Nu-i lipsea deci prilejul de a da peste materiale care să-i rețină atenția dintr-un motiv sau altul, chiar cînd nu erau capodopere.

G. PINTEA

[Was weiß die Welt]

Was weiß die Welt von deiner geheimen Pracht
Zerfallen krieh tief in des Waldes Nacht.
Entzückt sah ich dich vor mir liegen
Als ich hinunter ins Thal gestiegen.

Andächtigen Sinnes schritt ich in dein Portal (?)
Geführt von sonnengoldigem Abendstrahl,
Da deine po[et]hisch (?) weißen Bogen
Prächtig mit Purpur und Gold bezogen.

Zu rothen Gluten war der Altar entflammt
Gehalten ward ein feierlich Seelenamt
Dem Frühling welcher in die Lüfte
Sterband verhauchte die letzten Düste.

Der Wind durchrauschte rings die Gebüsche all,
Der Klang wie mächtig brausender Orgelschall
Und blaue Blumen tie ferschrocken
Schwangen die zitternden Blüthenglocken.

Von Rosenkelchen fielen die Blätter ab
Wie letzten Tränen auf ein geliebtes Grab
Und hoch aus dem verfallenen Gärwand
Senkten sich Gräser zu Trauerfluren.

Auf allen Halmen glänzte geweihtes Naß
Die blühende Linde schwankte das Weihrauchfaß
Und Klagegesänge ließ erschallen
Schluchzend die letzte der Nachtigallen

Allseitig schwand des sinkenden Tages Schein,
Und durch die Fenster glänzte der Mond herein
Der lag wie todt, doch durch die Fernen
Schwebte sein Geist zu den lichten Sternen.

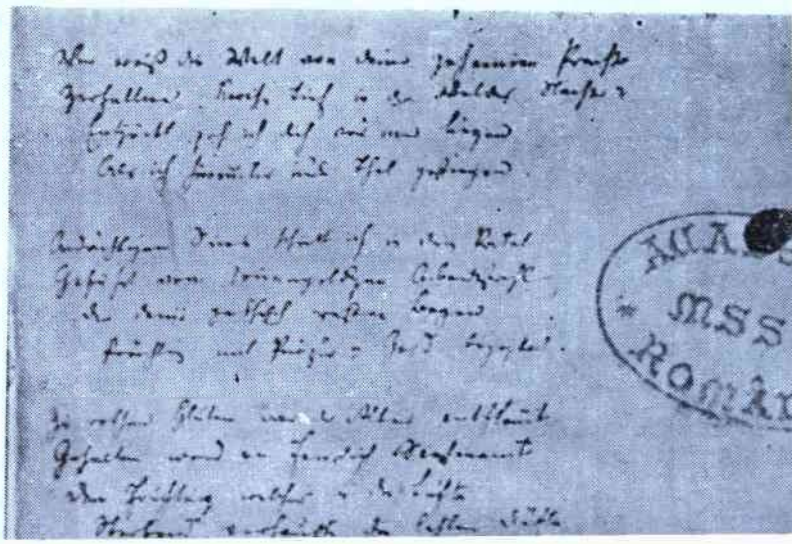
[Mss. 2291, p. 21, v.]

[Wenn die abendglocken]

Wenn die abendglocken klingen
Mag ich gern auf leichtem Kahn
Gleiten über meines Weihers
Silberhalle Wühlerbahn (?)

Fern taucht die Sonne nieder
Ihre Sterne bringt die Nacht —
Alles stille, und das größte
Auge dort am Himmel wacht.

Und in Nebelgrau verschwimmen
Dorf u[nd] Wiesen... u[nd] Hain —
Und umfüllt von granem Nebel
Fühl ich selig mich allein.

[Ce știe lumea...]

Ce știe lumea despre tăinica-ți splendoare
Zdrobit strigai în adîncă noapte a pădurii,
Încîntat te văzui așezată în fața mea
Cînd coborîi colo jos în vale.

Cu gînd recules pășii pe[poarta] ta
Condus de raza luminos-aurie a serii
Arcurile tale poetic-albe fiind
Măreț învelite în purpură și aur.

Altarul era învăluit în văpăi roșii
Se oficia o slujbă spirituală solemnă
Primăverii care, murind, sufla
În straturile de aer, ultimele sale adieri parfumate.

Vîntul răscolea vîjiînd de jur-împrejur tufișurile toate,
Răsunînd asemeni sunetului furtunos de orgă,
Iar florile albastre adînc înspăimîntate
Își scutură petalele florale tremurînde.

Căzură petale din caliciile de trandafir
Ca ultimele lacrimi pe un mormînt drag
Și, de sus, din vestmîntul zdrențuit
S-aplecau ierburile [formînd] alei îndoliate.

Pe finețele toate strălucea umezeala binefăcătoare
Teiul înflorit își legăna cădelnița
Și cîntece de jale făcea să răsune,
Suspînînd, ultima dintre privighetori.

Din toate zările apunea lumina scăzîndă a zilei
Iar prin ferestre pătrundea, strălucind, luna.
Ea zace ca moartă, totuși în îndepărtări
Spiritul ei plutea spre stelele luminoase.

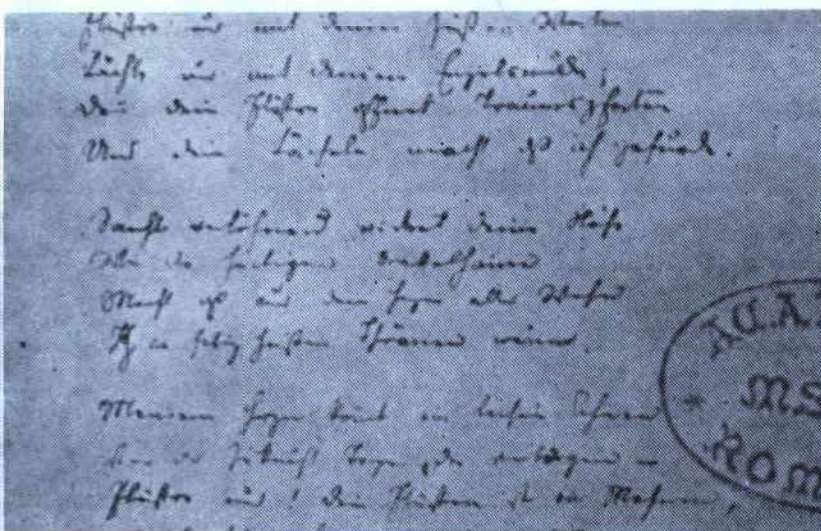
[Mss. 2291, p. 21 v.]

[Cînd sună clopotele...]

Cînd sună clopotele seara
Bucuros aș dori ca pe o barcă ușoară
Să alunec pe a iazului meu
Răscolită, pistă [asemeni unei] hale
argintii.

În depărtări soarele apune
Noaptea-și aduce stelele —
E liniște peste tot, iar supremul
Ochi veghează acolo în cer.

Și pier în cenușiul ceții
Sat și livezi... și dumbravă —
Iar eu învăluit în ceața cenușie
Mă simt fericit singur.

[Flüstre nur...]

Flüstre nur mit deinen süßen Worten
Lächle nur mit deinem Engelsmunde;
Denn dein Flüstern öffnet Traumespforten
Und dein Lächeln macht daß ich gesunde

Sanft vertöhnend wirket deine Nähe
Wie die heiligen Orakelhaine
Macht daß aus dem Herze alles Wehe
Ich in selig heißen Thränen weine.

Meinem Herze kommt ein leises Ahnen
Von der Zukunft Tage, die verborgen —
Flüstre nur! Dein Flüstern ist ein Mahnen
Daß ich ruhig harre auf den Morgen.

Mss. 2291, p. 22; cont p. 23]

[Der Nil]

Pfeilschnell tanzt das schwache Fahrzeug durch des Niles gelbe[n] Fluten[.]
Drüben schwimmt Egyptens Himmel aufgelöst in goldne[n] Gluten[.]
Von den funkellaubigen Ufern rauschen laut die Sykomoren[;]
Wellen hüpfen um die Barke, [indescifrabil] wie im Traum verloren
Brechen sich in weißen Schaumen an des Schiffes schwarzen Planken.
Schweigend ruhe[n] die grünen Ufer, träumend ruhen die Gedanken.
Tiefe Stille auf dem Stromm; schwach es klingt der Tauben Girren
Die in wolkendichten Zügen hoch durch goldne[n] Lüfte schwirren.
Weiße Segel in der Ferne, längst des Strandes Palmenhaine
Deren schlanke Stämme glänzen roth im goldnen Abendschein.
Shaaren von Flammigos wandeln stolz in üppgen Waldgefilden.
Fliegen auf beim Nähe[rn] der Barken, gleitend wicken [indescifrabil]
Fernhin schwimmen prächtige [ilizibil] hingesät am heiligen Stromm
Dank Kairos mächtige[n] Bauten, Minarete[n] u[nd] spitze[n] Domen,
An der gelben Wüste Saume ragen Gisehs Pyramiden[.]
Hochgethürmte Riesensärge, ewig wie des Todes Frieden!
Und der alte Nilstromm flüste[r]t von versunkenen, geräumten Zeiten,
Die die träumerische Seele wie im Flug vorüber gleiten,
Von Geheimn[i]ß sein[er] Quelle u[nd] von Thebas Mumiengrüften[.]
Von dem Memnon dessen Weisen immer klingen in die Lüfte
Und die Welt der Monumente [indescifrabil] herauf von umher Blicken
Von den Pyramidenwände[n] steife Gottesbilder
Aus dem Höllengrabe Ramses schallen laute Harfenklänge[.]
Wilde Klage to[r] Kön[i]ge u[nd] der Priester Grabgesä[n]ge,
Auf einer gelben W[ü]stenfläche taucht mit prächtigen Säulenhalle
Auch der Isis he[i]l[i]g[er] Tempel, drin die Göttin scheint zu walten
[Indescifrabil] in weißen Gr[a]bgewänden, grauerbleich mit Hände ringen
Während zwischen Klippen Prister Weihrauchfässer schwi[n]gen
[Indescifrabil] träumt die Seele, löset alle Zaubersigel
Wenn das schnelle Schifflein geitet auf des Nils goldnem Spiegel

[Șoptește numai...]

Șoptește numai cu dulcele-ți cuvinte
Zîmbește numai cu gura-ți îngerească;
Căci șoptitul tău deschide porți de vis
Iar zîmbetul tău mă face sănătos.

Ușor alinînd acționează vecinătatea ta
Asemeni sfintelor dumbrăvi ale oracolelor
Face ca din inima tuturor suferințelor
Să vărs lacrimi fierbinți, mîntuitoare.

Inima mea are o presimțire vagă
Despre zilele viitorului, cele ascunse —
Șoptește numai! Murmurul tău e un îndemn,
Ca, liniștit, să aștept cu dor ziua de mîine.

*

[Mss. 2291, p. 22 r. cont. p. 23 r.]

[Nilul]

Repede ca săgeata se leagănă corabia șubredă pe valurile galbene ale Nilului
Dincolo plutește cerul Egiptului descompus în văpăi aurii
Din boltele scînteietoare ale malurilor vuiesc puternic sicomorii
Saltă valurile în jurul bărcii. [*indescifrabil*] pierdut ca în vis
Se sparg în spume albe [*izbindu-se*] de scîndurile negre ale corăbiei.
Tăcute odihnesc malurile verzi, visînd se odihnesc gîndurile
Pe fluviu tăcerea e adîncă; slab răsună gunguritul porumbeilor
Ce zboară, în roiuri dense ca norii, sus prin straturile aurii ale aerului.
Pînze albe-n depărtare, de-a lungul țărmului dumbrăvi de palmieri
Ale căror trunchiuri svelte strălucesc roșietic în lumina aurie a serii
Stoluri de flamingo se avîntă mîndre pe luxuriantele cîmpii păduroase
Se ridică în zbor la apropierea bărcilor, alunecînd [*indescifrabil*]
Slobode apăreau mărețe [*indescifrabil*], semănate pe fluviul sacru,
Datorită construcțiilor puternice, minaretelor și domurilor înalte din Cairo,
La marginea deșertului galben se-nalță piramidele din Giseh
Sarcofage uriașe ca niște turnuri, eterne ca pacea morții!
Iar bătrînul Nil murmură despre timpurile străvechi, de mult
dispărute

Ce fac ca sufletul visător să alunece ca-n zbor mai departe,
Despre a izvorului său taină și despre criptele cu mumii ale Thebei,
Despre Memnon ale cărui melodii răsună în aer
Iar lumea monumentelor [*indescifrabil*] [reține] de la a privi în jur
De la imaginile rigide ale zeului de pe pereții piramelor
Din mormîntul în peșteră al lui Ramses răsună puternice sunete de harfă
Plîngerea sălbatică a regilor morți și cîntecele de înmormîntare ale preoților
Pe o întindere deșertică galbenă apare cu mărețe hale cu colonade
Și templul sfînt al [zeiței] Isis, în interior pare a stăpîni zeița
[*Indescifrabil*] în veșminte mortuare, palid cenușiu, frîngîndu-și mîinile
În timp ce între stînci întunecate preoții cădelnițează
[*Indescifrabil*] visează sufletul, desleagă toate pecetele fermecate
Pe cînd corăbioara rapidă alunecă pe oglinda aurie a Nilului.

[Man belügt sich selbst]

Ach man belügt sich selbst
Sogar wenn man als Ziel sich Wahrheit setzt,
Wahrheit allein, das Wort ins Luft zu setzen
..... doch, thu dein bestes nur,
Laß Worte kommen, wenige Worte beugen
Wie wolgerielte Schüsse jeden Willen.

.....
Ihr sollt mein bester Selbst in Zukunft sein,
In Wahrheit eine grosse Nation. Kein Krieg
Den mehr für Krieges Ursach! Da ich weiß daß Thorheit
Thorheit gebiert, weg mit der [indescifrabil]
Daß aus des Nachbars Reichtum uns und Ruhe
Dem Nebenbühler rasch Gefahr erwachte

.....
An die natürliche Empfänglichkeit
Des heimischen Volk[e]s, das deinen Flug nicht kennt,
Uns auch in Zweifel ist, ob Recht u[nd] Wahrheit
Und and[e]re große Worte derart decken
Die baren Kosten für die Monarchie.

[Autobiografie]

Autobiografie, fahr hin! Das Ende
Wirds reichend zeigen daß es nur Verbrechen
Nur Lüg u[nd] Trug war, nicht verhehlte Tugend
Wie Th... u[nd] V. Hugo uns beweisen

[indescifrabil]—ich niemals war, doch gern gewesen wäre
In jener Welt, wohin [indescifrabil] sich zieht
Hier liegt in Duzend Bände meines Lebens
(Ich sprach doch lügte? Die Rede muss prägnant sein)
Eilt nun zum Schlußcapitel rasch-obschon
Das ungeschriebene Capitel leicht sich räth.

[Wie eine blaue Glocke...]

Wie eine blaue Glocke scheint der Himmel
Und höher rollet sein Dauerzeuge
In grauen Wolken. Andächtig ziehen
Die frommen, goldnen Sternenschaaren
Ins [indescifrabil] Gottes zum Gebote
Und auf der Erde auf der weiten Ebne
Liegt müd u[nd] sorgenbleich der stumme Feldherr,
Beendigt ist die schlacht seit lang. Und müde
Läßt er sein schweres Haupt auf die Knien[.]
Und bleibt ins Feld auf die zerstreute Haufe[.]
Und dunkel wird der Himmel, imm[er] dunkler.
Wie groß scheint er zu sein, wie klein ist er.

[Mss. 2291, p. 40.]

[Te minți pe tine însuți]

Ah, te minți pe tine însuți
Chiar dacă-ți propui ca scop adevărul,
Adevărul singur, cuvântul e de aruncat în vânt.
[Indescifrabil] fă, totuși, tot ce poți tu mai bine,
Lasă vorbele să răsunе, puține cuvinte încovoate,
Asemeni gloanțelor bine țintite, orice voință.

.....
Voi să fiți, în viitor, ceea ce e mai bun în mine,
În realitate o mare națiune. Nici un război
Care-i mai mult pentru cauza războiului! Deoarece știu că prostia
Dă naștere prostiei, în lături cu [ilizibil]
Ca din bogăția vecinului și pace
Rivalului i se trezește repede (senzația) pericolului

.....
La receptivitatea firească
A poporului autohton ce nu-ți cunoaște zborul,
E îndoielnic pentru noi, dacă dreptul și adevărul, precum
Și alte cuvinte mari acoperă în acest fel
Cheltuielile reale ale monarhiei.

*

[Mss. 2291, p. 44.]

[Autobiografie]

Autobiografie, dă-i drumul. Sfârșitul
Va dovedi-ndestul că n-a fost decât crimă,
Decît minciună și înșelăciune, nicidecum virtute tănuită
Cum ne-a dovedit Th... (?) și V. Hugo.
[Indescifrabil] n-am fost niciodată, dar aș fi fost totuși bucuros

În acea lume în care se duce [indescifrabil]
Aici se găsesc într-o duzină de volume ale vieții mele —
(Vorbeam eu, am mințit totuși? Fraza trebuie să fie pregnantă)
Acum grăbește rapid la capitolul de încheiere — deși
Capitolul nescris se ghicește ușor.

*

[Mss. 2291, p. 45.]

[Ca un clopot albastru...]

Ca un clopot albastru apare cerul
Și mai sus se rotește martorul său veșnic
În nori cenușii. Reculese se îndreaptă
Roiurile de stele cucernice, aurii
Spre [indescifrabil] lui Dumnezeu, la poruncă,
Iar pe pământ, pe câmpia întinsă
Zace, ostenit și palid de griji, generalul tăcut,
Bătălia e încheiată de mult. Și, obosit,
Își lasă capul greu pe genunchi.
Și rămîne pe câmp pe grămada risipită,
Iar cerul se întunecă, devine tot mai întunecat.
Cît de mare pare a fi el, cît de mic este.

(Transliterare și traducere de G. PINTEA)

PIETRE DE VAD

G. Coșbuc (al doilea din dreapta) într-un grup de prieteni

G. COȘBUC

Erudiția folcloristului — marginalii la Michel BRÉAL¹

O FASCINANTĂ BIBLIOTECĂ RĂMASĂ DE la George Coșbuc reprezintă nu doar un ansamblu de tomuri, demn de admirat, între alte avuții ale Muzeului literaturii române. Ea ne oferă prilejul de a redeschide un dosar socotit închis pentru posteritatea oricărui scriitor, în virtutea faptului că numai opera poate vorbi în numele său.

Fără să conteste acest adevăr, tocmai în cazul lui Coșbuc, biblioteca sa ne introduce cu generozitate în lumea de idei a poetului, făcînd ca personalitatea lui să fie mai bine înțeleasă

și să crească în ochii contemporanilor noștri. Cu atât mai mult cu cît se impune să fie corectată o etichetă pripit formulată la timpul său.² Și asta pentru că omul de cultură, care a fost în realitate Coșbuc, purta cu discreție acest imens atribut al său, îndărătul figurii lui de țaran.

¹ Biblioteca lui Coșbuc dezmințe categoric afirmația pripită a lui Titu Maiorescu referitoare la orizontul cultural al poetului: «...puțină cultură generală, nu cunoștea istoria veche, nici societățile moderne și citirea pe apucate a traducerilor germane din limbile asiatice...». Rămînînd fie și numai la istorie trebuie spus că deținea aproape toate scrierile românești din domeniul citat, de la cronicari pînă la Kogălniceanu; apoi Hasdeu, Xenopol, Părvan, Iorga... Cît despre autorii străini lista ar putea fi exhaustivă începînd cu Diodor din Sicilia și Herodot pînă la Edmond Gibon, Guizot Jules Michelet și Ernest Lavisse...

² Michel Bréal — filolog francez (1832—1915). Lucrări în domeniul istoriei religiilor: *Étude sur la religion Zoroastrienne*. 1862, *Hercule et Caëus* și *Le mythe d'Oedipe* (în *Mélanges de Mythologie et de Linguistique*, II-ème, Paris, Hachette, 1882).

Alcătuită din ediții rare, titluri care acoperă mai toate disciplinele științifice și umaniste ale timpului³, valoarea acestei biblioteci sporește substanțial datorită însemnărilor marginale⁴ pe care le-a făcut poetul la lectura cărților sale.

Aspirațiile enciclopedice, rigoarea studiului, cultivarea asiduă a unor domenii care conturau într-un tot original vechimea și spiritualitatea poporului român ne îndreptătesc a recunoaște în Coșbuc, și din acest unghi de a privi, un urmaș fidel al cărturarilor Școlii ardeleni. Filologia și istoria, trecutul și limba sint, altminteri, preocupări constante, care s-au făcut simțite și în structura scrisului coșbucian.⁵

Om al timpului său, Coșbuc își lărgeste orizonturile cunoașterii, îndemnat de o curiozitate de care, dincolo de excepția Eminescu, puțini poeți au fost încercați. Este de remarcă, în primul rând, parcurgerea cu asiduitate a textelor enciclopediei populare. Se apleacă, în plus, asupra miturilor și folclorului, din unghiul înțelegerii relațiilor dintre ele⁶, pornind, neîndoindu-se, de la premisa unei neîntrerupte continuități între fenomene; recunoștea, altfel spus, vechimea milenară a poeziei noastre anonime. Dar mai mulți factori convergenți l-au îndemnat pe poet să abordeze mitologia și din perspectivă științifică. Transpunerea în românește a epopeilor antice *Eneida* și *Odissea*⁷ atrage de la sine obligația tălmăcitorului de a se mișca,

* Intregi ansambluri de lucrări acoperă variate domenii: antichitatea greco-romană și orientală, drept, psihologie, pedagogie, științe sociale, filozofie, medicină, științele naturii, astronomie, critică, estetică, exegeze și comentarii, dicționare, enciclopedii ca și operele fundamentale ale scriitorilor universali.

* Revista „Manuscriptum” a mai inserat în rubricile sale prezentări ale marginaliilor coșbuciene la texte folclorice (nr. 1/1970).

* Sextil Pușcariu a remarcat la Coșbuc, în structura limbii folosite, prezența elementului latin în procent de 89—94% (Art. *Românesc și Românie*).

* De bună seamă a aderat la unele teorii. Pe Max Müller l-a comentat cu discernământ critic și Bréal. Dar, între a avea preocupări și a fi teoretician, mai cu seamă în domeniul discutat și la epoca pe care o avem în vedere, trebuie făcută o disociere, în ce-l privește pe Coșbuc. Nu i se poate contesta, în schimb, cunoașterea mitologiei autohtone străvechi, demonstrarea continuității neîntrerupte a folclorului și, prin urmare, a vechimii lui milenare, poetul punând multă probitate în investigațiile întreprinse.

* *Aeneis*, traducere în formele originale de G. Coșbuc-București, Editura Librăriei C. Sfetea, 1896; *Odissea* (neterminată) din care tălmăcitorul a publicat mai multe cînturi în revistele vremii.

MELANGES

MYTHOLOGIE

ET

LINGUISTIQUE

PAR

MICHEL BRÉAL

Membre de l'Institut

Professeur de Grammaire comparée au Collège de France

DEUXIÈME ÉDITION

Coșbuc

PARIS

LIBRAIRIE HACHETTE ET Cie

20, BOULEVARD SAINT-GERMAIN, 20

1982

nestingherit, în lumea celor două opere, impregnate de înțelesuri mitice. Îl regăsim în postură de explorator pe terenul mitologiei autohtone, a vechii Dacii, de unde a și rezultat seria articolelor care invocă miturile acestora⁸. În sfârșit, poetul a fost stimulat, în inițiativele sale, și de climatul fertil al epocii, marcat fiind de contribuțiile unui Hasdeu, de anchetele întreprinse de Densușeni asupra zestreii spirituale străvechi românești.⁹

* *Elementele literaturii populare* („N.R.R.” nr. 4, 1900), *Bătrînul Crăciun* („Albina”, nr. 12, 1904), *Sărbătoarea Anului Nou* („Universul literar”, nr. special 1903) ș.a.

* A citit și adnotat integral cele patru tomuri ale dicționarului elaborat de Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae* (Editura „Socec” 1887—1893) 1888—1890, precum și numere întregi din „*Revista critică literară*” (1893—1895) editată de Ovid și Aron Densușianu, avînd în sumar anchete și articole pe teme mitologice.

Nu mai apare, aşadar, ca simplu element de curiozitate prezenţa lucrărilor de specialitate mitologică în biblioteca sa, datorate celor mai reputaţi exponenţi în materie: unii, chiar, întemeietori de şcoli — cum au fost, spre exemplu, Max Müller, Michel Bréal, Ernest Renan, dar şi Nicolay Fernand... Faţă de interesul accentuat manifestat de Coşbuc pentru mitologia comparată, produce totuşi o reacţie neaşteptată faptul că tocmai cărţile lui Müller *Mythologie comparée* şi *Essais sur l'histoire de religion* nu beneficiază de obişnuitele însemnări de lectură, tot aici putînd să afle traducătorul din *Rig-Veda* ample surse de informare asupra miturilor indice şi cărţilor sacre brahmene. Or, interpretările recente l-au pus, se ştie, pe Coşbuc în directă relaţie cu Müller, căruia i-a împărtaşit, s-a spus, unele teorii.

Ernest Renan¹⁰, la rîndul său, a fost, se vede (după insistentele sublinieri şi doar incidentale adnotări), totuşi, supus unui studiu atent. Este foarte probabil ca lectura tratatelor savantului francez în istoria creştinismului să fi precedat exegezele danteşti.¹¹ Dar trebuie să-i fi reţinut, totodată, atenţia şi pertinentele aserţiuni asupra raporturilor culturii moderne cu credinţele străvechi, modul în care Renan a analizat complexa problemă a întîlnirii dintre păgînism şi creştinism, şi, desigur, particularitatea observată de el în mitologiile indo-europene: « adoraţia forţelor naturii » şi, prin urmare, angajarea acestora în mit.¹²

Cartea lui Bréal, *Mélanges de mythologie et de linguistique*, i-a resuscitat, în schimb, lui Coşbuc o lectură activă, parcurgeroa textului făcîndu-se cu creionul în mînă. Conspectul coşbucian nu arată o supunere faţă de ordinea problemelor revelate de text: dezvoltă, mai degrabă, un interes dirijat spre extragerea sistematică a aspectelor spinoase ridicate de această disciplină; el reţine şi notează, în raport cu contextele parcurse, orice explicaţie legată de mituri în general, de originea şi istoria lor la

diferite popoare, de analogii în sfera investigată...

Operaţiune prealabilă oricărui demers teoretic, definirea mitului, îmbrăcînd în epocă varii formulări de la şcoală la şcoală, găseşte la Bréal o înţelegere mai adecvată genezei. El respinge concepţia după care mitul era luat drept « o limbă poetică de care s-a amuzat speţa umană în copilăria sa ». Or, acreditarea tezei privind apariţia mitului ca treaptă necesară în evoluţia popoarelor însemna abordarea disciplinei cu convingerea că ei îi revine rostul explicării raporturilor dintre naştere şi sensul fenomenului, fireşte, la nivelul de înţelegere al aceluia timp, idee la care Coşbuc subscrie, tîlmăcînd în simple cuvinte sensul însuşi al genezei mitului: *Se nasc de nevoie ca copiii*.¹³

Principiile de metodologie, modalitatea investigaţiei sînt probleme care se insinuează con-

" « Religia însăşi apare ca o soluţie necesară istoriceşte, inevitabilă, obligatorie, tocmai datorită limitelor istorice ale practicii sociale care dădeau particularităţile corespunzătoare dintre teorie şi practică. » (Pompiliu Caraloan, *Geneza sacralului*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 47).

61

HERCULE ET CACUS

de préférence à tous les autres héros, l'héritier de Zeus. Non seulement il renouvelle ses exploits, mais il occupe exactement dans l'Olympe la même place que Jupiter. De même que dans sa lutte contre les Titans Zeus est secouru par Athénès, Héraclès est partout suivi par la déesse qui l'encourage au combat et lui sourit après la victoire. De même encore que Zeus est sans cesse en guerre avec Héra, qu'il va jusqu'à fonder dans sa colère et jusqu'à suspendre dans le ciel les mains enchaînées, les pieds retenus par deux enclumes (1), Héraclès doit lutter toute sa vie contre la colère de la puissante Héra. C'est elle qui suscite contre lui des monstres, de même que par colère contre Zeus elle a enfanté Typhon, en s'unissant aux puissances de l'enfer (2). Lorsque le héros sort vainqueur d'une de ses épreuves, il semble que Zeus, que l'Olympe entier, aient vaincu avec lui : tous les dieux viennent à un rendez-vous et célèbrent son triomphe.

Ce qui donne à la vie d'Héraclès un caractère à part, c'est le nombre considérable de ses combats : tandis que Zeus, Apollon, ne remportent qu'une victoire, la vie du fils d'Alcmène est une suite interminable de hauts faits. Mais toute la Grèce parait avoir adopté Héraclès comme un de ses types favoris, et chaque contrée a fourni un épisode à son histoire. À une époque où les Grecs commencèrent à ordonner leur mythologie en système et à y voir des allégories, ses travaux furent classés savamment,

(1) *Iliade*, I, 600, XV, 13.

(2) *Iliade*, I, 811, XIV, 270.

¹⁰ Ernest Renan — *Nouvelles études d'histoire religieuse*, Paris, Calman Lévy, 1884. *La vie de Saint Paul*, Calman Lévy, 1883).

¹¹ George Coşbuc — *Comentariu la „Divina Comedie“* (lucrare postumă), Editura pentru Literatură, 1963.

¹² Însemnările autografe, rămase pe culegerile de poezie populară, vădesc, într-adevăr, preocuparea constantă de a detecta elementele naturii în textul folcloric şi de a descifra sensul mitic — simbolic al acestora.

stant în unghiul lecturii coșbuciene. În Bréal găsește răspunsuri la unele întrebări care l-au preocupat, în căutările proprii, cum ar fi disocierea timpului de început al zămislirii mitului, de metamorfozele suferite mai apoi¹⁴, care au dus la modificarea aspectului inițial, la travestirea sau alterarea lui. Dar cum analizele exegetului francez, urmărind de fapt formarea fabulei, se opresc asupra citorva dintre acestea existente în mitologiile mediteraneene — greacă și latină¹⁵ — Bréal se folosește de prilej spre a se delimita « critic » de concepțiile promovate în epocă.¹⁶ El înțelege mai nuanțat procesele. Zeitățile sînt, prin urmare, « un produs imediat al inteligenței umane », în timp ce alegoria și simbolul devin modalități avansate de gândire, ce presupun rafinament și putere generalizatoare. Ceea ce implică un mecanism mai complex în a denumi lucrurile după calitățile lor izbitoare: « Se impun ideilor abstracte numiri materiale pentru că nu se poate altfel ». Fără a lăsa să se înțeleagă că aderă ori nu la explicația ușor tautologică exprimată, Coșbuc reformulează în alți termeni procesul semnalat: *Nu lucrurilor concrete le-a dat haina abstractă a alegoriei, ci abstracției i-a dat haina concretă.* Pentru timpurile cînd numele zeilor erau înseși fenomenele naturii în chip de adorație, în nici un caz nu putea fi vorba de simbol, conchide Bréal, pentru că « geniul uman în copilăria sa n-ar fi putut să ia ploaia care stropește pămîntul drept lapte al vacilor cerești... » *Asta e întrebarea — Azi cîte nu crede poporul? Sff[în-tul] Ilie e tunetul, Hristos a înviat, fecioara a născut.* Replica lui Coșbuc se sprijină, după cum se vede, pe cunoașterea experienței oamenilor care perpetuaseră o întreagă serie de credințe străvechi. Dar ea mai denotă, din parte-i, intuierea unei premise de cercetare; căci astfel de confruntări, de la miturile ancestrale la regăsirea lor tirzie în forme anaoage sau apropiate în spiritualitatea unor colectivități, vor intra

¹⁴ Coșbuc, în articolele citate, face distincția între vrstele miturilor, între protolistoria și istoria acestora. El vorbește de fondul autohton străvechi, de perioada conviețuirii miturilor pămîntului cu cele creștine.

¹⁵ Legenda latină *Hercule et Caesus* (*Sancus et Caecus*), fabula greacă *Heracles et Geryon*.

¹⁶ Metoda istorică și metoda alegorică. Școala simbolică — analizată de Bréal, celelalte din urmă recunoscîndu-l meritul de a se fi sprijinit pe descoperirile arheologice și a fi dat, prin aceasta, un nou impuls cercetărilor în studiul anticității.

de regulă în practica savanților, fiind capabile să dezlege încă multe enigme.

De prisos să atragem atenția că demersul restaurării modului în care s-a plămădit fabula (legenda) se bazează la Michel Bréal, filolog fiind, pe interpretarea faptelor de limbă. El vorbea chiar de afinitatea dintre mitologie și limbă. Observația și-a confirmat pe deplin valabilitatea, întrucît, scrie el: « ...studiul comparat al limbilor nu furnizează numai mijlocul de a găsi sensul primitiv al fabulei, dar că ea permite, în același timp, să-i explice formarea ». Fenomenele naturii exprimate în limbaj luau aspectul unor scene dramatice; explicație ce-i apare plauzibilă poetului, de vreme ce el însuși recurge la descifrarea sensului metaforic al unor expresii românești ce desemnează fenomene ale naturii: *răsare soarele, se luptă soarele cu ceața, vîntul cu norii, vîntul mătură coșul, sparge norii.*

Dealtfel, considerațiile de natură lingvistică sînt un îndemn pentru Coșbuc spre a se angaja, la rîndul său, în demonstrații similare, etimologia avîndu-și partea sa de contribuție în descifrarea miturilor.¹⁷ Și în cazul de față, semn al lecturii permanente active, sau chiar polemice, el opune o ipoteză proprie unei demonstrații etimologice întreprinse de Bréal: « Gr[ecescul] *Augias* este un supranume al soarelui; *go* în vedică desemnează, cîteodată, vaca și norul, urmînd dubla semnificație a lui *Gotra*, cu sensul de *Pécure* și de *cer* ». *Eu cred altfel* (spune Coșbuc) *Av-go-iesz nor. Hercul sol[ar] curăță cerul de nori, prin rîul apelor cerești.*

Odată cu aserțiunea, altminteri discutabilă, cum că etimologia a fost sursa unui mare număr de mituri, în baza faptului că « Poporul este un filolog care vrea să-și dea seama de numele pe care le-a împămîntenit, și care grație imaginației sale, găsește cu ușurință o istorie pentru a explica un nume propriu », Coșbuc sesizează fenomenul de similitudine — de extremă importanță — care confirmă că el putea să desprindă și să stăruie asupra problemelor cheie ale disciplinei: *Da, dar de ce sunt așa de generale miturile*

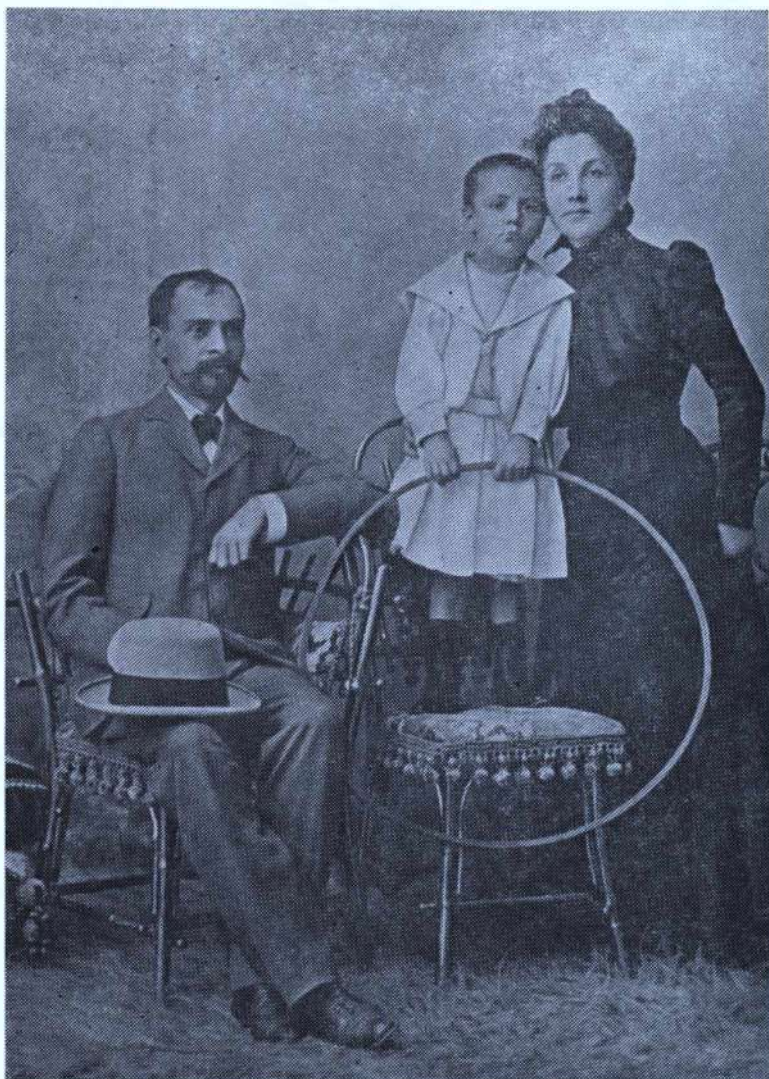
¹⁷ Notele pe marginea dicționarului etimologic al lui Hasdeu arată un interes cu totul special pentru terminologia mitologică. De unde, se subînțelege că a acordat lingvisticii un rol însemnat în studierea formelor de viață spirituală arhaice. S-a subliniat, dealtfel, în ce privește folclorul și mitologia, că savantul a dovedit cunoștințe vaste, aducînd importante contribuții (Grigore Brăncuș, *Introducere la Etymologicum Magnum Romaniae*, Editura „Minerva”, 1972).

și așa de perfect asemănătoare la popoarele care n-au venit în contact? Iată o întrebare indispensabilă în mitologia comparată, la care abia exegeza secolului XX caută prin toate mijloacele să răspundă.

Incontestabile, reflexele mitologiei în limbă pot fi așadar explicate cu sprijinul lingvisticii comparate, autorul furnizează totodată o serie de exemple atestate, cum ar fi nașterea Atenei din capul lui Zeus, ori fiica lui Triton care a dispărut din mitologia greacă, dar se regăsește în *Vedas*. Sint, de asemeni, semnalate și cazurile în care astfel de zeități dispar și cuvântul devine o enigmă; de exemplu, eponimul Tritos — întâlnit la Eolieni, în dialect cu sens de *cap*. Lui Coșbuc i se pare că găsește o confirmare în ceea ce, în mod obișnuit, se cheamă modificare de sens, consemnând marginal: *Da, și dialectele au parte. Un nume înțeles altfel, tot așa numele străine grecizate, iese alt înțeles*.

Spinoasă, la epoca la care ne referim, problema interpretării miturilor a găsit, la autorul cercetat de poetul român, puncte de vedere care, în plan teoretic, l-ar fi putut feri de unele erori. Coșbuc putând fi, astfel, prevenit asupra meritelor ca și asupra limitelor școlilor trecute în revistă. Din capul locului, Bréal a combătut concepția după care mitologia se reducea doar la o știință a interpretării. Teza lui era că numai scriind istoria mitului acesta se lăsa descifrat; altfel spus, o reconstituire către origini a drumului parcurs. Exclusivismul unghiurilor de interpretare indeobște practicat de exponenții amintitelor curente a și determinat îngrădirea cercetărilor secolului al XIX-lea.¹⁰ Dar considerațiile privind începuturile teogoniei, ordonarea Olimpului cu familii de zeități, cu genealogiile acestora, cu rosturile precise ale membrilor ei, considerată de Bréal operație artificială întreprinsă de poeți, într-o fază tîrzie, îi relevau lui Coșbuc lucruri, desigur, știute din lectura literaturilor antice, fiindcă el se mulțumește să menționeze, nu o dată, lapidar: *Asta e bună. Așa da. Da*.

Lesne-s de-nțeles că, privite în perspectiva evoluției, aceste forme de spiritualitate nu erau decît o proiecție a lumii terestre asupra celei sacre. «Cu o anume măiestrie mitologia e

G. Coșbuc împreună cu soția și fiul.

organizată dar și umplută de cataclisme imaginare», afirmație referitoare la conflictele dintre zeități, — *Olimpul încercat de revoluții violente*. Unor astfel de tulburări Coșbuc le conferă însă o interpretare naturistă, poate și datorită înțelegerii, cum s-a putut observa (la nivelul secolului XIX) a sensibilității primitive: *Eu cred că asta revoluția e furtună (V. Moritz)¹¹ Sau anotimpuri. Uran—Vara | Kronos—Iarna | Zeus—Primăvara*. Dar cauzele conflictelor mai pot fi, după Coșbuc, și de altă natură: *Nu e alta? Ciocniri de felurite religii. Un zeu străin*

¹⁰ Despre interpretările naturiste ale savanților din secolul al XIX-lea, observă Mircea Eliade: «reducenau simbolismele religioase la expresiile lor concrete» (*De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980).

¹¹ Probabil Karl Philipp Moritz, lucrarea *Götterlehre der Griechen und Römer...*

primit caută loc printre indigeni. Ipoteză tentantă, cu dublă semnificație, căci trădează, implicit, convingerea poetului că miturile nu pot fi studiate într-o «enclavă», exclusiv, între granițele geografice în care ele se regăsesc. În fine, în ce privește interpretarea, Bréal a dovedit o intuitiv firească a dialecticii proceselor din sfera acestui fenomen. Nu se poate explica totul prin mit; nu i se poate atribui mitului de început și sensurile pe care le-a îmbrăcat cu timpul, argumentând aceasta prin comparație cu limba: «Ar fi o și mai mare iluzie a căuta într-un cuvânt, în momentul în care a fost creat, și sensurile dobândite prin folosire ulterioară». *Da!* (Acceptă Coșbuc). *O poveste, basm, cârui i-au dat sens moral. Idem fabulele religiei creștine.*

Combătând și atitudinea extremă manifestată în secolul al XVII-lea de negare a mitologiei ca fiind, potrivit unor spirite ale vremii, o impostură a preoților²⁰ sau o falsificare a istoriei, aflăm cu acest prilej de la Coșbuc, că la noi: *Eliade Rădulescu era de această școală.*

Că unghiul lecturii coșbuciene a fost dominant comparatist, este confirmat de frecvențele trimiteri la mitologia autohtonă, incredințat de importanța impactului dintre latinitatea și lumea dacică în planul credințelor.

Notele sale pot fi luate ca simple afirmații la o impresie imediată, resuscitate de pura asemănare. Semnalarea, spre exemplu, a unor zei abstracți în mitologia latină, prezidind numeroase accidente ale vieții cotidiene, îl face pe Coșbuc să invoce, instantaneu, credința în ceas rău la români. Dar și oficierea unor forme de

cult care «făceau să cadă ploaia» sau să atragă fulgerul, sînt receptate în virtutea recunoașterii lor în practicile țărănești de la noi. El propune însă și o altă alternativă: *Cultul fulgerului sau cunoscutele parafulger. Romul, Numa, Hostel sînt trăsnete.*

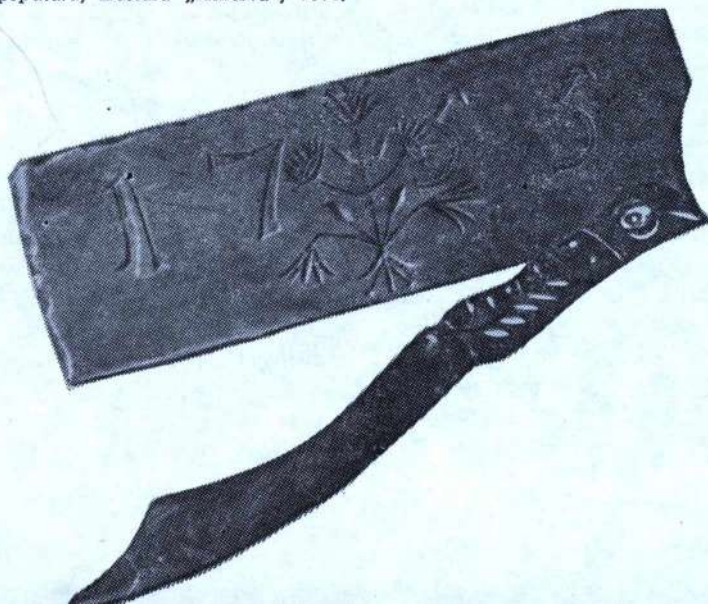
Descrierea ceremoniilor de la Delphi, de gloriificare a mărețelor fapte ale lui Apollo și anume lupta acestuia cu șarpele Python și fuga spre Valea Tempei, invocate de Bréal, în contextul analizei fabulei grecești *Heracles și Geryon*, îl duce pe poet cu gîndul la balada bănățeană *Iovan Iorgovan* în care se regăsește un episod asemănător: *Șarpele ce fuge de Iorgovan*. Coșbuc sesizează, de asemenea, în mitologia română credința în izvorul (fîntina) care țîșnește în urma unei izbituri (sau căderi) pe locul unde monstrul Sybaris a fost zdrobit de stîncă de către Eurybates, menționînd în marginea paginii:

Manole în Argeș.

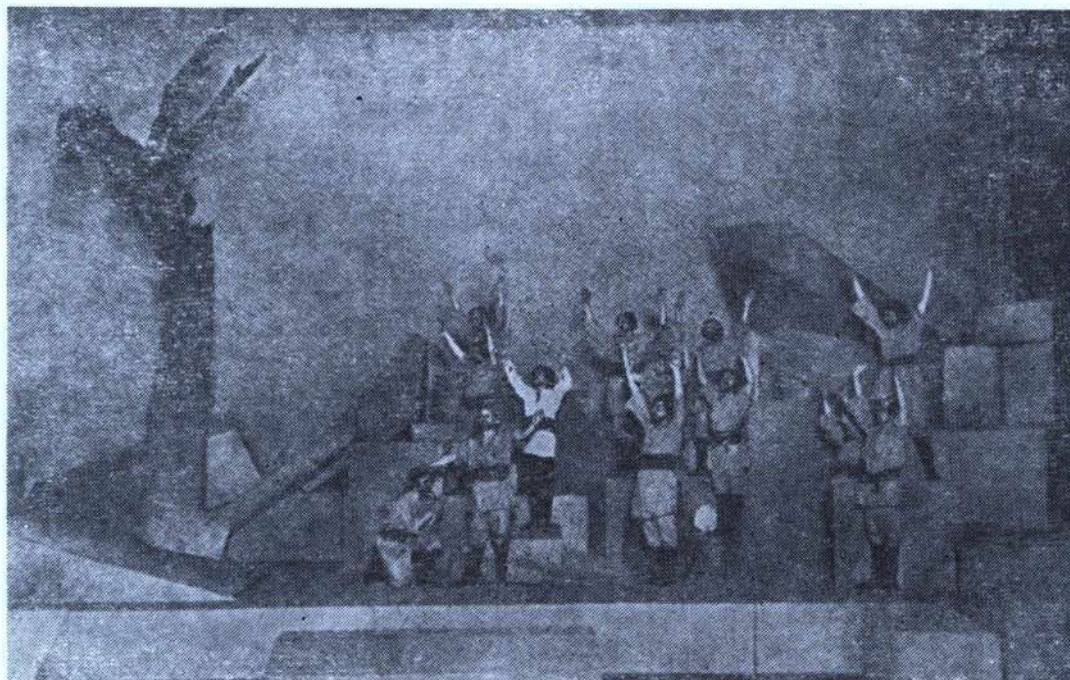
Nu lipsesc, din adnotările poetului, detalii ce i se par demne de reținut, pe care i le procură lectura, chiar dacă ele se prezintă, astăzi, ca elemente de alfabet în domeniul mitologiei. Observația că «spiritul net al romanului nu i-a permis să creeze ființe intermediare între zei și oameni» ca Theseus, Perseu sau Heracles, îl determină pe Coșbuc să consemneze lapidar: *Romanii n-au semizeii*. Dar faptul că ei cunoșteau, în schimb, obiceiul zeificării, exemplul oferit de Cezar la romani, îi stîrnește întrebarea, la noi? Fenomenul mitizării l-a preocupat, altminteri, în legătură cu galeria eroilor naționali.

Constandina BREZU

²⁰ Problemă dezvoltată de Adrian Fochi în lucrarea *Coșbuc și creația populară*, Editura „Minerva”, 1971.

PIETRE DE VAD

Scenă din spectacolul pus în scenă în 1929 de regizorul Soare Z. Soare

Lucian BLAGA Un alt chip al piesei MEȘTERUL MANOLE

PE LÎNGĂ ȘANSA CULTURII NOASTRE DE a fi desăvîrșit un cînt, de a fi convertit un rit barbar în mit estetic, de a deține o întreagă literatură axată pe acest mit, întrebarea despre locul unde s-a relatat pentru prima oară despre Meșterul Manole aproape că pare de prisos. Și totuși, o bună sută de ani folcloriștii nu au încetat să încerce stabilirea centrului genetic al baladei. Chiar lucrări care în principal își propun alte obiective nu-și pot reprimă avîntul de a sugera căruia popor îi aparține balada prin naștere. Este ceea ce credem că a întîrziat o lucrare privitoare la literatura derivată la noi din mit. Pînă de curînd ne aflăm în situația că aveam articole despre arhitectura bisericii Curtea de Argeș, despre persoana celui ce va fi construit-o, studii folclorice, istorico-literare, comentarii filosofice. Ne lipsea o trecere în revistă a operelor scrise pornind de la acest mit

fundamental. Or, cantitatea și calitatea literaturii inspirate de *Meșterul Manole* constituie, alături de frumusețea baladei, un argument pentru ideea că locul ei de origine contează mai puțin decît spațiul în care s-a înfrumusețat și amplificat.

Dorim să discutăm piesa *Meșterul Manole* a lui Blaga prin prisma atașamentului durabil manifestat în literatura noastră față de motivul constructorului creator, aspect subliniat (tîrziu) de către Gh. Ciompec în volumul său, *Motivul creației în literatura română*.¹ Cînd operele inspirate din *Meșterul Manole* se numără cu sutele (Gh. Ciompec analizează, uneori doar menționează, peste 300) și cînd unii autori au îmbogățit tema cu două sau chiar trei titluri (Mircea Eliade, Coca Farago,

¹ București, Editura „Minerva”, 1979.

Laurențiu Fulga), firește că se poate vorbi de un *atașament durabil*.

Printre achizițiile din ultimul timp, arhiva Muzeului literaturii posedă documente care ne dau dreptul să-l considerăm și pe Blaga autor a două opere pe tema în discuție: manuscrisele piesei *Meșterul Manole*.

O pagină-manuscris de Blaga arată ca o țesătură cu alesături. O analiză, și sumară, a manuscriselor lui duce la observațiile: că Blaga scria ușor (manuscrisul definitivat al piesei *Meșterul Manole* poartă mai multe datări și precizează că piesa a fost începută în mai și terminată în septembrie 1926, la Lugoj, la vie); că revenea pe prima redactare de nenumărate ori. De aici asemănarea cu o țesătură. Prima așternere a ideilor pe hîrtie (urzeala) e, de obicei, în creion. Peste și printre rîndurile în creion citim cuvinte, fraze intercalate în cerneală: roșie, albastră, verde, (alesăturile). Cînd prima redactare nu e în creion, ci în cerneală neagră, ca în cazul *Meșterului Manole*, adăugirile sînt tot multicolore. Cîte culori are cerneala completărilor, atîtea reveniri pe text a presupus migala definitivării operei respective. Uneori lectura este îngreunată de faptul că unele rînduri în creion s-au cam șters, iar cele în cerneală sînt inghesuite, în timp ce semnele care introduc rîndurile noi abia se disting printre liniile de ștersături și printre săgețile de inversări de parafraze.

Care este situația celor două manuscrise ale piesei *Meșterului Manole*, achiziționate de Muzeul literaturii române de la familia autorului? Unul este transcrierea celui alt. Textul-copie este și el, în prima așternere pe hîrtie, în cerneală neagră. Dar, la rîndul lui, suportă regimul de completări și ștersături, de inversări, de divizări sau comprimări de replici etc. De unde rezultă mari deosebiri de formulare, de nuanțare a gândirii (religioase), de structură.

Conținutul manuscrisului numărul 2, rezultat al unui astfel de tratament, este piesa *Meșterul Manole* publicată în 1927, ușor modificată în ediția din 1942 și cuprinsă în volumul de *Opere*. Manuscrisul numărul 1 reprezintă un alt chip al ei. Este o variantă. O etapă de lucru, anterioară, după cum s-a putut deduce din cele de pînă acum, textului cunoscut, o etapă de cînd Mira se numea Miriam, iar Bogumil și Găman nu își găsiseră încă numele...

Firește că Blaga nu a intenționat să scrie două texte diferite ale piesei creatorului, ci unul îmbunătățit prin celălalt. Îl dăm azi la iveală pe primul din ele cu convingerea că, în galeria realizărilor

dramaturgice ale apelurilor la mit, poate figura ca operă de sine stătătoare, nu doar ca etapă de lucru. Îi lipsesc, pentru a putea fi considerată definitivă, doar marcările împărțirilor pe scene.

Nu a fost nevoie ca piesa lui Blaga să-și aștepte împlinirea destinului în timp. Și-a vădit calitățile încă de la prima apariție editorială (Sibiu, 1927) și scenică (Teatrul Național din București, 1929). Dacă nu-i recunoștea o reușită absolută, Perpessicius observa măcar că Blaga a realizat mai mult decît predecesorii: «D[omnul] Lucian Blaga s-a străduit să construiască temelii solide unui mit care pînă la d[omnii] sa se dărîma cu fiecare nouă încercare de dramatizare».² Ion Marin Sadoveanu se arăta cucerit de întreaga piesă și mai ales de personajul Mirei, pe care-l socotea «ca pe cel mai izbutit rol de ingenuă din literatura dramatică românească și printre cele mai bune din literaturile dramatice străine».³ Octav Șuluțiu vedea în piesă o capodoperă, după care «un alt autor dramatic n-ar mai avea ce spune» pentru că Blaga «a închis subiectul pentru oricînd».⁴

Ne mulțumim doar cu aceste citări din numele proeminente ale timpului și trecem peste afirmațiile criticilor teatrali de rînd. Lor, piesa li se pare un poem dramatic, care ar cîștiga dacă s-ar înfățișa fără actele I, IV, V... Menționăm, însă, mai mult ca pe o curiozitate, ancheta inițiată în „*Vremea*”, în 1929, de Alexandru Cîrjeu. Întrebarea lui: «cari sînt cele trei piese românești cari ar putea reprezenta literatura noastră dramatică peste hotare» (întrebare la care au răspuns, în patru numere consecutive, treizeci de personalități ale vieții artistice și literare) afla că cele trei piese erau cinci: *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale, *Vlaicu Vodă* de Al. Davila, *Patima roșie* de Mihail Sorbul, *Manasse* de Ronetti Roman și *Meșterul Manole* de Lucian Blaga. Cinci și nu trei, pentru că ultimele trei întruniseră un număr egal de opțiuni.

Cu toate reluările ulterioare ale temei în dramaturgie, aprecierile de azi asupra piesei lui Lucian Blaga sînt în acord cu cele din anii 1927, 1929.

Lectura celor două texte descoperă o teribilă încorporare a elementelor din baladă — îngemănate cu elemente din restul operei blagiene — în

² Perpessicius, *Mențiuni critice*, în „*Cuvîntul*”, an. III, nr. 237, 25 nov. 1927.

³ Ion Marin Sadoveanu, *Dramă și teatru. Meșterul Manole, dramă în 6 acte de Lucian Blaga*, în „*Gîndirea*”, an. IX, nr. 4, aprilie 1929.

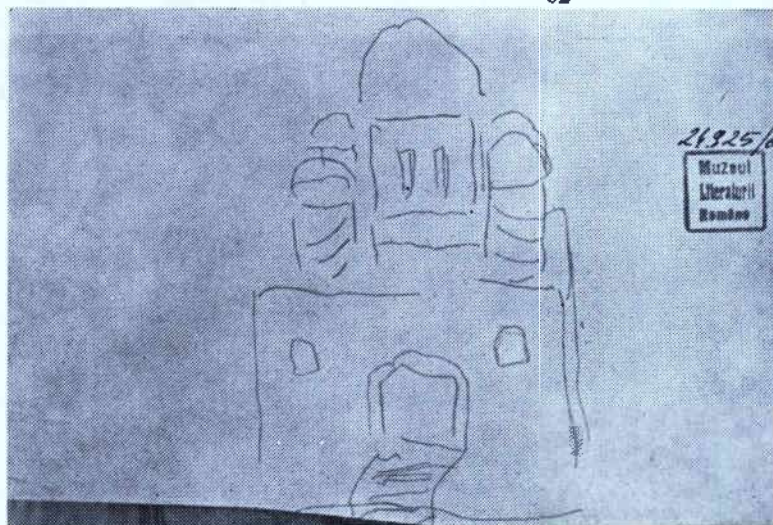
⁴ Octav Șuluțiu, *Semnificația Meșterului Manole*, în „*Ultima oră*”, an I, nr. 97, 23 aprilie 1929.

materialul original imaginat pentru piesă. Ideea frumosului dobândit cu durere crește dintr-o acțiune în care intervin versuri și imagini din baladă. Întâlnim chiar din *Miorița* o imagine inversată: o gură de iad (actul I); «Pe Argeș în jos, pe un mal frumos» devine răspunsul primit de un zidar care se lamentează și întreabă: «unde mi s-a scurs singele din trup?» (actul III). Versurile despre soarta copilului rămas fără mamă în urma jertfirii (versiunea Gh. Dem. Teodorescu) devin ușor modificate, cuvintele de autoconsolare ale meșterului amenințat în piesă să fie părăsit de tovarăși: «părășiți-mă, rămân eu! Varul mi-l vor stinge ploile. Soarele îmi va aprinde cuptoarele. Lutul îl vor frământa copitele» (actul II). În așteptarea, dilatată pe trei zile și trei nopți, a celei ce va deveni altar, unul din zidari (al șasele) i-a auzit pe tovarăși implorînd cerul cu rugă imaginate în spiritul rugilor lui Manole din opera folclorică pentru ca soțiile să le fie înturnate din drum de năvală de ape, de tiritoare galbene, de arătare cu spadă de foc etc. Acceptînd jocul de-a zidirea, Mira anunță că nu va putea zăbovi prea mult deoarece «a uitat vițelul închis»; în final, versurile spuse de bătrîn sugerează căderea lui Manole cu imagini înrudite cu cele care enunță același fapt în baladă: «lumea se-ntorcea, / norii se-nvîrtea» povestește poetul anonim; «lumina se-nvîrtea, / Cerul îți pare jos ca un scut» comentează bătrînul în piesă.

Dialectica în care Blaga acceptă ideea de divinitate, ca unitate a contrariilor, nu transpare numai în piesa în cauză, în care Manole spune că ei, zidarii, sînt dracii lui Cristos, ci și în poezie. Încă în *Poemele luminii* poetul gîndea: «de unde-și are raiul lumina? știu: îl luminează iadul cu flăcările lui» (*Lumina raiului*). În *Marea trecere*, în poezia *Fiica pămîntului joacă*, imaginea o biserică sub gliile verzi, care «acum o mie de ani s-a scufundat în pămînt». Șapte popi țin și azi liturghie în ea pentru dracu! E-la-la. Pentru dracu». Omul însuși ni se înfățișează într-o îmbinare a Binelui cu Răul: «Dumnezeu și cu Sătaua! au înțeles că e mai bine fiecare/ dacă-și întind în pace mîna. Și s-au împăcat/ în mine: împreună picoratu-mi-au în suflet/ Credința și iubirea și-n doiala și minciuna» (*Pax magna* din *Poemele luminii*). Două replici din dialogul lui Manole cu bătrînul, la reîntîlnirea din final, amintesc clar o poezie, de tinerețe și ea:

«Manole: Pe la casa noastră ai trecut?

Găman: Între spini veninoși stă poarta întunecată, unde puneai frunză mintuitoare de leuștean. Dobitoacele ei, dobitoacele ei sfinte

s-au dus sub pămînt». Este vorba de *Cîntare pentru trecut*, de versurile «Ți-ai arăta poarta întunecată, unde puneam / frunză mintuitoare de leuștean / să apăr de strigoi / laptele și ugerul vacilor / [...] Dobitoacele sfinte s-au dus sub pămînt / singele de paseri e mut» (din volumul *În marea trecere*).

Ecouri ale unor idei dezvoltate de piesă reverberază pînă tîrziu în poezia lui Blaga. Motivul suferinței cu rol formativ, al lacrimii bătrîne, al mitului umplînd tainițe de suflet, al legende traversate de tainice drumuri haiducești pe care blînduie poetul; al sufletului, care nu există decît în starea de cuplu a omului. Cităm aproape la întîmplare: «Nici o suferință nu-i așa de mare/ să nu se preschimbe în cîntare» (*Catren*); «Tată-carele ești și vei fi/ nu ne despoia, nu ne săraci/ Nu alunga de pe tărîmuri orice suferință./ Alungă pe aceea doar care destramă, / dar nu pe aceea care întărește/ ființa-ntru ființă» (*Laudă suferinței*, 1967); «Iată-aceștia suntem noi/ Cînd e singur fiecare/ Sufletele nu-s în noi» (*Spune-o-mei, n-o spune tare*) etc. Versurile «Omul bătrîn plînge/ Cu lacrimi vechi» ni-l amintesc pe Găman plîngînd-o pe Mira, plîns comentat de Manole: «O sută de ani n-a plîns niciodată. Apă moartă din ochi îi curge, nu vom înțelege niciodată de ce. Lacrimi adunate în el o sută de ani, le plînge acum» (actul I).

Cu tot succesul de care s-a bucurat în țară și peste hotare — succes mai mult de exegeză decît de punere în scenă —, piesa *Meșterul Manole* n-a demonstrat în ce măsură, pe lîngă filosof și poet,

Desen de Lucian Blaga pe manuscrisul piesei *Meșterul Manole*.

Blaga a fost și adevărat dramaturg. Analize ale modului cum gândul lui forează și adâncește sensurile mitului, cum îl creează încă o dată, stabilesc locul piesei ca pandant, în literatura scrisă, al operei folclorice. Deseori însă aprecierea piesei ca gândire și poezie lasă pe planul doi, ori de-a dreptul neexprimate, opiniile despre teatralitatea ei. Versiunea întâi face posibilă și chiar impune evaluarea calităților de dramaturg ale lui Blaga.

Cînd în poezia 21 decembrie citim:

«Părere asemenea unui
cuvînt scris de o mină pe apă
ce-încă-naintea citirii
în cercul de undă ne scapă
e orice legendă».

Înțelegem cîtă libertate acordă el oricărei interpretări. Și apelul său la mit exemplifică raportul dintre opera de bază și opera inspirată de acesta. În procesul de prelucrare a legendei, Blaga operează cu mijloacele dramaturgului: alege cel mai potrivit punct pentru începerea acțiunii (ca și Ion Penescu, primul autor și printre puținii înzestrați cu simț teatral al unei piese numite *Meșterul Manole*), renunță la momentele înalte să dobîndească dramatism și scenicitate. Cît despre cele pe care le păstrează, le prelucreează inversînd etape, găsind justificări noi, accentuînd diferit.

Ideea din legendă, a creației nimicitoare pentru creator («ce strălucire aici și ce pustietate în noi!») se infiripă, se afirmă (cu meandre de nuanțe), devine copleșitoare în cadrul unei acțiuni conduse cu mină sigură, fără grijă de pitoresc, de scenicitate bazată pe efecte ieftine, neevitînd unele stagnări în comentarii poetice. Piesa dezvoltă un conflict cu succesive culminații și remisiuni, ceea ce face ca personajul să nu fie prezentat într-o evoluție propriu-zisă, ci într-un continuu zbucium. Zbucium și îndurerare.

Pe Manole blagianul îl doare zbaterea gândului: îl doare că proiectul de pe pergamente, chipul mic al bisericii (macheta — rod al gândirii lui) nu se întrupează aievea între dealuri; că știe condiția izbînzii; că nu înțelege cine și de ce îi cere jertfa; că firul lui cu plumb nu poate fi unitate de măsură nici pentru necunoscutele din înălțimi, nici pentru cele din adîncimi, încît nici după ce a sacrificat nu poate înțelege. Sigur că între replicile lui Manole: «Voi încerca de o mie de ori, lucrare de nebun rătăcit, pînă la sfîrșitul vieții» și «la porți deschise sîngerez pentru singurul tot ce mi-a fost în viață frumos», spuse la începutul și respectiv la sfîrșitul piesei, se află o cale pe care personajul nu rămîne egal cu sine însuși. Dar condiția sa de

persoană care întreabă, raționează, se frămîntă se menține permanent.

Oricît își propune să nu mai gîndească, oricît e îndemnat, ba de stareț, ba de tovarăși, să nu mai întrebe, gândul îi zvicnește în cîrtire, în blestem, în amenințare. Ca șef al celor nouă (doisprezece) zidari, Manole pregătește momentul jurămîntului și jertfirea, recomandînd el însuși, în mai multe rînduri, renunțarea la gînd. El însuși pune, într-un tîrziu, mai presus de viața oprită, izbînda bisericii, în credința că «jocul va fi scurt, dar lungă și fără sfîrșit minunea». De fapt, o dată jertfa făcută și biserica înălțată, lung și fără de sfîrșit se dovedește, pentru Manole, vaerul. Aici se află nucleul tragismului personajului. Minunea se împlinește, dar chinul nu numai că nu se ostoiește, ci crește în mintea lui. Căci el recursese la jertfă (pe care îndelung o refuzase) ca să pună capăt suferinței neizbînzii, suferinței nefaptei. Dar făptuirea (prin jertfă) nu încheie suferința. Nu face decît să înlocuiască un chin cu altul. Că stă în nefaptă el, făptuitorul, sau că (împotriva rațiunii sale) a acționat, mintea la fel i se zbate. În orice caz, și într-o situație, și în alta, la fel i se spune: «Nu întreba, nu cîrti, nu blestema. Crede».

A gîndi, gîndire, gînd, cuget se leagă de cele mai dramatice momente. Cuvintele: *cap, feastă, scîlfîrlie* revin în discuție, ca lăcaș al lui a gîndi, ori, dimpotrivă, al lui a nu gîndi; a vedea, a cerceta, a număra, a socoti, a cîntări, a cumpăni, a îtleui, a căuta, a alege, a înțelege, a-și închipui revin — și cu ce frecvență! — ca prerogative ale meseriei constructorilor. Ignorînd cerința stilistică a nerepetabilității termenilor, Blaga îi folosește pentru marcarea trecerilor de la o etapă la alta a acțiunii. Manole urcă treptele acceptării lui a jertfii numai după ce opune rezistență pe temeiul rațiunii. Astfel transformă Blaga pe a nu ști și a căuta din baladă în mai dramaticul a ști și a refuza. Tot actul întâi ne înfățișează procesele mentale de respingere a condiției nefirești. Cînd nu i se cere decît să făptuiască, Manole măsoară, amenință, pune întrebări, cere socoteală lui Dumnezeu: «Doamne, Doamne, de ce m-ai părăsit?» Aduce argumente: porunca a VI-a și inima lui speriată; caută logica cerinței nefirești: «Din lumină, Dumnezeu nu poate s-o ceară, fiindcă e jertfă de singe; din adîncimi, puterile necurate nu pot s-o ceară, fiindcă jertfa e împotriva lor...». Finalul actului conține însă acceptarea. Aflînd că dărimarea ultimă s-a întîmplat cu și mai mare furie a puterilor, și amenințat de către zidari că-l părăsesc, în momentul plecării la locul prăpădului, Manole hotărăște: «De-acum să nu mai gîndim», știind că

dincolo de gând încep pașii izbînzii. Pe terenul magiei negre intră numai după ce și-a propus să-și adoarmă gîndul, dar gîndul nu-i adoarme și lucrul e deosebit de tragic.

Însăși iubirea se plasează în această piesă pe plan mental. După aproape șapte ani « zgomotoși și cu focuri ciudate » pe Mira — Miriam și pe Manole îi leagă și fire și gînd. Mira s-a molipsit de neodihna meșterilor. Și nu numai de neodihnă. Frumusețea acestui personaj ne apare într-o lumină încă mai bogată, dacă-i descifrăm, pe lîngă candoare, celelalte date. Intrînd în scenă, Mira etalează o feminitate specială, stranie, elevată. Feminitatea ei se manifestă în primul rînd într-o acută intuire a oamenilor și stărilor. Ea simte ce se petrece în sufletul lui Manole chiar cînd nu se află lîngă el. Ca și Găman care cunoaște lucruri petrecute în neprezența lui. « Manole: Eu aici era să bat cu pumnii în porțile de sus. Mira: Manole știu ».

Iată un exemplu de înțelegere inteligentă și sensibilă a soțului pe care și-l știa bine. Pentru ca, Manole e « inimă fără odihnă, gînd treaz, visare fără popas ».

Părtașă la nesomn, Mira devine părtașă lui Manole și în a gîndi și în a făptui. Noaptea, în odaia de lucru a soțului său, cu o îngrijorare disimulată în șăgălnicie, Mira — Miriam stinge luminările preamultului nesomn. Gestul creează cadrul propice unei scene de tandrețe. Cele ce se petrec între ei cuprind însă alte coordonate. « Știi, de multe ori mă gîndesc », spune ea. Gîndirea ei diferă însă de a lui Manole. Ea crede că zidarii se află în impas pentru că nu mai dorm, pentru că și-au ieșit din fire. Că nu lucrează cu seninătate și veselie: « Dar de cînd nu mai dormi, tu nu mai înțelegi ». O pauză, are ea impresia, i-ar readuce la starea normală: « mai lasă zidul! Mai lasă turlile! ».

Ea înțelege perfect ce vor să spună cuvintele lui Manole: « Prin suferință multe se mai pot desăvîrși » și, dintre toți cei cu închipuirea chinuită de chipul mic al bisericii, crescut năluca între dealuri, ea e singura care vede biserica adevărată, cu ameliorările aduse turlilor și ferestrelor.

Ea știe că destinele lor, ale tuturor, se leagă și se pot dezlega în minte. În ce-i spune Manole, recunoaște gîndurile starețului. E convinsă că acestea incită la altele. La ziduri vine după ce a « stat la gînduri ». Starețul — ce bună caracterizare prin această completare cu latura de intrigant — îi spusese că un om (nu viață scumpă, ci un om) va fi pus de viu între cărămizi și mortar. Vine într-un moment cînd conflictul lui Manole cu confracții deveniți bănuitori părea la apogeu. Tocmai cînd ei îl scuipă și-l blestemă, Mira apare.

Pentru intensitatea și subtilitatea conflictului, nu e lipsit de interes faptul că cel care o vede primul e tocmai cel care acuzase mai vehement: al șaselea. Bănuiala lor o atingea și pe ea, pentru că și-o închipuiau așteptînd nepăsătoare în pridvor trecerea urgiei. Aici Blaga înnoadă conflictul ca nici unul din dramaturgii care și-au încercat puterile cu *Meșterul Manole*. Dramatică este nu numai miza întregului moment, ci însăși opoziția: Mira, cea căreia îi pasă de viața oricui, va fi fost să fie sacrificatul, Mira lumina, — zidarii, încruntați, bănuitorii, făptuitorii frumosului prin omor.

În fața zidurilor și a morții, ea dă o adevărată luptă pentru apărarea vieții altuia. În această luptă ea știe că i se împotrivesc mai ales cugetele. Pe terenul lor își situează întregul demers. Intră direct în subiect și nu le ascunde că vrea să-i transforme, să le schimbe întunecarea în lumină și să le orienteze gîndul altfel: « v-am adus vin, să vă lumineze pe dinăuntru ... bărbaților negri, sălbaticilor! Luați și beți. Și pine albă v-am adus, să vă abat înspre gînduri mai bune ». După opinia ei, leacul stă în iubire. Recomandă o întrerupere a lucrului și-i sugerează lui Manole ca o vreme să se mulțumească cu ea, după care, răbdarea multe poate învinge.

Cum se zbate Mira între Manole și zidari încercînd să înduplece cînd pe unul, cînd pe ceilalți! Și aceasta, după ce în actul întâi cuvintele ei: « vreau să se sfîrșească odată povestea aceasta de spaimă și tristă nebulă » sunaseră aproape ca un indemn la acțiune; după ce, în scena chintesență a piesei, cu Mira topăind în spinarea bătrînului adormit la pămînt, intuia și oferea parcă în același timp rețeta trăinicieii zidurilor: « încă o dată, așa scutură-te! Tu ești pămîntul, marele, eu sunt biserica — jucăria puterilor [...] Manole e chin. Călugărul e stafie întunecată. Tu cutremur. Țara îngrijorare ». Încearcă să convingă, roagă, acuză. Se leagă de judecata lor: « vă este cugetul încărcat »! « gîndul morții a schimbat singele vostru în venin »; « și adică ce fel? V-ați gîndit să pîn-diți vreun biet rătăcit și să-l clădiți în zid? »; « între tine și ei s-a sălășluit gîndul morții ». Putem descifra în atitudinea soției chiar și o anume concepție despre creștinism. O concepție de o mare libertate. În apelurile ei către bărbații întunecați aduce, între altele, și argumentul creștinismului, dar o face tocmai împotriva credinței care cere jertfire, pentru că, « în felul acesta slava bisericii nu o vreau », spune ea. Un creștin, mai crede Mira, nu trebuie să se dedea la acte de magie neagră. Ba, mai mult, o băciță, eventual prinsă, ar trebui iubită, nu zidărită. Dar încruntații nu se

lasă înduplecați de nici un argument pentru că ei de mult hotărâseră să nu mai gîndească, pentru că prea mult gîndul le ținuse fapta în loc. Tragic este, în ceea ce o privește, nu numai faptul că la ziduri lucrurile se petrec contrar intențiilor ei, ci și că după ce se străduise să deturneze gîndurile meșterilor, tocmai gîndul ei se lasă deturnat. Blaga amplifică momentul din legendă în care soția e pusă în zid ca în joc, situîndu-l pe temeli psihologice credibile. Toată forța, toată puterea ei de convingere par desfășurate pentru pregătirea acestui moment. Mira intră bucuroasă și aproape liniștită în zid, căci, după atîta zbucium, ce mai înseamnă pentru ea a te juca, fie și de-a moartea, pe lângă a ști că un altul ar fi zidit de viu?

Diferența de frumusețe, în cadrul folclorului sud-est-european rezultă, în avantajul românilor, între altele, din aceea că jertfa este soția iubită a Meșterului șcf. În sine, Ana (Caplea, Florica) e frumoasă (floarea cîmpului) și iubitoare, calități enunțate rapid. Și e frumoasă, firește, prin dragostea ei, pe care nu o poate înturna din cale întreaga natură dezlănțuită. Blaga dă concretețe și completează profilul victimei. În afară de aceasta, Mira dobîndește un important rol dramatic. Participă activ la acțiune. În actul întâi împiedică destrămarea echipei de zidari dezorientați. În actul III, am văzut, devine termen al conflictului, astfel că, pe lângă rolul de liant al bisericii, e și liant al acțiunii. Amestec de luciditate și intuiție, de mîngiere și sprijin, de forță și de disponibilitate pentru joc, de generozitate și credulitate, Mira ni se înfățișează ca un corespondent feminin al creatorului chinuit.

Tocmai faptul că Mira e acest tot conferă dispariției sale o nemaiîntîlnită adîncime în tragedia lui Manole.

Nici o replică nu indică, pe drumul parcurs cu chin de Manole, că el și-ar simți durerea în inimă. Altul este personajul — Găman — care se tînguie: «Sărac sufletul meu! Amărită inima mea!» ori: «vai nouă». Manole se plînge de greul condiției sale de om sfîșiat între a clădi și a jertfi. Izvorită din minte, arșă de patima zămislirii frumosului, tragedia sa s-a consumat între a gîndi și a nu înțelege, între a întreba și a nu i se răspunde. Consecința tragică a opunerii acestor stări nu stă, în piesele lui Blaga, în dispariția fizică a lui Manole, ci în faptul că întîmplările vieții lui i-au întrerupt firul gîndirii. Interesant în definirea intelectualității lui Manole este și momentul sosirii soției la ziduri. La nivelul baladei, Manole reacționează sentimental: «cînd el o zărea/ inima-i sărea» (varianta Alecsandri); «cît el o vedea/ inima-i plîngea,/ milă ce-i venea»

(varianta Tudor Pamfile): «din adînc ofta,/ din gură-mi zicea:/ iacăt-o că vine/ sărmanul de mine!/ Și cruce-și făcea,/ Din ochi lăcrima» (varianta Gh. Dem. Teodorescu). Reacția lui Manole blagianul stă într-o paranteză (s-a vorbit în teatrul nostru de parantezele lui Camil Petrescu. Ale lui Blaga ar merita, și ele, un studiu): «O privește înlemnit și nu mai gîndește». Vaerul din zid, expresie a conștiinței chinuite, ca fantomele celor uciși în *Macbeth*, nu-l ajută pe Manole să-și reînnoade firul gîndului. Fraza: «O, nu cereți grai lămurit omului cu gîndul rupt» exprimă în final condiția celui care nu a putut să nu jertfească pentru că nu a putut să nu clădească.

Faptul că «Manole e halucinatul unei idei», pe care «o realizează dominat de un destin interior neînduplecat»⁶ s-a observat încă de la prima publicare a piesei lui Blaga. Am adăuga că urmărirea ideii imprimă piesei o dezvoltare oarecum în cerc. Dacă în actul întâi Manole spune că între Mira și biserică nici o deosebire nu face, actele următoare transformă această afirmație în cumplită concretețe. Și lucrul se întîmplă ca urmare a unor conflicte care cresc și descresc, se înnoadă și se interdetermină.

Ideea unui Manole aderînd cu greu la acțiuni care nu constituie date ale meseriei lui și amestecînd în toate gîndul vine, în piesa lui Blaga, din baladă. Mai toate variantele descoperite de folcloriști pînă la data elaborării piesei lui Blaga conțin, fiecare pe alte momente, imagini ale unui constructor îngîndurat. Iată-l, în varianta Gh. Dem. Teodorescu, după prăbușirile repetate: «Manole-mi vedea,/ Pe gînduri că-mi sta»; în ajunul visului: «... toată ziua/ din ochi măsura,/ gîndu-și frămînta», și, în sfîrșit, imediat după vis: «Și iar se gîndea/ ziua cît ținea», pentru ca numai după aceea să comunice tovarășilor condiția.

În varianta lui Alecsandri, părăsiți pe acoperiș, «Meșterii gîndea/ și ei își făcea/ ... aripi zburătoare». În alta, cuvîntul *gînd* figurează în ideea transferului de frumusețe: soție jertfită — biserică: «Taci mîndruța mea/ Că Dumnezeu vrea/ [...] Ca noi să gătim/ [...] Cîstă mănăstire/ [...] Frumoasă ca tine/ cînd ești lângă mine/ Și-naltă ca gîndul/ cînd își cîntă cîntul».

O tragedie a imaginarului tinzînd spre concretețe, dar și a acțiunilor cu bătaie în absolut, ținute în loc de rațiunea care operează cu elemente ale

⁶ Pompiliu Constantinescu, Lucian Blaga: *Meșterul Manole*, în „Viața literară”, an. II, nr. 57, 15 octombrie 1927.

mediatului, nu se putea realiza decât într-o întreprindere de planuri, de motive, de situații magistral topite, valorificate și subsumate ideilor mitului.

De aici o teatralitate care nu e ușor de depistat (și nici de valorificat scenic). Personajele vorbesc mult, se lamentează, ca în tragedia antică, se comentează poetic. Și totuși, grija pentru teatralitate există. Conflictul propriu-zis se realizează uneori prin simple alăturări ale unor personaje, păreri ori atitudini opuse, dar și prin înfruntările dintre personaje. Chipul mic al bisericii ca și dorința de a construi îi leagă pe zidari de Manole. Piedicile îi dezbină. Blaga e singurul dramaturg care renunță la pactizarea cu divinitatea pentru salvarea soției și care concepe relația cu coechiperii la modul conflictual. De trei ori dă năvală revolta tovarășilor împotriva meșterului: o dată din disperare că zidurile cad; altă dată nemulțumiți că Manole a făcut promisiunea către solul lui Vodă fără să se fi consultat și cu ei, și, în sfârșit, bănuindu-l incorect în jurămint. După aceea vine rîndul lui să se revolte: împotriva zidarilor care-l bănuiseră și care au zidit-o (crede el) pe Mira; împotriva bisericii; împotriva Marelui Ziditor, care n-a jertfit nimic cînd a zidit.

Din punct de vedere al punerii în ecuație dramatică — oarecum hamletiană — a termenilor rațiune-acțiune, *Meșterul Manole* se situează, în opera lui Blaga, alături de *Avram Iancu*. Dar, în timp ce în *Meșterul Manole* ni se înfățișează omul cu gîndul rupt, Avram Iancu e omul cu acțiunea blocată. Înfrîngerea sa vine din frîngere. Credința lui în vorba deșartă a împăratului îi stopează acțiunea. Cînd în final se plînge: «Tată, sînt bolnav de toate faptele», știm că e vorba de cele nefăptuite. Manole trece cu fapta peste gînd, dar rezultatul nu este mai puțin tragic: «mai sînt eu cel care am fost? Manole nu mai este. [...] Manole a plecat. Manole nu mai este. Numai un trup a rămas aici, care s-a rănit de spinii cerului». Pe Iancu și pe Manole îi mai apropie ceva: fiecare are o atitudine față de propria lui legendă. La începutul piesei, Iancu respinge ideea provenienței sale din pasăre măiastră, considerînd-o incompatibilă cu acțiunea, cu un drum abia început. La sfîrșit, cînd nu mai poate acționa, se retrage, acceptînd intrarea în legendă. Cît despre Manole, el nu-și înscrie numele în piatră alături de al celorlalți muncitori și de al ctitorului, pentru că nu-și asumă meritul izbînzii. «Gol și uitare» ar vrea să se lase în jurul lor. «Povestea noastră să se scufunde-n pămînt, că a fost cea mai grea, cea mai tristă, mai fără de noimă, tulburătoare din toate poveștile purtate vreodată de vînt.»

Cu dreptate s-a spus că Blaga nu interpretează mitul, ci îl adîncește. Oricît de evanescent i se pare conținutul legendei (a se vedea poezia *21 decembrie*), libertățile (mari) pe care și le îngăduie nu ating ideile de bază ale mitului. Căci legenda și piesa dezvoltă, cu mijloace diferite, exact aceleași idei. Ba, există la Blaga chiar un respect față de baladă, față de unele aspecte, considerate esențiale și păstrate ca elemente fixe. Structura piesei repetă, în mare, structura baladei: momentele piesei se află în același raport ca în opera de pornire. Zidirea ocupă prima parte a jumătății a doua și în piesă și în baladă; jurămintul ocupă exact același loc — ca distanță între început și zidire, — ceea ce constituie o adevărată performanță, dacă avem în vedere faptul că Blaga lasă la o parte primele părți ale baladei. În fidelitatea sa față de creația folclorică, Blaga caută ca opera lui să fie un corespondent și ca poezie. Există în piesă o ritmicitate și o rimare interioară a replicilor mai ample, astfel că unii excepiți au transcris în versuri unele pasaje.⁴ Replicile scurte se succed sacadat (de exemplu în scena care urmează sacrificării), ca în unele versuri cadențate nervos. Există replici care comentează poetic situațiile limită, există replici care metaforizează stări.

Deosebiriile dintre textul cunoscut pînă acum al piesei *Meșterul Manole* și varianta rămasă în manuscris provin din lucrul în etape la o operă, lucru care intenționa să dea un singur rod. Transcriind prima formă, Blaga renunță la unele fragmente, înlocuiește cuvinte, unora le schimbă locul. Face completări. Replici ample se divid, altele mici se grupează și se combină, unele se mută din rostirea unui personaj devenind spusă altuia. Modificări de formulare, dar și de structură a unor scene și chiar a unui act (actul V) fac din textul neștiut pînă azi ceva mai mult decât un motiv de pătrundere în laboratorul de creație al autorului: un alt chip al piesei.

Un anume amestec, o anume inconsecvență a criteriilor cu care se operează modificările deconectează. Este ciudat, dar nu numai dorința de a menține opera în coordonatele teatralității determină refacerea primei forme. Numeroase tăieturi s-au făcut, clar, cu intenția realizării unei încordări a succesiunii replicilor. Dar ceea ce se scrie în această etapă urmărește să producă ritmări și rimări.

⁴ Eugen Todoran, în *Meșterul Manole, mit românesc în teatrul lui Blaga*, în volumul *Folclor literar*, Timișoara, 1969, sau Marcela Radu, *Teatrul lui Lucian Blaga și expresionismul în „Ramuri”*, 28 ianuarie 1974.

Caricatură de Anostin
(în centru, Aura Buzescu și A. Pop Marțian)

În pofida frumuseții metaforelor, mult din materialul adăugat e de natură să cadă sub incidența foarfecilor regizorului. Depistăm în această acțiune de poetizare a textului nu lipsa simțului dramatic, ci încă un mod de acordare cu opera de inspirație. Manuscrisele piesei *Auram Iancu*, în care se poate vedea cum s-au suprimat caracterizări poetice în favoarea altora dramatice, ne pot servi ca argumente, între multe altele, pentru simțul dramatic deosebit al lui Blaga, demonstrat, dealtfel, și în *Meșterul Manole*.

Pentru studierea procesului devenirii unei replici prin completare cităm cuvîntul solului lui Vodă către echipa constructorilor fără spor, în variantă și respectiv în textul definitivat: «Biserica cea bîntuită de faimă unde-i? Mai sus sau mai în vale? Manole, din partea lui Vodă multă sănătate» și: «Atunci nici biserica cea bîntuită de faimă nu poate să fie departe; mai sus, sau mai în vale? Dar gluma la o parte! Îmi place să trăiesc din zicale. Ziua bună se cunoaște de dimineată, cum însă cea de azi e plină de ceață, nici soția nu poate să fie mai luminoasă! Totuși din partea lui Vodă multă sănătate!» Nu e nevoie să transcriem în versuri replica mărită pentru a evidenția faptul că vale rimează cu zicale și dimineată cu ceață. În ordine dramatică însă, completările, trebuie spus, supralicitează intenția existentă (oricum) în replica din variantă. Solul, personaj secundar, cu o scurtă apariție în actul II, are totuși un rol în acțiunea piesei. De atitudinea lui ține luarea deciziei esențiale. E drept că la sfîrșitul actului întii, spunînd: «de-acum să nu mai gîndim», Manole și făcuse un prim pas spre acceptarea condiției nefirești.

Decizia ca atare se ia însă acum, cînd de la sol se află că Vodă nu mai crede nimic, că nu mai finanțează decît o încercare și că, «de la un timp tot așa spune: „alți domnitori au nebuni de curte, eu am pe Manole!». Acum simte Manole cum «cleștii sorții se strîng», din ironia solului, dar replica nu devine, prin adaos, mai ironică și nu adîncește dramatismul.

Modificări ale structurii unor scene antrenează modificări ale unor personaje: consistența lui Găman e alta în variantă. El care, ca și starețul, n-are nume, i se spune *moșul*, *bătrînul*, *zmeul*, în variantă percepe mai acut înțelesurile pămîntului. Bătrînul doarme, dar somnul nu-l face mai fericit, pentru că tocmai în somn, ca lui Manole în legendă, i se relevă lucruri neliniștitoare. Un scurt dialog cu Manole ni-l arată înfricoșat de ceea ce știe din comuniunea sa cu adîncurile:

Bătrînul: Nu mai pot dormi. Și mă tot scutură depărtările și iar mă scutură.

M[eșterul]: Spune-mi ce-ai văzut și ce-ai auzit.

Bătrînul: Nu știu. Nu știu.

M[eșterul]: Spune-mi. Spune-mi.

B[ătrînul]: Niciodată.

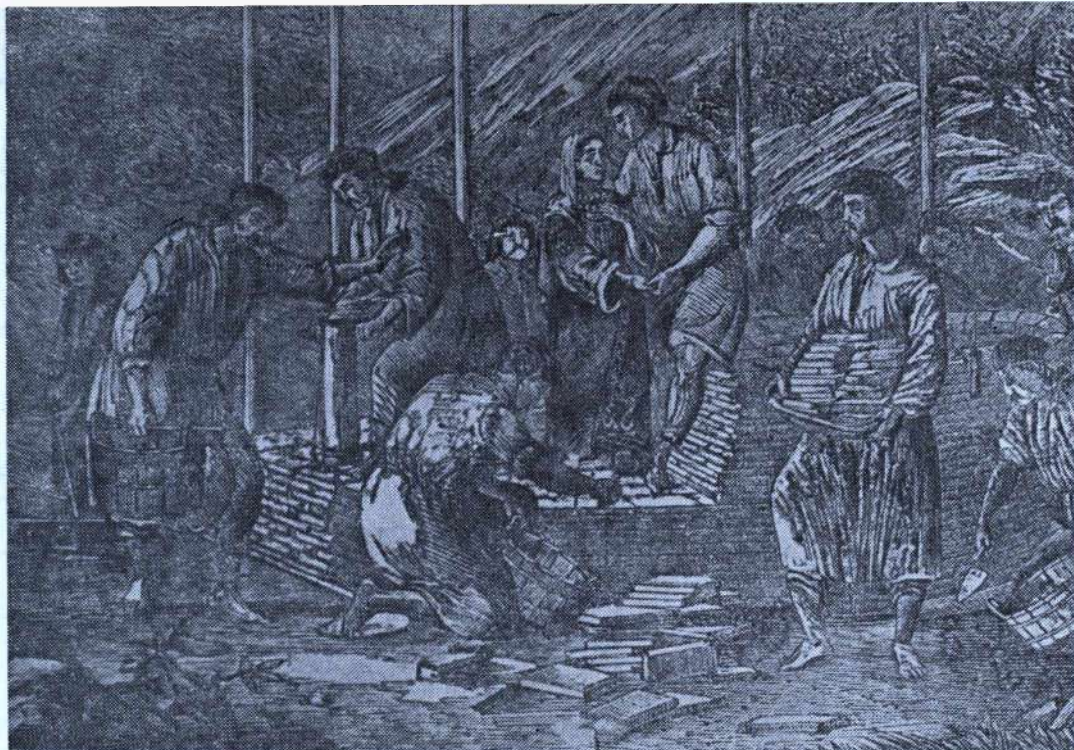
Meșterul: Vai nouă.

Bătrînul: Vai nouă.

Găman știe, și în variantă, și în piesa publicată, cum și-au dobîndit zidurile țaria. Dar, pe cînd varianta ni-l arată știind soarta Mirei încă din actul întii și mărturisind în actul cinci: «am știut din noaptea aceea», în piesa refăcută lucrurile doar se deduc, pentru că Blaga nu păstrează nici scena de mai sus, din actul întii, nici mărturisirea din actul V.

Încercînd să stabilim mobilurile transformărilor, observăm că ele au intenționat consolidarea operei din punct de vedere dramatic, poetic și ca gîndire religioasă; toate trei criteriile tinzînd la acordarea piesei cu mitul. Prin definiție, mitul presupune, pe lîngă poezie și dramatism, o latură de mister. Credem însă că, modificînd, Blaga supralicitează acest aspect în versiunea definitivă. Pentru că, dintre cele trei criterii, cel mai riguros și mai statornic urmărit este legătura cu Neînțelesul. Scena jurămîntului se întîmplă, în prima formă, fără proiectarea din cer a umbrei bisericii. Cel mai vizibil este acest lucru în cazul lui Găman.

Diferența esențială dintre bătrînul din textul încredințat tiparului și cel rămas în manuscris, rezultînd din adaosuri efectuate consecvent, vine din relaționarea acestui personaj teluric cu Divinitatea. În prima parte a operei, bătrînul nu-și desprinde capul de pe sorbul pămîntului decît pentru a-și plînge condiția de ființă împovărată

ACTUL V

Un colț al bisericii intră pieziș pe scenă. Nu se vede decît partea de jos. Pieziș spre fund se vede poarta principală cu treptele. În stînga niște rămășițe de schele.

Lucrătorii (Pe trepte trag din răsputeri de niște funii cari duc în turnul bisericii. Cu strigăte obișnuite la asemenea lucrare)

Manole (fața mai bătrînă, barba mai crescută): Încă o dată! Unu — doi — Așa. În sfîrșit. Clopotul sus!

Lucrătorii (adună funiile, răsuflînd, se răresc)

Unul: În chingi clopotul a fost prins de subsuori cum prinzi o fată cînd vrea să treacă pîrîul.

În egală măsură de ani și de cumplite taine, și pentru a-i plînge pe cei cuprinși în zvonurile numai de el auzite. Oricît de copleșit, niciodată nu se roagă. Nici în românește, nici în slavă veche. Doar în final, odată cu revenirea sa după o îndelungată absență, aflăm că a fost la Sfîntul Munte (în piesa definitivată la «Toate mănăstirile»), unde s-a rugat pentru cei rămași. Totuși, cei rămași și-au întîlnit destinul, iar el, de la distanță, a știut. Apelurile lui către Divinitate: «Boje moi, Boje moi», «Izbavi nas, Gospodi», «Gospodi pomolimsea» intervin ca un mod de a conferi complexitate acestui personaj, și totodată o anume istoricitate piesei. Rămîne de văzut dacă în timp ce în bisericile de la noi slujba religioasă se oficia în slavonă, oamenii se rugau și în particular tot așa.

Mira însăși prezintă în variantă o nuanțare a

atitudinii sale față de Manole. În relația lui cu cele sfînte, ea crede că Manole poate și trebuie să se împotrivească și că ar și învinge, tocmai îndîrjindu-se. Iată ce spune: «Mai blastămă, meștere! Pe urmă are să-ți vie și somnul. Mai blastămă [...] Eu nu mă speriu deloc cînd blestemi. Dimpotrivă, cînd te văd ridicînd pumnii mă pătrund de ascunsă bucurie. Îmi zic: Meșterul meu e bărbat! Și-mi zic: Întocmai ca lui Cain, D[umne]zeu nu vrea să-i primească darul. Dar meșterul meu e bărbat. Și-mi zic: timp vîntul n-are să-i mai împrăstie fumul».

În urma revizuirii, actul V se schimbă aproape total. În mare, se aduc în scenă cam aceleași fapte: reîntoarcerea lui Găman, copiii veniți să-l vadă pe Manole, Vodă luîndu-și în primire ctitoria, boierii cerînd pedepsirea lui Manole, Manole tră-

Altul: Vrabia cîneapă visează. Tu vezi tot fete. Clopotul fată. Tufele fete. Funiile plete. Iarba păr. Stelele ochi. Toată lumea — fată-mpărășiată, și încă ce fată! Domniță curată!

Altul: Mai adunați și stîlpii ceia, că nu sunt puși să prindă rădăcini aici.

Altul: Și totuși umbră de copac n-ar strica pentru cei ce vin și pururea vor veni. Din umbră să-și întindă vinele fericite în largul privelei. Am auzit că Domnitorul vrea să-și pună în stemă biserica aceasta, dimpreună cu cei doi vulturi gemeni de sus cu plisc de aur, care în fiecare zi tot rotesc deasupra noastră, pe la ceasul acesta.

Manole (*Cercetează pereții. Ceilalți își fac de lucru*).

Copii (*privesc căscînd gura*).

Unul din ei: Astăzi vine și Vodă.

Un lucrător: Vine, voinicule, vine. (*Către altul mai mic*) Și tu prîsnelule, de ce ai venit? Ca să vezi biserica, sau să vezi pe Vodă! Ce e mai frumos, o biserică, sau un Vodă?

Sfredelușul (*Cu mîna în gură*): Eu am venit să văd pe Manole.

Lucrătorul (*îl arată*): Uite-l colea.

Prîsnelul: Și eu vreau să zidesc o biserică și am să clădesc în zid, uite pe asta. (*Arată spre fetița de lîngă el.*)

Lucrătorul: Ei, se poate? Așa ispravă mai înțeleg și eu. Cele multe înainte! Dar asta cine e?

Prîsnelul: Surioara mea. Cînd om fi mari are să fie nevasta mea ... și ... și ... și o pun în zid.

Toți (*Cei din jur au ascultat și dau din cap.*)

Unul: Coada veacului.

Lucrătorul (*Către copii*): Haide, plecați, că vine Vodă.

Călugărul: Vedeți, frați, atît rămîne după noi: înfăptuirile. Și încă: seninătatea crudă a unui copil și poate tristețea vreunei legende. Dar nimic din zbucium. (*Copiii se împrăștie după biserică și copaci.*)

Manole (*A cercetat în timpul acesta cu ochii înălțimile, înconjurînd biserica*).

Bătrînul (*Apare pe cîrje din dreapta. Se duce la zidul din față, face cruce, sărută zidul, se-ntoarce*).

Manole (*l-a văzut, s-apropie de el, ca după o lungă, nesfîrșit de lungă despărțire*): Moșule, ești aici? Unde-ai fost? De unde vii?

gînd clopotele și murind. Din suprimarea unor replici, din născocirea altora, rezultă alte raportări ale ideilor. Dar lucrul pe text urmărește în special punerea termenilor în situații conflictuale.

Faptele actului ultim se axează în jurul nepuținței lui Manole de a-și obiectiva frumusețea propriei creații. «Pe la casa noastră ai trecut?» îl întreabă pe Găman, pentru că el, Manole, n-a mai trecut de cînd cuvîntul acasă a rămas fără conținut. De săptămîni, de cînd lucrul s-a terminat, «Manole în jurul bisericii aiurit ocolește», «umbă de parcă n-ar umbra», «vorbește de parcă n-ar vorbi», «trăiește parcă n-ar trăi». Ar fi de ajuns un singur gest și Manole ar ieși din această stare: să se îndepărteze de biserică atît cît s-o poată privi în perspectiva frumuseții ei. «Dacă ai vedea-o o dată din vale, uitarea ți s-ar așterne peste amin-

tiri. Totul e mai minunat decît s-a putut vedea din chipul mic», spune domnitorul. Dar tocmai acest gest Manole nu-l face. El nu vrea să se îndepărteze de ziduri, nu vrea să-și înlocuiască o frumusețe cu alta, nu vrea să uite. Această stare îl domină cînd spune: «lăcrimă mă simt, întîrziată, și caut odihnă de piatră», odihna de piatră fiind o metaforă a morții.

Pe Manole, refuzîndu-și asumarea bucuriei creației, refuzîndu-și răsplata muncii și a sacrificiului și pregătindu-și sfîrșitul, prima formă ni-l realizează în cadrul unei acțiuni domoale, în care apar, ca și în piesa publicată, personaje noi (Vodă, puștiul), apar personaje dispărute din scenă încă din actul întîi (bătrînul, starețul), în care se constată unele situații dramatice, se face aluzie la unele atitudini ostile lui Manole.

Bătrînul: La Sfîntul Munte am fost. M-am rugat pentru tine și pentru ea.

Manole (cu nespūsă suferință): Știi tot, Moșule?

Bătrînul: Am știut tot din noaptea aceea.

Manole (îl ia de mînă): Ai sărutat zidul. Ea e aici. Ea a crezut că e un joc.

Bătrînul: Știu.

Manole: Ea n-a zis nimic.

Bătrînul: Știu.

Manole: Am ucis-o cu mîinile mele, eu.

Bătrînul: Știu.

Manole: Astăzi plec.

Bătrînul: Știu.

Manole (ascultă): Tu auzi cîntecul din zid?

Bătrînul: Da, îl aud.

Manole: Aici nimenea nu-l aude. Numai eu. Și-acum tu. Numai noi doi îl auzim.

E viața toată pe care încă o dată o-ncerc. E cîntecul obîrșiiilor și al sfîrșiturilor în neschimbarea aceluiași cerc.

Bătrînul (S-apropie mai tare de zid, pînă la un pas, cu urechea ascultînd): Da, s-aude.

Acum sunet înalt și lung depărtat, ca o chemare... Acum mai jos, acum ca o adiere de sunet. Manole, întreaga țară e îngrozită și glasuri s-au ridicat în sobor să fii judecat pentru ucidere.

Manole: E așa de firesc. Dinte pentru dinte. Judecata de mult mi-am făcut-o eu singur. O, o! Ce deșertăciune în toate întocmirile!

Unul (către lucrători): Veniți ... că Vodă a sosit. Să-i ieșim întru-întîmpinare! (*Vine mai spre dreapta.*)

(*O șoaptă trece prin mulțime: Vodă descalică.*)

Vodă și starețul și un băiat (sosesc fără alai).

Vodă (Înalt, gras, ușor, cu toată greutatea, abia ajuns se-ntoarce către un băiat dinapoia lui): Așadar, băiete, pregătiți totul în livadă. Butoaiele le așezați sub pietre, le acoperiți cu mușchi verde, să rămînă afară numai cepul. Ca să pară că vinul iese din pămînt ca izvoarele. Pe urmă toate celelalte așa ca să se uimească ochiul! Ai înțeles? Îndemînat ești, chefliu ești, plin de rîs ești, arată-ți meșteșugul.

Băiatul: Da, stăpîne. (*pleacă*)

Vodă (către stareț): Strașnic om Manole ăsta! Și-a îngropat de vie soția, dar uite ispravă, frate! Ispravă pentru sute de ani! Și-a înebunit femeile! Mai ieri o

Întîmplările, toate cîte i-au legat și dezbinat, au epuizat, de-a lungul actelor I-IV, neînțelegerile dintre constructori și mai marele lor. Blaga a exploatat toate posibilitățile de conflicte imaginînd, etapă cu etapă, comportamentul echipei. Am văzut că ciocnirile (amenințări, înfruntări Meșter-oamenii săi) cresc, descresc, se refac. Actul V se revizuieste din considerente teatrale. În varianta actul ultim suferă de un anume staticism (de care nu se poate debarasa cu totul nici în urma modificărilor). Pentru a-l realiza, cu mijloace dramatice, pe același Manole istovit de marea pierdere, Blaga aduce în scenă, în versiunea pe care o încredințează tiparului, factori noi, generatori de conflict: boierii și călugării care se opun lui Vodă, mulțimea care se opune boierilor, călugărilor, în legătură cu soarta lui Manole. Chiar și în absența unor înfruntări între personaje, varianta ajungea

la un anume dramatism al stărilor. Scena cu Manole urcat în clopotniță și cu cei rămași jos urmărindu-i gesturile nefirești se desfășoară într-o tensiune ce se amplifică paralel cu creșterea dangătului de clopote.

În textul numărul 2 grupurile reacționează vehement, cerînd, unii moartea clăditorului, alții apărîndu-l. Atitudinea celor ce-i vor moartea se leagă de ideea existentă în legendă a temerii că Manole ar fi oricînd în stare să clădească altă mănăstire, «mult mai luminoasă/ și mult mai frumoasă». Dar ideea prinde viață prin intermediul unui conflict înțeles între termeni străini și de mit, și de acțiunea desfășurată în piesă pînă în acest punct. Pe de altă parte, dacă privim piesa în perspectiva devenirii ei scenice, trebuie să spunem că prezența acestor personaje colective ridică

fată de la curte veni la mine ieșită din fire: «Să mă măriți pe mine cu ... cu ... cu ... măcelarul ... cu ... cu ... arhanghelul acela de Manole».

Starețul: Am auzit ... am auzit ... că femeile ar fi ființe foarte ciudate.

Vodă (*Se uită ciudat la el, îl bate pe umăr*): Ei nu, nu se poate. Nu mai zic nimic. (*Face semn mulțimii să se apropie.*)

Toți (*S-adună în ascultare.*)

Vodă: Ei, sînteți toți așa de mulțumiți ca și mine?

Unul: Vinul e tulbure, stăpîne.

Vodă: Las-că vom vedea. (*Se uită între ei căutînd.*)

Călugărul: Stăpîne, îți dorim încă mulți ani de luptă întru ale creărilor, mîntuirilor, moștenirilor. Noi cei de aici nu am ales numai părțile ușoare fără a da piept cu toate îndoielile obștești și cu toate zăpăcelile ce se amestecă printre ele. O limbă limpede nu putem avea ținînd seama și de afunzimile cele de sub noi și de toate acele acolo auzite și văzute. Fără de harul de sus nu am fi învins puterile din prăpăstii. Acum îți punem la picioare noul lăcaș, care va fi împăcare voievozilor, mîngîiere robilor și bucurie tuturor pruncimilor viitoare. Fapta noastră e aici. Cei ce vor veni vor judeca mai bine partea bună, cerească, a ei și partea rea, pămîntească, a ei. Să fim cu Isus.

Vodă: Scris este: să dați lui D-zeu ce-i a lui D-zeu și voevodului ce-i a voevodului. Voi ați făcut amîndouă lucrurile cu o singură faptă. Îmi voi da silința să nu mă cert cu El pentru darul vostru. Se pare însă că sunt mucenici aici care așteaptă să le fiu lecuiitor suferințelor. (*Către Manole.*) Tu ești, Manole?

Manole: Eu.

Vodă: Schimbare la față; Cînd te-am văzut pe urmă erai încă tînăr. Cît p-aci să nu te mai cunosc. Furtună din care deșert te-a pustiit așa, Manole? Ce suflare a făcut din părul tău vîrtej și spuză?

Manole: Suflarea aceea nu are nume, dar dacă vrei îi poți spune «fără sărbătoare și fără noroc».

Vodă: Nedrepti niciodată să nu fim întîmplărilor, Meștere! Nu e un noroc — crud și tîrziu, dar totuși noroc — că ai putut să ridici asemenea biserică? E cea mai frumoasă în toată credința Răsăritului. Adică în singura dreaptă credință. Stă aci de piatră și totuși așa de ușoară că ar putea la fel să plutească și pe mare. Aci sau mutată prin văzduh în altă țară, ea ar fi tot cea mai frumoasă...

Manole: Nu eu am ridicat-o. Pe cataligele mîndriei niciodată n-am umblat, astfel și acum trebuie să mă împotrivesc laudelor.

montării probleme de manevrare a unei numeroase figurații, aspect care nu constituie apanajul prea multor regizori.

În pofida intențiilor teatrale manifeste, depistabile în actul de prefaceri la care e supusă prima formă a piesei *Meșterul Manole* (cu deosebire actul ultim), forma definitivă dobîndește mai ales un spor de poezie, încît, pînă la urmă este, nu mai dramatică, ci mai poetică. Probabil că Blaga a optat pentru textul cu mai mari virtuți poetice, considerîndu-l în mai mare măsură un corespondent al operei de bază. În ceea ce ne privește, credem că varianta poate concura la luminile reflecțiilor cu drepturi cel puțin egale cu ale piesei definitive. Și o încredințăm tiparului⁷ nu atît

din convingerea că un autor se poate înșela cînd își privește propria creație, așa cum Camil Petrescu își aprecia nepotrivit piesa *Mioara* drept o capodoperă, așa cum, disproporționat, Cervantes se dorea mai ales dramaturg, și cum, în subiectivitatea sa, Shakespeare miza mai mult pe sonete decît pe piesele sale de teatru.

O publicăm cu bucuria că, dacă legenda *Meșterul Manole* a prins chip în vreme cînd la noi nu se sta «de scris, ce de griji și suspinuri», în schimb epocile ulterioare au dat scriitori care, adăpîndu-se la ea ca la o sursă «de apă vie ce izvorăște din sudoarea și singele înaintașilor», au migălit pe îndelete două și chiar trei opere.

Claudia DIMIU

⁷ Din păcate, numărul de față al revistei dispune de un spațiu limitat. De aceea oferim cititorilor, deocam-

dată, actul cel mai lucrat, cu speranța ca într-un viitor apropiat să putem publica și pe celelalte.

Vodă: Vorbești în ghicitori întunecate. Dar *Vodă* nu știe să ghicească. Eu știu să descopăr țări, să beau și să mănânc, dar nu știu să ghicesc! Nu tu ai înălțat-o? Cine a înălțat-o?

Manole: Nu sunt pornit nici pe rușinoasă umilință, nici pe eresuri. În parabolă tristă vorbind, aş spune că Dumnezeu și-a ridicat-o singur.

Vodă: Cu munca și mîinile tale. Gluma nu e rea.

Manole: Pe lingă făureala lui ce e munca? Ce sunt mîinile? Ce e iubirea, suferința și moartea noastră? Înalte, și tu, Părinte Bogumile, rugați-vă să nu se mai sălăș-luiască în nimeni patima clădirei ca în meșterul *Manole*, cel de amarnică amintire. Că patima aceasta, coborîtă de aiurea în om, e foc ce mistuie preajmă și purtător. Fără de el, singură, nimic nu poate împlini și e doar pedeapsă sau blestem. Sunteți de față toți, oameni, creștini și copii. Va ghici vreodată cineva... nu, nu va ghici și nimeni nu va înțelege. O, o, o, ! Unde sunt? Ce mai vreau? Nu cereți grai lămurit omului cu gîndul rupt. În pîclă neagră sunt, fără drum de ieșire și fără toiag. Doamne, pentru ce vină neștiută am fost pedepsit cu dorul de a zămisli frumusețe?

Vodă: Credeam că te găsesc mai mîngîiat...

Starețul: Te simți drum ascuns pentru pasul atotputernic al altuia și totuși atît de mîhnit?

Manole: Locul nu mi-l mai găsesc în atîta loc. Ceasul meu a-ncetat. Am dat ce am dat, orice dobîndă e de prisos. La porți închise sîngerez lingă singurul tot ce mi-a fost în viață frumos.

Starețul: Nu cîntări. Nu judeca. Crede!

Manole: Înainte de a ne împrăstia, aş vrea să înțeleg.

Starețul: Nu cîrti, nu socoti. Crede!

Manole: Pumnul se strînge împotriva credinței, astăzi și totdeauna.

Starețul: Îmblînzește-ți, *Manole*, cuvintele. Crede! Nu judeca. Nu cîntări. Nu cîrti. Nu socoti. Crede!

Manole: Uite brațul meu. E blind. Uite ochii mei. Astăzi sunt blînzi. Și blind e și mer-sul meu și statul în picioare, fiindcă... fiindcă... Oh, nu mai știu... Sufletul e așa de sfîrșit că nu poate să fie decît amar împăcat.

Starețul: Ți se va ierta ție păcatul acesta, și altele, încă o mie.

Vodă: Nu strînge pumnii, Meștere, că biserica ta cîntă peste toată țara. Dacă ai vedea-o o dată din vale, uitarea ți s-ar așterne pe amintiri. Totul e și mai minunat decît s-a putut vedea din chipul mic. Eu uit comorile prăpădite, răutatea curtenilor și uneltirile altora.

Manole: Sufletul zi și noapte strigă a pustietate ca cocoșii de oțel din creștetul cetă-țuilor părăsite. Nu, stăpîne, amintirile mele nu se sting. Ochii mei nu se închid. În urechile mele somnul nu tace. Lacrimă mă simt — întîrziată și caut odihnă de piatră.

Vodă: Mare e durerea ta, ascunse căile Domnului.

Manole: În pămînt mi-am pus capul și-am zis: Doamne, dacă a fost pedeapsă, pentru ce a fost? Pentru a ști răul și binele n-am furat rodii oprite. N-am batjocorit, în-demnînd la desfrîu, îngerii trimiși la Gomora. N-am voit să clădesc turn din creș-tetul căruia să rîd de potopul tău! Numai slăvirea ta am voit-o. Și totuși m-ai încercat cu toate stihiiile. Dacă pedeapsă n-a fost, ce-a fost?

Starețul: Alegere și har. (Vrea să facă o cruce peste el.)

Manole: Încă nu, Părinte, încă nu!

Unul din mulțime: *Manole* se împotrivește crucii.

Vodă: *Manole*, ce ai? Tu ești bolnav.

M[anole]: În zid ea s-a stins, dar în mine ea tot mai strigă. Din carnea mea se ridică un strigăt care copleșește vuetul lumii. Și sunt surd și aproape nu aud vorba Măriei tale.

Vodă: Tu tremuri, *Manole*, ai friguri.

Manole : Friguri și grabă. Și din adînc neliniște. Prea pierit ca să-mi mai simt în toată grozăvia păcatul, numai amintire simt, strigăt, frig și grabă.

Vodă : Ridică, Manole, capul și uită !

Manole : Pietrele ce stăteau în rîu ca slovele unui ceaslov de pe care apa își murmură rugăciunea — au strivit trupul ei. Pentru cîntecul ce s-a mai auzit din sicriul zidului, am mai întîrziat o clipă — cu sîngele în tremurare. De dînsa îmi amintește și iarba, și zidul, și drumul, și moartea. Nu mai am nimic de așteptat, privirea mea spre același loc veșnic se-ndrumă, poate se deschide încă peretele, cum mormîntul celui ce a treia zi a înviat, s-a deschis. S-o văd ieșind numai lumină, așa cum a intrat.

Starețul : Unii mor tineri, alții mor bătrîni. La judecata din urmă ea de aci va ieși. Cînd ca păsări de toamnă, îngeri călători pe biserică se vor odihni trîmbițînd peste Argeș, peste sate și stîni...

Vodă : În ziua aceea Arhanghelul nu va trebui să înșele la cîntar ci va pune pe tipsia din stînga a cîntarului toate păcatele tale și pe tipsia din dreapta biserica aceasta. Spre stînga limba nu se va apleca ! Dar pînă atunci mai este mult. Încă o sută sau două de ani. Vodă mai vrea să trăiască. Și vodă poruncește și lui Manole să trăiască. Să mai facă și pentru alții alte biserici, dacă se poate tot așa sau și mai frumoase.

Manole : Vodă glumește. O altă jertfă și mai aleasă nu am, și se pare că mie altfel nu mi-e îngăduit să clădesc.

Vodă : La mai mult nici eu n-am rîvnit. Dar cineva mi-a spus că aieva te-ai lăudat că vei face una și mai frumoasă !

Manole : Acela a vrut să te înșele și pe mine să mă batjocorească. Dealtfel iarăși spun : în socoteala mea puneți sugrumarea vieții, dar lăcașul nu. Acesta Dumnezeu singur și l-a ridicat așa cum a crezut că e bine ; printr-un miracol pe care doar el îl înțelege. Eu am fost numai o netrebnică unealtă. O scîndură în schelele pe care le dărîmi cînd clădirea e gata și folosul vremelnice nu le mai cere. Așa suntem noi toți — unelte și scînduri în schele. Unii își dau seama mai curînd, alții mai tîrziu. Prin ceea ce din durere nimic nu ni se scade.

Vodă : Meșter statornic al curții, soborul bisericesc vrea să te judece, dar eu vreau să-ți dau o răsplată bogată. Ai pătimit destul !

Manole : Răsplată mie ? Pentru ce ? Nu, Vodă, nu este răsplată pentru ceea ce nu se poate răsplăti. Tot ce mai doresc e să mă lași, Vodă, să mă sui în biserică. Vreau să trag eu clopotul întîia oară pentru aceea care cîntare de clopot n-a avut. Numai atît, căci altul îți poate răsplăti cu prisos o faptă, dar o pierdere ca aceasta și astfel îndurată, numai singur ți-o poți răsplăti. În ce privește soborul, ce să spun ? E în fierbere deșartă și în cumplită întîrziere. Lucrul e isprăvit. Astăzi ne vom împraștia așa cum am venit.

Vodă : Fie, deși cuvintele tale toate nu le înțeleg. Du-te acum, trage clopotul, pe urmă mai vorbim în liniște.

Manole : Da, o să mai vorbim mult și mai ales în liniște. O să vorbim uitîndu-ne unul la altul. Eu nu voi zice nimic, iar tu, stăpîne, vei asculta și vei înțelege că altfel... că altfel... nu se poate. Voi fi între slugile tale apărător pînă la sfîrșit. (Către stareț.) Părinte, dacă m-am împotrivit crucii tale, a fost pentru că voiam să ți-o cer acum.

Starețul (o face).

Manole (intră clătîinîndu-se în biserică).

Vodă și starețul (pornesc să privească biserica spre stînga).

Vodă : Ce-a voit Manole cu cuvintele din urmă ? A cerut binecuvîntarea ca de plecare. Nu se pornește la drum prin biserică ! Și nici prin turle !

Starețul : Mă întreb și eu. Ce a voit ?

Vodă : Tot i-aș fi dat. Dacă-l mistuie amintirea femeii, dar să nu mai vorbim despre femeie... Cu alegere după plac i-aș fi dăruit un sat cu trei sute de fumuri. Dar nimic

nu vrea. Încă o înmîhnire pare a fi de neînlăturat. Și eu care credeam să vă chem la vinuri negre, la focuri și carne de cocoși. Să se desfăteze odată și gurile voastre așa cum se cuvine alături de mine, bunul mîncăcios și bun creștin.

Starețul : Manole n-ar fi trebuit lăsat să se suie. Cînd s-a-ntors suind și-a închis ochii !
(*clopotele încep să sune*).

Toți (se opresc în ascultare. Pe zid umblă lumini de jos în sus, în unde ca pe o apă. Pauză.)

Vodă : Lucrătorii să vie !

Zidarii și ceilalți lucrători (vin lângă el).

Vodă : S-a săpat pe lespede numele celor ce au clădit lăcașul ?

Unul : Da, al vostru și al nostru. Dar nu al lui Manole.

Vodă : Cine a poruncit astfel ?

Altul : Nimeni n-a poruncit, dar el a voit așa. Și ne tot vestea că altfel se va însemna urma lui aici.

Vodă : Prăpădul care altădată scurma aici pămîntul a intrat în sufletul lui.

Altul : Nici măcar răgazul nu și-a luat să se încînte o dată de propria lui clădire.

Vodă : Acum trage clopotul, parcă s-ar judeca cu cerul.

Altul : Limba cade-ntr-o dungă, parc-ar vrea să alunge pentru totdeauna de pe pămîntul acesta orice furtună.

Unul : Manole din ce chin ne-a chinuit și pe noi, mult, dar nu ne putem despărți de el.

Altul : Ne-a biciuit și-l iubim.

Altul : Îl vom urma pretutindeni.

Altul : Eu cred că va intra la mănăstire.

Vodă : Pentru bătrînețe vreau să vă mai clădesc aici chilii de jur împrejur. Să fiți păzitorii lăcașului pînă la urmă. Voi lua în stemă biserica cu cei doi vulturi gemeni deasupra și cu cerbul care intră în biserică gonit de descălicător. Cerbul e viața mea, care se va sfîrși sub altarul de aci. Astfel voi face dreptate tuturor întîmplărilor ce-au trecut prin menirea mea pămînteană.

Unul : Ciudat trage Manole clopotul. Sunetul e sfîșiat ca o viață ce se destramă.

Altul : Limba cade-ntr-o parte.

Altul : Pe Manole îl părăsesc puterile.

Altul : Numai umbră a rămas din ce-a fost altădată. (*Clopotul se oprește.*)

Vodă : Ce e ? Ce s-a-ntîmplat ?

Altul : S-a rupt frînghia ?

Altul : Da. Și clopotul a ieșit din osie ! (*Toți se uită în sus.*)

Unul (mai din fund, din dreapta) : Manole a ieșit pe marginea bisericii. Stă și privește.

Vodă (își pune mîna streășină) : Nu-l văd, faceți-i semn să coboare.

Altul : E dincolo.

Vodă : Să se suie cineva după el !

Unul (se suie prin biserică.)

Altul : Fără teamă chiar din margine privește.

Cîteva glasuri : Manole !

Altul : Ingenunchiază spre răsărit.

Altul : Se închină spre apus.

Unul : Nu aude, el ascultă în altă parte.

Vodă : Eu îi poruncesc să se coboare ! Eu sunt ctitor, eu stăpîn.

Altul : El e mai presus de poruncă.

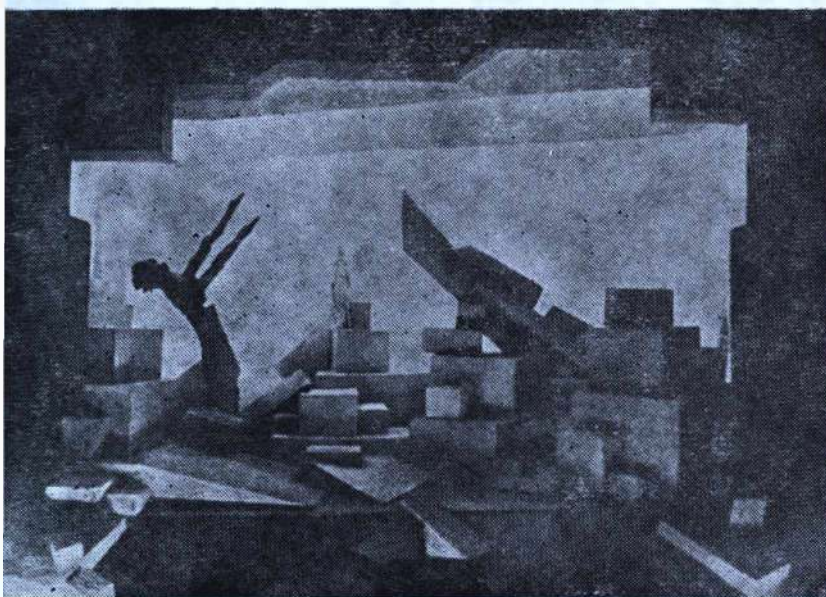
Altul : Iarăși pornește spre altă margine.

Altul : Acum se-nchină spre miază noapte.

Altul : E tocmai pe margine. E ca lunatecii care nu alunecă.

Altul : Se-ndreaptă și-și duce mîinile la piept.

Vodă : De ce ne pricinuiește toată neliniștea aceasta ?

Decor imaginat de Fedorov (la același spectacol din 1929)

Altul : Acu spre miază zi.

Altul : Stați. Nu vă mișcați.

O femeie : Maică precistă, care ne-ai născut izbăvirea...

Bătrînul (Vine în mijloc ca-ntr-o lăuntrică aiurare.)

Cîntecul din zid te cheamă spre alt tărîm

Unde huma e albastră și unde se duc toate viețile.

Dintre turlle privești și ți se pare
Jalnică lumea și toată frumusețea.

Iertînd, în patru părți te uiți pînă de parte,

aici ochii de spaimă se-nchid și tac mulcom toate fîntînile.

Manole, în veșnica pierdere,
sugrumă-ți încă o dată cuvîntul
Și-nchină-te! Nimic nu te desparte
de zările mari, de bătrînele.

Sufletul tău se desprinde din trup ca
din copcii,

lumina se-nvrîrte,

Cerul îți pare jos ca un scut,
gîndul tău sboară, trupul tău cade

Ca o haină care te-a strîns și te-a durut.

(își pete în mulțime, plîns lung de femei, din fund un țipăt)

Manole s-a aruncat în văzduh! (S-aud șoaapte și spaimă, murmur și vorbe: căzut ... mort... Tăcere.)

Bătrînul (S-a scuturat sinistru, pe urmă se liniștește tot mai mult.)

Cîțiva (Aduc trupul mort în mijloc) : În zid un cîntec a conținut.

Toți (S-adună în jur, cite-un scîncet reținut.)

Vodă (își descopere capul) : Așa a spus: «Lucrul e isprăvit. Astăzi ne vom împrăstia precum am venit». (Cu amară ironie.) Ha! Leșul să fie dat soborului, să-l judece biserica încă o dată la moarte. Nimeni nu i-a dat dreptul să-și facă singur sfîrșitul.

Unul din lucrători : Manole, Manole, ce vom face?

Altul : Doamne, cel ce a clădit o dată biserici ...

Altul : El tot așa zicea: înfăptuirea bisericii cere tot, și te duce de-a dreptul în moarte sau sărăcie, în cer sau nebulie.

Altul : Tu, pescar, te vei întoarce iarăși în apă?

Pescarul : Mă simt cu rostul pierdut.

Altul : Nu vom ști cum să ne mai găsim un loc în viață. Vom rătăci din loc în loc.

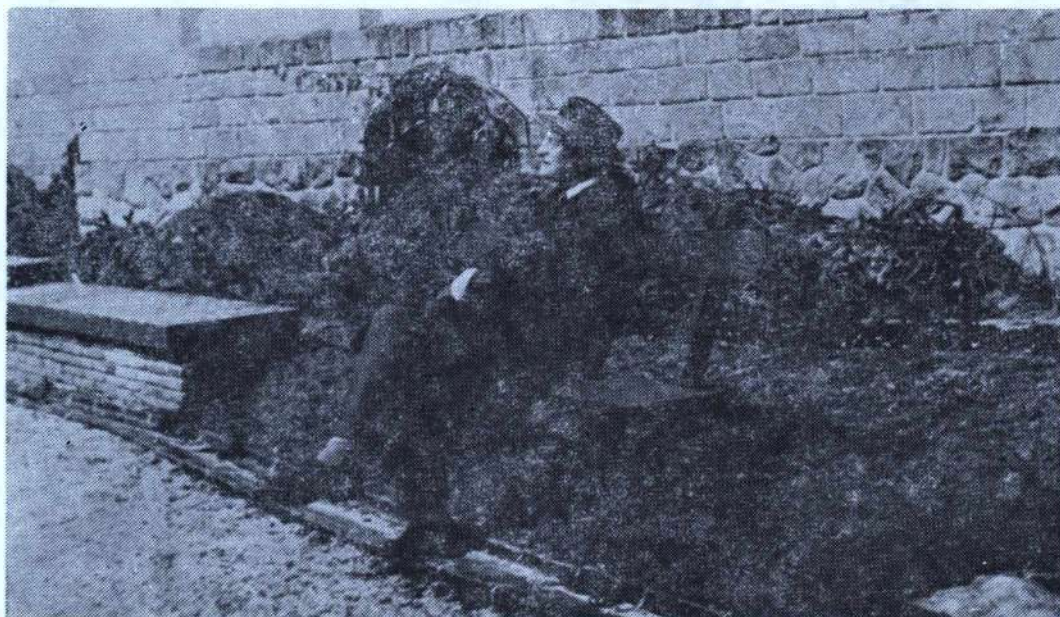
Călugărul : Cînd noi nu vom mai fi, apa și-adîncul pădurilor vor mai veni aici, amintindu-ne fără să ne numească, surd și cumplit, a-ș-a-ș-a, din veac în veac.

Unul : Doamne, ce strălucire aici și ce pustietate în noi.

SFÎRȘIT

PIETRE DE VAD

O. W. CISEK

**«Lumea basmelor
a avut și are un caracter internațional»**

O. W. CISEK — «ACEST PERPETUU TÎnăr mare erudit germanic, născut în România carpatină de apus», cum îl definea lapidar Tudor Arghezi în necrologul pe care i-l închina în 1966, înșelindu-se însă asupra locului nașterii: Bucureștiul — face parte dintre scriitorii interbelici de mare prestigiu, care, în mod paradoxal, a rămas destul de puțin cunoscut cititorilor români.

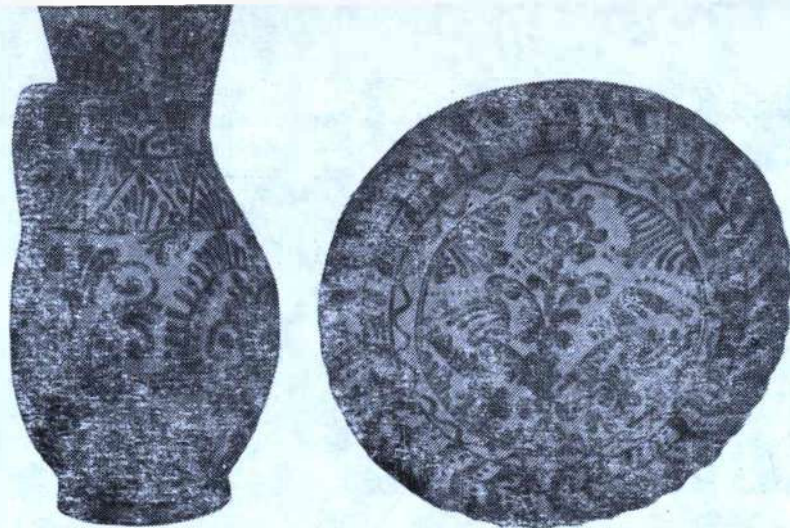
«Un mare necunoscut» îl numea criticul Peter Motzan într-un articol publicat în urmă cu nouă ani în „*Neuer Weg*”. Dealtfel, această soartă i-a urmărit pe Cisek aproape de la debut (1919—1920), articolele sale pe teme culturale românești și germane fiind publicate în revistele „*Deutsche Tagespost*” din Sibiu și „*Literarische Echo*” din Berlin. Începând din 1925, scriitorul se va impune însă în străinătate ca un prozator de pregnantă originalitate. Afirmarea pe plan european i-a adus-o nuvela *Tătăroaica*, apărută mai întâi în revista „*Neue Rundschau*” din Ber-

lin, apoi, în 1929, în Editura Enoch din Hamburg, precum și primul său roman, *Dragoste incomodă*, publicat în 1939 la aceeași editură. Debutul european al lui Cisek, salutat de personalități de talia lui Th. Mann, H. Hesse și St. Zweig și considerat a fi «în spiritul celei mai bune tradiții artistice germane» (Th. Mann), a fost încununat și de premiul Kleist, acordat la propunerea Annei Seghers. Toate cărțile de până în 1950 ale scriitorului au apărut la edituri germane¹. Iată deci principalul motiv pentru care O. W. Cisek era cunoscut în România deceniilor 3 și 4 mai ales în calitatea sa de critic de artă. Prezent atât în paginile publicațiilor românești: „*Ideea europeană*”, „*Cuget*

¹ În afara celor două volume amintite, Cisek a mai tipărit în străinătate cărțile: *Die andere Stimme*, W. Jess Verlag, Dresden, 1934; *Die Strom ohne Ende*, S. Fischer Verlag, 1937, *Vor den Toren*, Subkamp Verlag, S. Fleher, Frankfurt, 1950.

[FRAȚII GRIMM]

CONFERINȚĂ

Tovarăși, în 20 septembrie, împlinindu-se o sută de ani de la moartea lui Jakob Grimm, a ilustrului înaintaș al științei complexe care, din inițiativa lui, poartă denumirea de « Germanistică », Consiliul Mondial al Păcii a recomandat, printre alte comemorări prevăzute pentru 1963, și aceea a Fraților Grimm. Căci despre biografia și realizările strălucitului filolog Jakob Grimm nimeni nu va putea vorbi, nici măcar superficial, fără a spune ceva despre fratele lui Wilhelm. Foarte curînd după împlinirea unui secol și jumătate de la nașterea compozitorului și poetului Richard Wagner, după începutul unei existențe creatoare dintre cele mai răscolitoare și spectaculoase din veacul al XIX-lea, petrecem așadar un ceas de reculegere în care ne-am propus să ne amintim de frații Grimm, de Jakob și Wilhelm Grimm. Lumea spirituală, în mijlocul căreia se află omul și creatorul nespuns de frămîntat Richard Wagner, e parcă clădită din stînci, asupra cărora, iar și iar, se năpustesc furtuni. Fără de fortissimouri năvalnice și cumplite, fără de glasurile puternice ale alămurilor unei orchestre, fără de adevărate învălmășeli ale tuturor instrumentelor care constituie orchestra nu ni-l putem închipui pe cel mai dramatic dintre compozitorii germani, pe Wagner. Un uriaș cu destule slăbiciuni omenești desfășoară în timp expresia chinurilor și suferin-

poate apărea la prima vedere. Și în acest sens ar fi edificator, să zicem, să amintim doar răsunătoarea lor destituire, în 1837, din funcția de profesori ai Universității din Göttingen, destituire datorată protestului împotriva loviturii de stat a regelui Hanovrei.

Convins el însuși de anvergura vastei și variatei lor opere, Cisek îi analizează pe rînd elementele componente. El pleacă de la semnificația numelui Grimm, care în germană înseamnă « mînie » și prin același procedeu al contrastului evidențiază caracterul benefic, armonios, întemeietor al muncii lor. Materia studiului alternează inteligent — ținînd cont și de scopul lui de popularizare și deci de publicul variat căruia i se adresează — datele mai aride referitoare la opera științifică a savanților germani (*Gramatica germană, Vechile instituții*

juridice, Mitologia germană și mai ales celebrul *Dicționar german*, cel continuat de 5 generații de cercetători, timp de 122 de ani și încheiat în 1960) cu referiri biografice și date despre personalitatea lor artistică și omenească. Aflăm astfel o mulțime de amănunte pitorești, dar și definitorii: cum ar fi, de exemplu, faptul că în cercurile literare germane circulau glume și epigrame pe seama strînsei lor colaborări, că Jakob nu s-a căsătorit și a locuit în casa fratelui său, că fiul lui Wilhelm, Hermann, el însuși autor cunoscut al unor studii despre mari creaători precum Goethe, Michelangelo, Rafael, ar fi aflat din gura Mariannei von Willemer, prietena lui Goethe (Suleika din ciclul de poezii cu același nume) că ea, și nu marele poet din Weimar, ar fi fost autoarea multora din cele mai izbutite poezii din volumul *Divanul occidental-oriental* etc...

telor lui. Și nu din întâmplare unul dintre cei mai sinceri admiratori ai muzicii lui Wagner, contemporanul nostru Thomas Mann, a scris un eseu cuprinzător despre Wagner ca întruchipare a secolului al XIX-lea sub titlul *Leiden und Grosse Richard Wagners* — adică *Suferințele și măreția lui Richard Wagner*. Și totuși același Thomas Mann, într-o dispoziție stăpinită poate de ironie, pomenește «gălăgia însemnată» din muzica lui Wagner, întrebându-l chiar cuvintele «*ledeutender Lärm*». E în orice caz în această operă ceva cu adevărat răsunător și de proporții gigantice, de neconceput fără fast, fără strălucirea unor forme muzicale monumentale. Însăși viața de toate zilele a lui Richard Wagner a fost teatrală, iar lenjeria și îmbrăcămintea meșterului erau, precum știm, făcută numai din dantele, din mătase și catifea. Multe se pot susține despre creatorul tetralogiei *Inelul nibelungului*, numai un lucru nu: că ar fi fost modest și reținut. Dimpotrivă, era lăudăros. Ei bine: nimic din toate astea în viața liniștită, în hărnicia studioasă și plină de jertfe a fraților Jakob și Wilhelm Grimm. Întreaga lor existență respiră o cuminenție liniștită, un echilibru stăpinit și o rară pondere, chiar dacă Jakob Grimm este un adevărat geniu în domeniul descoperirilor filologice, în combinații care explică pentru întâia oară dezvoltarea organică a limbii germane și flexiunile sunetelor ei — acele «*Lautverschiebungen*» care, interpretate de el cu o neîntrecută precizie, indică chiar cu o oarecare aproximație secolele și deceniile în care o noțiune sau un cuvânt apare pentru întâia oară în lumea limbii germane. Iar pornirile poetice și lirice care trăiesc în minunatul stilist Wilhelm Grimm nu duc niciodată la un dezechilibru, la o turburare în colaborarea celor doi frați. Munca migăloasă, îndemnată de un rar simțămînt de răspundere îi unește o viață întreagă pe cei doi frați ale căror temperamente diferă totuși destul de mult. Wilhelm, mai puțin ingenios decît fratele lui, s-a născut în 1786, un an după Jakob Grimm. Fire mai liniștită, dar și mai aplecată peste întrebările și tainele poeziei, Wilhelm Grimm a lucrat cantitativ mai puțin decît fratele lui, dar activitatea depusă de el a fost factorul hotărîtor care a determinat nemurirea basmelor și povestirilor adunate din popor și răspîndite astăzi în toate continentele, de la Capul Horn și pînă în Alaska, de la Pirinei și pînă în peninsula Camtschatka. Prin această carte, numită de ei pur și simplu *Kinder und Hausmärchen*, adică *Povestiri pentru copii și pentru casă*, cu alte cuvinte «pentru adulți», numele Grimm a depășit mult înțelesul cuvîntului Grimm, care, în limba germană, înseamnă ceva de-a dreptul opus caracterului uriașei opere a celor doi frați, înseamnă «minie». De cele mai multe ori însuși glasul oamenilor se schimbă

Dar centrul de greutate al studiului îl constituie referințele la activitatea de folcloriști a celor doi frați, mai precis spus, la activitatea de culegători de basme populare. Lucrînd împreună, și completîndu-se în chip fecund, ei au publicat între 1812—1815 *Basmele pentru copii și pentru casă*, culese în special din satul Zwehren de lingă Kassel. Descoperirea folclorului a fost, cum se știe, una din marile revelații ale epocii romantice și activitatea Fraților Grimm se alătură, în Germania, celei a lui Cl. Brentano, A. von Arnim, Herder, L. Tieck, E. T. A. Hoffmann etc.

Cisek analizează structura basmelor exclusiv din punct de vedere sociologic, scoțînd în evidență în special valoarea lor didactică. Eroii basmelor sînt în principal oameni simpli și modești, care înțeleg glasul naturii și e într-a-

devăr interesant de observat modul cum psihicul colectiv s-a folosit de elementul fantastic și simbolic și în scop psiho-terapeutic, nu numai spre a se răzbuna — cum spune Cisek — «într-un fel destul de naiv, pentru toate mizeriile suportate în lumea feudală».

În chip evident, însă, poveștile Fraților Grimm nu conțin doar această valență pedagogică. Ele au și o înconfundabilă personalitate stilistică, precum și o dimensiune inițiativă, ținînd de o filozofie ce recomandă în esență răbdarea, bunătața, toleranța, încrederea în șansă, în prietenie etc. Anumite motive au și o latură de cruzime și, învinuiți din acest motiv, autorii au răspuns că urmăresc «puritatea în adevărul unei povestiri deschise, care nu ține ascuns în chip nesincer nimic nedrept. Dealtfel, nu cunoaștem nici o carte sănătoasă și viguroasă

și devine mai flexibil când vorbesc despre Frații Grimm și nu despre «minia» cuiva. Grimm, silaba scurtă și tăioasă devine atunci oarecum mlădioasă și-și pierde ceva din conturul ei aspru. Încă în timpul vieții celor doi frați armonia rodnică și blîndețea lor devenise oarecum proverbială ca și schimbarea înțelesului cuvîntului Grimm prin viața lor pilduitoare și prin intensitatea darnică a operii lor, rod al unei răbdări și tenacități unice care nu s-ar fi putut realiza fără necesarul echilibru sufletească și fără crearea unei atmosfere de colaborare în care orice turburare zgometoasă fu evitată.

Vă este desigur cunoscut că în epoca romantică a culturii și literaturii germane Jakob și Wilhelm Grimm nu sînt singurii frați care s-au distins în lumea poeziei și a științei. Alexander von Humboldt, vestitul geograf și călător și Wilhelm von Humboldt, istoricul literar și părintele filologiei comparate moderne, au fost de asemenea frați, iar frații August Wilhelm și Friederich Schlegel, primul traducătorul vestit al lui Shakespeare, iar cel de-al doilea critic literar cu însușiri deosebite, au făcut parte, împreună cu Ludwig Tieck și Novalis, din acel grup vestit, denumit «prima școală romantică». «Prima» — se spune — fiindcă a fost urmată de a «doua școală romantică», în fruntea căreia se aflaseră Clemens Brentano și Achim von Arnim, urmați de cei doi frați Jakob și Wilhelm Grimm. Versuri hazlii răspindite în cercurile literare germane din primul deceniu al secolului al XIX-lea încearcă să ia în zeflemea activitatea și realizările primilor doi matadori romantici — adică a lui Brentano și Arnim, continuînd apoi:

«Der dritt und viert sitz an der Fuld
Grimm heissen sie, doch voll Geduld
Studieren sie an einem Pult»

În românește:

«Cel de al treilea și al patrulea stau lingă Fulda,
(numele unui rîu din centrul Germaniei, n.a.)

Grimm — adică minie — se numesc, dar plini de răbdare
Ei studiază la același pupitru».

La același pupitru? Gluma privitoare la munca armonioasă a celor doi frați e cam exagerată. Jakob și Wilhelm Grimm n-au lucrat nici măcar în aceeași încăpere. Dar ușa dintre cele două camere, în care ziua și nu rareori chiar noaptea, își vedeau de treabă, rămînea de obicei deschisă, iar dicționarele și cărțile mai importante de care

care a reconfortat poporul, în frunte cu *Biblia*, unde asemenea lucruri îndoielnice să nu apară într-o măsură infinit mai mare [...] Copiii arală fără teamă spre stele, în vreme ce alții, potrivit credinței populare, jignesc prin aceasta îngerii»⁴.

Un element important asupra căruia exegețul atrage atenția în legătură cu basmele Fraților Grimm este circulația motivelor. Convinși la început că basmele culese și repovestite de ei aparțineau zonei germanice, fiind caracteristice exclusiv centrului Europei, și-au dat seama mai târziu consultînd culegeri de gen din folclorul altor popoare de fenomenul migrației motivelor. Concluzia finală a lui Cisek — concluzie de mare valoare etică și în zilele noastre —

este că lumea basmelor are caracter internațional, fiind o cale de apropiere între oameni, un dar magnific făcut copiilor și tinerilor de pretutindeni. Fapt care explică și notorietatea universală a Fraților Grimm, al căror nume e mai cunoscut chiar decît al lui Goethe.

Metoda criticului în studiul despre Frații Grimm este cea tradițională, — el agrementează informația istorico-literară și anecdotică cu o tentă de lirism. Ținînd cont de caracterul festiv comemorativ al studiului, nu ne poate mira prea mult tendința către o anumită exuberanță a calificativelor, nota de înțelegere simpatetică — procedee justificate și prin dimensiunea personalităților analizate, față de care o analiză pur tehnicistă ar fi fost resimțită, poate, în mod paradoxal, ca superficială și sărăcitoare.

⁴ Fritz Martin: *Istoria literaturii germane*, București, 1972, pp. 297—298.

se serveau cei doi frați se aflau cînd pe biroul lui Jakob, cînd pe acela al lui Wilhelm. Și cinele se luau împreună, căci Jakob nu se căsătorise și locuia în casa fratelui, unde cumnata se îngrijea de el cu o deosebită atenție, iar nepotul Herman, care, mai tîrziu, urma să devie autorul vestitelor cărți despre *Viața lui Michelangelo*, despre Raffael, Goethe și *Iliada* lui Omer, îl admira într-o continuă inflăcărare. Demn de reținut este altminteri și faptul că același Herman Grimm a fost și omul ales căruia bătrîna Marianne von Willemer, prietena lui Goethe, i-a destăinuit că este autoarea unora dintre cele mai minunate versuri din volumul de poezii *Westöstlicher Divan*, pe care titanul de la Weimar și le-a însușit, trecîndu-le în tăcere sub o copertă ce purta numele lui. Datorită lui Herman Grimm știm astăzi că una dintre marile poete de limbă germană a fost Marianne von Willemer, Suleika din ciclul cu același titlu a culegerii de versuri semnată de Goethe.

Tovarăși, precum mi-am permis a vă arăta, în cîteva cuvinte, diferențele dintre întreaga substanță de viață a lui Richard Wagner și aceea a celor doi savanți germaniști cu însușiri de creatori iluștri într-ale scrisului, sunt foarte clare, ba chiar de-a dreptul izbitoare. Și totuși întregul conținut literar din dramele muzicale ale lui Wagner, indeosebi din realizarea lui de căpetenie, din tetralogia *Inelul Nibelungului* rămîne de neînchipuit fără de înfrîngările hotărîtoare ale culegerilor și studiilor fraților Grimm care, la rîndul lor, au călcat în urmele primelor începuturi ale științei romantice. Căci în prima jumătate a veacului trecut «romantism german» nu însemna numai totalitatea tendințelor literare, științifice și filozofice care tindeau spre nesfîrșire nebuloasă, neconturată, coșoasă, tainică și plină de misterul unor anumite înfățișări ale religiei catolice. Descoperirea izvoarelor istorice și legendare ale trecutului îndepărtat, culegerea străvechilor legende, basme și povești, a saga-urilor nordice ca și a grandioasei epopei a Nibelungilor, în centrul căreia se află figura cu adevărat tragică și totodată singuratecă a Kriemhildei, a dus la rezultate care au deșteptat în trei generații de savanți și cercetători un interes cu totul deosebit pentru folclor, pentru cîntecul popular, pentru proza populară a basmelor, pentru obiceiurile poporului, pentru formele religioase ale trecutului, astfel precum ni se înfățișează în mitologie, și, în sfîrșit, pentru jocurile copiilor. Precum știm, Wilhelm Grimm, culegătorul principal și redactorul basmelor, a studiat indeaproape jocurile copiilor constatînd că unele dintre ele nu se întîlnesc numai în tot apusul Europei, dar și pe întregul continent euro-asiatic, pînă în colțurile cele mai izolate ale Siberiei răsăritene — printre acestea se numără și jocul cu cinci pietre, aruncate în sus, prinse și trecute sub porțița mîinei stîngi, — o distracție nevinovată și totuși sugestivă căreia și noi, cei născuți și crescuți în România, i-am închinat în copilăria noastră, ceasuri întregi. În cunoașterea acestei științe a jocurilor și răsbindirilor, poetul care era Wilhelm Grimm, nu avea pereche, fratele său fiind preocupat, în același timp, de legile fundamentale ale gramaticii germane, pe care le-a adunat în două volume cuprinzătoare, dar și de legislația străveche a popoarelor germanice, de nenumărate studii privitoare la lumea legendelor de altădată, la mitologie și la o istorie a limbii germane, publicată în 1852 și în anii următori.

Contemporanii invidioși ai lui Jakob Grimm spuneau că el ar dispune de «o adevărată evlavie pentru tot ce e neînsemnat».

În realitate însă era și norocos și ingenios în stringerea unui material încă necunoscut și în combinarea unor teorii filologice și istorice care au devenit fundamentul trainic al științei despre etimologia și sintaxa germană. Firește, în toată activitatea sa de filolog trebuia să domine și o oarecare pedanterie. Cine nu e măcar puțin pedant și meticulos nu-și alege cariera de filolog.

Pe drumul vieții cei doi frați porniseră din orașelul Hanau, situat în apropiere de Frankfurt, din sărăcia casei părintești. Amîndoi și-au făcut studiile la universitatea din Marburg, unde marele jurist savant Savigny le-a fost profesor. În 1805, adică la vîrsta de 20 ani, Jakob Grimm îl însoți pe Savigny la Paris, unde îi aduse servicii prețioase culegînd și copiind pentru el la Biblioteque nationale tot felul de iz-

voare cu privire la evoluția dreptului. Mai târziu, cei doi frați au fost bibliotecari la Kassel, apoi directorii bibliotecii universitare și profesori universitari la Göttingen. În 1841, Jakob și Wilhelm Grimm au fost numiți membri ai Academiei de științe din Berlin unde au activat pînă la moartea lor, supraincărcați cu munca istovitoare la dicționarul limbii germane, cu nenumărate recenzii și studii care, nu o dată, i-au apropiat și de izvoare, de diferite aspecte culturale din principatele române și din Bucovina, pe atunci sub stăpînire austriacă.

Fără îndoială că meritele științifice ale celor doi frați, îndeosebi acelea ale lui Jakob Grimm, sînt extraordinare și că nici o ramură a filologiei moderne germane nu se poate dezvolta, fără ca aportul lor să fie luat în considerație. Spre părerea mea de rău, timpul disponibil nu-mi permite să vorbesc mai pe larg despre metoda fraților Grimm în înjghebarea dicționarului limbii germane, și felul cam, după o pregătire de 14 ani, ei au așezat temeliele acestei opere de proporții cu totul neobișnuite. Avem și la noi în țară citeva exemplare complete ale acestui dicționar, care poartă și astăzi titlul *Das deutsche Wörterbuch der Brüder Grimm* adică *Dicționarul german al fraților Grimm*. E opera capitală despre dezvoltarea poporului german în oglinda limbii lui. Jakob Grimm i-a pus fundamentul, începînd cu litera A. Primele fascicule ale dicționarului au apărut în anul 1852. Jakob Grimm a dus la bun sfîrșit volumele I și III și a încheiat o considerabilă parte din volumul IV. Wilhelm Grimm a lucrat și a terminat volumul II. Astfel cuvintele care încep cu primele litere ale alfabetului au fost captate și înșirate, luîndu-se în considerație un material enorm: evoluția limbii germane în scurgerea unui întreg mileniu.

Dar, în această privință, vom trebui să ne mulțumim cu citeva date cit mai sugestive și constatări succinte care să sprijine intructivă imaginația aceloră dintre d[um-ne]a voastră care nu cunosc dicționarul fraților Grimm.

Dicționarul limbii române, alcătuit și publicat de curînd de Academia noastră, cuprinde patru volume și — în total — nu mai puțin de 3024 pagini. E o realizare nespuns de îmbucurătoare cu care ne mindrim și care ne este de mare folos.

Prima ediție a dicționarului limbii germane, început din inițiativa editorilor Reimer B. Hirzel, de către frații Grimm, cuprinde astăzi 32 de volume, livrate în 380 de fascicule. Numărul total al paginilor e de 35000. Cinci generații de cercetători au muncit 122 de ani, pînă ce în 1960, Institutul de limbă și literatură germană de pe lîngă Academia germană de științe din Berlin, secondat de institutul lingvistic al Universității din Göttingen, a ajuns, în sfîrșit, la ultimul rînd al volumului 32, în care se găsesc cuvintele care încep cu litera Z. Astfel toate formele de întrebuințare ale expresiilor, înregistrate pe regiuni și dialecte au fost păstrate. După moartea lui Jakob Grimm, în septembrie 1863, s-a constatat că el ajunsese pînă la cuvîntul « Frucht ». Fără înconjur se poate susține că toți savanții care de atunci încoace au însemnat ceva în domeniul Germanisticii au contribuit și contribuie la realizarea acestui dicționar. Opt din cele unsprezece volume care mai lipseau după anii celui de al doilea război mondial, au fost terminate la Berlin, sub conducerea profesorului de renume mondial Theodor Frings, iar trei la Göttingen. Numai cui i-a fost dat să arunce o privire asupra materialului cules este în stare să-și dea seama de proporțiile acestei opere capitale, să-și formeze o judecată despre extrasele făcute din evoluția unui mileniu de limbă germană. Extrasele redactate numără citeva milioane și au umplut pînă în tavane șase săli de cartotecă. Pentru unele cuvinte au fost cules nu mai puțin de 5000 de extrase și citate care, firește, trebuiau controlate, confruntate, prelucrate sau excluse spre a alcătui dicționarul. Astfel zelul și perseverența cu adevărat titanică a lui Jakob Grimm au ajuns, după o muncă de un secol și mai bine, la ținta dorită. Firește că o nouă ediție a dicționarului, ediție întregită prin rezultatele ultimelor cercetări, îndeosebi prin expresii din domeniul tehnicii și fizicii moderne a și fost începută, căci întreaga metodă de lucru a lui Jakob Grimm este, precum s-a exprimat cîndva profesorul Theodor Frings, totodată un excelent factor de educare a voinței cercetătorilor.

Însemnătatea unică a dicționarului fraților Grimm nu poate fi tăgăduită de nimeni. Dar faima lor în cele cinci continente e întemeiată și susținută în modul cel mai viu cu putință de zece sau douăzeci dintre basmele populare culese îndeosebi de Wilhelm Grimm în satul Zwehren din apropierea orașului Kassel. Acolo bătrîna torcătoare Viehmännin, numită «die Märchenfrau», adică «femeia cu basmele» le povestise cu glasul ei stîns tinărului savant îndrăgostit de farmecul prozei populare, din care publicase cîteva bucăți în revista *Zeitung für Einsiedler* ce apărea la Heidelberg, sub conducerea lui Clemens Brentano și a lui Achim von Arnim. În 1806, șase ani înaintea apariției povestirilor culese de frații Grimm, Brentano și Arnim publicaseră sub titlul *Des Knaben Wunderhorn* prima culegere de cîntece și balade populare germane. Dar aceste poezii au fost prelucrate de Brentano, stilizate după gustul lui exclusiv, continuu îndrăgit de o nemărginire destrămată. Trebuie să amintim că frații Grimm au avut cîțiva prieteni care au colaborat la stringerea basmelor și la descoperirea cîtorva povestiri mai vechi, uitate printre scoarțele unor cărți populare din secolul al șaptesprezecelea și al optsprezecelea. Și Wilhelm Grimm era un meșter în redarea simplă și sugestivă a tonului popular. Toată structura creației populare care se desprinde din conflictele principale ale acestor basme are un caracter nespus de autentic, chiar dacă imaginația poporului se servește în desfășurarea acțiunii de tot felul de simboluri și intruchipări fantastice spre a se răzbuna, într-un fel destul de naiv, pentru toate mizeriile suportate în lumea feudală. Dar nu o dată un împărat, un rege sau o regină, care apar în aceste basme, sînt intruchipările cruzimii și a ticăloșiei, a unui întuneric sufletesc îndepărtat de orice răspundere omenească. În arhicunoscuta poveste *Albă ca zăpada* regina e mama vitregă, frămîntată mereu de gînduri otrăvite, chiar dacă fața ei e frumoasă.

Așadar: cumînțenia și însuflețirea creatoare a poporului, speranța lui într-o viață mai bună și dorința lui arzătoare de dreptate se îmbracă aci în imagini și chipuri ori se ascund sub tainele și minunile acestor basme. Satul Niederzwehren, unde copiii au ascultat din timpuri străvechi povestea *Prichindelului* — *Der Däumling* — a fetei Katerlieschen și a *Păzitoarei gîștelor*, numără doar cîteva căscioare. Un izvor îngust se strecoară printre ele. Într-o asemenea atmosferă rurală nu e de mirare că în basmele adunate de poetul care era Wilhelm Grimm, eroii activi sau pasivi sînt, de obicei, pescari, morari, cărbunari și păstori care înțeleg glasul naturii. Nu e de mirare că în scenele cele mai duiosale ale acestor povestiri, păsările — de cele mai multe ori porumbeii — plantele, florile, dar pînă și vîntul și pietrele și stelele vorbesc cu nevoiașii, cu săracii înfomețați și cu copiii părăsiți cărora le dau sfaturi înțelepte sau pe care îi mîngîie. În privința zugrăvirii în cuvinte a unei lumi primitive, ediția întâi a povestirilor a fost, fără îndoială, mult mai autentică decît cele următoare. Tonul simplu, care ne înconjoară și nu încearcă să ornamenteze nici un amănunt, redă cît se poate de autentic frazele povestitoare din popor.

Pe alocurea transcrierea e atît de nemijlocită încît lipsesc pînă și verbele frazelor. Povestirile fraților Grimm pe care le citesc și ascultă astăzi copiii noștri sînt prelucrate și traduse după versiunile edițiilor următoare.

De aceea am rugat-o pe distinsa noastră scriitoare Profira Sadoveanu să ne tîlmăcească, din originalul german al primei ediții, două povestiri minunate ale căror subiecte sînt înrudite: povestirile *Jorinde și Joriergel* — și *Frățiorul și surioara*. Cu măiestria-i mult apreciată, tovarăsa Profira Sadoveanu ne va citi astăzi aceste tîlmăciri — și țîn să-i mulțumesc cu tot entuziasmul de care mai sînt capabil pentru extraordinara-i înțelegere, pentru bunăvoința dovedită și cu acest prilej.

Tovarăși, în 1812, adică înaintea și după apariția primei ediții a povestirilor, Jakob și Wilhelm Grimm răspîndiseră părerea că ele aparțin, aproape în mai toate cazurile, exclusiv literaturii populare germane și că rămîn caracteristice pentru felul de simțire, gîndire și zămislire creatoare a populației din centrul Europei. Dar mai tîrziu, cînd aflaseră de conținutul cîtorva culegeri de basme albaneze, sirbești, italiene, rusești și moldovenești, ei au fost nevoiți să recunoască existența unui vast cîmp

de comunicație continuă a motivelor și subiectelor principale, prezente în basmele populare de pretutindeni. Povestirile din Hesa sau din Țara Rinului nu se deosebesc atât de mult de acelea din Ucraina, precum presupuseră romanticii germani la începutul veacului al XIX-lea. Trecind peste hotarele regiunilor în care se vorbește germana, povestirile s-au strecurat de la un popor la altul, de la graiurile germanice la cele slave și cele latine. Sau invers. Variante noi fuseseră țesute în jurul aceleiași simbul, astfel că numai cu greu puteai stabili unde se afla tulpina și rădăcina motivelor principale ce trăiesc în lumea basmelor culese din popor. Granițele statelor nu opriseră niciodată circulația acestor povestiri la ascultarea cărora copii din țări îndepărtate simțeau aceleași emoții și bucurii. Lumea basmelor a avut și are un caracter internațional.

În Republica Populară Română, din decembrie 1947 și pînă astăzi, povestirile Fraților Grimm au apărut în numeroase ediții în peste 360.000 exemplare, iar în Uniunea Sovietică ele se numără printre cărțile cele mai răspindite, ajungînd la cifra de 7.000.000 exemplare. Nu pentru savanții germaniști și pentru cercetătorii marilor biblioteci care consultă dicționarul limbii germane și văd în figura luminoasă a lui Jakob Grimm intruchiparea unui incomparabil deschizător de drumuri noi, dar pentru copii, pentru tineretul de pretutindeni numele fraților Grimm rămîne legat de vraja basmelor.

Pe întinderile nesfîrșite ale continentelor nici un nume de scriitor german — nici chiar acela al lui Goethe — nu e mai răspîdit decît numele celor doi frați și mai nici un copil care-l pronunță nu-și amintește de minie. O armonie profund omenească se trezește în gîndurile lui.

C E N T E N A R

Vasile Pârvan (al patrulea din dreapta, sus) într-un grup de academicieni.

Vasile PÂRVAN Omul multidimensional

DACĂ AR FI SĂ CONCENTRĂM PORTRETUL lui Vasile Pârvan în jurul unei coordonate axiale, atunci aceasta ar fi *constanta morală* a operei, fiindcă, dincolo de activitatea sa literară, istorică sau arheologică, se întrevade o *dimensiune etică esențială*. Profesorul care nu a zîmbit niciodată s-a condus tot timpul după dictonul că vocația fără conștiință nu valorează nimic și viața fără ardere nu rămîne decît o umbră a neantului.

Istoricul-filozof gindește procesual, constructiv și în corelație dinamică elementele existențiale, sociologice, economice, culturale și nu își ascunde disprețul împotriva istoricaiștrilor și arhivismului lor empiric și pur filologic. Istoricului nu-i revine doar simpla acțiune de tezaurizare a trecutului, ci fenomenul de devenire al vieții. Cu imparțialitatea generată de o vastă erudiție, omul de știință trebuie să acorde semnificație diferitelor eveni-

mente, să armonizeze coerent ansamblul epocilor; altfel istoria ar deveni un haos inform de descrieri zadarnice și de ipoteze cauzale sau teleologice, naive și pretențioase.

Cărturar cu o integritate de bronz, care a putut depăși obstrucțiile oficiale și ura adversarilor, spirit ascetic care nu pretindea altora decît ceea ce pentru sine reprezenta imperativul categoric al existenței, Vasile Pârvan este, pentru a relua o formulare a lui Al. A. Busuioceanu, «creatorul stilului academic românesc». Deși referințele imediate, pentru erudiție și expresia poetică, sînt Carlyle și Renan, G. Călinescu îl apropie pe Vasile Pârvan de Heliade Rădulescu și Hasdeu pentru că, cu energie inepuizabilă, construiește mai înainte să judece, fundamentează principiile vieții înainte să aprecieze formele ei accidentale și, nu în ultimul rînd, pentru că realizează rara îmbinare dintre omul de știință și artist.

Vasile Pârvan a fost un mentor incontestabil al tineretului, imediat după primul război mondial. Astfel, Petronius (Gr. Teușan) scrie la moartea profesorului: «... viața de ucenicie a lui Vasile Pârvan devine astfel o lecție vie, un exemplu și o busolă». ¹ G. Călinescu nu ezita în *Istoria...* să să marcheze superioritatea acțiunii formative, educaționale a gândirii lui Pârvan asupra tineretului, în comparație cu didacticismul lui N. Iorga, deși cariera universitară a acestuia din urmă a fost mult mai întinsă și mai profund corelată cu acțiunea socio-politică.

Profesorul însuși nu disocia cultura de dimensiunea social-patriotică. Astfel, după unirea tuturor românilor, noii universități îi revine misiunea «... să formeze caractere, printr-o educație specială în institute de viață socială universitară și de a da o concepție despre lume, unitară etico-națională». ²

Deși membru al Academiei, instituția nu-i patronează nici activitatea, nici convingerile pentru că *independența conștiinței* este o altă dimensiune morală a personalității pârvaniene. Pentru existența sa scurtă, pentru opera sa de profund umanism, creată în acumulări uriașe și repede formulată, Vasile Pârvan a fost comparat cu Bălcescu și Eminescu. Poate și pentru că el se înscrie printre ctitorii arheologiei noastre.

Ca toți marii noștri istorici, Bălcescu, Kogălniceanu, Iorga, spre finalul activității sale, Pârvan depășește utopia știentistă și pura factologie a documentelor și monumentelor pentru o veritabilă *filozofie a istoriei*. Și, dacă în epoca de tinerețe se poate identifica «un cult al eroului», spre sfârșitul vieții, filozofia sa devine antropocentrică: în centrul ei se instalează *omul comun* care singur dă unicitate societății.

Filozofia sa: muncă, disciplină, solidaritate, educație, izvorăște din idealul mesianic al conștiinței misionare. În toate domeniile în care a activat, Pârvan vedea o *aventură a cunoașterii* și o soluție a salvării umane de forțele întunecoase ale tenebrelor. Arheologul, epigrafistul, istoricul, filozoful tuturor preocupărilor spirituale pe care le-a avut, Vasile Pârvan nu a rămas un simplu gânditor de cabinet sau un scotocitor întreprind de documente și monumente; el realizează un intelectual itinerariu *inițiativ*, o călătorie la capătul nopții, o aventură umană. Călătorul, așa cum se va vedea

din epistolar, nu are starea de beatitudine în fața apusului ca Iordache Golescu, ci încearcă să deslușească căile de regenerare spirituală a neamului, din contactul cu vechile culturi ale Occidentului.

Opera lui Pârvan nu s-a născut din goluri; referințele anterioare au demonstrat că personalitatea lui a avut afinități parțiale cu marii creatori ai culturii noastre. Dar în ce constă prezența lui Pârvan în actualitate, ipostaza unui Pârvan contemporanul nostru? Epoca actuală selectează din opera lui Pârvan sistemul de idee, scrierile filozofice și literare, îi prețuiește lucrările istorice și arheologice — științe materiale care în timp s-au diferențiat și aprofundat în specializări particulare — ceea ce nu-i anulează în orice caz activitatea de fondator al școlii naționale de arheologie, de pionier al științei protoistoriei.

Filozoful și scriitorul sînt mai aproape de noi prin revendicare morală; și epoca modernă caută o *retorică* a trăirii și o estetică a sincerității eliberată de conveniențe. Transferul de semnificație se face în dublu sens; și cu cît opera lui Pârvan vine spre epoca noastră, tot așa actualitatea descoperă sensuri noi în creația autorului *Getice*. Comprehensiunea noastră față de omul care a apărut cu o ținută perfect puritană în epoca imediat de după primul război mondial, epocă de utilitarism brutal, de libertinaj și sofisticate frivolități, se explică prin apelul pe care-l făcea la fondul de echilibru și integritate morală al structurii noastre naționale. Într-o scrisoare din 1907 saluta într-o operă «... o libertate de spirit, un avînt poetic și o înaltă filozofie asupra lumii» — distincții ce îl caracterizează și pe Pârvan însuși.

Vasile Pârvan este un epistolar de o extremă cordialitate cu toți purtătorii condeiului, în virtutea fraternității scrisului. Își scria mesajele întotdeauna la cea mai înaltă tensiune spirituală, cu o responsabilitate depășind simpla convenție epistolară și simțea nevoia să comunice (mai mult decît să se comunice), de a face o bucurie adresatului, fără să se piardă în reverențe sau informații inutile. Fie că scrie de la München, de la Lacul Sărat sau de la Florența, Pârvan spune generalități despre locurile unde se află, întreabă întotdeauna ce se mai întîmplă acasă, dar mărturisește puține lucruri despre sine.

În chip paradoxal, o corespondență extrem de bogată devine foarte puțin utilă unei biografii prin vagul creat de corespondent în jurul personalității sale; mai interesat de articolele trimise — nu spune că e bolnav dar insistă să-i apară o recenzie —, Pârvan a avut permanent dimensiunea umanității.

¹ „Viitorul”, anul XX, 1927, p. 1.

² „Luceafărul”, anul XIV, 1919, pp. 105 — 106.

«Acest savant român ambițios...»

correspondență cu
C. SANDU-ALDEA

I

[carte poștală ilustrată — Hamburg Schwedischer Pavillon]

[M.L.R., 4706]

D-sale D-lui SANDU-ALDEA
conferențiar la Ferma „Laza”
Vaslui, Rumânien
A doua zi de Paști 1907

Dragă Sandule,

Mulțumesc pentru dedicația ce-o faci lui Pârvănel, îmi aduc aminte de multe lucruri frumoase. Din Wamsee îți trimitem cei patru o prietenească îmbrățișare, Viorică o sărutare iar soției tale câte-o respectoasă sărutare de mână.

PÂRVĂNEL, SIMIONESCU, E. RUSS, Traian BRATU

Lui Mehedinți nu i-a plăcut articolul lui Simionescu despre tine și nu l-a publicat.

II

[M.L.R., 4710]

[VII carte poștală ilustrată]

[Parcul Lacul-Sărat]²

D-sale D-lui C. SANDU
Conferențiar la ferma „Laza”
Vaslui
18 aug[ust] 1907

Dragă Sandule,

Într-un caz (de la Brăila) sau altul (la București — str. Izvor 95) eu te aștept cu nerăbdare. Îmi pare bine că ești tare și lucrezi cu spor: tu știi cum așteptăm noi

¹ Marin Simionescu-Rîmniceanu, scriitor, critic de artă, eseist; Traian Bratu, conferențiar de lb. germană la Iași; Ernest Russ, doctor în filozofie la Berlin, 1907.

² În august 1907 urmasa un tratament la Lacul-Sărat.

ignorînd (și sacrificînd) omul care era el însuși. În aceste scrisori, Pârvan pare un olimpian, e în orice caz senin, pus pe șagălnicii, încă nemarcat de gravele accidente familiale și de traumele războiului.

Aflăm mărturii semnificative despre lucrările sale apărute sau proiectate, despre relațiile sale cu revista „Sămănătorul” și Editura „Minerva” din perioada completării studiilor la Berlin (aprilie 1907 — 4 februarie 1908) și a călătoriei de studii în Italia. Informațiile nu intră în zona amănunțelor profunde: Italia e «minunată», iar pe Unter der Linden, locul de promenadă al studenților ber-

linezi, «miroase a benzină, nu a tei» — cum spune în altă parte.

C. Sandu-Aldea (1874—1927) este unul dintre puținii prieteni intimi ai lui Pârvan. Făcuse studii agricole la Montpellier, între 1901—1903, pe care le-a aprofundat la Berlin într-o perioadă imediat anterioară venirii lui Pârvan în Germania. A profesat o vreme la ferma Laza, județul Vaslui și a fost o lungă perioadă de timp director al „Școlii de agricultură” de la Herăstrău — locuri unde îi și scrie Pârvan.

Aureliu GOCI

tot ce apare de tine. Simionescu îmi spunea într-o scrisoare: « De ce-și pune Sandu mânuși albe când îmi scrie? ». Te-ar dori mai prietenos... Dar despre asta voi vorbi! Scrie-mi dac-ai primit ac[eastă] c[arte] p[oștală],

Al tău

PÂRVAN

III

[carte poștală ilustrată -- Der Meise Saal. Berlin]

[M.L.R., 4703]

Domniei Sale Domnului
Constantin SANDU
str. Fântinei 92, Bucurest

3 dec[embrie] [19]07

Dragă Sandule, noroc și multă sănătate de la ai tăi frați, Marin și Pârvănel. Așteptăm cu mare nerăbdare volumul³. Spune-i numai lui Filip să nu-ți pu[i]e o copertă urâtă ca la *Două neamuri*.

Sărutări de mână soției tale, și sărutări Vioricăi.

Ai tăi

PÂRVAN și SIMIONESCU

IV

[Scrisoare fără plic]

[M.L.R., 4709]

Dragă Sandule,

De multă vreme voiam să scriu ceva despre cultura modernă. Din lipsă de o ocazie și din lene am tot lăsat lucrul uitat. Acum în urmă rugându-mă bă[i]jeții de la Societate⁴ să le mai țin vre-o conferință m-am folosit de prilej și am scris paginile pe care le vezi. Socotind această lucrare ca un fel de rezumat al silințelor mele de pînă acum, ți-am închinat-o ție. În ea însăși nu va fi mult, în dragostea însă cu care ți-am închinat-o tu știi că e mult și cred că vei primi cu plăcere darul de sărbători al prietenului tău.

Te rog să mă ierți pentru următoarele rugăminți plicticoase pe care trebu[i]e odată cu trimiterea lucrării să ți le fac. Cum știi nu sînt milionar și dacă „Minerva” ar vrea să-mi tipărească ea lucrarea aș fi foarte mulțămît și n-aș mai pretinde altceva nimic. Încearcă de poți convinge pe Filip, căci lucrarea e de natură generală și argăsi editori destui. Dacă însă el nu vrea, sau dacă vrea, dar numai mai tîrziu — ceea ce nu pot primi (fiind-că aș dori ca lucrarea să apară numai decît pînă la 1 ian[uarie] viitor, ca s-o pot trimite ca dar de sărbători diferiților oameni care se bucură de puținul ce fac și eu), atunci convinge-l să nu-mi facă un preț prea mare. Pe pag[ina] 1 a manuscrisului am arătat amănuntele tipăririi. În orice caz spune să anunțe lucrarea pe coperta „Sămănătorului”, așa cum mi-am anunțat altădată pe *Alexăndrel*⁵ (cînd eram și eu în redacție). Și à propos de „Sămănătorul”: nu-mi mai vine. O bucată de vreme venea (în lunile din urmă) pe adresa falsă, iar acum nu-mi mai vine deloc, cred că și Ștefan⁶ și Sadoveanu nu și-au uitat prietenul și colegul mai

³ Referință la volumul *Pe drumul Bărăganului*. București Editura „Minerva”, 1908.

⁴ „Societatea Academică Română” [a studenților] din Berlin.

⁵ Referință la volumul *Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă. Șapte ani din istoria Moldovei (1449–1455)* București, Editura „Minerva”, 1904.

⁶ Poetul St. O. Iosif.

tinăr de redacție din vremurile dintii ale revistei, pentru ca să-l trateze acum ca pe un simplu abonat... recalcitrant.

Lucrarea⁷ mea se poate tipări în câteva zile. Într-o zi se culege, mi se trimit seara corecturile: peste patru zile le iau înapoi și, cu o revizuire a ta, a cincea zi o pot și trage. Nu e apoi prea mare, ca să-i ocupe multă literă lui Filip, așa că sper s-o pot vedea gata — firește cu bunăvoința lui — până la 1 ianuar[ie]. Manuscrisul e pe alocurea cu multe corecturi, n-am avut vreme să-l transcriu tot. Dacă Filip ar spune ceva de asta, liniștește-l că am avut grijă să văd întâi dacă sunt citește lucrările îndreptate, și foile care n-au fost ușor de descifrat le-am copiat.

Dă-mi te rog mereu știre despre soarta lucrării mele.

Cu sărutări de mină pentru soția ta și sărutări Vioricăi, te îmbrățișează

Al tău frate

PÂRVAN

Berlin, 13 dec[embrie], [Stil] v[echi], 1907

N.B. Arhiepiscopul Netzhammer⁸, care e un arheolog cunoscut în Apus a scris în ultima lui publicație (o dare de seamă despre o călătorie arheologică prin Dobrogea) următoarele rânduri despre mine (*Auf dem Razelm. Fahrten durch weltverlassene Gegenden der Dobrogea*, Bukarest, 1907, p. 13): «Da wir schon weit im Nachmittag drin waren, drängte man zur Weiterfahrt. Ich konnte aber diese Stätte nicht eher verlassen (e vorba de tirgul Mahmudia unde în vechime a fost Salsovia), als bis ich nicht an Herrn Basilius Parvan nach Berlin einene freundlichen Gruss geschrieben hatte. Dieser strebsame rumänische Gelehrte, der sich zur Vollendung seiner Studien die deutsche Reichshauptstadt ausgesucht hat, veröffentlichte nämlich voriges Jahr eine 44 Seiten starke, Salsovia betitelte Broschüre, in welcher er mit einem umfangreichen Gelehrtenapparat die rumänische Grenze an der Donaumündung behandelt. Ich hatte die gute Arbeit auf unsere Fahrte mitgenommen und es belehrten sich daraus in vorzüglicher Weise alle Teilnehmer an unserer interessanten Reise». (*Pe Razelm. Drumuri prin ținuturi necunoscute ale Dobrogei*, București, 1907, p. 13): «Pentru că era deja după amiază, toți erau dornici de plecare. Dar n-am putut părăsi acest loc (e vorba de tirgul Mahmudia unde în vechime a fost Salsovia) până când n-am scris domnului Vasile Pârvan la Berlin un salut prietenesc. Acest savant român ambițios, care și-a ales pentru completarea studiilor capitala germană, a publicat anul trecut o broșură de 44 de pagini intitulată *Salsovia*, în care tratează cu un bogat aparat științific granița României la revărsarea Dunării. Luasem această lucrare bună cu mine la drum și toți participanții la călătoria aceasta interesantă au citit-o cu mare folos».

V

[Scrisoare, fără plic]

[M.L.R., 4711/1-2]

Dragă Sandule,

De vo[i]e de nevo[i]e trebu[i]e să las de-acum lucrarea la voia lui Filip, mai ales dacă spui că nici pe bani n-am putea-o tipări acum. Dar numai de-un lucru mă tem. Dacă o ia în editură, n-o amână apoi până la toamnă —, căci la el ușor se face

⁷ Referință la *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus. A. D. 138—161*. Studiu istoric. București, Editura „Minerva”, 1909.

⁸ Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic, a scris două broșuri închinete monumentelor din Dobrogea: *Nach Adamclissi — ein Sommerausflug in das Pompei der Dobrogea*, Salzburg, 1906 și *Die christlichen Altertümer der Dobrogea — eine archäologische studie*, București, 1906, ambele recenzate de Vasile Pârvan în „Viața românească”, nr. 2, 1907, pp. 388—399.

Ianuar[ie]-Iunie și Iunie-Decembr[i]e — ?... Tu în orice caz ține-te de capul lui ca și cum ar fi propria ta carte (într-un fel chiar și e!). Și când o fi chiar s-o dea la tipar spune-i s-o scoată în formă de volum (cu litere mai mari și hîrtie groasă), iar nu ca o broșură de pomanagiu! Materialul ajunge după socoteala mea pentru cel puțin 80 de pagini (5 coale) în formatul și cu litera din *Două neamuri*.

Mi-a părut tare bine că ți-a plăcut lucrarea. Aici am vorbit despre lucrările scrise în ea mult mai popular — pe înțelesul și a[le] celor cu mai puțină cultură — și am avut un succes neașteptat: timp de două ceasuri am vorbit cu o vervă așa de strașnică încît m-am speriat și eu de unde atîta oratorie pe capul meu. Simionescu era în culmea mirării față de o astfel de manifestare și mi-a prezis ... un « viitor de aur » ca profesor.

Tu știi că Kohler e profesor de drept penal la Universitatea de-aici? Și că e un moș bătrîn de peste 60 de ani? Noi care-l vedem în fiecare zi pe Unter den Linden am rămas proști la cetirea romanului lui față de focul tineresc și *modernismul* — [subliniat în text] — lui. Firește nu ca roman, ci ca « philosophische Bekeuntniss » a unui savant genial ne-a încîntat cartea lui Kohler și pe noi. Trebu[ie] să știi că el care ca muzicant pătimaș, — și nu numai ca diletant, căci a scris și studii asupra muzicii cu mare pricepere și adîncime. *Eine Faustatureun* [subliniat în text] e un fel de autobiografie, deși se silește să ia forma obiectivă a unui roman. Chiar așa o libertate de spirit, un avînt poetic și o înaltă filosofie asupra lumii nu se prea întîlnește (des) — [adăugat în text] — la « învățații » vremii noastre ...

Cu sărutări de mîna soției tale și sărutări Vioricăi,
te îmbrățișează al tău frate

PÂRVAN

19 dec[embrie] v[echi], 1907

VI

[M.L.R., 4713]

[Scrisoare; pe plic:]

Domniei sale

Domnului C. SANDU

Rumenia, Bucurest, str. Fîntînei 93

Dragă Sandule,

Azi am primit de la Berlin scrisoarea ta despre isprăvile lui Filip⁹. Te rog nu te mai necăji degeaba să-i faci să-mi tipărească [lucrarea]¹⁰; sau, la urma urmei nu va vrea, sau o va tipări peste un an doi. Și apoi e îngrozitor pentru mine ca Filip să-mi judece o lucrare de filosofie istorică...

Trimite-mi dar *recomandat* — [subliniat în text] aici manuscrisul și iartă-mă pentru supărarea ce ți-am făcut cu trimiterea lui. Eu cam sufăr și aici din pricina reumatismului — mă doare încă ochiul stîng — și nu pot lucra cum aș vrea. Sper cu încălzirea vremii să-mi meargă mai bine.

Toate cele bune ție și alor tăi
al tău frate

PÂRVAN

Roma, 31 ian[uarie], s[til] v[echi], 1908

via Venti settembre 98—B

Pensione Wilma [subliniat în text]⁹ Filip, directorul Editurii „Minerva”.¹⁰ Este vorba de lucrarea, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*. A.D. 138—161. Studiu istoric, București, „Minerva”, 190—235 (—238) pag. Scriere premiată de Academia Română; deși, cum s-a văzut, era terminată în decembrie 1907, va fi publicată peste doi ani. Pârvan va modifica la apariție și datarea: « Berlin, în August 1909 ».

IX

[M.L.R., 4669]

[carte poștală ilustrată din Florența — Palagio dell'Arte della Lana]

D-sale D-lui

C. SANDU

Str. Fintinei 92

Bucarest

Rumenia

14.IV. [19]08

Pe drumul spre Berlin, m-am oprit pe o săptămână în Florența. E-atîta frumuseță strînsă aici la un loc că ți-ar trebui o viață ca s-o poți cunoaște de-aproape. Dar chiar văzînd-o în fugă și tot îți rămîne poezie pentru o viață întreagă în suflet.

Al vostru

V. PÂRVAN

X

[carte poștală ilustrată — Kroll's Etablissement am Konigsplatz]

[M.L.R., 4704]

Herrn

C. SANDU-ALDEA

Școala de agricultură

București

Rumânien

Dacă n-ai primi scrisoarea asta *te rog să ne răspunzi* [subliniat în text] să știm măcar așa de te-ai mutat sau încă ba. Noi ca de obicei nu facem nimic, și tot ca de obicei vorbim împreună. Vorbim în fiecare zi de tine și ne oprim totdeauna la ce faci acu?

Cu sărutări de mină Doamnei,
ai tăi

MARIN și PÂRVAN

[Ștampila poștei: 24 august 1908]

XI

[carte poștală ilustrată — Berlin, Unter den Linden]

Herrn Const. SANDU

Directorul Școalei de agricultură

de la Herăstrău, Bucarest

Rumânien

Multă prietenie împănată cu dorința să te văd diafan « im leiblichen uniune des Wortes ».

MARIN, Barbarossastrasse 47

[Scrisul lui Marin Simionescu-Râmnicănu]

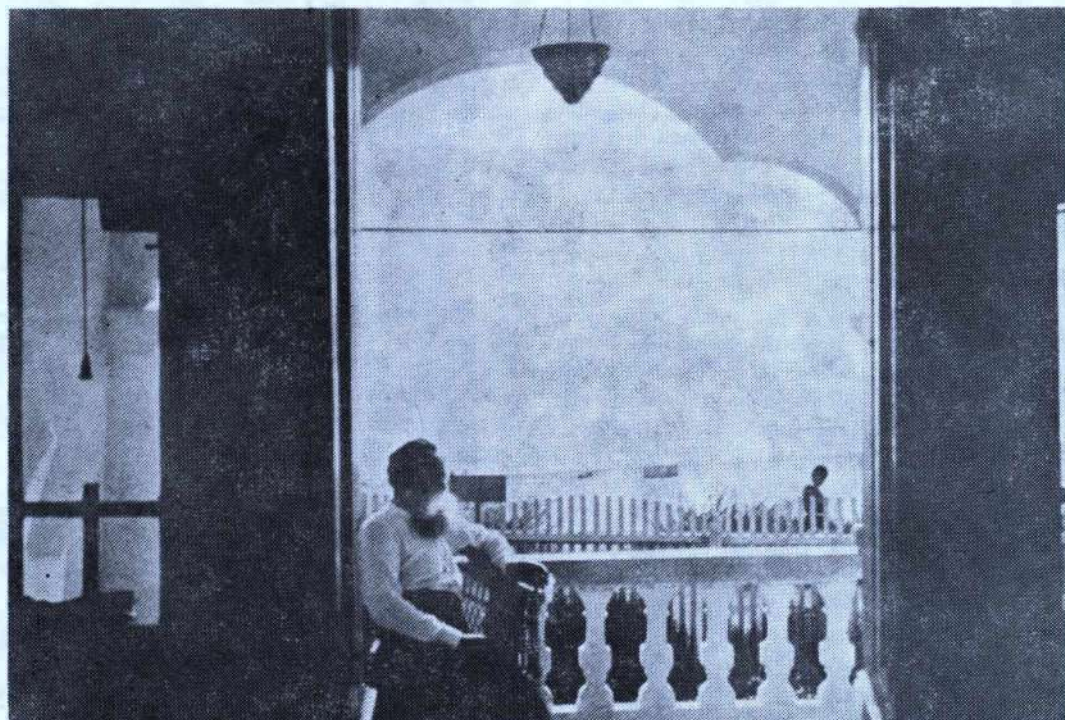
Pardon, « să te vedem », că sînt și eu pe-aici; ce-i dreptul ereticul de Marin vorbește numai în senz simbolic de vedere, pe cînd eu mîine mă întorc înapoi în țară și să te văd în senz propriu.

PÂRVAN

[ștampila poștei: 10 aprilie 1911]

[M.L.R. 4705]

C E N T E N A R

Ion AGÂRBICEANU

Un text regăsit

ÎN VARA ANULUI 1979, ÎNTR-O ZI CU lumină puternică de iunie, sunam la poarta casei de pe str. Andrei Mureșanu nr. 31. La țiriitul soneriei, undeva sus, în interior, mi-a răspuns întâi vocea limpede, de clopoțel, a unui ciine mic, galben-roșcat, care s-a și aruncat spre poartă atunci când stăpina lui, d-na Maria Magdalena Agârbiceanu, mi-a deschis ușa de la intrare. Pe urmele lui am pătruns apoi într-o mică grădină cu iarba înverzită și flori proaspete, iar de aici, pe o scară interioară, cu treptele măcinată de vreme, am urcat sus, acolo unde a trăit și a scris, ani de-a rîndul, patriarhul scriitorilor români din Ardeal, Ion Agârbiceanu.

Am pătruns cu sfială în odăilele care păstrau amintirea și umbra marelui dispărut. Masa de scris, tablourile, divanurile, cărțile din rafturi, micile obiecte ce i-au înconjurat existența erau

aceleași, neschimbate. O mîină grijulie și pioasă veghea ca totul să fie la fel ca în viața scriitorului. Ochelarii, tocul de scris, hîrtia tăiată special, în fișii înalte și subțiri, lampa cu abajur, o carte întredeschisă vorbeau de un ritual al muncii, căruia scriitorul i-a supus, cu o devoțiune fără de margini, întreaga existență. Căci scriitorul a fost ceea ce se cheamă un rob al muncii, un profesionist al scrisului, unul dintre cei mai productivi pe care i-a avut literatura română. Douăsprezece romane, peste cincizeci de volume de schițe și povestiri, memorialistică, amintiri, « chipuri și icoane » de viață, « file din cartea naturii », publicistică, scrieri morale sau de popularizare, broșuri cu caracter etic și religios etc., aproape 3500 de titluri, după cum a numărat bio-bibliograful său, D. Vata-maniuc. E un număr copleșitor, ceva monstruos,

care depășește cu mult o viață de om. Și totuși, scriitorul a realizat-o, cu prețul unei rare discipline a muncii și a vieții, în ciuda mizeriilor traiului zilnic, a peregrinărilor prin diferite sate, a refugiului din timpul celor două războaie mondiale etc.

Crimpeie din această viață zbuciumată învie în fața mea fiica scriitorului, d-na Maria Magdalena, rămasă să viețuiască singură aici, după stingerea din viață, în anii din urmă, a mamei sale, Aurelia Radu Agârbiceanu. Sint evocate pasiunea și puterea de muncă a scriitorului capacitatea sa de a se mobiliza zilnic în slujba presei cotidiene, gazetăria fiind pentru scriitor o condiție esențială de existență a acestui « homo militans » de aleasă spiță, a unei naturi superioare de *Aufklärer* atent la viața și credințele celor din jurul său. De o bunătate endemică, de o mare solitudine sufletească, scriitorul s-a simțit întotdeauna un cetățean activ și un părinte devotat și grijuliu. Trec prin fața mea icoane din frumoasele clipe dăruite familiei, din excursiile sau ceasurile de odihnă din ultimii ani de la Sovata, Vatra Dornei, Călimănești etc. Citeva fotografii însoțesc explicațiile. Iată-l pe Agârbiceanu tânăr, surprins de pelicula fotografiei într-o clipă de repaos sufletesc la Dumbrava Sibiului; iată-l, în altă, în mijlocul unui grup de profesoare venite să-l vadă și să-l asculte de undeva de pe meleagurile îndepărtatei Moldove, iată-l apoi cu familia la Vatra Dornei (soția și fiica sa Maria Magdalena), odihnindu-se pe o bancă și conversând amical cu dramaturgul Ion Sava; iată-l apoi într-o scenă de familie, cu soția, fiica și unul dintre nepoți, cu ochii blajini surizători și căciula sa miștoasă de Moș Crăciun. Sint fotografii pe care le dau spre publicare, alături de cîteva manuscrise inedite, cum ar fi *Publicistul Gh. Stoica* (articol comunicat de noi în *Almanahul Tribuna* — „Clujul literar și artistic“ — pe 1980), cîteva bucăți din *Cartea legendelor*, ultima carte la care lucra scriitorul, rămasă postumă, și o năvelă mai amplă, intitulată *Prietenie*, pe care o oferim spre publicare revistei „*Manuscriptum*“.

Nuvela nu e una dintre cele mai bune ale lui, dovadă că însuși scriitorul s-a sfiit s-o încredințeze tiparului, devreme ce nu era încă finisată. Are lungimi nepermise și uneori numele personajelor sint uitate pe drum, fiind înlocuite cu altele. E interesantă însă, pentru că are la bază un motiv-obicei, des întâlnit în

scrierile sale, luat din viața locuitorilor de pe Tirnave: acela ca tinerii să se prindă « veri » sau « vărute » de mici, un fel de « frați de cruce » spre a se ajuta astfel, devotat și dezinteresat, în viață. Motivul apare pentru prima oară în schița *Frați de cruce*, publicată în „*Revista politică și literară*“ de la Blaj, nr. 6/1907, și se regăsește și în romanul postum *Strigoii*.

Mircea POPA

Prietenie

NUVELĂ

I

Pe subt costișa ușoară, dulce, plină de tufe de spini înverziți proaspăt, curge, clipocind domol, o șuviță de apă pe un pat de pietriș. Răsar, ici și colo, bolovani mai mari, în care se frînge cristalul apei de munte. E rîul satului, care coboară de departe, dintre munții împăduriți, rîu care clocotă în topitul zăpezilor și cînd bat ploii mari și grele pe păduri, dar care, vara, adeseori nu-i mai lat de cinci pași. Uneori apa nu mai ajunge nici pînă la genunchi. În vreme de secetă noroc cu bulboanele săpate la căderi de apă, altfel copiii satului nici n-ar avea unde să învețe a înota.

Pe țărmul de către sat al rîului se tolănește costișa cu spini, și cum e la feție, aici răsare încă întii iarba și înverzesc spinii. Frunzișurile lor crude, fragede, le plac mieilor mai mult ca iarba dintre tufe și, înălțîndu-și capetele bălane sau oacheșe, le rătează, le ronțăie cu plăcere.

Primăverile, de timpuriu, mulți copii ies cu mieii pe costișă, la poalele căreia pe fișia de luncă de pe țărmul rîului, femei și fete în port de sărbătoare, înălbesc plîza țesută peste iarnă.

De cînd au trecut pragul celor cinci anișori, doi copii din hudița nucilor, vecini cu casele, nu lipsesc în nici o primăvară să pască pe costișa asta oile cu miei mici, și pe urmă, după întărcatul mieilor, aduc numai prăsila cea tînără, oile mînzate fiind date în turma satului. Sînt tovarăși nedespărțiți Vasile Nan și Dumitru Diacu, de cînd s-au pomenit și se jucau «de-a boii», «de-a caii» pe hudița lor, umbrită de întunecatele, răcoroasele și grelele coroane ale nucilor bătrîni.

Vasile nu aducea la păscut decît șase oi cu mieii lor, și după întărcare, după Singorgiu, numai mieii. Dumitru venea cu douăzeci de capete. După ce-și amestecau avutul, îndată ce ieșeau pe poartă, amîndoi simțeau aceeași grijă pentru turma lor comună, aceeași responsabilitate. Niciodată nu s-a pus între ei întrebarea de cîte ori să întoarcă mica turmă cînd se răslețea, Vasile și de cîte ori Dumitru. O întorceau unul după altul, simțînd că e lucrul cel mai drept din lume.

Cei doi vecini sînt născuți în același an și fiecare aveau mai mulți frați și surori. Vasile era albinet, înălțuț, cu ochi albaștri. Dumitru era ca un pociump, îndesat, brunet ca un țigănuș, cu ochii de cărbune.

Se înțelegeau în vorbă, în jocuri, în toate, și niciodată nu le-a reușit altor copii să vîre ceartă între ei.

Cînd duceau mieii la păscut pe costișă, își luau amîndoi merinde în trăistute pe ziua întreagă. Vasile rar mai ieșea din mămăligă cu brînză și cu ceapă; Dumitru avea de multe ori și slănină, iar pîne în fiecare zi.

Copiii după cum aveau o singură turmă, așa s-au obicinuit să aibă și o singură traistă: mînceau cînd din a lui Vasile, cînd din a lui Dumitru. De cele mai multe ori desertau pe o merindare tot ce aveau în trăistute și mîncea fiecare ce voia. Niciodată Dumitru nu s-a plîns că Vasile nu aducea pîne și slănină, și mîncea numai dintr-a lui. Iar Vasile nu s-a gîndit niciodată că mîncea din merinde străină.

Uneori mama lui Dumitru îi atrăgea atențiunea: «Bagă de seamă să nu rămîi flămînd. Ce-ți dau eu e deajuns pentru ziua întreagă, dar dacă mai împarți cu Vasile, n-o să-ți fie deajuns. Lasă-l pe el să mînce din traista lui!»

Copilul nu răspundea, dar nici gînd nu avea să urmeze sfatul mamei sale. De ce să nu mînce și Vasile pită cu slănină? Pentru că nu-și aduce în traistă? Cum să-și aducă dacă nu au nici acasă? Dumitru știa că la vecinul Nan nu s-a tăiat nici un

porc de Crăciun, ştia că în curtea lor n-a bubuit nici într-un an maşina de imblătit. Nu venea Vasilică de cînd era de-o şchioapă la ei în curte cînd treierau şi se uita încîntat la minunea aceea?

Dacă a lui Nan nu aveau grîu, nu coceau pine decît la sărbătorile mari, urma ca Vasile să nu minînce pine din traista lui Dumitru? Era un lucru care nu intra în capul copilului, şi aşa că aveau o singură traistă.

Vasile aducea de multe ori cartofi fierţi cu ceapă, castraveţi muraţi, mîncări care îi plăceau mult lui Dumitru şi el nu s-a gîndit niciodată că nu se cade, nici n-ar fi cu dreptate să minînce din traista tovarăşului său. Aşa — cum era să înţeleagă povata mamei sale: «Fiecare să se mulţumească cu ceea ce are în traista sa, ori în cămara sa!».

Dar dacă n-ar avea tovarăşul său nimic? Să flămînzească toată ziua? Asta ce dreptate ar mai fi?

Aşa că Dumitru uita poveţele mamei sale de îndată ce ieşea cu mieii în uliţă şi îi amesteca cu ai lui Vasile. El vedea că între mieii nu era nici o deosebire, aproape să nu-i cunoască pe unii dintre alţii. Noroc că pînă erau mici de tot îi cunoşteau mamele lor, şi ei glasul lor, şi aşa nu se întimpla să nu-i mai poată alege seara cînd despărteau oile şi le duceau fiecare în ogradă pe ale sale.

Da, era adevărat, văzuse el că mieii nu greşesc, nu sug niciodată de la o oaie străină, şi dacă se întimpla ca unul să înceapă a sugi din greşală, îndată îl alunga oaia. Aşa s-ar părea că se adevăreşte vorba mamei sale: fiecare cu straiţa lui!

Dar copilul nu primea această judecată şi nu-i plăcea. Treaba mieilor şi a oilor, îşi zicea el, eu fac cum ştiu că-i bine.

Vasile, în schimb, se simţea atît de aproape, de una cu Dumitru de cînd s-a ridicat la pricepere şi a intrat în întiele jocuri cu vecinul său, încît nici nu bănuia că minîncea dintr-o traistă străină, pine cu slănină, iar gîndul de a se simţi umilit pentru asta nu se apropia niciodată de el.

Cei doi tovarăşi s-au obicinuit să nu minînce niciodată singuri.

— Nu ţi-e foame, Vasile?

— Încă nu!

— Cînd îţi va fi să-mi spui!

Alteori Vasile punea aceeaşi întrebare lui Dumitru.

Părinţii lor se bucurau că între copii s-a legat o prietenie aşa de mare. De la o vreme nici mama lui Dumitru nu-i mai pomenea copilului «să minînce fiecare din traista lui». Copilul ei nu s-a plîns niciodată că nu ar avea peste zi mîncare, iar dacă-i va da şi lui Vasile o bucată de pine şi o creştătură de slănină, nu se va face gaură în cer! Ba, de la o vreme, începu să-i pună în traistă mai mult din amîndouă bunătăţile.

— Lasă-l săracul să se mai înfrupte şi el! Că părinţii lui sînt oameni de omenie şi harnici, numai cît se vede că li-e scris lor să nu poată ieşi din sărăcie! De! Se-ntimplă şi aşa în lumea asta!

Era o mare bucurie pentru cei doi tovarăşi să privească îndelungat, trîniţi pe burtă, cum retezau mieii frunzele tinere ale spinilor. Şi ronţăiau iarba fragedă! Cînd se săturau de privit se duceau la ţărmul riului să se minuneze mereu de curgerea neistovită a apei şi să asculte clipocitul ei din care se înfiripa un cîntec adormitor şi liniştitor. Mirarea vecinică: de unde tot vine apa şi nu se mai isprăveşte? îi copleşea în fiecare zi şi îi făcea visători pe-o vreme.

Se mirau dar niciodată nu şi-au pus întrebarea unul celuilalt. Le era de-ajuns că se întreabă fiecare pe el însuşi şi nu erau supăraţi că nu-şi pot răspunde. Ştiau ei că riul trebuie să aibă un izvor, dar îşi dădeau seama că dacă şi-ar fi răspuns aşa n-ar fi cîştigat nimic, pentru că o altă întrebare se ridica numaidecît: dar izvorul de unde vine, de nu mai seacă?

Ştiau din vedere cum creşte riul cînd bat ploi mari pe pădurile dintre care coboară, şi le plăcea să-şi uite de ei pe ţărmul lui şi să privească balaurul ce cobora furios şi

înpumat, săltînd din maluri cu valuri mari, și trecînd peste maluri, revărsîndu-se și pe fișia de luncă. Îi încînta și-i ametea larma lui, vijeitul surd, clocotul pietrilor purtate de valuri. Iar cînd cobora, după cîte-o rupere de nori, cu vuiet mare din păduri, se urcau binișor pe costișă cu spini să nu fie prea aproape de cel ce-și vestea minia și tulburarea din bună vreme.

O furtună trecea repede. În cîteva ceasuri rîul se retrăgea iar între maluri, apa i se limpezea, clipocitul lui dulce reîncepea. Și cei doi tovarăși se gîndeau unde se va fi dus și se va fi adunat atîta potop de apă?

Le plăcea primăvara și cînd ieșeau femeile și fetele să înălbească pinzele. Ele nimeau totdeauna cînd era apa mai limpede și cerul mai senin. Priveau ceasuri în șir cum bat cu maiul pinza pe cîte-un bolovan rotund în rîu, cum poartă și saltă unda apei fișia de pinză slobodă, cum ies femeile cu pinzele și le întind pe pajiștea verde și curată la soare. Drumuri înguste, albe, tăiau lunca în toate părțile, și parcă se făceau sub ochii lor, tot mai albe pe măsură ce se svînta pinza întinsă.

Femeile și fetele se uitau la ei cu plăcere și cu bucurie.

— Pe copiii ăștia nu-i poți vedea decît împreună!

— Sînt vecini, ce să le faci?

— Dar mai sînt copii vecini și nu-i vezi tot laolaltă.

— Țștia-s prieteni buni, tu fată. Și știi că ziua bună se cunoaște de dimineață. Prieteni vor rămîne cît vor trăi!

— Cred și eu, dacă ar rămîne și ei tot copii și să nu aibă altă treabă decît să păzească niște miei!

— Și cînd nu vor mai fi copii și vor avea alta de făcut! Eu i-am văzut cum minîncă unul din traista celuiilalt. Și Vasilică nu are în fiecare zi decît mîncare de post, rar și un brîș de brînză, iar Dumitru are în toată ziua pîne și slănină.

— Și-i mare lucru, dacă sînt tot împreună?

— Mare, tu fată, să știi de la o femeie bătrînă: copiii sînt lacomi și ar ținea tot ce au numai pentru ei. Nici o jucărie nu o dau bucuros altora să se joace cu ea. Dar încă să-și împartă mîncarea de dulce cu una de post! Ascultă-mă pe mine, eu nu voi ajunge să-i văd mari, dar tu vei ajunge că ești tînără, vei vedea că prietenia asta va ține toată viața.

Femeile și fetele cari înălbeau pinzele îi urmăreau din ochi și pe cei doi copii. Toate vedeau cum merg pe rînd după miei răzlețiți pe costișe și-i întorceau să nu treacă în sămănături. Toate văzură cum își desertau trăistulele pe același merindar scos din traista lui Dumitru. Îi urmăriră și de aproape cînd veneau la malul rîului. Și vedeau cum își zimbesc, cum rîd, cum se înțeleg în liniște în toate vorbele.

Dacă vr-una făcea vreo glumă strigîndu-le că nu se mai văd miei, amîndoi săreau deodată în picioare.

— Mătușă, am auzit și eu că gemenii se înțeleg așa de bine. Nu știu că n-am văzut gemeni. Dar de ăștia doi știu că nu sînt nici frați, dar încă gemeni! zice vreo fată.

— Nu-s gemeni din născare, după trup, dar se vede bine că li-s sufletele gemene. Pe copiii ăștia nu i-a văzut nimeni bătîndu-se sau cel puțin strigînd minioși unul la altul, cum se-ntîmplă între copii. Cîte lucruri n-au și ei să descurce, și li se iscă minia din te miri ce. Țștia doi pare că nu au nimic de descurcat. Toate sînt limpezi între ei. Vă spun eu că e o raritate așa ceva. Eu, cel puțin, am îmbătrînit și nu am mai văzut. Și mi-s dragi ca niște îngerași.

— Cui nu le-ar fi dragi? Cine le cunoaște traiul de acasă, știe că sînt mereu împreună, cînd în curtea unuia, cînd în a celuiilalt. Și fac treabă, nu glumă! Duc brațe de lemne în casă iarna, găteje în tindă vara, adună buruieni la porci, fac mohor la viței, cînd în grădina unuia, cînd în a celuiilalt. Cu aceeași tragere de inimă lucrează, ce pot și ei și într-o gospodărie și într-alta.

— De! Se vede că-s ursiți ei așa!

— Nu cred în povești, în ursiți și în ursitoare! Spun că s-au nimerit în vecini două suflete asemănătoare.

De prietenia celor doi tovarăși poate vorbeau mai mult străinii decât părinții lor. Copiii de-o vîrstă cu ei, și chiar mai mărișori, nu-i prea puteau înghiți. Nu le plăceau că-i vedeau jucîndu-se și vorbind mereu numai împreună. Cu alții, cînd intrau în vorbă, sfîrșeau repede.

Dacă vr-un copil îi punea piedecă lui Vasile și-l făcea să cadă, sărea numaidect Andrei * [Dumitru *n.n.*] să-l scoale. Dacă vr-unul se lua din senin la harță și voia să-l trîntească pe Andrei, într-o clipă Vasile era lîngă ei și-l scăpa pe tovarăș.

Copiii îmbufnați le spuneau adeseori vorbe urite, le pomeneau părinții, dar ei se făceau că nu aud și, cît puteau mai în grabă, plecau dintre ei.

Încă nu erau de vîrsta școlii, dar intraseră în anul al șasălea cînd, după datina satului, primăvara, la Sîntoader «se prind» copiii «veri» și copilele «vărute». Tovarășii abia așteptară în primăvara aceea să vină Sîntoaderu.

Părinților lui Dumitru li-ar mai fi plăcut ca băiatul să-și aleagă un văr din neam mai înstărit, cum erau în apropiere două familii cu copii de-o vîrstă cu el. Dar îl auziră pe Dumitru fantazînd zile de-a rîndul de bucuria ce-l așteaptă cînd se va prinde văr cu Vasile, încît nu îndrăzniră să-i strice voia bună.

Datina satului era că cu cine «se prindea» mai întîi copilul «văr» sau copila «vărută», repetau ritualul cu aceleași persoane în fiecare an pînă cînd ajungeau feciori mari și fete mari. Atunci încetau obiceiul, dar ei rămîneau veri și vărute pe toată viața. Așa că rar aflai în sat om care pe lîngă vărul de singe să nu mai aibă și un văr de la Sîntoader.

Ritualul, — rămășițe cine știe căror obiceiuri străvechi, — era simplu. Mamele, în preziua Sîntoaderului «coceau în cuptor» chiar dacă mai aveau pline, pentru a coace colăcei, și cei ce nu aveau făină împrumutau de la o vecină și o rugau să-i coacă în cuptorul ei și colăceii ce-i făcea.

Se duceau parastase și liturghii de prescuri și colăcei la biserică cînd preotul li slujea, iar după ce veneau acasă cei ce «se prindeau» veri și vărute primeau cîte un colăcel, ieșeau cu el și tovarășul de frăție în grădină. Cu colăcelul în mînă se învîrteau de trei ori împrejurul unui prun apoi schimbau colăcelul între ei, și fiecare mîncea colăcelul prietenului său.

Nu-și strîngeau mina, nu se sărutau, ci liniștiți, tăcuți și gravi își mînceau colăcelul. Din ceasul acela erau veri și vărute pentru toată viața. Fiecare, din clipa aceea, se simțea și mai legat de prietenul sau prietena sa și erau încredințați că pe viitor trebuie să-și sară în ajutorul altuia.

Părinții lui Dumitru Diacu ar fi voit să se prindă copilul lor văr cu unul care să-i poată fi de ajutor, în cine știe ce greutăți și strîmtori ale vieții ar putea veni asupra lui, dar nu voiră să-i strice bucuria lui Dumitru.

În ziua de Sîntoader cei doi tovarăși după ce veniră de la biserică își cerură colăceii și ieșiră în grădina lui Vasile unde erau mai mulți pruni și puteau să-și aleagă pe cel mai frumos, pe cel mai drept. După ce-l aleseră, cu o mînă pe trunchiul prunului, cu alta purtînd colăcelul, se învîrtiră de trei ori în jurul lui, apoi șezură pe țelina ce era plină de ace verzi și își mîncară în tăcere colăceii schimbați. După ce isprăviră, Dumitru zise:

— Bun a fost colăcelul, Vasile?

— Tare bun, dar al tău?

— Și al meu! Dar parcă tot mi-i foame.

— Și mie mi-e foame, doar încă n-am prinzit. A trebuit să mîncăm colăceii pe inima goală.

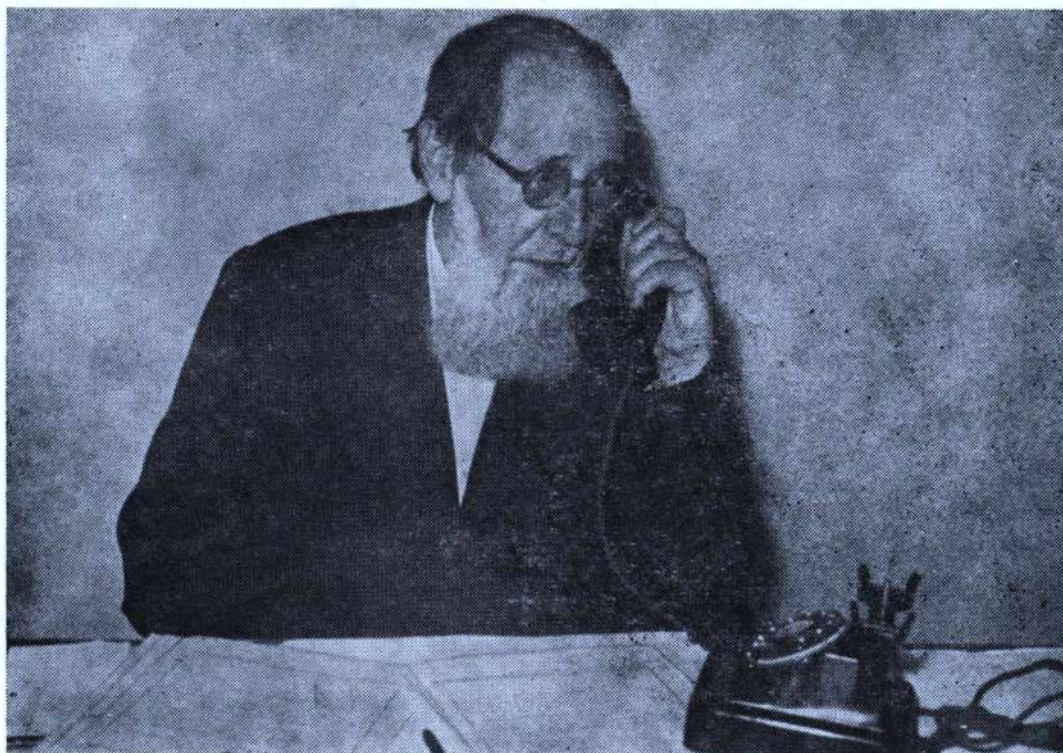
— Mergem cu mieii, vere?

— Îndată după ce vom prinzi.

Tovarășii se ridicară de pe pajiște și se duse fiecare acasă să minince și să le pună merinde în trăistucă.

Aveau senzația că sînt mai grei, că pășesc mai apăsător, că au un preț mai mare decât pînă acum.

* Numele notate cu * sînt greșite de autor.

În ziua de Sîntoader păsindu-și mieii pe costișă căutau anume prilejul să-și poată vorbi mai adeseori, și să nu uite să spună de fiecare dată: Măi vere!

Și de cîte ori se chemau așa aveau senzația că spun ceva de mare însemnătate.

Femeile de la înălbitul pinzelor aflară a doua zi că cei doi tovarăși «s-au prins veri» din cum îi auzeau strigîndu-se cu glas tare, deși erau aproape unii de alții.

— Mă mir că... începu o fată.

— Ce te miri? Întrebă o femeie.

— Că ai Diacului și-au lăsat copilul să se prindă văr cu a lui Nan.

— Pentru că ai Diacului sînt bogați?

— Vezi bine. Nu e nici o potrivire.

— Parcă se uită la astfel de potriviri copiii cînd se împrietenesc. Să se înțeleagă și să se potrivească în jocuri, asta caută ei.

— Dar cînd vor fi oameni mari?

— Cine iasă om de omenie nu se schimbă nici atunci. Dragă, tu fată, nu-i om așa de tare și așa de avut să nu aibă de multe ori lipsă de ajutorul altuia. Și e bine să se împrietenescă oamenii din copilărie.

După un răstimp aceeași fată zise zîmbind:

— Mi se pare că de pe-acum se simt oameni mari! Nu-i auzi cum se strigă de tare și de des: Măi vere?

— Sită nouă! Cînd se vor mai învechi vor pomeni mai rar numele ăsta [*ștersături în text — n.n.*], dar se vor înțelege tot mai bine și fără vorba asta.

Au trecut poate vr-o două săptămîni pînă s-a împlinit prorocirea femeii. Cei doi tovarăși se strigau iarăși pe nume și mai rar pomeneau numele de «vere».

Ceilalți copii care pășteau mieii pe costișe își aveau acum și ei verii lor și nu se mirară că Vasile și Dumitru se prinseseră veri. Erau prietenii cei mai buni și era lucru de înțeles că se învîrtiră împreună în jurul prunului.

Dumitru și Vasile își pășteau oițele și mieii cu mare grijă, pe unde era pășunea mai bună. După ce primăvara trecu, în vară frunzele spinilor se făcură picioase, lujerii se schimbă în crenguțe de spini, iarba pe costiță se rări și se arse, cum era la feție și o bătea toată ziua soarele.

Cei doi tovarăși își purtau acum turmulă mai mult pe țărmul râului, unde era verdeață bună, și într-un părau adinc și larg dincolo de costiță, unde mai creștea încă iarbă tină. Era mai greu, trebuia pază mai multă, dar mai bucuroși rămăneau cu ziua de cap în picioare, răzimați în bite, decît să-și ducă oile flămînde acasă.

După ce au ajuns în mijlocul verii, traistele lor mai cunoscuseră și altfel de merinde. În grădina lui Vasile era un măr cu mere dulci destul de mărunte care se coceau pe la sfîrșitul lui iunie. Își umplea traista în toată dimineața, după ce mamă-sa îi pune merindea.

Toată ziua ronțăiau la mere dulci și-i cînteau și pe alți copii, amîndoi cu aceleași drepturi. Dumitru nu s-a gîndit niciodată să ceară învoirea lui Vasile să împartă și altora mere, nici Vasile nu s-a mirat vr-odată că tovarășul său dă din traista lui. Dacă se isprăveau mai curînd, tot împărțind, se isprăveau și atîta tot. Nici o înfruntare din partea nici unuia: mîne va aduce Vasile altele.

Și tot așa se petreceau lucrurile și cu perele lui Dumitru care se coceau pe la mijlocul lui august, apoi cu feluritele soiuri de prune din grădina lui Vasile.

Într-o zi mama lui Dumitru văzînd că și-a umplut traista cu pere încît nu mai încăpea și merindea, îl înfruntă și-i deșertă jumătate din pere.

— Se vede că nu le-mparți numai cu vărul tău, ci cu toți copiii care păzesc vitele! Să nu te vîd că mai umpli traista ca acum. Noi, acasă abia am gustat din ele, și acuși nu mai sînt.

Dumitru i-a ascultat porunca ușor, căci începuseră să se coacă prunele cele vîratice, prune grele, rotunde, mari și aducea el destule și pentru alți copii.

* * *

În anul viitor primăvara veni tîrziu, dar cu mari vînturi arzătoare, și zăpada în munți se topi în cîteva zile. Rîulețul ce clipea la marginea satului începu să crească, să vuiască și să tîne de izbiturile pietrelor rostogolite. Cît curgea pe marginea satului rîul sărea în trei cascade, nu prea înalte, dar sub ele rămăneau singurele bulboane adînci unde puteau copiii să învețe a înota. Bulboanele își cam păstrau adîncimea din an în an, dacă zăpada din munți se topea pe-ndelete și rîul nu venea prea mare să poată rostogoli bolovani mari.

Dar primăvara aceea rîul veni furios, ca un balaur și adînci cele trei bulbonele. Cînd veni vremea scîldatului, copiii care pășteau vitele încă nu le cunoșteau afunzimea decît cea din trecut. Nici unul nu era un înotător care să cuteze a intra în apa care-i trecea de cap. Cînd nu mai simțeau pămîntul sub picioare, nu cutezau să meargă mai departe.

Într-o zi fierbinte de la mijlocul lui iulie, cei doi tovarăși, după ce mielugeii, acum noateni buni, s-au strîns la umbră cu capetele infundate unul într-altul — cum e legea oilor —, s-au dus la bulboana din mijloc pe care o cunoșteau mai bine, unde se scîldau ei de obicei și începură să se dezbrace.

Dumitru fu mai repede gata și sări de pe țărm în apă, cum făceau ei totdeauna. Nimeri în fundul bulboanei, în apa adîncă ce-i trecea de cap, și nu se mai văzu. Vasile îngheță la țărm, încă nu-și scosese cămașa. Dar capul lui Dumitru se ivi atunci din apă și vărul de pe țărm răsuflă ușurat. În clipa următoare însă capul dispăru din nou. De trei ori se ivi și de trei ori se scufundă. Cînd ieși a treia oară obrazul lui Dumitru era vînat, cu gura deschisă larg după aer. Părea că vrea să strige, dar nu avu vreme: adîncul îl supuse din nou.

Vasile, în cămașă încă, sări în rîu, nu în bulboană și se apropie pas cu pas de locul unde se cufundase vărul său. Și cînd capul acestuia se ivi din nou îl prinse de păr și-l trase în rîu unde apa abia ajungea la genunchi.

Dumitru, amețit, vinăt, vărsă o groază de apă, pînă să poată spune o vorbă. Părea îngrozit și mereu se uita la bulboana din care îl trase Vasile, a cărei cămeșe ciurua de apă.

Un om trecea pe lîngă rîu.

— Ce-i cu voi măi copii? întrebă el oprindu-se.

Ei nu răspunseră.

— Ieșiți din rîu să văd ce-i cu voi. Parcă ați făcut baie fără să vreți.

Dumitru era tot amețit. Vasile îl trase de mînă pînă la țarm.

— După cîte văd băiatul ăsta era să se înec. Vîno mai aproape, măi Michiduță.

Omul îl luă în brațe pe Dumitru și-l așeză cu capul în jos pe malul rîului. Apoi începu să-l apese pe pîntece. Apa ieșea bolborosind pe gura copilului.

— Nu ți-a trebuit mult să pleci cu plutele, măi băiete. Dar unde, comedie, ai putut înghiți atîta apă? Doar rîul abia ajunge la genunchi?

— În bulboană, răspunse Vasile. A sărit în bulboană de pe țarm, și acolo apa i-a trecut de cap.

— Ce prostie de copil! Cum să sari de pe țarm cînd nu știi cît e de adîncă și nu știi înota?

— Noi tot aici ne-am scăldat și știam că apa nu ne ajunge decît pînă la piept.

— Adîncimea nu rămîne aceeași în fiecare an. Cînd vine rîul mare ori le adîncește ori le mai astupă. Se vede că în primăvara asta le-a adîncit, că a venit rîul mare de tot. Da' ai cui sînteți voi?

— Eu sînt a lui Vasilică Nanului, iar el a lui Ionu Diaconului. *

— Dacă n-ai fi fost tu pe aproape se mîntuia Ionu Diaconului * de copil. Vezi că nici acum nu poate încă vorbi?

Dumitru încercă să spună o vorbă, dar nu putu. Spaima îi privea și acum din ochi.

— Te poți uita acum ca un broscoi, dar să știi că dacă te mai cufundai odată, te înecai. Ai avut noroc că tovarășul tău a sărit după tine.

— Vărul!

— Ți-e văr?

Era întîiul cuvînt spus de Dumitru. El înclină din cap și mai zise odată.

— Vărul!

— Bun și curajos văr, n-am ce zice! Dar să nu mai faci prostia să te arunci de pe țarm în bulboană, pînă nu cauți cît e de afundă și dacă nu sînt pietroaie pe fund. Dacă apa-i mică și nu-i primejdie să te îneci îți poți sparge ușor capul de vr-un bolovan.

Cei doi copii tăcură.

— Mă gîndesc, eu, zise omul plecînd, că poate nu v-a stricat spaima asta. Auzi tu, să fie ei dintr-un sat de lîngă rîu și să nu știe înota unde le trece apa de cap! Se poate una ca asta? Ce faceți voi toată vara? Eu cînd eram de seama voastră țîneam ca peștele prin apă.

Omul, — din sat dar de pe altă uliță, așa că nu știuse ai cui sînt copiii — duse povestea cu el și o scutură pe drum mai multora cu care stătu de vorbă.

În cîteva zile știa tot satul că Dumitru lui Ionu Diaconului era să se înec într-o bulboană și că l-a scăpat tovarășul său Vasile a lui Vasilică Nan.

Cei doi veri nu uitară înfruntarea omului și cît ținut vara se bălăciră în cele trei bulboane, învățînd să înoate bine. Dar ei își dădură seama că ceea ce știau era încă puțin. Începură să urmărească copiii mai mari care intrau în bulboana cea mai adîncă și nu se cufundau mai jos de piept. Aceia le spuseră că ei stau în picioare și « calcă apa ». Îi învățară și pe ei.

Andrei * îl întrecea pe Vasile, învățînd mai în grabă și-i arăta mereu cum să vîslească din mîini și să-și miște picioarele.

După ce nu le-a mai fost frică de apa adîncă, începură să înoate pe burtă, ca în

apă mică și chiură de bucurie când văzură că e de ușor, mai ușor decât în riul curgător unde era apa mică.

Până toamna ajunseră înotători tot așa de buni ca și copiii mai marișori care se scăldau aici. Totuși Dumitru nu mai sărea de pe țarm în bulboană, ci intra în ea din riu, pipăind mereu cu piciorul pînă dădea de fund, apoi începea să înoate.

Erau și ei copii marișori acum, împliniră șase ani și peste un an aveau să intre în rîndul școlarilor.

Dar încă în primăvara ce urmă ei își luară hotărîrea să iasă la «hodăițat» la prinderea postului de Paști. Mai ieșeau și alți copii de seama lor. Își puseră ei ochii de mult pe niște crengi de salcie crescută în furcă, din care își puteau face furcile în care să lege șomoioagele din paie. Ceea ce-i încurcă era împrejurarea că nu știau strigăturile pe care le strigă feciorii cei mari cînd învîrt în furcile lor snopii aprinși de paie. Nu putură prinde, din alți ani, cînd ieșeau numai ca privitori, decât unele frînturi:

— Cine nu și-a tors cîlții
Să-i cadă dinții
Cine nu și-a tors păcișelele
Să-i cadă măselele
Are-o oală și-o căldare
Și se ține gazdă mare.

Zadarnic își încordară mintea să-și mai amintească și alte strigături.

Datina satului era ca la prinderea postului de Paști feciorii mari și copilandri să strige de pe-un deal din apropierea satului păcatele nevestelor și fetelor, tot învîrtîndu-și jercuitorul acela ca un snop de paie aprinse pe deasupra capului.

Cei doi veri îndrăzniră să iasă și ei în grui cu «hodăițele lor» și să strige ce știau pînă li se vor topi paie în furca de salcie. Cînd va rămînea numai sperla să se împrăștie în aer, nu mai trebuia nici o strigătură.

Nu era așa de ușor să taie din sălcii bătrîne furci potrivite, nici să lege bine snopii de paie între coarneau lor. Avură noroc cu un fecioraș din vecini care le făcu lucrul cel mai greu.

Mama lui Dumitru cînd îl văzu pe copil cu purcelul de paie legat în furci se cruci.

— Doamne, măi copile, ce prostii faci? Încă nu ești destul de mare să ieși la hodăițat. Lasă furca aici și du-te de privește ca și într-alți ani. Ai tu vreme și pentru hodăițat!

Îi smulse ruda de salcie cu șomoioagul de paie între coarne și o aruncă peste gard în curtea șurii.

Copilul începu să plîngă.

— Să nu te-aud!

— Da Vasile se duce mamă!

— Și dacă se duce el, ce-i? Se vede că mamă-sa nu-i are grija. Tu nu ești ca el!

— El se duce! începu a hohoti Dumitru infundîndu-și pumnii în ochi.

— Treaba lui! Tu du-te fără hodăiță.

Copilul începu să zbiere și se trînti în curte, zvîrcolindu-se pe jos. Teși bunica să vadă, ce-i?

Cînd înțelese, luă partea lui Dumitru.

— Dă-i pace, tu femeie, să-și facă voia.

— Da vor rîde oamenii de noi că-l lăsăm de-acum la hodăițat.

— Ei vor rîde și le va trece. Cine să se pună cu un copil? Ei fac ce văd pe cei mari că fac.

— Ba ăsta al nostru face toate ce vrea vărul lui, Vasile. Asta n-o mai pot suferi!

— Ba vei suferi-o, că nu-i nici un rău cînd doi copii prieteni se înțeleg în toate și ascultă unul de celălalt. Dacă îndemnul a venit de la vărul său nu-i nici un lucru rău.

Copilul prinse curaj și-și ridică din pământ capul cu ochii plîși.

— Amindoi ne-am sfătuit, nu numai el, zise Dumitru. Noi amindoi am hotărît. Mai iasă la hodăițat și alți copii de seama noastră.

Mamă-sa înalță din umeri și intră în casă. Bunica trecu în curtea șurii și-i aduse hodaița copilului. În clipa aceea se deschise încet și porțița curții și vărul său își strecură capul.

— Gata, vere?

— Gata, mă vere!

— Hai, că-i tîrziu!

— Acum îndată!

Pe drum copiii își aduseră aminte că nu au luat chibrite cu ce să-și aprindă șomoioagele de paie. Părinții nu-i lăsau pe niciunul să umble cu chibrite. Gîndul parcă le veni deodată la amindoi căci se opriră cînd ieșiră pe pajiște în spatele satului.

— Nu ai luat cumva un chibrit?

— Nu, n-am luat că mi-a fost frică de bunica să nu mă vadă, răspunse Vasile.

— Păi, ți-ar fi dat poate chiar ea unul, dar știa că ne trebuie să aprindem hodăițele.

După un răstimp de gîndire, pornind, Dumitru zise:

— Le vom aprinde de la celelalte.

— Dară cum să te apropii de ele cînd se învîrt în flăcări deasupra capetelor?

Urcau acum spre grui.

— Am văzut anii trecuți că din hodăițele aprinse zboară cîte un șomoioag și cade, arzînd încă, zise Vasile.

Un răstimp nu mai vorbiră. Apoi Dumitru se hotărî.

— Mai bine mergem lîngă un fecior care-și aprinde hodaița lui și-l rugăm să ni le aprindă și pe ale noastre. E mai frumos să vezi cum încep să ardă paie la flacăra de chibrit. Dacă le pui pe flacăra mare, scăpărînd dintr-odată — și repede trec. Am văzut eu și cînd pîrjolești porcul la Crăciun.

Urmară sfatul lui Dumitru și reușiră să învîrtă de zece ori în jurul capului hodăițele, pînă începu să zboare sperla.

Așa cercuri frumoase de flăcări încît cei doi veri uitară să strige versurile puține pe care le știau și își aduseră aminte de ele numai după ce li se stinseră hodăițele. Dar atunci era prea tîrziu. Și se întristară amindoi așa de tare încît porniră spre casă cînd hodăițatul încă nu era sfîrșit.

Dumitru se gîndi. Poate tot are dreptate mama și noi sîntem încă prea mici pentru a hodăița! Era mai bine dacă stăteam să privim ca într-alți ani.

Îi spuse gîndul și lui Vasile și abia acum îi arătă că mamă-sa nu a vrut să-l lase la hodăițat.

— Și dac-am uitat să strigăm ce-i? se răscoli Vasile. Tot am hodăițat și noi.

— Nu-i cum trebuie, măi vere, răspunsă Dumitru. Și un lucru, cît de mic, trebuie să-l faci cum trebuie, așa zice tata.

— Lasă vere, să nu te mai doară capul pentru asta! Poate nici n-au băgat de seamă ceilalți, în hărmălaia de acolo că noi n-am strigat.

— Se poate și asta.

— Ba-i chiar așa!

Se înseninară amindoi și veniră veseli acasă. Mai stătură de povești la porțița lui Vasile, apoi se desăpărțiră mulțumiți.

Larma de pe grui răzbătea încă în sat ca și flăcările hodaițelor aprinse mai tîrziu.

— Ați pățit ceva, măi copile? îl întrebă îngrijorată mamă-sa pe Dumitru.

— Ce să pățim?

— Păi nici într-un an nu vă înapoiăți pînă nu se isprăvea hodăițatul. Acum încă se aud chiuiturile și se văd flăcările. V-au muștrat feciorii cei mari?

— Nu.

— Dacă-i așa de ce n-ați mai rămas?

Copilul se gîndi răstimp. Să-i spună, să nu-i spună. Apoi crezu că tot mai bine-i să-i spună.

— Am uitat să strigăm strigăturile, mamă.

— Ce strigături?

— Pe care le spun feciorii!

— Auzi comedie ca asta! Doar n-ați vrut să strigați și voi ca feciorii junii?

— Ba am vrut, dar am uitat!

— Ați uitat strigăturile?

— Nu pe ele, ci ne-am uitat că trebuie să strigăm pînă ard hodăițele și le învîrtim peste cap. Ne-am adus aminte numai cînd a început să zboare sperla.

Mamă sa se uită la el cu ochii plini de rîs.

— Și știati voi vreo strigătură?

— Știam.

— Care?

— Uite asta:

Cine nu și-a tors cîlții

Să-i cadă dinții!

Femeia începu să ridă cu hohote, îl luă în brațe, îl sărută pe amîndoi obraji și zise:

— Bine că ați uitat! Doar nu veți începe să batjocoriți de-acum pe bieteale femei și fete care au întîrziat cu torsul? Veți avea voi vreme cînd veți fi mari!

Vorbele mamei sale, deși spuse rîzînd și între sărutări, îl puseră pe gînduri pe Dumitru. Cum să-și bată joc de femei? Strigăturile acele erau în bătaie de joc?

Se sfătui ziua următoare și cu Vasile. Dar nu se putură dumiri unde era batjocura.

— Întreab-o pe mamă-ta, vere, zise Dumitru.

— N-o întreb.

— De ce?

— Poate se minie. Las că-l întreb eu pe bădița Pavel.

— El știe?

— Trebuie să știe, că-i fecior mare.

Copiii simțiră un fel de remușcare. Cît doriră ei să știe și să spună cît de multe strigături la hodăițat și acum, iată, strigăturile acele erau cu batjocură. Ei nu batjocoreau pe nimeni și nici pe țiganca cea bătrînă care-i alunga cu cirja, nici pe bețivanul Ilia Surdului care cădea adeseori în drum. Nu le plăcea să batjocorească pe nimeni.

Și după ce bădița Pavel îi lămuri ei se hotărîră să nu mai învețe strigăturile acele pe care le doreau să le știe înainte.

II

Toamna intrară în rîndul școlarilor. Tăblițe și penare le cumpărară părinții din prăvălia mărgineanului, care avea tăbliți și cu linii și pătrățele albe și cu roșii iar penarele erau chiulisite în diferite culori, cu deosebite desene.

Cei doi veri ținură să meargă și ei cu părinții la prăvălie și își aleșeră tăblițe și penare la fel.

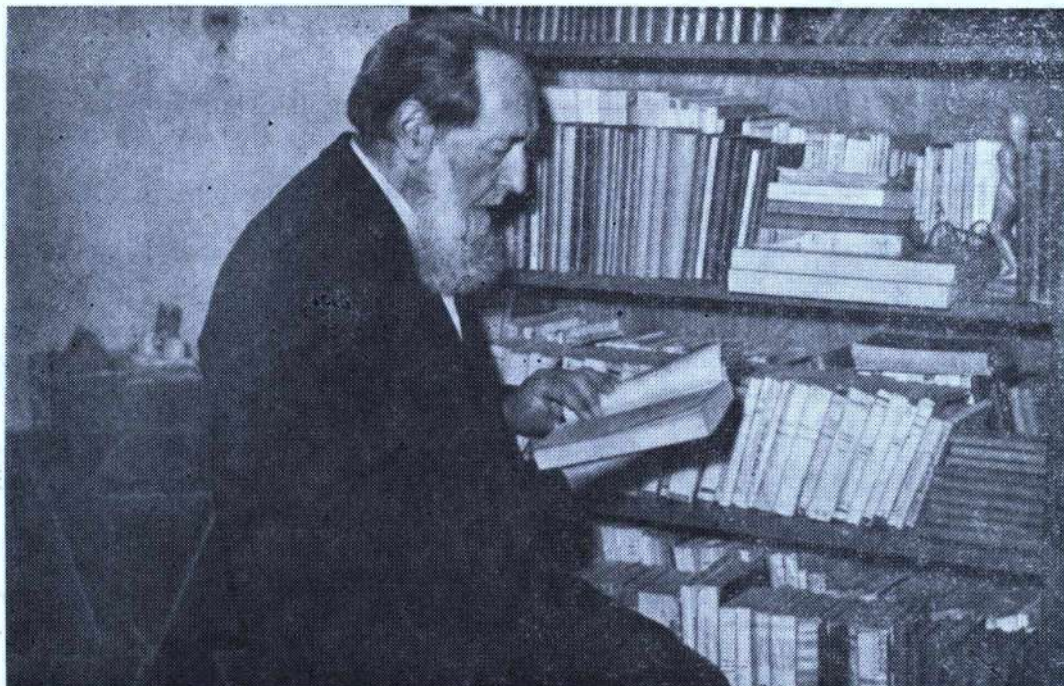
Mama lui Dumitru nu prea era mulțumită.

O să le amestecați, măi copii, și nu veți ști care a cui e.

— Le facem noi oleacă semn, zise Vasile.

Copiii erau încîntați de avutul lor cel nou și nu se mai săturau privindu-și tăblițele liniate cu roșu și penarele pe care erau zugrăvite cîte trei pui de rîndunici. Cadrele de lemn de brad ale tăblițelor răspîndeau o dulce mireasmă.

Pentru școală mamele le făcură trăistuce nouă din pinză vărgată cu roșu, în care își duceau tăblițele, penarele, în curînd și abecedarele și cîte-oleacă de mîncare.

La abecedare nu avură ce să aleagă: toate erau la fel și la scoarțe, și la foi și la litere și la chipuri. Le cumpără învățătorul la oraș peste vreo două săptămîni după ce se începu școala.

În ziua întîie de școală dascălul îi așează în băncile prime pe cei din clasa primară. Avea legea lui: să-i pună în bănci după mărime în fiecare clasă: pe cei mai mici înainte, pe cei mai înalți la spetele lor, așa ca privindu-le capetele în fiecare bancă să pară ca retezate.

Vasile Nan era mai înalt ca Dumitru Diacu și nu ajunseră în aceeași bancă.

S-au tot frămîntat ei o vreme între copiii străini, îi lua cu călduri, apoi își virîră pumnii în ochi și începură să plîngă.

Într-un tirziu, după ce făcu rînduială prin clasă, dascălul îi văzu.

— Ce-i cu voi, măi copii? de ce plîngeți? întrebă el apropiindu-se de cele două bănci vecine.

Verii plingeau mai departe.

— Să vedem care sînteți? Tu ești a lui Ion Diacului? întrebă dascălul punînd degetul pe umărul lui Dumitru.

Copilul înclină din cap, plîngînd mereu.

— Și tu nu ești a lui Vasilică Nan? și învățătorul își așează palma pe umărul copilului.

Dădu și Vasile din cap.

— Și ce-i cu voi? De ce plîngeți? Ascultați și priviți, în toată școala nu mai este alt plingoce. Plîngeți după mamele voastre, vă trebuie țîță și acum?

Verii tăcură de-odată și-și luară pumnii de la ochi.

— De ce plîngeți? Vă doare ceva?

Cei doi clătinară din cap. Un băiat mai mare, din banca din urmă ridică un deget.

— Ce vrei, măi Matei? îl întrebă învățătorul.

— Eu știu de ce plîng!

— Spune dacă știi.

— Copiii ăștia sînt vecini și se joacă tot împreună. Acum se văd despărțiți.

— Așa să fie, mări?

Cei doi înclină din cap.

— Ce mai despărțire: șed în două bănci vecine, se miră dascălul.

Vasile îndrăzni și zise:

— Lasă-ne ling-olaltă într-o bancă, că sîntem veri!

— Așa! Nu-s numai vecini ci și veri! se miră zîmbind larg învățătorul.

Apoi, de-odată, își duse mîna la frunte.

— Măi copile, nu sînteți voi care anul trecut era să vă înecați într-o bulboană din rîu?

— Ei sînt, se auziră mai multe glasuri în clasă.

— Nu erau să se îneca amîndoi, ci numai Dumitru lui Ionu Diacului. El sărise de pe țarm în bulboană, vorbi cu un glas cîntător o copilă din clasa a patra. Vasile a lui Vasilică Nan a sărit îmbrăcat în rîu și l-a prins pe Dumitru de păr și l-a tras din apa ce-i trecea de cap.

Toți școlarii mai mărișori cunoșteau povestea asta și totuși acum se făcu o liniște adîncă în clasă, ca și cînd copiii ar fi auzit-o pentru întia oară. Toți erau cu ochii la cei doi veri.

— Așadar voi sînteți, zise dascălul zîmbind cu fața plină de lumină.

Verii înclină din cap.

Dacă sînteți voi, iată vă fac pe voie. Vină Vasile și tu în banca lui Dumitru iar Niculiță de lingă el să meargă în locul tău. Ești cu un cap mai înalt ca Dumitru, dar acum o dată treacă și meargă! Vouă vi se cade să stați în bancă unul lingă altul.

Așa ajunseră verii în aceeași bancă și acum nu le mai trebuia nimic. Băncile aveau patru locuri. Cu cei doi străini se împrieteniră în grabă.

Cei doi veri împreună veneau la școală, împreună se jucau în curtea școlii, împreună se întorceau acasă.

La început școlarii se mirară cînd văzură că ei își deșertau trăistucile pe același merindar și mînceau împreună cînd le era foame.

Niciodată nu minca unul fără celălalt. Apoi se obișnuiră și nu-i mai luau în seamă.

La jocurile din curte se întîmpla uneori ca unul dintre veri să fie prins de alți copii, despărțindu-i, dar repede se aflau iar împreună. Și cînd unul ajungea la strîmtoare, îndată sărea celălalt să-i ajute.

Se adevăra în curînd că Dumitru era mai tare la socoteli, iar Vasile la citire și la povestire. Învățau acasă tot împreună, cînd la unul cînd la altul. Părinții nici nu-i mai luau în seamă: știau că nu-i pot despărți și se împăcară cu soarta și ai lui Dumitru, care la început ar fi dorit un prieten mai din oameni pentru copilul lor. Văzură că Vasile era un copil bun și isteț și adeseori îi ascultau cu bucurie cînd învățau împreună.

Învățătorul îi lăuda mereu în clasă, își păstrase abecedarele și tăblițele ca nouă, citeau tot mai bine de la o zi la alta și temele lor de aritmetică erau totdeauna fără greș, scrise curat pe fața cu pătrățele roșii a tăbliței.

La socotelile «în cap», pe care li le dădea de multe ori în clasă, dascălul văzu că Dumitru le prinde și le dezleagă cu mult mai repede decît Vasile și îi trecu un gînd prin cap: nu cumva Dumitru făcea acasă și socotelile lui Vasile?

Dar scoțîndu-l pe copil la tablă și dîndu-i să facă adunări, subtrageri, înmulțiri și împărțiri, se convinse că, deși socotea încet, Vasile nu le greșea.

— Așa e bine, mări copii! Fiecare să se silească să-și facă temele lui, să nu ceară să-i ajute altul, nici să nu le scrie de-a gata de la alții. Nimeni să nu se mîndrească cu penele altuia, că-i lucru urît și primejdios. Cine copiază de la alții, ușor se va învăța să fure și lucrurile altuia.

Cei doi veri urmau cu mare regularitate școala de toamna pînă dădea gură de primăvară, cînd începea să înverzească costișa, și spinii, și mieii ajungeau mărișori.

Părinții i-ar fi trimis la păscut cu oile, învățătorul le poruncea nu cumva să nu mai vină la școală, să se facă de ris la examen.

— Ce să facă?

Tot mai bucuros ar ieși cu oile și cu mieluții la pășune! Cum mai băhăiau bieteles oi prin curte dimineata, aduhmecind din aer miros de iarbă verde! Dar ce va zice domnul învățător?

Ce să zică? Le va arde și lor cu nuiua în palmă cum a făcut cu Dinu Măriuții, care a lipsit trei zile în șir. Nu! Nu puteau lipsi de la școală! Poate cu voia domnului învățător, dacă se vor ruga părinții să-i lase.

Dar părinții nu se rugară ci într-o dimineață îi porniră cu oile neluind în seamă plinsul lor.

Sara învățătorul veni la ei și-i certă pe părinți.

— Credeam că sînteți oameni înțelegători și nu-i stricați de la școală pe copii acum în apropierea examenelor.

— Ce să facem, domnule învățător? Nu mai putem ține oile în curte.

— Adunați-le mai mulți laolaltă și puneți un fecioraș să le păzească. Trebuie să știți că copiii dumneavoastră sînt cei mai buni din clasă și la examen cu ei mă voi mindri și eu ca și părinții lor.

— Da pune și dumneata examenul mai devreme, pînă să înverzește cîmpul.

— E destul de timpuriu și la Constantin și Elena cînd îl ținem noi după obiceiul satului. Cîteva luni de învățătură, — cum să poți răzbate departe?

Părinții i-au ascultat sfatul și, în fiecare primăvară timpurie, înainte de examen, luau, cu alții de pe uliță, un paznic pentru oi, pînă scăpau copiii de școală.

Pe vremea aceea examenele de la sfîrșitul anului școlar erau adevărate sărbători. Tot satul era la școală, venia și protopopul însoțit de unii învățători care isprăviră cu examenele.

În anul cînd au terminat școala din sat Dumitru și Vasile învățară — puși de dascăl — un dialog în care se vorbea despre folosul meșteșugurilor.

Pe broșurica din care învățaseră era scris *Meșteșugul — plug de aur*.

La examen verii recitară cu mult curaj dialogul și lumea se mira cumplit de unde au căpătat atîta înțelepciune doi școlari de la ei pe care îi cunoșteau cei mai mulți destul de bine. Nici oamenii mari n-ar fi putut vorbi mai cuminte și mai limpede.

Protopopul le dăruiește o cărticică cu povești și, după examen, luînd la o parte pe părinții celor doi școlari, îi îndemnă să-și pună caru-n pietri și la toamnă să-i dea mai departe la școală, la oraș.

— Greu va fi, Sfinția ta, zise tatăl lui Dumitru.

— Pentru mine chiar cu neputință, oftă Vasilică Nan.

— De ce?

— Nu-s bani, Sfinția ta. La școlile de la oraș trebuiesc bani, și noi plugarii rar avem bani, zise a Diacului.

— Nu-i putem hrăni din traistă, ca la oi și la vite, vorbi și tatăl lui Vasile.

Bătrînul preot clătină din cap.

— În zadar ați auzit ce-au spus copiii voștri! Nu-i meseria plug de aur? Trebuie să se facă numaidecît domni? Vor învăța o meserie și acolo, la un meșter, are copilul și locuință și mîncare, nu are nevoie de bani.

Părinții rămaseră străini de gînd. Nu se împăcau să-și vadă copiii ciubotari ori croitori sau altfel de meșteșuguri. Un dascăl, un popă, un avocat, era ceva, dar un meseriaș?

Nu le intră în cap învățătura din dialogul recitat de copiii lor. Nu le intră atunci în cap, dar la îndemnul protopopului le venia mereu în minte și toată vara se sbătura cu gîndurile.

Pînă la începutul anului școlar a Diacului se hotărî să-l ducă pe Dumitru la oraș, dar nu să învețe vreo meserie, ci să continue la școlile cele mari, să-l facă avocat.

Moştenise în vara aceea de la un unchi bătrîn patru iugăre de loc roditor şi se hotări să-l samene cu luţernă şi trifoi, şi să țină boii la îngrăşat. Ştia că boii graşi se vînd foarte bine. Aşa va putea face mai uşor rost de cheltuieli pentru copil, căci bucate nu prea avea de vînzare în nici un an. Tot în vara aceea vinduse o vacă cu viţel şi se simţea mai la largul lui.

Vasile rămase ca lovit cu bîta cînd află de la Dumitru vestea.

Rămaseră multă vreme muţi amîndoi, cu ochii în pămînt, cu mîinile în poală. Şedeau pe costişe, la umbra unui spine mai măricel, în urma oilor.

— Şi... te duci, Dumitre? întrebă într-un tîrziu Vasile ieşind cu greu din înţepenirea lui.

— Mă duce tata, ce să fac?

— Te duce şi dacă nu vrei tu?

— Păi, nu trebuie să ascultăm de părinţi?

— Trebuie!

— Ei, vezi? Ce aş putea face eu?

— Tu nu, dar pot eu!

— Ce vorbeşti?

— Nu să-l opresc pe tatăl tău să te ducă, ci să vin şi eu la oraş. Să fim împreună.

— Dar nu l-am auzit pe tatăl tău spunînd de atîtea ori că nu are bani?

— Nu-mi trebuie banii dumnisale.

O clipă Dumitru se gîndi: «Vasile poate vrea să mîncăm amîndoi din traista mea. Nu ar fi rău, dar eu oare ce traistă voi avea? Auzeam pe tata vorbind că va trebui să-mi plătească la gazdă nu numai locuinţa, ci şi mîncarea. De-acasă era prea departe să-mi aducă de mîncare. Dacă-i aşa, Vasile de unde să mînce? Cine-i va da lui de pomană acolo între străini?»

Tovarăşul său parcă-i citea gîndurile lui Dumitru.

— Ascultă vere, zise el, mie nu-mi trebuie bani de-acasă. Eu nu viu la oraş la şcoală, ci să învăţ o meserie, cum am vorbit amîndoi la teatrul ăla de la examen. Am auzit în multe seri pe tata vorbind cu mama despre ce le spusese protopopul că la meserie nu trebuiesc bani. Tata parcă ar fi învoit să mă dea la un meşteşug dar mama-i tot potrivnică. Zice şi plînge: Cum să-mi văd copilul ciobotaş? Tata-i spune că nu-s numai ciobotari pe lume, ci alţi meseriaşi. Vorba e că dacă biruie tata eu vin cu tine la oraş.

Vasilică Nan era un om care se aprindea iute şi se minia. Neputîndu-şi convinge nevasta să dea copilul la o meserie, într-o dimineată încăleacă iapa lor cea sură şi porni la oraş.

Voia să vadă la faţa locului cum stau lucrurile cu meseriile astea. Avea el un cojocar cunoscut, pe unul Ilie Stan, de la care cumpăra şi pieptarele şi căciulile pentru toţi ai casei. Un meşter bun şi preacinstit, a cărui marfă era socotită de clasa întia în toate tirgurile pe care le cerceta. Lucra cu trei calfe şi vr-o cinci ucenici.

Cojocarul se bucură văzîndu-l, deşi ştia că nu venise să cumpere, căci omul nu cumpăra decît din tirg, cînd marfa era întinsă şi atîrnată în şatră şi putea să probeze şi să aleagă.

Vasilică Nan intră cu greutate în vorbă, şi pînă ce înţelese meşterul Ilie ce vrea, trecuse o vreme.

— Ai dumneata un băiat mărişor.

— De doisprezece ani.

— Şi ştie scrie şi citi?

— A umblat patru ani la şcoală de la noi, pînă ce a terminat-o.

— Aşadar e un băiat cu şcoală?

— Da. Şi a învăţat foarte bine. La examen protopopul ne-a îndemnat să-l dau la şcoală la oraş, iar cînd i-am spus că-s om sărac şi n-am cu ce, mi-a spus să-l dau

la o meserie, că meseria-i plug de aur. La meserie mi-a zis Sfinția Sa, nu-ți trebuie bani, ca ucenic are casă și masă, iar dacă iese calfă capătă și plată.

— E chiar așa, bade Vasilică. Vorba e ce meserie ai vrea dumneata să învețe băiatul și lui ce i-ar plăcea?

— Pe el încă nu l-am întrebat, că voiam întâi să văd dacă ar fi cu putință. Copilul e dezghețat și cred că i-ar plăcea orice meserie. Dar necazul e cu mamă-sa: nu l-ar vrea pantofar sau croitor sau faur în sat pentru nimic în lume.

— Dar nu trebuie să fie în sat. Se poate stabili cu meșteșugul lui la oraș. Și încă mai bine ca la sat. La oraș se găsește totdeauna mai mult de lucru.

— Nici la oraș n-ar vrea să-l vadă cu una din cele trei meserii.

— Și pentru ce?

— Zice că-i lucru pentru țigani nu pentru români. Vezi că la noi sînt ceva cîrpaci și fauri și toți sînt din neamul Faraonilor.

— Prostii femeiești! Vorba e că orice meserie e lucru cinstit. De-o pildă: cojocăria mea, aș putea eu să mă rușinez de ea? E muncă frumoasă și curată și cîștig cu ea la un an cît un țăran cu moșie de treizeci de iugăre. Într-alți ani cu mult peste, după cum umblă țărgurile.

— Păi, meșteșugul dumitale, cojocăritul, e meserie curată și românească. Asta i-ar place și nevastei mele. De cîte ori nu s-a oprit în fața șetrei dumitale la țărguri și nu mi-a spus: aici sînt cele mai frumoase pieptare.

După un răstimp de gîndire meșterul zise:

— Știi ceva, bade Vasilică? Unul dintre ucenicii mei iasă peste o săptămînă calfă, așa că-mi rămîne un loc slobod. Înțelege-te cu nevasta, întreabă și pe băiat, și dacă voîți cu toții eu ți iau băiatul ucenic la cojocărie. Dumneata nu ai altă cheltuială decît să-l îmbraci, cum îl îmbraci acasă. Patru ani îl țin eu la mine cu casă și masă și cu învățătura meseriei. Dar să-mi dai de știre în grabă. Să nu treacă douăzeci de zile de azi, că nu pot ținea locul gol.

Omul îi mulțumi cojocarului și încălecîndu-și iapa ce aștepta la poartă legată cu căpăstrul de-un cîrlig, porni îngîndurat spre casă. Era și bucuros că nimerise așa de bine, că a aflat un om de omenie și vrednic care-i dă băiatul la învățătură, era și îngrijorat că aproape făcuse înțelegerea cu meșterul fără să știe ce va zice soția lui; era și intristat la gîndul că se va despărți de copil, întîiul lui fecioraș. Știa el că meșterul Ilie era un om cu avere făcută toată din marfa ce se lucra în atelierul său de cojocărie, dar ce putea el ști cum va nimeri băiatul său? Rămas acasă, cu două-trei iugăre, ce-i putea da el la căsătorie, cu ce ar mai fi adus și nora i-ar fi văzut viitorul destul de mulțămît. Dar în meseria asta în care omul intra cu un ac în mină, toată averea lui?

În cîteva seri fu vorbă multă în casa lor. Nevastă-sa, deși îi plăcea pieptarele, cojocițele, căciulile ce le făcea meșterul Ilie, deși toată marfa asta era curată și arătoasă, deși meșterul și nevastă-sa vindeau în șața lor îmbrăcați în portul românesc de-acasă, totuși nu se dădu bătută cu una cu două.

Vasile ascultă seri de-a rîndul vorbăria din casă în vreme ce părinții credeau că doarme, pînă într-o seară se ridică în pat și zise:

— Merg ucenic la meșterul Ilie, așa cum zice tata. Mie o să-mi placă foarte mult să fac pieptare și cojoace, să învăț să cos pe ele florile cele frumoase și chiulăsăturile. Apoi își lăsă capul pe perină și adormi numaidecît.

Părinții se priviră, își zîmbiră și hotărîrea era luată din sara aceea.

Dimineața mamă-sa îl întrebă:

— Te-ai gîndit tu bine ce vrei să faci? Să te duci de mic în străini?

— M-am gîndit.

— Și crezi că nu-ți va fi urît?

— Cum să-mi fie? Nu voi fi singur. Și Dumitru vine!

— Care Dumitru?

— Vărul meu!

— Auzi tu vorbă! Se face și el cojocar? V-ați vorbit împreună?
— Nu se face cojocar, dar vine și el la oraș. El va merge mai departe la școală, la școlile cele mari.
— Ți-a spus el?
— El și tatăl său.
— Parcă zicea că n-are bani.
— Acum are că și-au vîndut vaca. Mamă-sa a rămas aiurită: multe mai știu copiii din ziua de azi? Cu ce-și bat ei capul!
— El la școală, tu ucenic, tot nu veți fi împreună.
— Am vorbit cu el să-și ia locuință la meșterul Ilie, unde zice tata că voi locui și eu.
— Ai vorbit cu vărul tău și de asta?
— Cum să nu vorbim și să ne înțelegem? Doar peste trei zile trebuie să meargă tata să-i ducă răspuns meșterului Ilie.

Femeia se cruci.

— Așadar tu știi de mult de ce a fost tatăl tău la oraș?
— Știu că v-am auzit vorbind despre asta în toate serile.
— Vezi bine, și dacă nu veți fi în aceeași casă, veți fi în același oraș, și vă veți putea vedea mereu.

— Mamă, vom și locui în aceeași casă. Am rugat pe tata să-i spuie cojocarului să-i ție un loc și pentru Dumitru.

Mamă-sa înălță din umeri și nu mai zise nimic.

Peste trei zile Vasilică Nan încălecă suru și se duse la oraș. Se înțelesesă în toate, și urma să aducă băiatul peste zece zile.

— Copilul ăsta al nostru are un prieten bun, un văr care vine să continue școala la oraș. Sint vecini și nedespărțiți în toate. N-ai putea să-l găzduiești și pe el la dumneata?

— Eu nu țin școlari în cortel, dar dacă se invoiesc să doarmă în același pat, n-am nimic împotrivă. Paturile sint mari, încap și două calfe într-unul.

Peste zece zile era începutul lui septembrie și așa, cu aceeași căruță, veniră cei doi copii, cu lădițele lor și cu părinții. Tata lui Dumitru fu bucuros să afle sălaș copilului său într-un loc cu Vasile: nu le va fi urît la amîndoi. Ba făcu înțelegere cu meșterul Ilie să-i țină copilul și cu mîncare. De la ei era prea departe să-i aducă cu desaga bucatele, iar meșterul pentru hrană și cortel ceru puțină plată.

(Va urma)

La decernarea primului Premiu „Perpessicius”,
al revistei „Manuscriptum” — 1972.

«... a sublinia acest fir roșu
al literaturii noastre,
de-a lungul veacurilor, a proiecta un
puternic fascicol de lumină
asupra marilor personalități,
încadrînd în imaculate rame de aur
o pagină vibrantă din
Bălcescu și Kogălniceanu sau cutare poem
revoluționar din Eminescu și Coșbuc —
iată menirea dîntîi
a Muzeului literaturii române».

PERPESSICIUS

La lansarea volumului M. Eminescu — *Opere* vol. VII. Vorbește C. Busuioceanu, directorul Editurii Academiei R. S. România. De la dreapta la stînga: prof. univ. dr. docent Zoe Dumitrescu-Bușulenga, dr. Amita Bhose, Al. Oprea, directorul Muzeului literaturii române, actrița Silvia Popovici.

Aspecte de la cîteva din expozițiile muzeului: *Valori clasice ale literaturii universale în limba română* — București, 1981; *Mihai Eminescu* — Praga, 1970; *Panait Istrati* — Menton, Franța.

« Expresia celei mai vii admirații pentru acest Muzeu care dă viață tuturor epocilor și tuturor marilor figuri ale literaturii române. »

CLAUDE PICHOLS

« O dimineață în care am fost încințat, fascinat și mișcat de dimensiunile personale și creatoare ale vieții scriitorilor. Și aceste lucruri nu se învechesc niciodată. »

PHILIP LARKIN

Din spectacolele Tei
„Manuscriptum“:
1972 — *Procesul Caragiu*
Caion (de la dreapta la st
acad. Șerban Ciocules
Al. Oprea, Dan Deșliu,
Ianculescu);

1975 — *Bogdan Dragoș*
M. Eminescu;

1977 — *Spectacolul de poezie*
și cîntec Tudor Gheorghe.

Zăna internațională a arhivelor.
Vorbește Mircea Malița. În prim-plan:
prof. univ. dr. docent Dan Simonescu,
Angela Popescu-Brediceanu, directorul
Bibliotecii Centrale de Stat, prof.
univ. dr. docent Jean Livescu.

« Proiectul Muzeului a preluat tot ce plutea în microclimatul Academiei: respectul față de documente, grija obsesivă a păstrării lor peste generații, justitatea absolută a utilizării lor, acuratețea detaliului, imensul suflu de patriotism și înțelegere profundă a semnificațiilor lor pentru cultura poporului român ».

MIRCEA MALIȚA

„Rotondele 13” — seri de amintiri literare — și-au creat o tradiție și un public constant. Animator al acestor întâlniri retrospective, *academicianul Șerban Cioculescu*, presărind cu o glumă sau un calambur propriile amintiri, expuse cu inegalabil farmec, a știut să întrețină întodeauna un animat dialog cu invitații și să dea astfel viață unor figuri de neuitat ale scrisului românesc.

Anul acesta academicianul Șerban Cioculescu a împlinit 80 de ani. Îi urăm mulți ani, putere de muncă și aceeași vervă în susținerea „Rotondelor 13”!

Seri de evocări și amintiri literare
 în cadrul „Rotondei 13”, conduse de
 acad. Șerban Cioculescu. Printre invi-
 tați: D. I. Suchianu, Eugen Jebe-
 leanu, Ioana Postelnicu, George
 Ivașcu, Al. Graur, Ștefan Voicu,
 George Macovescu, Dina Cocea,
 George Cocea, Henriette Yvonne
 Stahl, Virgilin Monda, Camil Bal-
 azaș, actrița Cristina Deleanu etc.

An euvintul scriitorii:

Nicolae Dragoș
— în grădina
„Mărtisorului”.

Ioan Alexandru
— în rotunda muzeului:

Dialoguri la M.L.L.

Dan Simonescu
și
G. Strempele;

Iorgu Iordan
și
Aurel Martin.

Edgar Păpu
și
D. I. Suchianu.

« Muzeul literaturii române și-a înrădăcinat atât de adânc prezența în conștiința noastră, încît parcă a existat din totdeauna în cultura românească. »
EDGAR PAPU

Prezențe (mai mult sau mai puțin declarate) la discuțiile desfășurate în rotunda muzeului.

Printre invitați:
Paul Angel,
Al. Duțu,
Al. Simion,

Eugen Jebeleanu.
Haralamb Zineă,
Constantin Chiriță,
Marcel Gafton,

Mitzura T. Arghieș,
Ioana Postelnicu,
Dan Zamfirescu.

SĂLAȘ AL CUVÎNTULUI

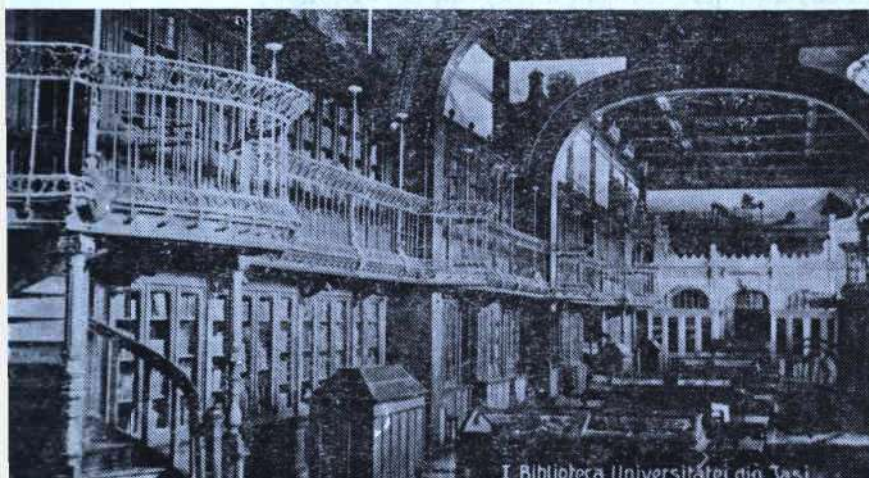
Se împlinesc două decenii și jumătate de cînd există aici, în inima Capitalei, un muzeu al Cuvîntului românesc, unde manuscriptele poezilor români sînt așezate în raclele duratei, îmbălsămate întru păstrare, unde umbrele celor plecați dintre noi sînt o prezență inspiratoare, un loc al Muzelor, de bună seamă, unde cuvîntul contemporanilor, al celor dăruiți cu harul creator, sună altfel, bate mai adînc, își ritmează altfel sonurile de clopot în turla istoriei. Altfel vorbim aici despre Eminescu și Goga, despre Galaction și Sadoveanu, despre Voiculescu și Rebreanu, nemijlocita lor prezență, pe care n-o putem ocoli, ne adaugă acel suflu al adîncurilor care mătură pustia, o vijelie către piscuri, și taie vad în hățișul rostirii zilnice fără freamăt, acelui farmec irezistibil ce inseninează și purifică și poate da sens existenței întru innobilare și desăvîrșire. Am fost și eu cu nevrednicie cuprins în acest loc istoric de acest entuziasm irezistibil căruia i-am dat glas într-un fel de poeme ce înflăcărară inimi de tineri și mai vîrstnici întru a-și pune nădejdi pe mai departe în tinerețea mereu feciorelnică a graiului românesc. Deprimem aici mereu cei mai tineri duhul istoriei, al vorbirii responsabile față de jertfele sfînte ale nepieritorilor noștri înaintași, văd aci vatra de foc a celui mai puternic cînaclu al Culturii noastre, virtual, acum, dar în timp întrupare, așa cum, de aici, ca într-o transhumanță, am plecat de cîteva ori în vetrele de oieri ale Țării Vilcei, ale Maramureșului, la isvoarele „Mioriței”, în Țara Vrancei. Vrednicilor veghetori ce pun suflet în lucrarea lor și dragoste de durată de la Muzeu dorindu-le inimă deschisă întru a avea ca oaspeți mereu în acest sălaș valorile reale în viață ale acestei țări.

Ion Vinea

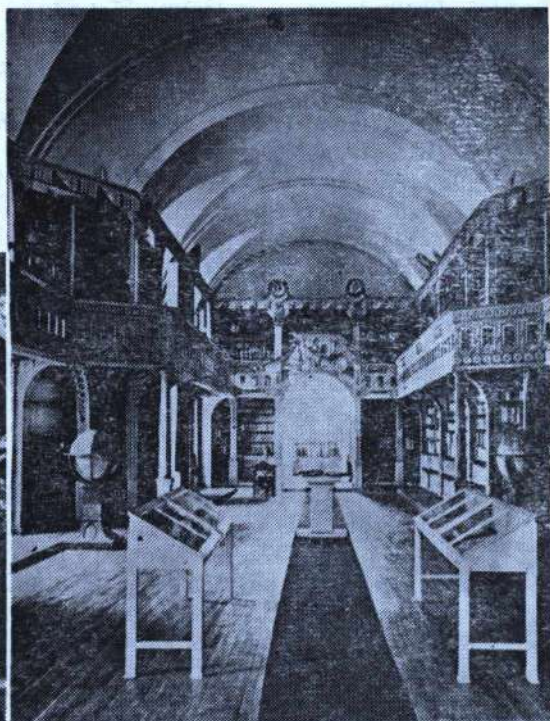
POETA UTILIS URBI

B. P. HASDEU

«FĂRĂ A AVEA O
ÎNSEMNĂTATE
POLITICĂ...
BIBLIOTECA PUBLICĂ
ESTE NULĂ»

I. Biblioteca Universității din Iași

LA BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ „M. Eminescu” din Iași se păstrează un manuscris prețios care atestă activitatea tinărului savant ca bibliotecar în urbea în care descinsese de curind. Documentul, înregistrat sub cota VI, ms. 51, este un raport către autorități, intitulat *Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naționale*, însoțit de două feluri de anexe: o parte cuprinzând propuneri de cărți și manuscrise ce urmau să fie achiziționate și o altă parte incluzând desene ale «profesorului la școala reală» înfățișând sala de lectură, birourile, depozitul și chiar forma rafturilor și meselor de studiu.

Referatul lui B. P. Hasdeu poartă o rezoluție a superiorilor săi ce nu pare a da curs imediat propunerilor sale. Dar ceea ce este important decurge din conștiința de «cetățean activ», pe care autorul raportului o exprimă la data de 3 decem-

brie 1859, deci la câteva luni de la înfăptuirea Unirii Principatelor. În consecință el subliniază rolul politic al unei biblioteci naționale: «Fără a avea o însemnătate politică, fără a lua o parte în formarea cetățenilor activi ai statului — Biblioteca Publică este nulă».

Răzbate, din documentul pe care îl dăm publicității, preocuparea patriotică de a strânge la un loc sigur izvoarele istoriei naționale, de a nu lăsa să se risipească ceea ce înaintașii au adunat cu trudă. El pledează deci pentru o bibliotecă publică, sfătuind indirect pe colecționarii particulari să dăruiască odoarele lor instituției statului, singura în măsură să le ocrotească și să le valorifice. Pe de altă parte, el îndeamnă autoritățile să stimuleze donațiile sau cumpărările de cărți valoroase, pentru că — zice el cu amărăciune — «dacă o așa măsură ar fi fost încuviințată mai demult în țara

DESPRE ORGANIZAREA ȘI COMPLETAREA BIBLIOTECEI NAȚIONALE

DE B. P. HASDEU

Profesore la școala reală

Oriunde ar fi de trebuință niște [...] * cetățeni aptivi, iar nu numai pasivi — răspindirea științelor devine [o] datorie guvernamentală, și-nființarea unei mari biblioteci publice — o cerere [tot] atât de urgentă precum [...] * a instituțiilor școlare. Cu acest anume scop [...] * văzut cele mai vechi biblioteci publice în Europa: Florența în 1571, la Milano în 1604, Oxford în 1612 etc. În România un asemenea așezământ ar fi fost de prisos mai până-n zilele noastre. Să ni aducem aminte, din letopisețile noastre, pricina morții hatmanului Miron Costin, să ni amintim apoi fanariotismul și protopenda, atât de opusă principiului de cetățenie activă; să ni rememorăm alte din cele obicinuite până la statornicirea Convențiunii — și vom înțelege de ce o Bibliotecă Publică ar fi fost la noi superfluă, cel puțin de jure, și dacă se și afla de facto, apoi doară precum figurează la Petersburg operele lui Sheridan, lui Burke, lui Fox, lui Canning...¹; precum putea să figureze *Filipicele* în minile unui Gurluescovici! *Fără a avea o însemnătate politică, fără a lua o parte în formarea cetățenilor aptivi ai statului*, — Biblioteca publică este nulă. Necesitarea în care se văzu Comisiunea Centrală, de a-și face o Bibliotecă arată că acele timpuri nu [...] * sînt de acum înainte.

Țara are nevoie nu de vreo specialitate, ci de toate specialitățile, adică de o universalitate. Toate ramurile cunoștinței sînt deopotrivă neapărate, toate cer o deopotrivă ocrotire. Deci dar orice Bibliotecă Publică câtă să fie în cel mai mare grad enciclopedică, și sub această anume privință ea se deosebește de bibliotecile particulare, cari, raportîndu-se la trebuințele unui singur individ, sînt totdeauna mult sau puțin partinice. Mai dacă vom socoti, pe de altă parte, cît de multorateci sînt ramurile științei, cîte dispărături și subdispărături cuprinde fieșicare din acele ramuri, cîte umbre înfățișă fieșicare subdispărțire, cîte cărți scrisu-s-a asupra fieșicarei umbre, — vom apreeni toată greutatea materială și toată neîndemînarea intrinsecă pentru a se compune o Bibliotecă Publică, fără o deosebită luare aminte. Oricare parte a științei înfățișă sau operi bune, mari și neapărate, sau operi mijlocie dar folositoare, sau în sfîrșit produceri fără însemnătate, fără adîncime, fără utilitate:

*Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura...*² (Martial, 1, 17). Mai apoi chiar între cărțile cele bune și folositoare este a se face o alegere. Sînt unele, deși

¹ V. Anexa 1, no. 44.

² Cuvinte lipsă, hîrtia deteriorată mecanic.

³ Sînt bune, sînt unele mediocre, sînt mai multe rele...

noastră, apoi desigur nu s-ar fi pierdut pentru noi odoarele istoriei române dislăcute prin vinzările publice a lui Schmidt din Halle, a lui Tross din Paris etc. ».

Tînărul Hasdeu era informat, desigur, în primul rînd, de tatăl său, savantul și patriotul Alexandru Hasdeu, de operele importante din diverse domenii, de bibliotecile mai importante europene și de organizarea lor, de licitațiile de cărți, de modul de procurare a unor valoroase volume. Anexele ce înso-

tesc raportul sînt de o importanță deosebită, ele atestînd cunoștințele enciclopedice ale tînărului ce voia să se impună în societatea intelectuală a Iașului din acea vreme. Nu în ultimul rînd sînt informațiile de ordin biografic, privind anii petrecuți la Harkov, sau unele aluzii la viața intelectuală a Chișinăului. Dar despre toate acestea vom da date suplimentare într-un număr viitor al revistei.

Stancu ILIN

de cea mai mare importare specifică, totuși puțin voluminoase, obscur răspindite, de cost mic; sînt altele istovite și rare, mai sînt în sfîrșit de acelea cari se pot procura ușor, dar a căror mărime, luxul sau un mare preț materiale le fac inaccesivere pentru majoritatea. Afară de aceste, este un alt fel de cărți, de multe ori de cea mai întinsă vrednicie științifică, [...] * carele este cu totul cu neputința unui om vulgare de a și le procura: astfelu sînt mînușcrisele. Biblioteca publică, trebuind universale, va cuprinde toate ramurile, dispărțirile, subdispărțirile, umbrele ale cunoștinților umane, toate cărțile neaccesivere pentru unii comune și putincios cel mai mare număr de mînușcrise; numai după ce va fi alcătuit toate aceste, ea se va îngriji despre toate cele. În acest mod se închipuiesc toate Bibliotecile Publice în Europa. În cît privește către Biblioteca a noastră cea din Iași, dintre toți acei ce au fost concurs treptat la alcătuirea ei, socot că numai doară D. Laurian înțelegea asemenea treabă, precum dovedește micul număr de acele operi mărețe, — *Culepciunea clasicilor, Camina, Lini, Columnele lui Traian și lui Antoniu* etc. — a căror ființarea întru corpul, format primitiv de către D. Asaki, este oarecum o anomalie. Răposatul Ghica Vo[dă] puse temelie culegerii mînușcriselor. Numai cărțile cele rari au fost uitate.

Deși completarea unei Biblioteci Publice este isprava a mai multor ani de stăruinți, totuși să păsește necesariaminte mult mai rapide de cum s-ar putea socoti la înfiia aparință. Cine ar crede că colosul de la Paris, ale cărui desitele galerei pline de odorele cele mai scumpte ale literaturii uimesc ochiul privitoriului, s-ar fi înființat sînt acum ceva peste o sută de ani, în 1737? Cine ar crede că Biblioteca Publică de la Petersburg, întemeiată aproape pe același timp, cuprinde mai un milion de volumini? Cine ar crede, în sfîrșit, că toate aceste filaciuri se alcătuiesc fără vreo cheltuială esorbitante din partea staturilor, că ele creșteau mereu pînă și pe atunci cînd vistirile se aflau în niște stări critice, cînd războaile storceau banii țarei etc.? Pricina este că mijloacele economiei se găsesc pure și pretutinde, pentru cine va să le caute *non impetu sed concilio* (Plin., *Ep.* 1, 8), și, în cît privește către Biblioteca Publică, acele mijloace se rezumă șase spediinți spontance: cumpărarea, dăruirea, cererea, schimbul, copiarea și secestrarea.

A se hotărî prin budgetul o sumă pentru cumpărarea cărților este de resortul numai al însuși statului, carele și cunoaște și cumpănește resursele. În genere se poate observa că Bibliotecile Publice cele mai mici și mai lipsite se completează anuarius cel puțin cu o mie de operi. Oricum să fie d-aiure, de competența mea nu este fără numai a disvolta sub privințele curat economice chipurile prin cari cumpărarea poate să slujească la îmbogățirea unei Biblioteci Publice, modul întrebuițării somelor încuviințate întru asemenea. Aceasta este de competența mea, o mai repețesc o dată, chiar în însușirea de cetățean: nici un stat nu poate să respingă sfătuiri folositoare din partea unului din fi[i] săi.

Cărțile se cumpără sau de la librari, sau din vînzări publice (*ventas publicas*), — și fieșicarea din aceste compărări se îndiplinește în un mod speciale. Prețul cărților se suie trecînd ele de la librariul orașului, unde s-ar fi tipărit, către un alt librar străin. Ar fi dar de o urgență economică pentru Bibliotecile Publice de a fi în relațiuni directe cu librarii locali respectivi, dacă numărul lor cel urieș n-ar bucăți o astfelu corespundință în mii și mii de părți, — încît, trebuind a se alege un mijloc între două rele, nu mai rămîne alta fără numai de a-și fixa în toată țara vreun punct centrale, renumit prin aptivitatea-i librerie: Leipzig, Paris, Londra, Madrid, Milan, Petersburg ... Acesta nu este totul. În comerțul cărților, rabatul (*rabat*) crește în proporțiune cu numărul voluminilor cerute în o singură dată, încît economia Bibliotecilor Publice impune trebuința de a se concentra comisionarea cărților întru un singur termin anuarius, și anume cel mai îndemnat pentru transportarea. Cu totul alte condițiuni implică vînzările publice. Este de însemnat că soartea aproape a tuturor biblioteci particulare este de a se risipi, trecînd succesiveminte din mînă-n mînă, pînă a încape în fine în o Bibliotecă Publică, și pentru totdeauna, avuțiile partinice fiind numai momentanee în comparațiunea cu cele ale staturilor. Viața întreagă a

unui particulariu se petrece de multe ori întru stringerea unor rarități bibliografice, pe cari în sfârșit, nefiind în stare de a le alimenta, el se vede nevoit de a le trece către un alt... fericit dacă o așa necesitudine nu-l atinge de viu, rămânând moștenitorilor! Unde sînt culepciunile lui Heber, lui Buturlin, lui Nodier, lui Hibbert etc., etc. ! Bibliotecile Publice au înghițit cea mai mare parte a lor. Oricum să fie, și-n această simplă împregiurare se vedește menirea individului de a lucra, chiar fără știre și conștiință, numai și numai pentru folosul obștesc, pînă și prin faptele cele mai egoistice. Vînzările publice se fac mai totdeauna numai prin poliți mari și fără timp ne-strămutat hotărît. Spre a putea interveni în ele o Bibliotecă Publică departată, ea trebuie să aibe purure o corespundință specială foarte întinsă și o sumă în rezervă, păstrată chiar în sînul ei: orice amîinare devine pierdere³. În acest chip, budgetul, va să prevadă nu numai o recoltă pentru cumpărarea cărților prin căile libreriei, ci și o sumă specificată pentru vînzările publice, încredințată înseși Bibliotecii Publice. Dacă o așa măsură ar fi fost încuviințată mai demult în țara noastră, apoi desigur nu s-ar fi pierdut pentru noi odoarele istoriei române distăcute prin vînzările publice a lui Schmidt din Halle, a lui Tross din Paris etc., etc.

Dănuirea este în genere mijlocul cel mai avantajos, de nu și cel mai mînos, spre completarea unei Biblioteci Publice. Galerile de la Paris, de la Londra, de la Petersburg... și-au o bună parte dănuită. Ar fi păcat de a subținea cum că în țara noastră, și numai în țara noastră, — ar fi lipsit dănuitorii, ci dacă ei ar și fi fost cam rari pînă acum, vina nu este a lor: cui să fi dănuit ei oare, de vreme ce numai un nume, iar nu chiar o Bibliotecă Publică, se înfățișa generozității lor? Pe de-asupra, omul și caută laudă în toate faptele ce nu-i aduc nici un folos materiale, și-o laudă cît se poate de obștească. La noi, deși dănuitorii Bibliotecii Publice se publicau prin foi oficiale, înscriindu-se numele lor și-n o carte de aur, — însă foile oficiale cată că nu mai că nu se cetesc, iar cartea de aur se aruncă-n ochi numai doară prin legătura-i. Trebuiește o altfelie laudă și carea n-ar costa mult statului (spre a nu se preface dănuirea în cumpărare). Sînt două feluri de dănuitori. Unii, — și mai ales cu limbă de moarte, — jertvesc biblioteci întregi, adică o adunare cel puțin de cinci sute de operi; cei alți hărizesc numai un număr hotărît de cărți. Cei întîi, — avîndu-se în privire și însușirea lor de moribunzi, — sînt demni ca portretele lor să figure în salonul Bibliotecii Publice; numele celor alți espune-să pe o tabla deosebită. Poate unele așa măsuri s-ar califica de puerili... cu ce cuvînt numi-se-vor dară decorațiunile, rangurile și tutti quanti; cu ce terme porecli-se-va oare acea ambițiune carea ne-ndeamnă a aduce folos țarei; în ce chip înțelege-se-va acest vers al lui Byron:

A constant chance of death, and no promotion.

Cererea se face numai în privirea cărților celor tipărite în țară, și se face anume în două moduri deosebite însușite fieșicare unui deosebit regim de presă. După principiul cenzurei răspunderea sub orice punct de vedere cade pe tipograful; după acel al libertății, editorul (fie el autoriu sau nu). Pa acest temei, și cererea cărților pentru Biblioteca Publică se adresează către editorii în țările libere, către tipografi în cele cenzurate. Nu este de trebuință a hotărî întru care din aceste două cazuri se află România; ea singură o știe mai bine, și cată să adopte pînă și-n cererea cărților modul cel mai analog principiului fundamentale de regim. În ambe împregiurările este însă op de a se face o legiuire specială, o legiuire chiară iar nu ambiguă, precum este cea a Așezămîntului Școlariu în vigoare, && 204, 205, 207. Legea nu este lege pînă a nu se prevedea o pedeapsă pentru înfrîngătorii legii.

Schimbul este mai tot atît de îndemănat ec pentru Bibliotecile Publice precum și însăși dănuirea și, făcîndu-se el în cunoștința cauzei, le-mbogățește în cel mai mare grad. Completarea lor efeptuîndu-se prin mai multe mijloace neatîrnate de o altă și nesupuse unei combinări comparative, — înmulțirea dubleților, tripleților, patru-

³ Nu este vorba ca o autorizare din partea instanței superioare competenți va fi neapărată. [n.a.]

Proiect organizarea și amplasarea
Bibliotecii Naționale

De

D. P. Ciopârceanu,

Profesor la Școala Națională

Într-unde nu se de trebuință nimeni
și este foarte activă, că nu numai
scriitorii, răspândirea scrierilor, a vorbii
valabile guvernamentale, și apăsătoare
și... bibliotecă publică...
și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...

S. Șerif. 5/10

af. de se transmite Comitetului
de redacție, să se vadă
la Oficiul de buget
de cum se pot face
și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...

și... bibliotecă publică în Europa
Florența în 1571, la Milano în 1604
Pisania în 1612, etc. În România...

unde are în vedere
și... de urgență...
și... de urgență...

unde asămenea uzorământu...
și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...

Și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...
și... de urgență...

Prez. Comitetului

și... de urgență...
și... de urgență...

pleților... (fără ca să vorbim de cărțile cele de peste complet), este neînlăturaveră. Păstrarea unor asemenea înbulzește, fără a aduce vreun folos, vinderea lor se face arareori fără daună; rămîne o singură ieșire: schimb. Înzestrînd Biblioteca Publică cu operi ce-i lipsesc, schimbul scoate din ea cele ce-i prisosesc și cari lipsesc totodată unei alte biblioteci, publică sau particulare. Dați-mi cîteva esemprari prisosite de Șincai, de Letopisește, de Cantemir etc. și vă voi procura fără nici o cheltuială (afară de acelea postale) din Petersburg, din Paris și din alte locuri o bună seamă de operi de cele de mult dorite. Cît de recăutate sunt cărțile românești din partea [...] * din Bibliotecile Publice străine o am ispășit însumi la Carcov; pentru un esemprariu de *Doine și Plîngerî* mi s-au fost deschis ușele unei Biblioteci cu verigi mai că ruginite. Mai de curînd (pildă de un alt soi), am căpătat de la un basarabeian pentru *Ziciunariu* d-lui Codrescu opera lui Peyssonel: *Sur commerce de la Mer Noire*.

Copiarea este un mijloc aparte pentru completarea Bibliotecilor Publice și care sub privința bănească, cerînd oarecare cheltuială, poate încapa în rubrica sumei rezervate pentru vînzările publice. Sînt cărți și manuscrise, mai vîrtoase din cele atingătoare de istoria țerei, inaccesibile pentru cumpărare, păstrîndu-se ele cu scumpătate sau în o altă Bibliotecă Publică, sau în un Arhiv de stat, sau, în fine, în minele unui biblioman necoruptiver și cărui *voluminum suorum frontiv maxime placent tibliq* (Seneca, *De tranq.* 9) Ceea ce nu se va putea cumpăra, va fi copiată, rămînînd cartea în posesiunea proprietarului și căpătîndu-se sensul adecă valoarea intrenseacă cu un preț neînsemnat comparativemîntre. A pune forma mai pe sus de cuprîndere este treaba a bibliotafilor⁴; Bibliotecilor Publice se mpune îndatorirea cu totul contrarie. Ce-i dreptul copiele trebuie scurte cu cea mai întinsă scrupulozitate, mai ales pentru țara noastră ale cărei monumintele, în genere puțin numeroase, s-au întunecat și mai mult de o bucată de timp prin mai multe mistificațiuni literare: cronica lui Dragoș, cronicile cvasidiscoperite în Chișinău, Uricele lui Iuga etc., etc.

Cea mai mare precum și cea mai mică bibliotecă, fie publică ori particulare nu este fără numai o adunătură de cărți pînă a nu se pune în ea o rînduială statornică, pînă a nu se închipui o așa clasificăciune, încît întrebuițarea materialelor grămădite să fie putincioasă, cea mai lesnicioasă și totodată cea mai spornică. Lucrul nu este ușor deoarece chiar Bibliotecile Publice se lunecă întru împlinirea. Bibliografii cei mai vechi se înconcișesc, născocind ad libitum teme de mai multe ori diametral-mîntre opuse sau mai bine întoarse viceversa. D'Alembert, Daunou, Ebert, Haller, Brunet și cîți alții se încercară fără ispravă. Unul începe cu teologia, celalt sfîrșește, unul reunește numai două ramuri, celalt de zece ori atîta... pînă și operile asupra unui singur obiect se bagă cînd în teologie, cînd în juresprudință, în filosofie etc. Pricina este că, în loc a căuta o clasificăciune pe cît se poate mai scumpă de timp, mai accesiveră, bibliografii veneau după sistematizări carea de carea mai filosofice, mai cosmonologice, — adoptînd termele lui Ampère. Ar fi zis cineva că un frecventator al bibliotecii vine întins pentru a studia clasificăciunea cărților, iar nu înseși cărțile. Și-n adevăr nu este oare o mare îndatorință pentru un studios, pentru un învățat cruțitoriu de fiecare minută, dacă, în loc de a putea indica dîndată cartea cea dorită, el trebuie să procetească înainte vro zece coale spre a nimeri clasa, sepciunea, subdispărțirea și duo-subdispărțirea, rubricate prin cifre romane și arabe, sloave mari și mici, — și doară după o lungă osteneală zărește în sfîrșit titlul ce altmîntre l-ar fi putut găsi din capul locului! Nu zic că un așa metod nu este de suferit în o bibliotecă particulare, căci unele asemenea sunt arareori prea voluminoase, nu sînt deschise de drit pentru toată lumea și se cunosc de-a-minuntul de către proprietarii lor, ei înșiși și cetitori și clasificatori, dar vai de Biblioteca Publică ce ne osîndește a ni

⁴ Nu mă pot opri de a aduce aci drept pildă vînzările bibliomanilor după Romanțele spanioli ale lui Pedro Sayago, tipărite în 1563, și nespus de rare, dar scrise în așa chip încît numele autorului deveni în Spania proverb asupra (urmează cîteva cuvinte indescifrabile, din cauza deteriorării hîrtiei — n.ed.)

perde timpii în căutări spre a auzi apoi semnul închiderii. Mai este și altceva. Clasificăciunile sistematice cer din timp în timp părăsirea cataloagelor celor vechi și confepționarea unor nove, cari se învechesc iară după un repaos neîndelungat — căci tot secul sau naște științi nerecunoscute pînă atunci, sau prefăce în știință neatîrnată vreunul din dispărțirile cele vechi, — și de cîte ori renoi acest fenomen al progresului jos catalogul cel vechi spre a face loc unui alt, în carele s-ar putea întrecala sistematic născocirile de pe urmă!...

Luînd dar în considerare: 1, divergința clasificăciunilor sistematice; 2, economia timpului hărăzit cetitorilor; 3, încurcala cataloagelor, — eu aş dori o clasificăciune specializată, a cărei scară s-ar compune (ad-hoc) cel mult din una sută cuvinte, precedate fieşicare de un număr şi urmate de arătarea paginei; bunăoară:

Obieptu	Pagina
1 Medicina Judiciarie	1
2 Mecanica	15
3 Pictura	27
	etc. etc.

Ce-mi pasă că medicina şi mecanica, mecanica şi pictura n-au între ele nici o legătură aparinte? În ochii unui cetitoriu care caută o carte anume asupra mecanicei sau asupra picturei, ele n-au de asemenea nici o legătură cu matematica în genere, cu artele în genere etc. Şi mai apoi οὐ γάρ τᾷ γινώσκοντι θεᾷ ἀλλήλοι οἱ πέλονται ἀδαντοι, οὐδέ τι ἀπὸ προῶν δώματα ναίει (Od., V, 79—80)* În așa chip se va redigea catalogul Bibliotecii Publice; însă îndemînarea publicului, căruia se cuvine aşezămîntul, cel puţin nominalmente, nu va fi deplină pînă a nu se închipui încă două cataloage, şi anume: limbistic şi alfabetic. Cataloagele limbistice se obicinuiau la romani, măcar că bibliotecile lor se compuneau numai din cărţile latine şi greceşti (Cod.Theodos, 18, 1). Cu cît mai vîrtos pe vremea noastră, cînd bibliotecile sunt pline de operi scrise în limbele cele mai feliurite. Nu este rar de a întîlni bărbaţi cu mare plecare spre învăţătură, deşi ei nu cunosc fără numai o limbă: catalogul limbistic va fi pentru dînşii un adevărat odor. Cataloagele alfabetice au o altă menire, şi se află mai în toate bibliotecile publice, cu scop de a înlesni cetitorilor cercetarea cărţilor scrise asupra deosebitelor ramuri de către un singur autoriu⁵.

Anexa 1

Catalogu completării Bibliotecii

La compunerea acestui catalog am avut în vedere:

1. Operele cele mai însemnate asupra bibliografiei, precum Ebert, Brunet etc.
2. Statul quo al Bibliotecii.
3. Perspectiva unei completări progresive, după ce se va pune o dată pentru totdeauna o bună temelie.
4. Ziciunarii ştiinţifici asupra deosebitelor ramuri.
5. Cele dizvoltate în textul proleptului.

Nu m-am slujit de clasificarea sistematică a dispărțirilor, drept a arăta mai pipăit, speciatic, toată importința a fiecărui No respectiv.

Sunt departe de a nu mă îndoi că mi-ar fi scăpat din vederea o bună seamă de opere vajnice, dar totodată mă măgulesc a fi făcut totul, totul ce se poate face în o crîmpote de zece zile. Ş-apoi, măsura cea prevăzută prin 208 din Aşezămîntul Şcolariu va îndrepta lesne o asemenea nesuficiință.

⁵ Catalogul alfabetic se face, — fiecare operă îndeosebi, — pe bilete băgate în cutii de carton înadins întocmite, rubricate respectiveminte cu literele A, B etc. şi lăsînd titlurile discoperite în așa chip, încît se pot desfrunza şi ceti fără stricarea ordinei.

* Zeii ușor se pot cunoaște laolaltă oricît ar fi cu casa lor departe (Homer, *Odissea*, traducere de George Murnu, Bucureşti, Ed. „Univers”, 1979, p. 134).

Scara disparițiilor

1. Medicină judiciară	41. Marina
2. Numismatică	42. Arhitectură
3. Anatomia	43. Geometria
4. Poligrafia italiană	44. Retorica
5. Poligrafia spaniolă	45. Poezia popularie
6. Astronomia	46. Moralea
7. Fiziologia	47. Botanica
8. Poligrafia germană	48. Pictura
9. Arte militaria	49. Biografia
10. Mecanica	50. Dirept firesc
11. Archeografia	51. Dirept comerciale
12. Diplomatica	52. Istoria partnică
13. Dirept canonic	53. Sculptura
14. Chirurgia	54. Meteorologia
15. Farmacopea	55. Eletromagnetism
16. Poligrafia engleză	56. Zoologia
17. Mitologia	57. Tehnologia
18. Corpora inscriptionum	58. Gimnastica
19. Muzica	59. Poezia literarie
20. Archeologia	60. Geografia
21. Economia politică	61. Dirept roman
22. Logica	62. Filosofie universale
23. Scriptura sfântă	63. Teologia
24. Liturgia	64. Literatura orientale
25. Igiena	65. Fizica generale
26. Patologia	66. Chimia
27. Istoria literarie	67. Estetica
28. Terapeutica	68. Matematica generale
29. Metafizica	69. Filosofia istoriei
30. Economia	70. Medicina
31. Pedagogia	71. Geologia
32. Politica	72. Poezia dramatică
33. Limbistica	73. Dirept politic
34. Agricultura	74. Istoria naturale
35. Mineralogia	75. Poezia romantică
36. Paleontologia	76. Dirept generale
37. Aritmetica	77. Bibliografia
38. Algebra	78. Filologia
39. Istoria veche	79. Dirept civile
40. Istoria evului mediu	80. Istoria română

No. 1

MEDICINA JUDICIARĂ

- Fodéré, *Traité de médecine légale*, Paris. 1813. 8. 3 vol.
 Frank, *System eines medicinischen Polizei*. Wien, 1804, sq. 8. 9 vol.
 Barzelotti, *Delle questioni di medicina legale*. Pisa, 1835 sq. 8 vol.
 Devergie, *Médecine légale*. Paris, 1840. 8. 3 vol.
 Orfila, *Traité de toxicologie*. Paris. 1843. 8. 2 vol.
 Taddei, *Repertorio dei veleni*. Firenze 1835. 8. 2 vol.
 Christison, *A treatise on poisons*. Edinburgh. 1836. 8.
 Annales d'hygiène publique et de médecine légale. Paris. 1829 sq. 8. 1 sq.
 Mare, *De la folie*. Paris. 1840. 8. 2 vol.

No. 1.

Medicina Judiciaria.

André, *Traité de médecine légale*. Paris. 1813. 8. 3 vol.

Franz, *System eines medicinischen Veleni*. Wien. 1804 sq. 8. 9 vol.

Barzelotti, *Della questione di medicina legale*. Pisa. 1835 sq. 8. 5 vol.

Devergie, *Médecine légale*. Paris. 1840. 8. 2 vol.

Orfila, *Traité de toxicologie*. Paris. 1843. 8. 2 vol.

Taddei, *Repertorio dei veleni*. Firenze. 1835. 8. 2 vol.

Christison, *A treatise on poisons*. Edinburgh. 1838. 8.

Annales d'hygiène publique et de médecine légale. Paris. 1829 sq. 8. 14.

No. 2

NUMISMATICA

Eckhel, *Doctrina numorum veterum*. Vindobonae. 1792. 4. 9 vol.

Hennin, *Manuel de numismatique ancienne*. Paris. 1830. 8. 2 vol.

Gussemme, *Diccionario numismatico*. Madrid. 1773. 4. 6 vol.

Rasche, *Lexicon universae rei nummariae*. Lipsiae. 1785. 8. 14 vol.

Mionnet, *Atlas de géographie numismatique*. Paris. 1839. 4.

Mionnet, *Description de médailles antiques*. Paris. 1806—37. 8. 15 vol.

Sestini, *Sopra i moderni falsificatori di medaglie*. Firenze. 1826. 4.

Sestini, *Lettere e dissertazioni*. Milano. 1813—20. 4. 9 vol.

Cartier et de la Saussaye, *Revue numismatique*. Blois. 1836. sq. 8 1 sq.

Cary, *Histoire des rois de Thrace*. Paris. 1752. 4.

Lelewel, *Études numismatiques*. Bruxelles. 1840. 8.

No. 3.

ANATOMIA

Fourdan, *Encyclopédie anatomique*. Paris. 1843 sq. 8. 10 vol.

Bichat, *Anatomie générale*. Paris, 1831 sq. 8. 4 vol.

Cuvier, *Leçons d'anatomie comparée*. Paris. 1836 sq. 8. 10 vol.

- Home, *Lectures on comparative anatomy*. London. 1814 sq. 4. 6 vol.
 Meckel, *Traité générale d'anatomie comparée*. Paris 1827. 8. 10 vol.
 Bichat, *Anatomie descriptive*. Paris. 1831. 8. 5 vol.
 Hildebrandt, *Handbuch der Anatomie des Menschen*. Braunschweig. 1830 — 2. 8. 4 vol.
 Cruveilhier, *Anatomie descriptive*. Paris. 1843. 8. 4 vol.
 Portal, *Cours d'anatomie médicale*. Paris. 1804. 8. 5 vol.
 Hourens, *Recherches sur le développement des os*. Paris. 1842. 4.
 Leurent, *Anatomie comparée du système nerveux*. Paris. 1839—43. 8. 2 vol.

No. 4

POLIGRAFIA ITALIANĂ

- Gianotti, *Opere storiche e politiche*, Pisa. 1819. 8. 3 vol.
 Caro, *Opere*, Milano. 1806. 8. 8 vol.
 Vico, *Opere*, Milano, 1836—7. 8. 6 vol.
 Cocchi, *Opere*, Milano, 1824. 8. 3 vol.
 Genovesi, *Opere scelte*, Milano. 1824. 8. 2 vol.
 Roberti, *Opere varie*, Napoli, 1826. 8. 11 vol.
 Baretti, *Opere*, Milano, 1839. 8. 4 vol.
 Vannetti, *Opere italiane e latine*, Venezia. 1826—31. 8. 8 vol.
 Spallanzani, *Opere scelte*, Milano, 1825—9. 8. 6 vol.
 Cesarotti, *Opere*, Pisa. 1800. 8. 42 vol.
 Perticari, *Opere*, Milano. 1823. 16. 2 vol.
 Monti, *Opere*, Milano. 1839. 8. 6 vol.
 Colombo, *Opuscoli*, Parma. 1824—37. 8. 5 vol.
 Bentivoglio, *Opere storiche*, Milano, 1806. 8. 5 vol.

No. 5

POLIGRAFIA SPANIOLĂ

- Cervantes, *Obras*, Madrid. 1805. 8. 16 vol.
 Saavedra, *Obras*, Madrid. 1789. 8. 11 vol.
 Cadalso, *Obras en prosa y en verso*. Madrid. 1818. 8. 3 vol.
 Jovellanos, *Colección de varias obras*. Madrid. 1831. 4. 7 vol.
 Martinez de la Rosa, *Obras literarias*. Paris. 1827—34. 12. 5 vol.
 Elysio (Manoel do Nascimento), *Obras completas*. Paris. 1818—9. 8. 11 vol.

No. 6

ASTRONOMIA

- Bailly, *Histoire de l'astronomie*. Paris. 1781. 4. 5 vol.
 Delambre, *Histoire de l'astronomie ancienne*. Paris. 1817. 4. 2 vol.
 Vince, *Complete system of astronomy*. Cambridge. 1814. 4. 3 vol.
 Arago, *Leçons d'astronomie*. Paris. 1835. 18.
 Piazzzi, *Lezioni di astronomia*. Palermo. 1817. 4. 2 vol.
Memoirs of the astronomical society. London. 1822 sq. 4. 1 vol. sq.
 Hervas, *Viage al mundo planetario*. Madrid. 1792. 4. 4 vol.
 Laplace, *Mécanique céleste*. Paris. 1843. 4. 5 vol.
 Plana, *Théorie du mouvement de la lune*. Turin. 1832. 4. 3 vol.
 Wollaston, *Portraiture of the heavens*. London. 1811. fol.
L'Art de vérifier les dates. Paris. 1818—29. 8. 35 vol.

No. 7

FISIOLOGIA

- Tommasini, *Rezioni critiche di fisiologia*. Parma. 1802.
Dumas, *Principes de physiologie*. Paris. 1807. 8. 4 vol.
Adelon, *Physiologie de l'homme*. Paris. 1829, 8. 4 vol.
Burdach, *Die Physiologie als Erfahrungswissenschaft*. Leipzig. 1830—40. 8. 6 vol.
Dugès, *Traité de physiologie comparée*. Montpellier. 1838. 8. 3 vol.
Magendie, *Journal de physiologie*. Paris. 1821 sq. 8. 1 vol. sq.
Virey, *L'art de perfectionner l'homme*. Paris. 1808. 8. 2 vol.
Lawrence, *Lectures on physiology etc.* London. 1823. 8.
Prichard, *Researches into the physical history of mankind*. London. 1836—41. 3 vol.
Bichat, *Recherches sur la vie et la mort*. Paris. 1822. 8.
The phrenological journal. Edinburgh. 1828. sq. 8. 15 vol.

No. 8

POLIGRAFIA GERMANA

- Lessing, *Sämmtliche Schriften*. Berlin. 1838—40. 13 vol. 8.
< Herder, *Sämmtliche Werke*. Tubing. 1805—20. 8. 45 vol. >
Schiller, *Sämmtliche Schriften*. Tubing. 1812. 8. 12 vol.
Wieland, *Werke*, Leipzig. 1798—4. 42 vol.
Jacobi, *Werke*, Leipzig. 1812—25. 8. 6 vol.
Pestalozzi, *Sämmtliche Schriften*. Stuttgart. 1819—26. 8. 15 vol.
< Göthe, *Werke* >
Hegel, *Werke*. Berlin. 1832—41. 8. 18 vol.
Ochlen schläger, *Schriften*. Breslau. 1829—30. 16. 18 vol.
Schilling, *Sämmtliche Schriften*. Leipzig. 1828—37. 16. 70 vol.
Tieck, *Sämmtliche Werke*, Paris. 1840. 8. 2 vol.
Schlegel, *Sämmtliche Werke*, Wien. 1822—30. 8. 14 vol.

No. 9

ARTE MILITARIA

- Vaudoncourt, *Histoire des campagnes d'Annibal*. Milan. 1812. 4. 4 vol.
Ranking, *Historical researches on the conquest of Peru*. London. 1827. 8.
Dureau de Lamalle, *Poliorecétique des anciens*. Paris. 1819, 8.
Lisxenne et Sauvan, *Bibliothèque militaire*. Paris. 1835 sq. 1 vol. sq.
La Roche Aymou, *Introduction à l'art de la guerre*. Weimar. 1803. 8. 4 vol.
Odier, *Cours d'études sur l'administration militaire*. Paris. 1824—5. 8. 7 vol.
Journal militaire, Paris, 1790 sq. 8. 1 vol. sq.
Guibert, *Oeuvres militaires*, Paris, 1803. 8. 5 vol.
Jomini, *Traité des grandes opérations militaires*. Paris. 1830. 8. 3 vol.
Decker, *Tactique des trois armes*, Par. 1836. sq. 8. 3 vol.
Montalembert, *La fortification perpendiculaire*. Paris. 1776. 4. 11 vol.
Bousmard, *Essai de fortification*. Paris. 1838. 8. 4 vol.
Jomini, *Histoire des guerres de la Révolution*. Paris. 1819—24. 8. 15 vol.
Histoire de l'expédition française. Paris. 1830—6. 8. 10 vol.

No. 10

MECANICA

- Rabinson, *System of mechanical philosophy*. Edinburgh. 1822. 8. 4 vol.
Gregory, *Treatise of mechanics*. London. 1826. 8. 3 vol.

- Reynand et Gerono, *Traité de statique*. Paris. 1838. 8.
Raccolta d'autori che trattano del moto dell'acqua. Bologna. 1820—5. 4.
 Borghis, *Traité de mécanique*. Paris. 1818. 4. 10 vol.
 Molard, Christian etc., *Description des machines et procédés*. Paris. 4.
 Carnot, *Principes de l'équilibre et du mouvement*. Paris. 1803. 8.

No. 11

ARCHEOGRAFIA

- Müller, *Archäologie der Kunst*. Breslau. 1835. 8.
 Bötiger, *Amalthæa, oder Museum der Kunstmythologie*. Leipzig. 1820—5. 8. 3 vol.
 Winkelmann, *Histoire de l'art*. Paris. 1802. 4. 3 vol.
 Caumont, *Cours d'antiquités monumentales*. Caen. 1830—43. 8. 6 vol.
 Caylus, *Recueil d'antiquités*. Paris. 1752. 4. 7 vol.
 Dorow, *Denumaler aller sprache und kunst*. Bonn. 1823—7. 8. 3 vol.
 Boulet, *Expédition scientifique en Morée*. Paris. 1831—9. fol. 3 vol.
 Barré, *Herculanum et Pompéi*. Paris. 1837—40. 8. 8 vol.
 Massmann, *Libellus aurarius*. Lipsiae. 1840. 4.

No. 12

DIPLOMATICA

- Brequigny, *Diplomata, chartae etc.* Paris. 1843. fol. 3 vol.
 Dumont, *Corps universel diplomatique*. Amsterdam. 1726—31. fol. 8 vol.
 Lunig, *Codex Italiae diplomaticus*. Lipsiae. 1725—35. fol. 4 vol.
 Dogiel, *Codex diplomaticus Poloniae*. Vilnae. 1758—64. fol. 3 vol.
Собрание государственных грамотъ. Москва. 1813—18. fol. 2 vol.
 Feger, *Codex diplomaticus Hungariae*. Budae. 1829—44. 8. 11 vol.
 Венелинъ, *Влахо—Болгарскія грамоты*. С. Петербургъ. 1840. 8.

No. 13

DIREPTU CANONICU

- Durand de Maillane, *Dictionnaire de droit canonique*. Lyon. 1786. 8. 6 vol.
Magnum Bullarium romanum. Romae. 1739. 57 fol. 28 vol.
 Van Espen, *Jus ecclesiasticum universum*. Coloniae, 1778, fol. 5 vol.
 Beverge, *Synodicon*. Oxoniis. 1672. fol. 2 vol.
 Mansi, *Conciliorum collectio*. Venetiis. 1757. fol. 31 vol.
 Galland, *Bibliotheca veterum Patrum*. Venetiis, 1788. fol. 14 vol.

No. 14

CHIRURGIA

- Sprengel, *Geschichte der Chirurgie*. Halle. 1805—19. 8. 2 vol.
 Monteggia, *Instituzioni chirurgiche*. Milano. 1829. 12. 7 vol.
 Bell, *System of surgery*. Edinburgh. 1807. 8. 7 vol.
 Rust, *Handbuch der Chirurgie*. Berlin. 1830—6. 8. 17 vol.
 Boyer, *Traité des maladies chirurgicales*. Paris. 1830. 8. 11 vol.
 Richerand, *Nosographis chirurgicale*. Paris. 1821. 8. 4 vol.
 Vidal, *Traité de pathologie externe*. Paris. 1859. 40. 8. 5 vol.
 Sabatier, *La médecine opératoire*. Paris. 1822—4. 8. 4 vol.
 Lisfranc, *Clinique chirurgicale*. Paris. 1842. 8. 3 vol.
 Quadri, *Annotizioni sulle malattie degli occhi*. Napoli. 1818—30. 4.
 Larrey, *Clinique chirurgicale*. Paris. 1830—6. 8. 5 vol.

FARMACOPEA

- Chevalier et Richard, *Dictionnaire des drogues*. Paris. 1827. 8. 5 vol.
Morelot, *Cours de pharmacie chimique*. Paris. 1814. 8. 3 vol.
Virey, *Traité de pharmacie chimique*. Paris. 1837. 8. 2 vol.
Codex medicamentarius. Lipsiae. 1819—22. 8. 13 vol.
Taddei, *Farmacopea generale*. Firenze, 1826—8. 8. 4 vol.
Journal de pharmacie. Paris. 1815 sq. 8. 1 vol. sq.

POLIGRAFIA ENGLISH

- Kalegh, *The works*. Oxford. 1829. 8. 8 vol.
Dryden, *Works*. London. 1808. 8. 18 vol.
Bolingbroke, *Works*. London. 1809. 8. 8 vol.
Gibbon, *Works*. London. 1814. 8. 5 vol.
Mackenzie, *Works*. London. 1808. 8. 8 vol.
Parr, *Works*. London. 1828. 8. 8 vol.
Scott, *Miscellaneous works*. London. 1834. 18. 28 vol.
Moore, Th., *Works*. London. 1840. 8. 22 vol.
Franklin, *Works*. Boston. 1840. 8. 10 vol.

MITOLOGIA

- Pozzoli, *Dizionario d'ogni mitologia*. Milano. 1809—12. 8. 6 vol. Supplemento, 1826—7, 8. 2 vol.
Faber, *The origin of pagan idolatry*. London. 1816. 4. 3 vol.
Creuzer, *Symbolik und Mythologie*. Darmstadt. 1836. 8. 6 vol.
Richter, *Phantasien des Alterthums*. Leipzig. 1817—20. 8. 5 vol.
Rolle, *Recherches sur le culte de Bacchus*. Paris. 1824. 8. 3 vol.
Hammer, *Mémoire sur le culte de Mithra*. Paris. 1833. 8.
Prichard, *An analysis of the egyptian mythology*. London. 1819. 8.
Munter, *Die Religion des Babylonier*. Kopenhagen. 1827. 4.
Higgins, *The cellic Druids*. London. 1829. 4.
Göres, *Mythengeschichte*. Heidelberg. 1810. 8. 1 vol. sq.
The Vishnu Purâna. London. 1840. 4.
Rhode. *Über religiöse Bildung etc. des Hindus*. Leipzig. 1827. 8. 2 vol.

CORPORA INSCRIPTIONUM

- Gruter, *Inscriptiones antiquae*. Anselodami. 1707. fol. 4 vol.
Muratori, *Thesaurus inscriptionum*. Mediolani. 1739. fol. 4 vol.
Böck, *Corpus inscriptionum graecarum*. Berolini 1828. fol. 2 vol.
Vidua, *Inscriptiones antiquae*. Parisiis. 1826. 8.
Maffeo, *Graecorum siglae lapidariae*. Veronae. 1746. 8.
Gerrard, *Siglarium romanum*. Londini. 1792. 4.

MUSICA

- Giorni, *Saggio interno alla musica*. Milano. 1822. 4.
 Hawkins, *General history of music*. London. 1776—4. 5. vol.
 Lichtenthal, *Dizionario della musica*. Milano. 1836. 8. 4 vol.
 Montan—Berton, *Traité d'harmonie*. Paris. 1816—7. 4. 4 vol.
 Schilling, *Encyclopädie der musikalischen Wissenschaften*. Stuttgart. 1837. 8. 4 vol.
 Sala, *Principes de composition*. Paris. 1808. 4. 3 vol.

No. 20

ARCHEOLOGIA

- Bouillet, *Dictionnaire classique de l'antiquité*. Paris. 1841.
 Vermiglioli, *Lezioni di archeologia*. Perugia. 1822—3. 8. 2 vol.
 Montfaucon, *L'antiquité expliquée*. Paris. 1719. fol. 15 vol.
 Atti dell'Accademia di archeologia. Roma. 1821. sq. 4. 1 vol. sq.
 Annali dell'Istituto di corrispondenza archeologica. Roma. 1829 sq.
 Schwarze, *Das alte Aegypten*. Leipzig. 1893. 4.
 Lenoir, *Explication des hiéroglyphes*. Paris. 1809—10. 8. 3 vol.
 Deverell, *Discoveries in hieroglyphies*. London. 1813. 8. 6 vol.
 er, *Les grands chemins de l'empire romaine*. Paris. 1728. 4 vol.
 rami, *Monumenti etruschi*. Firenze. 1821—6. 4. 10 vol.
 nti, *Oeuvres diverses*. Milan. 1827—31. 8. 4 vol.

Ambianță călărească
 — grădina casei scriitorului (str. G. Călinescu nr. 23).

(Va urma)

IDEI, OAMENI, FAPTE

H. PAPADAT-BENGESCU

I. PILLAT

Al. PHILIPPIDE

Mihai RALEA

C. STERE

ș.a.

SCRISORI
CĂTRE

G. CĂLINESCU

GRUPAJUL EPISTOLAR CU DESTINAȚIA G. Călinescu pe care îl publicăm mai jos acoperă intervalul anilor 1927—1944 și conține scrisori primite de la mari personalități ale literaturii și culturii române interbelice: Hortensia Papadat-Bengescu, Al. Philippide, Ion Pillat, C. Stere, M. Ralea, I. Minulescu, V. Eftimiu, Petru Comarnescu.¹ Deși nu formează un bloc unitar din punct de vedere tematic, o oarecare sistematizare a lor este posibilă în funcție de câteva momente de maximă importanță ale activității și creației călinesciene la care, într-un fel sau altul, aceste corespondențe se referă, aducând uneori noi testimonii, amănunțind și nuanțind sau numai confirmând date deja știute.

Cel dintîi moment este acela legat de tinerețea lui G. Călinescu, atunci cînd geniul său este încă insuficient fixat, însă în continuă ebuliție, căutîndu-și, pe de o parte, „debușeuri“, primind, pe de alta, — prim semn al consacrarii — oferte de cola-

borare la gazete dintre cele mai diverse și pe un ton de evidentă deferență. Încă în 1927 Petru Comarnescu îl considera o personalitate de frunte și îi propunea rubrică fixă la ziarul său „*Politica*“, alături de nume de rezonanță din diferite discipline, cu care intenționa a forma un grup enciclopedic (O. W. Cisek, C. Brăiloiu, Gr. M. Cantacuzino, Al. Claudian, Em. Bucuța).

Urmează momentul revistei „*Capricorn*“ (1930)², cea dintîi publicație creată și condusă de G. Călinescu, prin care spiritul său independent își afirma deplină originalitate în modul de a concepe o revistă de specialitate. «Urmăresc cu interes atitudinea superioară a revistei» — îi scrie în acel timp Hortensia Papadat-Bengescu; scriitoarea consimțise a-i trimite *autobiografia*, care, în concepția tinărului director, urma să facă parte dintr-o suită amplă de mărturisiri, relevante atât pentru anatomia procesului de creație, cît și pentru peisajul literar al vremii, radiografiată prin personalitățile ei de vîrf (o scrisoare de la Ion Pillat răspunde aceleiași solicitări, asemenea una de la Perpessiciu). Auto-

¹ Referitor la scrisorile trimise de Hortensia Papadat-Bengescu, M. Ralea și I. Pillat, v. și Georgeta Stola-Mănescu, *Un important fond epistolar. Corespondența primită de G. Călinescu*, în „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom. 29/1980, nr. 2 pp. 251—259.

² V. și Cornelia Ștefănescu, *Reversul „Capricornului“ în corespondență*, în „*Luceafărul*“, nr. 25 (85), 23 iunie 1979, pp. 1, 7.

I

[7 decembrie 1927]

Dragă Domnule Călinescu,

V-aș fi foarte îndatorat dacă foiletonul despre Grazia Deledda ¹ l-ați scrie sub formă de portret și nu foileton. Aș dori să-l pun portret în pag. I-a „*Politicii*” și de aceea v-aș ruga să fie mai explicit și mai abordabil cetitorilor numeroși, decât este, în genere, foiletonul. Am nevoie și de o fotografie, desen sau caricatură a Grazziei. Aștept articolul în această formă, să-l am până simb[ă]tă seara, împreună cu fotografia. În mod excepțional, aceste două săptămîni dinții, v-aș ruga să-mi dați *cîte 2 lucrări de dvs.* Cîte un portret p[entru] pag. I și un foileton p[entru] pag. II. Vreau să fac o încercare mare. De aceea mă bizui pe ajutorul d-lor Cisek ², Bucuța ³, Brăiloiu ⁴, Cantacuzino ⁵ și pe al dumatiale p[entru] portrete și foiletoane.

Aș dori să vă văd. Vineri voi fi la „*Politica*” între 6 3/4—7 1/2. Simb[ă]tă între 6—7 p.m. sper să vă văd venind și cu portretul. Subiectul foiletonului, tot p[entru] săptămîna care vine, aș dori să fie despre o operă sau o personalitate românească. De asemenea, vă rog să-mi obțineți, cît mai repede posibil, un foileton și de la d. Claudian ⁶, pe care pot să-l plătesc cu 300 lei de fiecare dată. Subiectul „poeziei pure” (Bremont) ⁷ cred c-ar fi actual și binevenit. Poate veniți cu d. Claudian vineri sau simb[ă]tă la „*Politica*”, la orele scrise mai sus.

Cu prietenie,

P. COMARNESCU

G-ral Lahovary 10

D-lui G. CĂLINESCU

Str. Cobălcescu 20

Loco

¹ Grazia Deledda (1871—1936), romancieră italiană, laureată a premiului Nobel (1926).

² Oscar Waller Cisek (1897—1966), prozator.

³ Emanoil Bucuța (1887—1946), poet și prozator.

⁴ Constantin Brăiloiu (1893—1958), muzicolog și folclorist.

⁵ G. M. Cantacuzino (1899—1960), arhitect, escist și memorialist (*Pătrar de veghe*, 1928; *Izvoare și popasuri*, 1934).

⁶ Alexandru Claudian (1898—1962), poet și sociolog. Bun prieten de tinerețe al lui G. Călinescu.

⁷ Henri Brémont (1865—1933), istoric și critic francez, autorul eseului *La Poésie pure*.

biografiile — cu excepția celei a lui Camil Baltazar — n-au mai apucat să apară în „*Capricorn*”, căci între timp revista își încetează existența, scrisorile rămîn însă ca mărturii prețioase. Cu deosebire interesante sînt epistolele Hortensiei Papadat-Bengescu, bînuite de demonul autenticității și de muncile unui spirit ales de a depăși fragilitatea trupului maladiv.

Al treilea este momentul de codirectorat al lui G. Călinescu la „*Viața Românească*” (1933), publicație despre a cărei „reinnoită” apariție autoarea *Concertului din muzică de Bach* găsește cuvinte de prețuire: pentru «materialul bogat și ținuta interesantă a revistei». La aceeași epocă pare a se referi o scrisoare nedată primită de la M. Ralea.

La „*Jurnalul literar*” — cu programul prin care revista intenționa întronarea unui climat de seriozitate și exigență în lumea valorilor literare — se

referă cîteva scrisori de la Al. Philippide, în ipostaza sa de senior și apărător al Poeziei. Dar totodată în aceea de prieten. Puține sînt, în corespondența primită de G. Călinescu, mărturiile unei asemenea înalte amicitii, de o noblețe și în același timp de o naturalețe care exclud (cum s-a și întîmplat) orice, fie și minoră, clipă de neînțelegere și iritație. «Prietenia e mai adîncă atunci cînd își întinde rădăcinile în intelect, nu numai în afectivitate. În intelect ne întîlnisem, între treizeci și patruzeci de ani, Călinescu și cu mine, și chiar deosebirile de păreri ne apropiuau, tocmai pentru că se iscau și trăiau pe înaltul podiș al ideilor. Tot la această altitudine mai stau și acum de vorbă cu el ...» — scria Philippide într-un articol comemorativ din 1974.

Alte epistole (de la Philippide, Minulescu și I. Pillat) sînt legate de epoca *Istoriei literaturii*

Mult stimate domnule Călinescu,

Trecînd sărbătorile, care aduc încurcături ziarelor și explică astfel de ce articolele dvs. au apărut cu întârziere, cred că e timpul să vă începeți regulat colaborarea la „Politica”, adică să ne trimiteți săptămînal, într-o zi pe care liber sînteți s-o alegeți, cîte un foileton sau un articol. Despre Grazzia Deledda cred că e prea tîrziu ca să mai scriem.⁸ Dacă ați scris însă, trimiteți articolul. Pentru celelalte articole trebuie păstrată, pe cît posibil, legătura cu actualitatea imediată.

Cu deosebită considerație,

P. COMARNESCU

D-lui G. CĂLINESCU
20, str. Cobălcescu
Loco

[Ms. 2899]

VICTOR EFTIMIU

DIRECȚIUNEA TEATRULUI NAȚIONAL BUCUREȘTI
[imprimat]

10[10] 1944

Stimate și scumpe domnule Călinescu,

Voi citi *Șun* cu cea mai grăbită atenție și m-aș bucura dacă s-ar putea realiza pe scenele ceva mai spațioase pe cari le pregătesc pentru la iarnă.⁹

Cît despre Comitetul de lectură, am impresia că n-ar mai exista, fiindcă de cînd am venit la direcție nu s-a prezentat, iar eu nu l-am convocat, fiindcă mi-e greață. Lu-

⁸ Foiletonul nu a apărut în „Politica”.

⁹ Piesa lui Călinescu nu a fost reprezentată în timpul directoratului lui Eftimiu.

române ... (1941) și vorbesc, în majoritate, despre activitatea febrilă de colectare a fotografiilor și autografelor — personal sau prin intermediul lui Al. Rosetti — ce vor avea menirea de a ilustra, într-un mod atît de insolit, monumentală sinteză. De la Al. Philippide aflăm că, în primăvara lui 1941, Nichifor Crainic, pe atunci ministru al Propagandei, intenționa să-i propună lui Călinescu scrierea unei istorii a literaturii române pentru Germania (firește că, după apariția *Istoriei ...*, în august, după scandalul provocat de cercurile de extrema dreaptă și, nu mai puțin, după ce Crainic își va fi citit prezentarea nu tocmai ... convenabilă, inițiativa a căzut de la sine).

Originalul textelor reproduse de noi se află în arhiva Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu”.

Nicolae MECU

Într-un grup de
actori.

crez fără lege, fiindcă Teatrul Național prin fără-de-lege a fost distrus, așa că nu pot aplica rețetele normale într-un decor anormal.

Cu salutări confraterne,

Victor EFTIMIU

*Teatrul Național din București
Cabinetul directorului
[imprimat]*

Domnului profesor G. Călinescu
Directorul „Tribunei poporului”

ION MINULESCU

9 oct[ombrie] 1940

Stimate domnule Călinescu,

Iartă-mă că nu te pot servi decât cu mutra mea în actuala ei ipostază, la care adaog și o „budadă” fotografică — în admirația naturei, de pe colțul unei bănci rustice.¹⁰

Nevastă-mea adaugă și ea cea mai proaspătă imagine, deoarece din cele mai vechi nu am avut inspirația să păstrăm nici eu, nici ea. Un amănunt însă, dacă-mi dai voie — banca rustică fiind singură la ... părinți, aş vrea să-mi fie restituită, fie că merge în antologie [*sic!*], fie că se întoarce rușinată în sertarul meu.

Cu cele mai bune sentimente,

al d-tale Ion MINULESCU

[Ms. 1750]

¹⁰ Fotografia a apărut în *Istorie ...* (p. 614).

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

I

Din 10 ianuarie 1931
Constanța

Stimate domnule Călinescu,

Iată 10 ianuarie — fiind al unui an nou, îl urez spornic activității dumitale în plin freamăt. Deși termenul de grație mi-a fost larg acordat, am disciplina mea care mă îndeamnă să dau seama că am întârziat de acest termen, dar sper să nu mai am nevoie de altul.

Cererea dumitale ¹¹, așa cum a fost făcută, a avut consimțământul meu imediat[:] starea de grație — pe care m-am bucurat că ai socotit-o imperioasă, deși era cel mai firesc lucru pentru calitatea conceptului dumitale estetic — o aveam spontan, căci în materia autobiografică era însăși starea mea de fapt. Din primul moment am conceput un mic cadru de limitare a hazardelor autobiografice ce aveam a mărturisi — un foarte scurt recul. Mișcarea înapoi-înainte a elanului — și am acoperit acea hîrtie din acel material ilimitat. Totuși am întârziat — sănătatea singură, la măsura aceea la care mă poate absorbi, — a fost obstacolul.

De cum am putut-o puțin nesocoti, am pregătit zece pagini, cu cari am aterizat abia din epoca copilăriei, care e de o importanță capitală pentru formația mea literară — căreia cu acest prilej i se acordă importanță. Cînd voi mai avea gata încă zece care vor fi spicuit ici și colo reliefuri mici ale timpului însuși de producție, cele cinci pagini larg și frumos acordate de „*Capricornul*” unui peisaj retrospectiv, vor fi gata.¹²

Urmăresc cu interes atitudinea superioară a revistei.

Cu salutările mele cele mai bune,

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

[Ms. 2500]

II

Din 14 ianuarie [1]931
Constanța

Stimate domnule Călinescu,

Scrisorile noastre s-au încrucișat în drum, prielnic semnal de comunicare. Vei fi citit acolo scrupulele mele cu privire la întârziere, deși aveam latitudine. În răgazurile boalei, m-am ocupat, nu fără oarecare anevoință, de a mă scoate aici, colo la suprafață din noianul în care mă cufunda «obiectul». M-am uitat întotdeauna înainte, și acum privind înapoi mi-am găsit priveliștea interminabilului *eu* al fiecăruia. Îți scriu acum pentru a-ți da un termen precis revistei. Îl dau mai întârziat poate decît e nevoie, pentru a fi exactă. La finele lui ianuarie (30) voi fi trimis paginile cu micile incidente ale eului meu literar.

Cu mulțumirile mele pentru păsuire și îngrijire și cu sentimentele mele deosebite,

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

[Ms. 2501]

III

din 10 feb[ruarie] [1]931

Stimate domnule Călinescu,

Așa cum se întîmplă să ne revină în memorie o pagină scrisă, cu amănuntul ei grafic, am impresia că văd două greșeli de inadvertență pe micile note ce am trimis

¹¹ G. Călinescu îi ceruse cîteva pagini autobiografice.

¹² Autobiografia nu a mai apărut în „*Capricorn*”. Cu numărul din decembrie 1930, revista își încetase apariția.

„Capricornului”. Una ar fi o crimă — ce-mi e uzuală — către numele ilustru Shakespeare — căruia îi fur o vocală incorigibil, deși sînt partizana ortografierii și pronunțării exacte a numelor cu savoarea lor de origină. Cum veracitatea pînă la cel mai infim amănunt exterior și interior e singurul lux al însemnărilor mele, văd parcă că am greșit și numele lui Moș Alecu bătrînul ușier al Naționalului.

Cu mulțumirile și salutul meu deosebit,

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

[Ms. 2503]

IV

Din 6 martie [1]933
B[uletul] v[ar]d[ului] Carol II no. 37

Stimate domnule Călinescu,
Priimesc azi abia — întoarsă dela Constanța — de nu lipsesc de mai mult timp, rămînînd mai mult timp la București [sic!] — priimesc întîrziată de această pricină scrisoarea dumitale cu cererea pentru mine plăcută de a colabora cu un fragment la „Viața Românească”.

Urgența e singura cerere ce nu pot satisface din pricina întîrzierii scrisorii, și mă grăbesc a preveni pentru a nu stingheri prevederile materialului. Mă grăbesc totuși, și de îndată ce am gata curățat și transcris fragmentul, vi-l trimit la redacție.¹³

Voi primi cu mulțumire „Viața Românească”.

Cu sentimentele mele de bună colegialitate și prețuire,

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

[Ms. 2502]

V

Din 7 mai [1]933
Bd. Carol II no. 37
(Independenței)

Stimate domnule Călinescu,

Din cauză de absență și de rea sănătate n-am putut pînă acum exprima mulțumirea mea pentru priimirea celor două numere ale „Vieții Românești” reînnoite. Am prețuit mult materialul bogat și ținuta interesantă a revistei.¹⁴

O mulțumire specială pentru îngrijirea dată micului meu fragment. E o plăcere totdeauna nouă aceea a existenței tiparului.

Cu acest prilej vă fac parte că sînt pe un timp așezată la București, unde voi fi bucuroasă a citi „Viața Românească” cît și a trece, cînd sănătatea mi-o va îngădui, pe la redacția ei.

Cu bunul meu salut colegial,

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

[Ms. 2499]

ION PILLAT

I

19 [XI] 1930

Stimate domnule Călinescu,

Reflectînd mai serios asupra paginelor de autobiografie cerute mie pentru revista „Capricorn” — și avînd intenția să revăd, să completez și să modific mult textul

¹³ Este vorba, desigur, de fragmentul *Fetița*, publicat în „Viața Românească”, martie 1933, cu supra-titulul *Peisagii ale amintirii* (v. și scrisoarea următoare).

¹⁴ Noua direcție, a lui G. Călinescu și M. Ralea, modificase substanțial bătrîna publicație. Îi schimbăse titulatura — pentru că-i schimbăse profilul —, din «revistă literară și științifică» în «revistă de literatură, artă și ideologie», înființase rubrici de o mare varietate: «antologie», «miscellanea», «cronica literară», «cronica politică», «cronica externă», «cronica economică», «cultura», «cronica teatrală», «cronica vieții», «cronica sportivă» etc.

ce ți l-am încredințat, te rog să nu-l publici în forma actuală în numărul viitor al revistei ¹⁵ și să mi-l aduci înapoi, deoarece nu-l am în dublu [exemplar] și am absolută nevoie să-l am pentru această refacere totală.

Regret mult că poate pricinuiesc astfel revistei o mică încurcătură și sper că nu-mi vei lua în nume de rău acest scrupul întemeiat al conștiinței mele literare.

Voi lipsi vineri și sîmbătă din București — mă vei găsi întotdeauna la telefon fie dimineața la 8 1/2—9 1/2, fie de la 1 1/2—3 1/2 la ora mesei — ca să luăm eventual o întîlnire.

Primește te rog cele mai bune salutări.

Ion PILLAT

9 str. Pia Brătianu

Tel 205/11

P.S. Poți eventual să încredințezi manuscrisul aducătorului acestei scrisori.

D-sale

Domnului profesor G. CĂLINESCU

Liceul Gh. Șincai

167 str. Șerban vodă [sectorul] V

Loco

Exped. Ion I. PILLAT

[Ms. 2189]

II

10 X 1940
București

Stimate d-le Călinescu,

Mulțumindu-ți de atenție, mă execut și îți las fotografiile cerute. Cea din epoca de studenție corespunde cam cu vremea cînd mi-a publicat Titu Maiorescu primele versuri la „Convorbiri literare” (1911).¹⁶ Sînt toate inedite. Am o singură rugămintă: ca aceste fotografii, pe care nu le am în dublu [exemplar], să nu se piardă și să-mi fie restituite în bună stare.

Cu cele mai bune salutări și mulțumiri,

Ion PILLAT

Îți trimet și un autograf în caz de te interesează.¹⁷

[Ms. 2190]

ALEXANDRU PHILIPPIDE

I

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

DIRECȚIUNEA PRESEI

[imprimat]

București, 20 aug[ust] 1936

Dragă Călinescu,

Am primit carta postală de la tine. Nu mă mir că pe la anticari nu se găsesc lucruri de seamă. Deja acum vreo opt, nouă ani, cînd eram eu pe acolo, nu se mai găseau cărți interesante.

¹⁵ Textul nu a mai putut apărea în „Capricorn”.

¹⁶ Ion Pillat a debutat în „Convorbiri...” în 1912 (ianuarie).

¹⁷ În *Istorie* au apărut, facsimilate, și autograful și fotografia, cu următoarea legendă: „Ion Pillat în vîrstă de 20 ani, student la Paris, 1911 — Grădina Luxemburg —”.

Cărțile despre care te rog să te interesezi se găsesc, pare-se, la Librairie José Corti, 6 rue de Clichy (nu e tare departe de centru, poți trece pe acolo când te urci în Montmartre). Îmi dau aici titlurile:

1) C.-R. Maturin¹⁸: *Melmoth le vagabond*;

2) Anne Radcliffe¹⁹: *L'Italien ou le confessionnal des pénitents blancs*.

Dacă aceasta din urmă nu se găsește, întreabă de *Les mystères du château d'Udolphé* de Anne Radcliffe.

Aș mai vrea să știu dacă există un volum conținând articolele critice ale lui Balzac publicate în „*Revue parisienne*” prin 1840, precum și articolul lui Balzac despre *Chartreuse de Parme*.

Cele două cărți costă, cred, 30 fr[anc]s amîndouă. Dacă poți să le achiți, îți voi restitui costul în lei când te vei întoarce în țară.

Dacă informațiile mele cum că cele două cărți s-ar găsi la librăria pomenită sînt greșite, întreabă, te rog, și pe la alte anticării. Bineînțeles, numai dacă ai vreme și nu te deranjează prea mult.

Cu mulțumiri și salutări prietenești,

Al. PHILIPPIDE
Str. Gramont 24
București

[Ms. 2193]

II

București, vineri 23 dec[embrie] 1938

Am primit carta postală prin care îmi anunți apariția „*Jurnalului literar*”²⁰. Mă grăbesc să-ți răspund că voi scrie articolul pe care mi-l ceri și ți-l voi trimite la data fixată, adică a patra zi de Crăciun.²¹

Aș vrea să știu cît mai stai în București, pentru că aș vrea să ne întîlnim. Cred că o fi vreun an de cînd n-am mai stat de vorbă împreună. Scrie-mi, te rog, cînd primești articolul.

Cu toată dragostea,

Al. PHILIPPIDE

D-lui G. CĂLINESCU
Str. Aviator Th. Iliescu 47
Loco III
[Ms. 2193]

Exp: Al. PHILIPPIDE
Str. Gramont 24
București, VI

III

mercuri 28 dec[embrie] 1938

Dragă Călinescu,

Îți trimit articolul. Am enunțat cîteva principii pe care am căutat să le probez cum am putut mai bine. Chestiunea e vastă. Voi reveni asupra ei. Ce-am spus acum face parte din materialul unei încercări mai mari pe care de mult mă tot gîndesc s-o dau la iveală sub titlul simplu de *Despre poezie*. Cred că în situația actuală a literaturii noastre este nevoie de « apărări » de felul celeia pe care am schițat-o acum.

¹⁸ Charles Robert Maturin (1780—1824), scriitor francez, autor de romane gotice. Romanul amintit îl va folosi Philippide în studiul *Introducere în poezia lui Edgar Allan Poe*.

¹⁹ Anne Radcliffe (1764—1823), scriitoare engleză, unul dintre creatorii romanului gotic. Cărțile sale au fost comentate de eseistul român în *Însemnări despre fantastic și Introducere în poezia lui Edgar Allan Poe*.

²⁰ Primul număr al „*Jurnalului literar*” avea să apară la 1 ianuarie 1939.

²¹ Este vorba de articolul *Ne vorbește Alexandru Philippide luînd apărarea poeziei*, apărut în numărul 2 din 8 ianuarie 1939.

Am căutat să grupez totul în jurul întrebărilor pe care mi le-ai trimis.
Semnează, te rog, plicul, ca dovadă de primire.
Cu toată dragostea,

AI. PHILIPPIDE

P.S. Mi-ar părea bine dacă ce-am scris ar apărea în întregime. Secționează cum vrei articolul. Dacă ceva nu-ți convine (lucruri poate prea usturătoare la adresa « naționalismului rău înțeles » — vezi în text —), atunci elimină ce nu poate apărea.

PH[ILIPPIDE]

[Ms. 2194]

IV

MINISTERUL PROPAGANDEI NAȚIONALE

[imprimat]

5 iulie 1940

Iubite Domnule Rosetti,²²

Îți trimit fotografiile promise lui Călinescu pentru *Istoria literaturii române*. Sînt patru fotografii ale lui Rebreanu, una a lui Corneliu Moldovanu și trei ale mele.

AI D-tale

AI. PHILIPPIDE

Ionel²³ nu mi-a dat pînă acum nimic, deși i-am cerut de cîteva ori.

[Ms. 2196]

V

7 aprilie 1941

Dragă Călinescu,

Ți-am trimis, acum vreo săptămînă și mai bine, o cartă postală în care îți scriam că aș vrea să vorbesc ceva cu tine și te rugam să-mi spui unde și cînd ne-am putea întîlni. Fiindcă nu mi-ai răspuns, bănuiesc că nu ești în București și îți scriu acum din nou pe adresa drogheriei Merișanul, unde mi s-a spus că ți se trimite de obicei corespondența.

Nichifor Crainic, în calitatea lui de ministru al Propagandei, îți propune să scrii o istorie a literaturii române pentru Germania. Cartea, scrisă de tine în românește și tradusă apoi în germană, ar trebui să aibă cam 350—400 pagini și ar fi ilustrată, în genul cărții lui Soergel: *Dichtung und Dichter der Zeit*. Partea despre lit[eratura] veche ar fi mai restrînsă, mai amplă cea despre lit[eratura] modernă. Bineînțeles, lucrarea ar fi bine plătită. Dacă chestiunea te interesează, pune-te, te rog, în legătură cu Crainic, pentru discutarea detaliilor și fixarea condițiunilor în ce privește onorariul etc.

Și acum, o chestiune personală. Lasă, te rog, la drogherie, pentru mine, cele două livrete pe care ți le-am dat anul trecut la Iași. Am nevoie neapărată de ele, deoarece plec în curînd la Iași, cu treburi și aș vrea să văd ce pot izbuti să încasez de la Casa de economie. Te rog foarte mult, *nu uita!* Voi trece peste cîteva zile pe la drogherie să iau livretele.

Cu aleasă prietenie,

AI. PHILIPPIDE

Str. Ilarie Chendi 9, Buc[urești], IV

[Ms. 2192]

²² Întrucît este adresată, în fond, tot lui Călinescu, reproducem aici această scrisoare.

²³ Ionel Teodoreanu.

Mercuri 9 decembrie

Dragă Călinescu,

N-am putut veni sîmbăta trecută pentru că am fost bolnav vreo cîteva zile. Abia ieri am ieșit din casă. N-am avut cum să te anunț din vreme. Dacă vrei, ne putem întîlni vineri 11 dec[embrie] după amiază, cînd voi veni să te văd și îți voi aduce și

*Originea românilor.*²⁴

Cu toată prietenia AI. PHILIPPIDE

D-lui G. Călinescu
Str. Aviator T. Iliescu 55
Loco 3

[Ms. 2198]

MIHAI RALEA

I

[1932—1934]

Dragă Călinescu,

Am așteptat mereu să-mi dai un semn de viață. Am auzit că te-ai întors în București și-ți aflu, întîmplător, și adresa. Aș fi venit să te caut, dar viața mea e același vîrtej de acțiuni politice — poate fără folos —, dar care-mi iau tot timpul.

„*Viața Românească*” te așteaptă și răspunderea literară și critică și-o rezervăm exclusiv. Au intervenit de cînd ai plecat cîteva schimbări de care n-am avut cum să te informez. Nu cred însă că sînt de natură a te deranja. Săptămîna viitoare lipsesc din București, dar cealaltă aș dori să te văd. Telefonează te rog.

Cu toată prietenia, M. RALEA

[Ms. 2336]

II

[1936]

Iubite d-le Călinescu,

Mă voi ocupa negreșit de chestia bugetului conferinței.²⁵ Dar, pentru D-zeu, de ce nu m-ai anunțat la timp? Voi face tot ce e posibil.

Te rog pune pe cineva să-mi telefoneze vineri dimineața la 9.

Cu toată prietenia,

al d-tale M. RALEA

MINISTERUL MUNCII, SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE
CABINETUL MINISTRULUI

[imprimat]

D-lui Prof. Gh. CĂLINESCU
Loco

[Ms. 2337]

CONSTANTIN STERE

26 [I] 1933

Iubite d-le Călinescu,

Volumul IV nu va fi pus în circulație decît la sfîrșitul săptămînii viitoare. Pentru ca să-l poți ceti înainte îți trimit coalele după care am făcut revizia.²⁶ Lipsește numai coala 21, care se trage astă seară, și o poți lua de la d. Teodorescu «de la mașini».

Al d[umii]tale C. STERE

[Ms. 2256]

²⁴ *Originea românilor* (1925, 1928), opera fundamentală a lui Alexandru Philippide, tatăl poetului.

²⁵ Ralea se referă la subvenționarea postului de conferențiar al lui G. Călinescu la facultatea de litere din Iași (v. Ion Bălu, *Viața lui G. Călinescu*. București, Cartea Românească, 1981, p. 193 și urm.).

²⁶ C. Stere se referă la vol. IV, *Hotărul*, din romanul său *În preajma revoluției*, volum apărut în 1933 și recenzat de G. Călinescu în „*Viața Românească*” nr. 1—2 (ian.-febr.) 1933, pp. 59—60.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

UN MANUSCRIS ROMÂNESC din sec. XVIII

în
FINLANDA
Marginalii la un
manuscris
miscelaneu

Andentien von
mannen Gnosvater
Johann Gramatowicz
Herrn z. Rostk

COPIA XEROX DUPĂ UN MANUSCRIS ROMÂNESC, descoperit de profesor dr. N. Constantinescu într-un sat (Iisalmi) din Finlanda, este o întâmplare cu adevărat excepțională. Prezența acestuia, în copie xerox, în tezaurul de manuscrise al unei biblioteci românești din țară, are semnificație științifică deosebită. Valoarea textelor cuprinse în acest manuscris miscelaneu este bine cunoscută. El demonstrează întinsa circulație a operelor grafice românești, chiar și dincolo de hotarele României.

Leif
Johann Gramatowicz
12.15.79.

Dintre textele cuprinse (e vorba de un manuscris miscelaneu, toate cu un conținut practic) atragem atenția asupra a două dintre ele, ca fiind deosebit de rare:

1. Proorocirea Savilei (pp. 17r—19), text cunoscut în țară, până acum, numai în două manuscrise, face legătura dintre religia politeistă (romană, Savila = Sibila) și cea creștină. Un manuscris este publicat de subsemnatul și al doilea de Eufrosina Simionescu (din Iași).

Al doilea, Ucazul lui Petru cel Mare (1710), despre constituirea Moscovei ca «tîrg politicesc», în traducere românească veche, nu este cunoscut cercetătorilor români care s-au ocupat de relațiile româno-ruse. (De exemplu, lui Ștefan Ciobanu.) Apoi, însuși conținutul lui este interesant deoarece aflăm că Petru cel Mare fixase «stolnița» = capitala Rusiei, la Petersburg, dar nu mlecșora prin această importanța istorică a vechii capitale.

Acest text merită deci să fie publicat pentru a intra în atenția cercetătorilor.

Dan SIMIONESCU

În perioada cînd am funcționat ca lector de limba română la Universitatea din Turku (1978/79) am aflat, prin bunăvoința prof. Leif Rantala, licențiat în filologie slavă al Universității din Helsinki, despre existența unui manuscris într-o limbă neslavă, dar cu caractere chirilice, păstrat în biblioteca liceului micii localități finlandeze Iisalmi. Am semnalat deja existența manuscrisului în „Tribuna României” (nr. 165/1 mai 1979) și într-o notă trimisă publicației „Viești” (1980) a Asociației de prietenie Finlanda—România, unde am făcut și o prezentare sumară a materialului. Prin amabilitatea aceluiași Leif Rantala am avut posibilitatea să consult volumul respectiv și să obțin o copie xerox a acestuia, realizată în bune condițiuni tehnice. După examinarea atentă a textului, opul și-a reluat locul în biblioteca liceului din Iisalmi, orașul situat la cca. 500 de km nord de Helsinki, iar copia xerox a rămas în posesia noastră.

1. *Manuscrisul de la Iisalmi* cuprinde 137 de file numerotate de la 1 la 137 în colțul din dreapta sus, de o altă mână decît cea a copistului, după cît se pare, supoziție susținută și de faptul că, de exemplu, fila a doua a manuscrisului original lipsește, între conținutul filei precedente și cel al filei numerotate în manuscrisul nostru cu 2 nefiind nici o legătură. La fel, file lipsă trebuie să se înregistreze și între pp. 74—79, unde se începe cu rețeta nr. 8, se continuă nu nr. 18 și se sare la rețeta cu nr. 26, de aici înainte mergînd normal pînă la 106. În sfîrșit, manuscrisul pare a fi incomplet, intrucît textul de pe ultima filă rămîne neterminat, cum vom arăta mai jos.

Textul propriu-zis este scris pe hîrtie groasă, cu cerneală neagră, de un caligraf experimentat, cu scrisul regulat, sigur, pe alocuri chiar artistic.

Textul de pe fiecare filă este încadrat într-un chenar tras cu o peniță foarte fină. Se scrie pe ambele fețe ale foii de hîrtie, uneori o pagină albă apărînd pentru a marca limita dintre două « capitole ».

Este folosit alfabetul chirilic, cu toate particularitățile sale din secolul al XVIII-lea. Scrisul foarte clar și cerneala bună permit o citire lesnicioasă a textului și nu ridică, pentru un specialist, probleme de transliteratie.

Cele 137 de file ale manuscrisului sînt prinse între două coperte din carton tare, înnegrit de vremuri, suficient de solid pentru a proteja, aproape două secole, conținutul. Foaia nr. 1, deteriorată pe alocuri, a fost lipită și adusă în condiții bune ulterior, deși este mai înnegrită decît celelalte, prezintă pete de umezeală care fac lectura textului mai dificilă.

Pe coperta interioară, nenumerotată, se află scris în limba germană, de o altă mână decît cea a copistului, « Amintire de la bunicul meu, Johan Gramatowicz, preot la Rosch » și data: « 1/12 1856 ».

Dedesubt, cu un alt scris, tot cu cerneală neagră, cifra 89 încercuită, ceea ce ar putea să reprezinte numărul de inventar al volumului dintr-o bibliotecă oarecare. De observat că opul nu poartă nici o mențiune în legătură cu inventarierea lui la biblioteca liceului din Iisalmi unde a fost găsit, de unde dificultatea de a-l identifica pentru cei care ar dori să-l studieze mai amănunțit la fața locului.

Insemnarea de pe coperta I interioară, coroborată cu cele trei semnături aflate pe ultima copertă interioară, (Юан Граматобичъ, 1859 — Іларі Граматобисъ, дин; класа ал VII, 1859, Aristarch Gramatowicz, дин класа ал IV), ne conduce către concluzia simplă că în perioada respectivă manuscrisul se afla în posesia membrilor unei familii Gramatowici dintre care bunicul (Johan) fusese preot, deci om cu știință de carte. Este drept că între momentul aplicării acestor semnături pe copertele interioare ale manuscrisului și momentul scrierii acestuia se scurseseră peste 70 de ani, dintr-o *Hronologhic* (p. 1 r.) aflînd că anul scrierii a fost 1785 (« De la nașterea lui Hr. 1785 »). Urmează alte cîteva date de cronologie relativă (p. 1v): « De la aflarea pravului după // numărul lui

Kaprizie (?)..... 443;

« De cînd s-au aflat meșteșugul // tunurilor și a puștilor... 433 »;

« De la aflarea tipăritului // de cărți 345 »;

« De cînd s-au luat Țarigradul // în stăpînirea turcilor... 333 »;

« De cînd au luat Rusia leage de la // grecii creștini... 797 »;

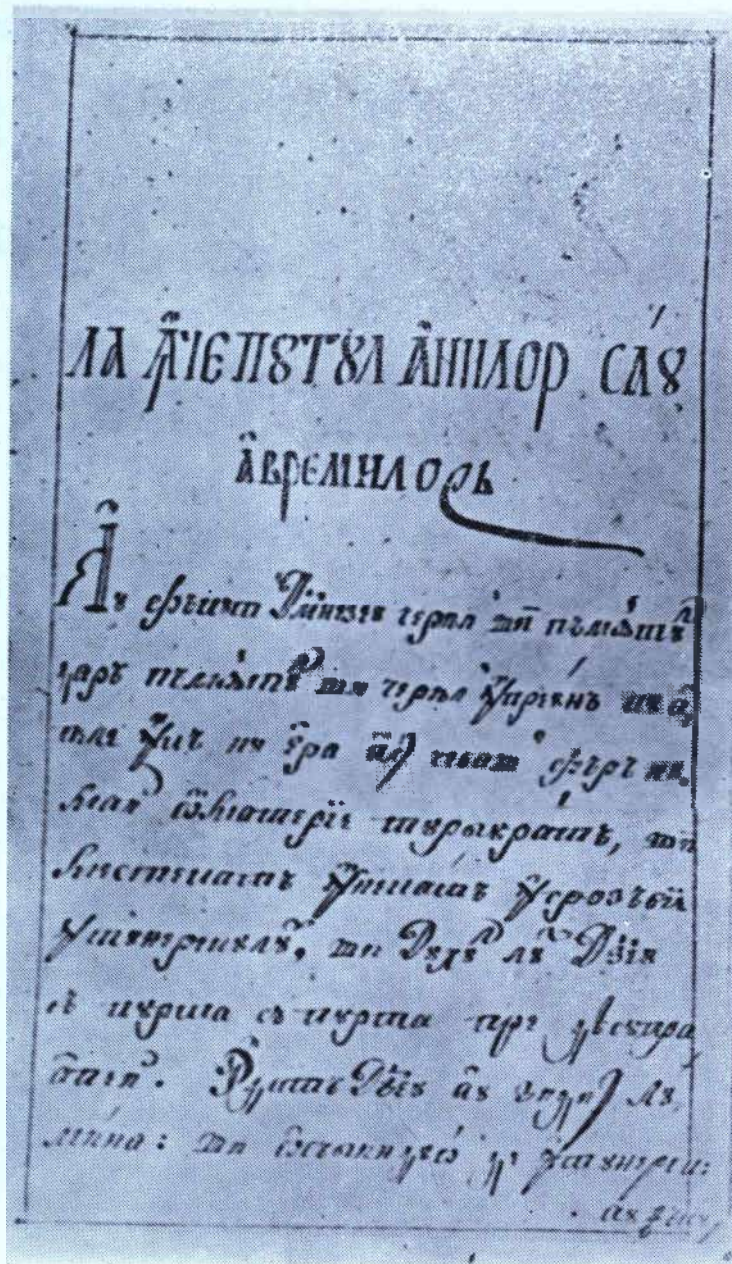
« De cînd au dat nemților Bucuvi//na de la Cernăuți... 17 ani »;

« De cînd s-au făcut pace între // turci și ru[și] »

Aici lipsește sigur o foaie (sau mai multe), pentru că fila a doua începe cu niște aforisme, primul numerotat purtînd numărul 5:

« ...învățați oameni, iară de vei cin-//sti pe niște și neînvățați // acii în loc de mulțămîită it vor // întoarce cele reale »;

5. « Omul drept să cunoaște pre // aceste cînd el prietin la cele // bune și neprietin la cele reale »

6. «Nu te scirbi pentru socotin-//telei oamenilor celor proști // căci trei lucruri nu să pot ține // focul, apa și vor-//bele oamenilor» etc.

2. După cum se poate lesne constata, ne aflăm în fața unui manuscris miscelaneu, cu un conținut foarte divers, alături de cele înfățișate mai sus el cuprinzând cele ce urmează:

p. 3 — albă;

pp. 4 r—5 r — «La începutul anilor sau a vremilor» — binecunoscuta legendă biblică.
pp. 5v—17r — o genealogie de la Adam și Eva («Dumnezeu Savaoth au zidit pre//Adam și pre Eva din coasta// lui Adam au născut cinci feciori:// 1. pre Sit; // 2. pe Delbora, sor și muere lui Sith; // 3. pe Avel cel drept; // pe Halmana, sor și muere...»

pp. 17v—18r — «Prorocie Sevillei care au prorocit lui Octavie Avgust Kesari»

«Acest Octavie Avgust Kesaro// făcînd palaturi împărătești// au întrebat pe Sevila prorocița// zicînd, cit ani vor sta palaturile// iară ia au prorocit zicînd că vor// sta pînă ce cînd va naște// o fecioară curată fiu. Iară el// auzînd i-au părut că nu se vor// strica niciodată, pentru necredința cuvîntului. Deci la 43 ani // ai împărăției lui născu//du-să Hristos din fecioara Marie// chemă Sevila pre Avgust și-i arătă// în soare ținînd pe Hs în brață// Și-i zisă: aceasta este fecioara// ce au născut pruncul. Și îndă//tă căzură palaturile iară// locul acela întru care au fost// palaturile, să numește locul// ceriului aceste zii Petroni-//cii» [?]

pp. 18v—19r — continuă cronologia și începe «Pentru anii vecurilor» («Precum scrie Evsebie, Sofronie//Avgustin și Ieronim//vecul dintli s-au început de la//Adam și au ținut pînă la Noe//ani 1642. Și de la nașterea lui//Noe pînă la potop au trecut//ani 600 care fac de la Adam//pînă la potop ani 2242» etc.

p. 20r — începe un «Zodiac»; în colțul din stînga, sus, un desen «naiv» înfățișînd un om care toarce firul vieții și ține în mînă o ulcică din care varsă apa («Zodia vărsătoriului de apă»)

pp. 22v—25r — «Zodia peștelui» (în colțul din stînga, sus, sînt desenați doi pești)

pp. 25v—27v — «Zodia berbecului»
 pp. 28r—30r — «Zodia vițelului»
 pp. 30v—33v — «Zodia geamănului»
 pp. 34r—36v — «Zodia racului»
 pp. 37r—39v — «Zodia leului»
 pp. 40r—42v — «Zodia fetii»
 pp. 43r—46v — «Zodia cumpănii»
 pp. 47r—49v — «Zodia scorpiei»
 pp. 50r—52r — «Zodia săgetătorului»
 p. 52v — albă
 pp. 53r—55v — «Zodia cornului de capră»

Să notăm că începutul fiecărei zodii este marcat, cum am menționat deja la prima zodie, de câte un desen reprezentând simbolul zodiei respective. De notat, de asemenea, faptul că zodiile au referiri nu numai la oameni (diferențiat pe sexe), ci și la animale

(«Pentru dobitoace»):

pp. 56r—57v — «Pentru siropuri, cum să să facă. Întii din pelin»
 pp. 58r—61r — «Aice s-au însemnat pocosturile [?] sau vernisăle cele ce nu vor zugrăvii să arate ucenicilor lor»
 pp. 61v—70v — conțin 20 de rețete practice, numerotate de la 1 la 20, după cum urmează:

p. 61v — «Cum să face apa cè tare» (1)
 p. 62v — «Cum să face terpetina» (2)
 pp. 63r—63v — «Clei tare să inclii încă [?] și stecla» (3—10)
 pp. 66r—67r — «Bușcele cu mirodenii și cu zahăr cum să să facă» (11)
 pp. 67v—70v — «Pentru purici, ca să-i stringi la un loc, este curiosnic lucru» (alte rețete de la 12 la 20)
 p. 71r — albă

pp. 71v—73v — «Calendari pe 112 ani».
 pp. 74r—78v — «Aici s-au însemnat pentru doftorii»; mai multe rețete practice sînt numerotate de la 8 la 18, ceea ce ne face să presupunem, că, din nou, din manuscrisul original s-au rătăcit cîteva file. Demnă de reținut este însemnarea cu

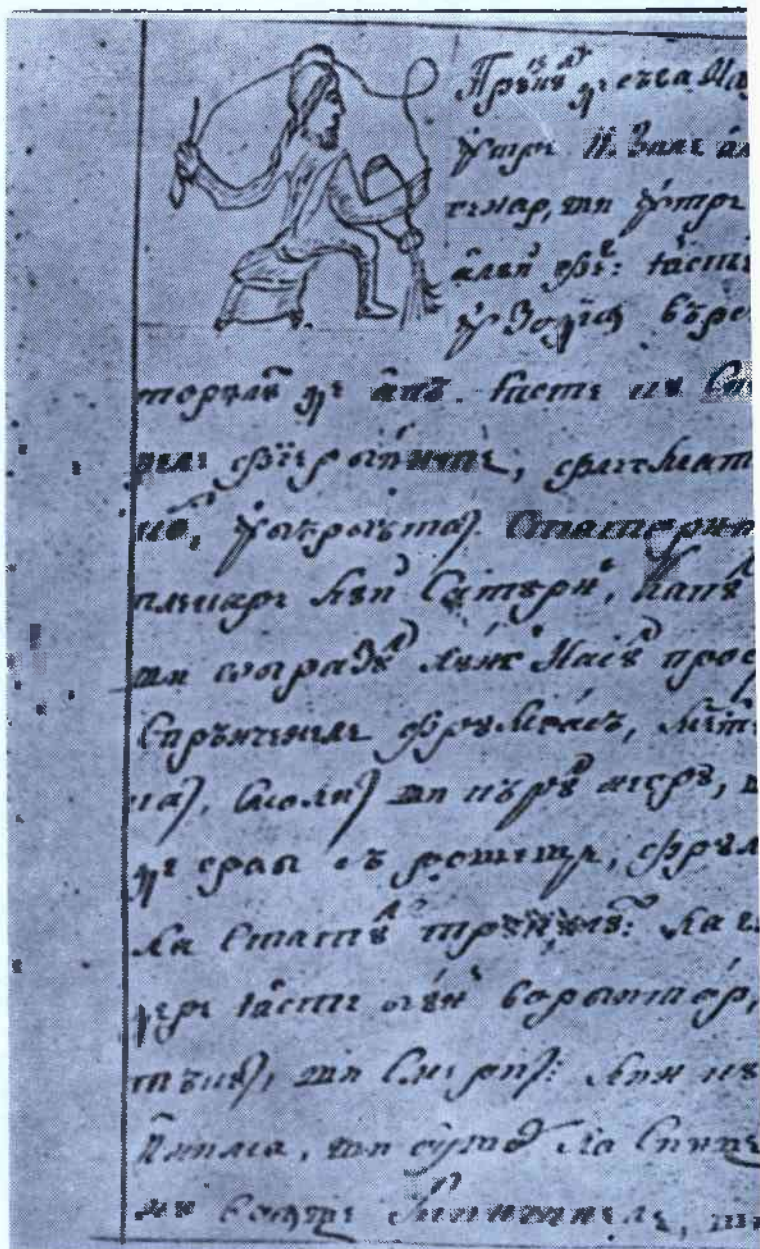
care se deschide această secțiune a miscelaneului nostru: «S-ar căde ca fiește care gospodâr să aibă în casa sa aceste puține învățături a doftorie la vreme de nevoei care lesne să pot să să dea oamenilor celor săraci».

După p. 78 trebuie să fi fost altele, pentru că urmează la pp. 79—99v — alte rețete de diferite tipuri, numerotate de la 24 pînă la 106.

pp. 100r—103r — «Întîia arătare. Semnele calendarelor. Întîia planetă».

p. 103v, jos — «Cade-să a ști»; însemnarea conține informații prețioase privind sursele textelor transcrise în manuscrisul de față. Însemnarea pare să fie intercalată anormal aici, avînd în vedere cele ce vin:

pp. 104v—120v — «Douăsprezece zodii sau sămne cerești»; secțiune de asemenea

incompletă; sînt prezentate numai Saturn, Soarele, Luna, «Mercurie», «Iupiter», «Marsă». Pp. 112r, 115r, 117r, 119r sînt albe pp. 121r—127r — «Prognostice foarte curioznice ce să arată pe 12 luni.» «Luna lui Ghenari» etc.

p. 127r, jos — «Pentru cunoștința vremilor celor 12 luni»
pînă la p. 134r unde scrie «Sfârșit»

p. 134v — «Cum să face halva»

pp. 135r—136r — «Doftorie de durere de grumazi» [6 rețete, nenumerotate].

pp. 136r, jos — 137v — «Semne arătate înaintea morții»; pare a nu se fi încheiat aici, pentru că ultima frază (p. 137v) rămîne neterminată: «Cînd acei ce au fost dintîi ta//re bolnavi și n-au pututu// să mănînce apoi îndată li s-au fă//cut poftă să mănînce/: spre mîncare:/»

3. În privința surselor textelor din acest manuscris miscelaneu o indicație avem chiar în cuprinsul său: la p. 103v, jos apare o însemnare care pare a fi intercalată anormal acolo, dar care conține importante precizări cu privire la, cel puțin, unul din materialele copiate aici. Astfel, sub titlul «Cude-să a ști» citim: «Și pentru planetele aceste cu// anii și cu vremile lor, cum și vi//naturile cu zodiile lor, după ur//mare a fieștecăreia lună// s-au tălmăcit mai înainte// din o carte astrono-[p. 104r]-micească// a unuia Ion Zărană [?] pe limba rusască// prin poronca împăratului Petru// și dovedindu-să că sînt adivăra//te l-a cîstit cu nume de generar// apoi au poroncit de s-au întărit adevărul în tîrgul cel po-//liticesc în stolița Moscvi, anul 1710.

Acum iarăși s-au tălmăcit de pe acel ru-//săsc pe limba moldovenească și //s-au dat în tipariul cel politicesc// în tîrgul Iașului, care au eșit// lucru nou/: Cîste Coronii Mol-//dovii:/ după cum să vede și //slova pare că-i scrisă cu// mîna. Anul 1785».

Intr-adevăr, un *Calendar pe 112 ani* a tradus și a tipărit la Iași, chiar în anul 1785, «popa Mihai Streblițki» care, în același an, publica și o *Fiziognomie* aflată în BAR, sub cota I 488.

Celelalte (*Cronologii*, *Zodiacuri*, fragmente de texte biblice etc.) au fost preluate de copist din cărțile care circulau atunci în țară. Identificarea lor nu ar aduce nimic în plus decît observația că acel care le-a copiat era un bun caligraf și avea «acces» la «literatura» care circula în epocă. Dealtfel, pe baza unor astfel de manuscrise se poate face un fel de sociologie a literaturii *avant la lettre* pentru secolele trecute.

Celelalte texte — rețetele practice de siropuri, doctorii, vopsele, amestecuri etc. — pot să fie originale, adică preluate de «autor» din circulația orală sau izvorite din propria experiență practică. Se vede, altminteri, clar că acela ce va fi pus pe hîrtie aceste rețete era un om cu oarecare preocupări «științifice» și, în orice caz, un ins practic.

Unele dintre textele incorporate în manuscrisul de la Iisalmi par să prezinte un interes aparte și să aibă o valoare documentară deosebită. Este vorba, de pildă, de *Prorocirea Sevillei* (pp. 17v—19, cf. supra) despre care prof. Dan Simonescu afirmă că este cunoscut în țară, pînă acum, în numai două manuscrise, ceea ce vorbește desigur despre raritatea textului. Rămîne ca specialiștii în manuscrise și carte românească veche să se pronunțe în legătură cu alte aspecte de această natură, care mie ca nespecialist, îmi scapă.

4. Să relevăm în continuare alte cîteva elemente care atestă valoarea intrinsecă a manuscrisului în discuție. Am menționat deja partea originală a manuscrisului, numeroasele rețete practice de tot felul a căror examinare ar putea fi profitabilă pentru etnografi, pentru etnobotaniști, pentru lingviști etc. Copistul stăpînește bine limbajul științific al epocii. De remarcat termenii tehnici folosiți de copist cu exactitate: «materie», «astronomească», «sălită», «chinină», «vernîs», «terpetin» etc. Este interesant de observat amestecul de remedii, de «doftorii» în care substanțele chimice de «farmacie» sînt combinate cu forme de medicație empirică, tradițională. Iată cîteva mostre: [p. 82r] — «30. Alta pentru fierbînteală.// Să pui

pol dram sălitră/ de ce lămurită al doile rind// să pui într-o litră apă/ fiartă cu orzi:
și să be// adesea ori până va trece »

« 31. De durere de cap.// Să ei tămăe albă și să freci// cu altă tămăe până s-a
face// ca smintăna: și să pui pe// o hirtie vinată să legi la cap ». « Alt chip cu
kimin.// 32. Să ei kimin și să pisezi [p. 82v] — bine// bine și să presori cu acel kimin
o// hrinceă de pline, apoi să stropești// pe deasupra [...] [?] și să legi// la cap ».

« Alt chip cu castraveți. 33. Să ei crastaveți murați și să-i// tai în trii felii și să
ledzi// la frunte. Iaste bun și cu//rechiul murat tot pentru durere capului. »

Deși în mod normal manuscrisele de acest tip conțin și anumite însemnări de ordin
personal sau de interes mai general cu privire la evenimentele importante din viața
celui care scrie (nașterea unui copil, căsătorii etc. sau fenomene naturale ca secetă,
inundații, eclipse etc.) care pot ajuta mult la datarea lor, în cazul de față astfel de
notații lipsesc cu desăvîrșire. Unele consemnări pot, totuși, să ne dea o imagine asu-
pra modului de viață și preocupărilor celor din trecut. Astfel, mai multe rețete stau
sub titlul *Comedia paserilor* cu mențiunea « Paserile cele zburătoare și dobi//toacele
îmbătîndu-să încep a se bate și// amestînd cad jos și poți să le stringi sau să// le
prinzi pentru un curios. »

« 17. Să ei sămînță de conios [?] sau// mălai și să [p. 69r] — pui într-o tin-//gire
și să torni deasupra ra-//chii și să fierbi, ori grîu ori// altă sămînță și iară să arunci
/unde cad păsările. »

« 18. Să ei rachiu și să amesteci// cu miere prăfită ca să aibă// miros bun ca să
nu cu//noască rachiu deodată și să moi // miez de pine întrinsa și să dau// pase-
rilor celor de casă și// acesta este un curios să vezi// ce fac ele. »

Pentru coțofene să mesteci// în brînză turta lupului pisată și// să arunci unde cad
iale. »

Tot ca o curiozitate reținem rețeta de mai jos: « Pentru urșii ce vin la prisacă »:
[p. 69v] — « 19. Să ei miere o oacă, horelcă// tare o oacă și întli să pră-//jești mierea
bine ca să aibă// miros bun; apoi să mesteci// cu horelca ce tare, să pui// și 3 turte
adică turta// lupului pisate ca făina// și să mesteci cu miez din// două plini, și să pui
așa jos// mult pe un cătari [?] lingă prisacă, sau unde sînt umble-//[te]le lui cele
adese, că măn-//cînd acele toate să va îmbă-//ta și va căde jos amestit. Apoi poți
să-l ucizi și să-l ei //piale pentru cheltuiala ce ai cheltuit// cu miere și cu horelca
pentru el ».

Dincolo de pitorescul ei, rețeta aceasta de « adormit urșii » prezintă o uimitoare
asemănare cu aceea folosită de sfînta Duminică, venită în ajutorul lui Harap Alb,
trimis de spin să-i aducă salăți din Grădina Ursului: « Și cum iase sfînta Duminică
afară, o dată și pornește desculță prin rouă, de culege o poală de somnoroasă, pe care
o fierbe la un loc cu o vadră de lapte dulce și cu una de miere și apoi iе mursa
aceea și iute se duce de o toarnă în fîntina din Grădina Ursului, care fîntină era plină
cu apă până la gură. Și [ursul] cum ajunge la fîntină, cum începe a bea lacom la apă
și a-și linge buzele de dulceața și bunătatea ei. Și mai stă din băut, și iar începe a
mornăi; și iar mai bea cîte un răstimp, și iar mornăiește, pînă ce, de la o vreme
încep a-i slăbi puterile și, cuprins de amețeală, pe loc cade jos și adoarme mort
de puteai să tai lemne pe dînsul ». Evident, diferă cantitățile (o oacă față de o vadră)
supradimensionate în basm, în concordanță cu natura fantastică a speciei; la fel,
înlocuirea laptelui dulce (substanță cu proprietăți magice) cu prozaicul rachiu (« ho-
releă ») vorbește despre natura deosebită a celor două texte. Cît privește plantele
(« somnoroasă », respectiv « turta lupului ») ele se caracterizează prin proprietățile
lor soporifice, calmante, binecunoscute în popor. « Somnoroasă (*Laserpitiu pruthe-
nicum* L.), plantă ierboasă din familia *Umbelliferae*, cu frunze păroase și flori albe;
crește prin flnețe, poieni și margini de păduri, în regiunea montană. (M) Cu tulpinile
florifere se făceau scăldători copiilor ca să doarmă ».

« Turtea, ciurul-zînelor, sîia fetelor (*Carlina acaulis* L.), plantă ierboasă, spinoasă,
din familia *Compositae*, cu tulpina scurtă, cu frunze adînc penatífide etc. (M) [...] »

Decoctul plantei ori planta pisată și plămădită cu rachiu se lua contra vătămăturii » (cf. Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

În sfârșit, să arătăm că, deși lipsit de orice intenție sau veleitate literară, manuscrisul de la Iisalmi prezintă numeroase pagini de autentică literatură, izvorite din ceea ce se numește « expresivitate involuntară ». Iată un portret tras în tușe clare, destul de viu și de « adevărat » dacă avem în vedere valoarea lui generică, alături de el extragem dintr-un *Zodiac*: [p. 20r] —

« Pruncul ce se va naște [...] iaste în zodia Vărsătorului de apă. Iaste cu Sin-// dgal: fierbinte, flegmat-//cos, îmbă. bătut, statornic, // plecare lui Saturn, capul// și obrazul lung, nasul prost// sprâncene frumoasă, meste-//cat, smolit și părul negru și// de grăb roș și este frumos la// statul trupului. La vedere iaste bun vorbitor// tăcut și smerit, lin cu// inima și ușor la sing-// nu voiaște. [?] și// [p. 20v] — și cine fac aceste vor ave sămn// pe coate sau pe unghi, grab-//nic la mânie, suptire la// vorbă, toate lucrurile// cele slăvite îi sînt dragi, va// veni spre cădere și va păti-//mi sărăcie, și nimene// de el nu să va griji. După 30// ani va veni spre odihna ce bu-//nă și atunci va avea odihna// vieții lui. Îi iaste drag a că-//lători și va lua doao mu-//lțeri, ce dinții cînstă// fecioară, al doile văduvă și va fi iubit de mueri; ară// dragoste către feciorii lui// și iaste el puțin cam scump ».

5. Ultima chestiune asupra căreia merită să ne oprim privește itinerarul acestui manuscris românesc din Moldova (Bucovina) [?] pînă în îndepărtatul orașel finlandez Iisalmi. Este, desigur, curios faptul că în cele aproape două secole de existență (dacă admitem că a fost scris la 1785) acest manuscris cu litere chirilice într-o limbă romanică nu a atras atenția nici unuia dintre cei care îl vor fi avut în mînă.

Însemnările și semnăturile de pe prima și de pe ultima copertă interioară nu spun mai mult decît că manuscrisul a fost pe la 1856—1859 în posesia unei familii Gramatovici, ai cărei cei mai tineri membri — Ilari și Aristarch — erau, în 1859, în clasa a VII-a, respectiv a IV-a. Timpul prea scurt avut la dispoziție de la aflarea manuscrisului pînă la plecarea mea din Finlanda nu mi-a îngăduit să efectuez o investigație, fie și sumară, în arhivele locale, pentru a da de urma Gramatovicilor în aria respectivă. Este posibil ca prezența acestui manuscris românesc în « țara celor 1000 de lacuri » să reprezinte o pură întîmplare, un caz singular. Dar nu este exclus ca alte documente de același tip să fie păstrate în bibliotecile din Finlanda, fără ca existența lor să fi fost semnalată pînă astăzi. Pledează pentru aceasta împrejurarea că în zona centrală a Finlandei, unde s-a găsit manuscrisul, majoritatea populației este ortodoxă, iar la granița de est a țării au ființat în trecut chiar mănăstiri ortodoxe, care își vor fi jucat, ca peste tot, rolul lor de focare și centre culturale.

Rămînem, cu toate acestea, în planul supozițiilor. Dealtfel, rîndurile de față nu și-au propus să elucideze problemele istorico-filologice legate de « manuscrisul de la Iisalmi », ci să-i semnaleze numai existența, altminteri insolită.

Nicolae CONSTANTINESCU

CAIETE DE CREAȚIE

AI. ODOBESCU

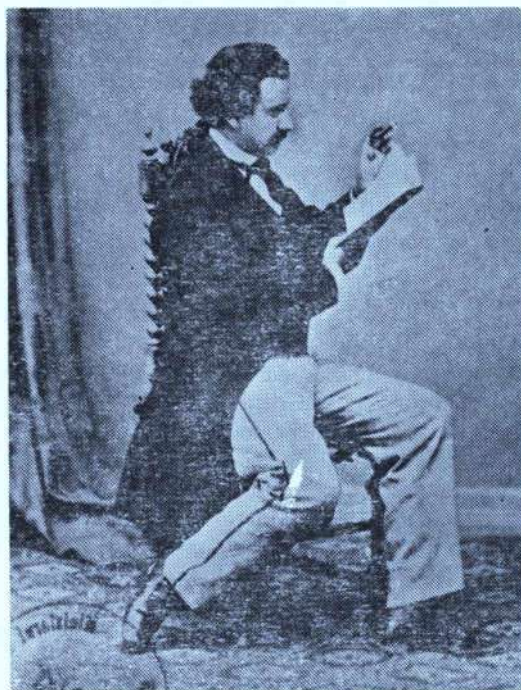
Proiecte nerealizate

CERCETAREA ARHIVEI ODOBESCU, DE LA Biblioteca Academiei R.S.R., ne-a întărit convingerea că nu tot materialul demn de interes istorico-literar, elaborat de scriitor în anii tinereții, a fost relevat publicului cititor. Aceasta, datorită unor dificultăți de transcriere, fiecare editor încercând să escaladeze, fără complicații prea mari, hățișurile obscure ale scrisului odobescian. Cu tot riscul pe care-l presupune o asemenea incursiune, încercăm să facem cunoscută o parte a acestui material inedit, care poate întregi imaginea consacrată a activității scriitorului sau poate oferi noi sugestii pentru investigația viitoare.

Astfel, considerăm demne de atenție poeziile *În valea Vulcanului* și *Cînd vara sosește*, prima de inspirație romantică, iar a doua de factură clasică, părint o adaptare, precum și nuvela *Lupul turbat*, tatonare juvenilă în calea construcțiilor epice de mai târziu, la care adăugăm fragmentele dramatice *Virginia* și *Ruth*, semnificative pentru atracția permanentă a scriitorului spre teatru.

În legătură cu preocuparea lui Odobescu pentru nuvelă, înainte de momentul plecării scriitorului la studii, Teohari Antonescu a făcut mărturisiri revelatorii — datate 1893, ianuarie 16, Iași:

« Îmi amintesc că, înainte de plecare, ducîndu-mă la Odobescu, acesta m-a ținut foarte mult și, între alte lucruri, vorbindu-mi despre activitatea lui literară, mi-a făcut un rezumat despre vreo trei nuvele care nu s-au publicat. Una dintr-insele cuprindea o scenă din timpul lui Vintilă-Vodă. Subiectul nuvelei, dacă mai mi-l reamintesc, s-ar reduce la ridicarea pe tron a lui Vintilă-Vodă, din impulsul unui boier bătrîn, care intrighează mai târziu asupra prințului, cu alți boieri, și-l omorî pe Vintilă lingă pădurea dimprejurul Craiovei. A doua

nuvelă se raporta la o scenă din timpul lui Vasile-Vodă. Eroul este Gheorghiță, cel ridicat în scaun de către Matei Basarab. Tablourile mi se întunecă aici, decît unul tot mi-l reamintesc: e vorba că locuitorii Ceangăi se răscoală în contra domniei lui Vasile-Vodă și cheamă în fruntea lor pe Gheorghiță. [...] O a treia nuvelă privea o scenă din epoca romană, petrecută la noi în Dobrogea, asupra unor persoane, care se raporta, după cîte înțeleg, la inscripția cominatorie din Muzeul nostru, cu palemele puse pe partea de sus a inscripției ... » (*Trei nuvele de Odobescu, pierdute*, „Convorbiri literare”, an LXXIV, nr. 1, ianuarie 1941, p. 46).

Deși nu are subiectul identic, *Lupul turbat* se aseamănă, prin atmosfera hibernală și coloritul strident, cu cea de-a doua nuvelă, rezumată de Teohari Antonescu, amîndouă izvorînd din imaginația aprinsă a scriitorului.

Particularitățile grafice ale manuscrisului sînt menționate în notele din subsol.

Vasile SANDU

ÎN VALEA VULCANULUI *

[f. 1 v⁰]

În valea Vulcanului[,]
Subt poalele muntelui,
Se-nalță biserica
Cu turnul trăsniț.

Zidu-i de piatră ¹
E ars ca o vatră;
Abia crește ² mușchiul
Pe locu-negrit.

Pustie e țeara;
Iar cînd vine seara[,]
Bufnița urlă
Neconținut.

[f. 1 v⁰]

Cînduri de vulturi,
Fîlfie-n ³ vînturi
Și zidul răsună
D-al lor croncăit.

Cînd șuieră ⁴ crivățul
Mai groaznic ⁵ e vuetul
Și stîlpii se claten
Și urlu cumplit.

Se zice în țeară
Că-n fieșce seară,
Clădirea răsună
D-un glas ascuțit.

Dar vai de acela ce va-ndrăzni
De lespedeă neagră picioru-a-și lipi,
Căci pustnicul Reloi[?]
Acolo-a murit.

[f. 2 v⁰]

Cartea vechimei acum să ne zică ¹²,
Ea ce-al trecutului vâl, îl'ridică,
Cine-a fost Reloi,
¹³ Ce-a pătimit.

Atunci cîte-odată
O piatră ⁶ surpată
Cade cu zgomot ⁷
P-altaru-npietrit ⁸.

Și paserea nopții
De subt bolta porții
Cu chiote zboară ⁹
Prin ceru-negrit.

La palida lună,
Acolo s-adună
Fiare ce latru
Vai! nepotolit.

[f. 2 v⁰]

Iar cînd călătorul
Zărește ¹⁰ ocolul,
D-atîta pustie
Rămîne-ngrozit.

Și-și face, biet, cruce
Și-ndată iar trece ¹¹,
Căci locul acela
E-afurisit.

* Text autograf, transcris din ms. 4935, filele 1—2, reprezentînd redactarea cursivă a unei poezii tributare model romantice, avînd deci naivitățile și stridențele acesteia.

^{1,6} pîră; ² crește; ³ flîștie; ⁴ șueră; ⁵ groasnic; ⁷ sgomot; ⁸ npietrit; ⁹ zboară; ¹⁰ zărește; ¹¹ corectat vag în zice; ¹² anulat spue și versul Cine-a fost Reloi și ce-a pătimit; ¹³ anulat și;

Tradiția spuie ¹⁴ ce-l va atinge,
Iar dac-aceea nu va ajunge,
Zi și tu, Muză,
Ce i fi scornit.

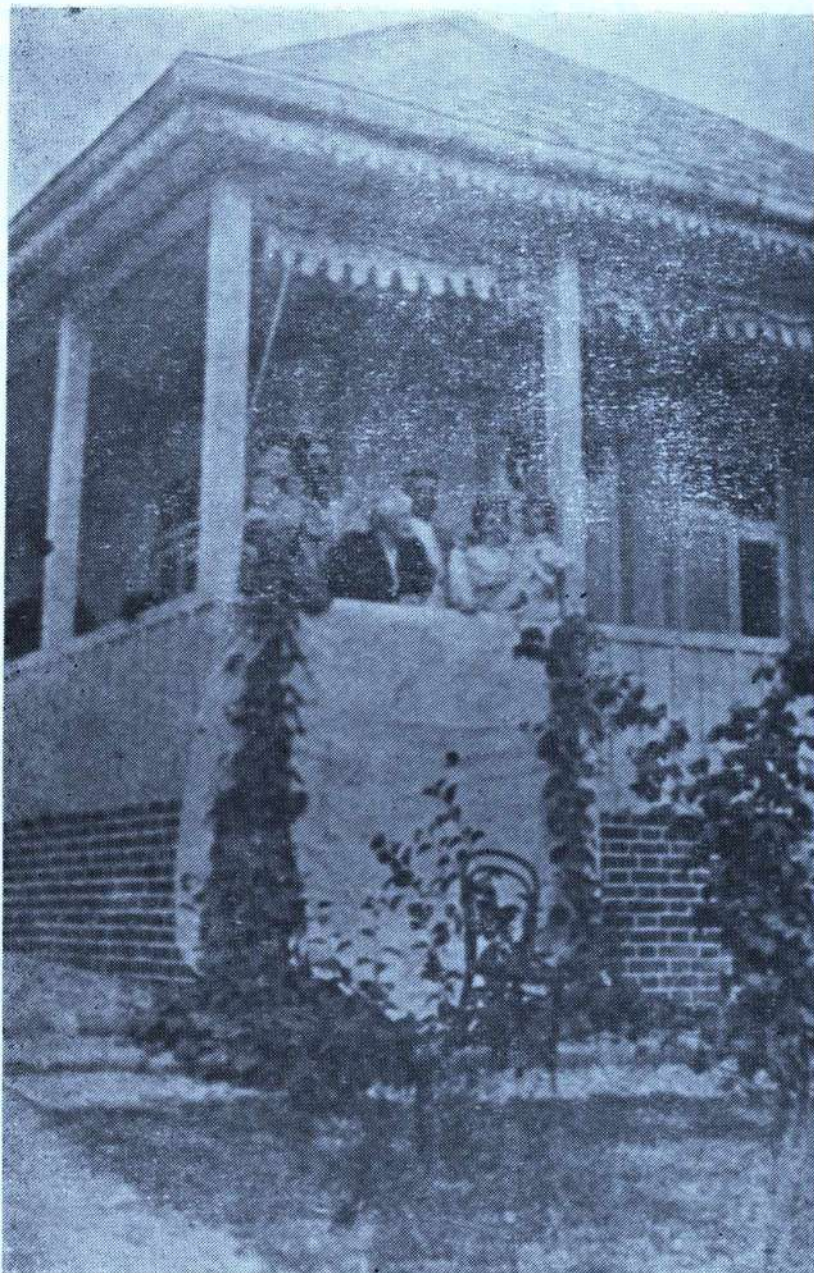
Poetul e trîndav; muza-i ¹⁵ lenoasă
De cercetări și trude fricoasă

Mai voios spune
Ce-a născocit
Și ea tot pune
Cîte un it ¹⁶,
Că de va spune
Nenemerit,
Încăi să sune,
Tot potrivit. ¹⁷

[CÎND VARA SOSEȘTE]*

[f. 89]

Cînd vara sosește
pe caru-i de aur
ș-în brațele ei strînge
pămîntul cu rod ¹
pe sute ² de [indescifrabil]
din ³ orice sămînță
purcede un mugur
mic, moale și slab;
iar cînd vijelia
în ⁴ aer trosnește ⁵
cel oprit de neguri
s-ascunde la pămînt,
iar vîntul cu furie
gonește-n cer nori,
se lovesc unul cu altul
și trăsnetul ⁶ cade,
atmosfera ⁷ întregă
e toată în mișcare
și foc și furtună
se vîd pe ⁸ firmament,
dar mugurul fraged,
culcat la țărîină,
nu se teme de vîntul
ce umflă tot cerul.

¹⁴ spuie; ¹⁵ muza; ¹⁶ anulate versurile Mai bine spune ce-a născocit] Și le sfîrșește cu cîte un it;
¹⁷ anulate versurile Căci la versuri bune] Încă-i necioplit.

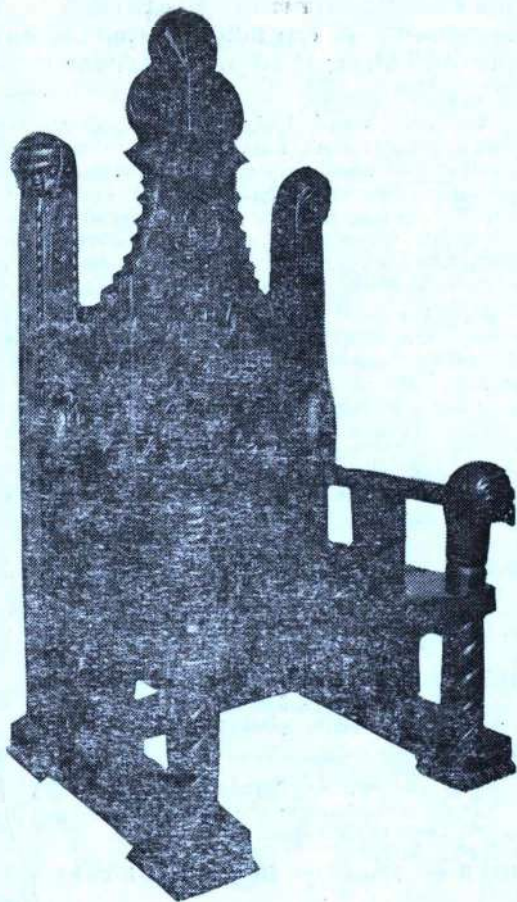
* Textul este transcris din ms. rom. 4935, fila 89. Este redactat pe o singură pagină velină de caiet obișnuit, avînd unele ștersături și substituiri de cuvinte. Reprezintă ciorna unei poezii, asupra căreia autorul trebuia să revină. Din calitatea hîrtiei și trăsăturile grafice, se poate deduce că autograful se încadrează proiectelor redactate în perioada studiilor la Paris. Pe partea dreaptă a paginii, autorul a notat și măsura versurilor: 6, 6, 6, 5 etc.

¹ tăiat roditor, scris deasupra cu rod; ² tăiat pe mii și mii, atunci, scris deasupra sute; ³ după din tăiat, fieș; ⁴ tăiat prin, înlocuit cu în; ⁵ tăiat izbucnește, scris deasupra trosnește; ⁶ tresnetul; ⁷ înainte de atmosfera, tăiat toată; ⁸ tăiat e pe, scris deasupra se vîd pe.

LUPUL TURBAT*

[A] I. Greutatea [i]ernii de la 1819. — Noenele de zăpadă. — Lupul turbat în București; mușca cîinii. Suferința morală a poporului. — Domnia lui Alexandru Șuțu; întîmplarea de la Tîrgoviște; blestemele poporului. — Pregătirea unei rescuări naționale. — Dascălul Lazăr.

II. Andrei, cîntărețul de la Mitropolie, școlar al lui Lazăr. — Clerul național; mitropolitul Lupul. — Caracterul lui Andrei, melancolic dar entuziast. — Viața sa: fiu de sătean; muma sa muri, făcîndu-l ... lăsînd o soră mai mare. — La 1 ..., cînd era de 15 ani, locuitorii satului său, desperați de asuprirea grecilor, dau foc caselor și fug ca să se facă haiduci, gonind pe femei, copii, bătrîni, atît de mare era disperarea! — Andrei nu vrea să părăsească pe sora sa; el are un ogar de acasă cu dînsul și împreună cu ceilalți fugari se așează într-o mănăstire în București; nu trece mult și sora sa Maria îi este răpită. — În zadar o caută; în disperarea sa se apucă de carte și face progrese minunate. Ogarul era singurul lui tovarăș nedespărțit. — Devine cîntăreț la Mitropolie. Cunoaște pe Lazăr, care-i înсуflă ide[e]a unei renașteri naționale. [*indescifrabil*] ca să cunoască poporul și ca să-i vorbească, el intră într-însul. — Dumineca merge la Filaret. — Descrierea acestei preumblări poporane în vreme de toamnă. Într-una din acele zile, mergînd pe gînduri, cu ochii-n jos, vede căzînd o cruciuliță de argint; o ridică; și merge ca s-o dea unei familii ce era dinaintea lui. Era un bătrîn preot cu barbă albă, o muere ca de vreo 50 de ani și o tînră fată. Andrei dete crucea fetii, ea se uită la dînsul; se roși și se-ndoi

* Textul de față, pe care îl publicăm intîia oară acum, este transcris de pe ms. I 21 din Arhiva Odobescu, de la Biblioteca Academiei R.S.R. Manuscrisul cuprinde în total 11 file de text și a cunoscut mai multe redactări, pe care ne-am permis să le numerotăm de la A la F, în ordinea legării lor în același mănunchi.

Redactarea A, cea mai întinsă și singura conturată ca întreg, este așternută pe 3 file de manuscris format coli ministeriale, scrise pe ambele fețe, ultima numai pînă la jumătate. Deși are unele ștersături, adaosuri sau modificări de expresii, ea este destul de cursivă, în orice caz, mult mai lizibilă decît alte autografe odobesciene.

Manuscrisul cuprinde o încercare de nuvelă care, în forma în care ni s-a transmis, are mai degrabă alura unei nuvelete. Materialul este dispus în 5 capitole, de întindere inegală. Primul capitol fixează numai liniile cadrului acțiunii, ce trebuiau dezvoltate în redactările ulterioare. Celelalte capitole, deși conțin unele notații care aveau nevoie de reveniri asupra lor, dezvoltă fîcît unei acțiuni și permit să ne facem o idee clară despre finalitatea lucrării.

Autorul a fost impresionat în tinerețe (faptul că folosește cuvîntul muncitor pentru țaran ne face să credem că textul a fost redactat cam în același moment cu *Muncitorul român*, 1851) de spusele unor contemporani, referitoare la vitregiile iernii de la 1818—1819 și s-a gîndit să ofere acestor relatări memo-

a o lua; dar cată la urmă la părinții ei și văzându-i schimbînd un zîmbet, se rușină mai mult, luă cruciulița mulțumind cu un glas tremurător. — Andrei cunoaște pe preotul bătrîn; îi vorbi, el îi spune că aceste două femei erau vara sa, cu fiica ei;

rabile cadrul plauzibil al unei nuvele. Protagonistul nuvelei sale este un tînăr, Andrei, alungat de la țară de jaful fanariot și ajuns elev al lui Lazăr și cîntăreț la Mitropolie. El se îndrăgostește subit, ca în produsele de duzină ale romantismului siropos, de nepoata unui preot bătrîn, Catinka, rămasă orfană de tată. Idila lor se desfășoară nestingherită, urmînd a fi încununată prin căsătoria încuviințată de bătrînul preot și de mama Catincăi. Un fapt atroce vine însă s-o curme. Andrei este mușcat de propriu-i cline, care fusese atacat de un lup turbat ce înspăimîntase Bucureștiul. În starea-i de delir, Andrei transmite morbul iubitei sale, într-o scenă de o lascivitate sadică. Catinka moare înzăpezită, iar Andrei este dus la ocnă, pe drum recunoscînd-o pe sora sa, ajunsă țitoarea unui boier desfrînat.

Scriitorul și-a dat seama de precaritatea compoziției nuvelei, datorită lunecării acțiunii ei pe o pantă strict sentimentală și n-a perseverat în a o publica. Cu toate acestea, alesese și mottouri pentru cele 5 capitole, hotărît să le folosească atunci cînd va definitiva textul. Ele au fost transcrise pe ultima pagină a acestei variante și au fost retranscrise în două rînduri, pe file separate, de fiecare dată fusoșite de traducerea în românește. Mottourile sînt următoarele:

- I. Such groans of roaring wind and rain, I never
Remember to have heard; man's never cannot carry
The affliction, not the fear.

SHAKESPEARE, KING LEAR

Așa vuete de vînturi mugitoare și de ploaie, eu
niciodată nu țin minte a fi auzit;
Omul nu poate deodată să rabde și mîhnirea
și groaza.

- II. Ma dimmi; al tempo de'dolci sospiri
A che e come conedetti amore
Che conoscesti i dubbiosi desiri?

DANTE, DIVINA COMMEDIA

Dar spune-mi: pe timpul dulcelor suspine
În ce fel și acum îți concese amorul
Să cunoști induoiasele-i dorințe?

- III. Bester Mann! von Herzen lieb'ich dich!

GOETHE, FAUST

Scumpul meu din tot sufletul eu te iubesc

- IV. Pues asi blequé à saber
Que toda la dicha humana
En fin pasa como sueño.

CALDERON, LA VIDA ES SUEÑO

Căci astfel ajunsei a ști
Că toată fericirea omenească
Pînă la fine trece ca un vis.

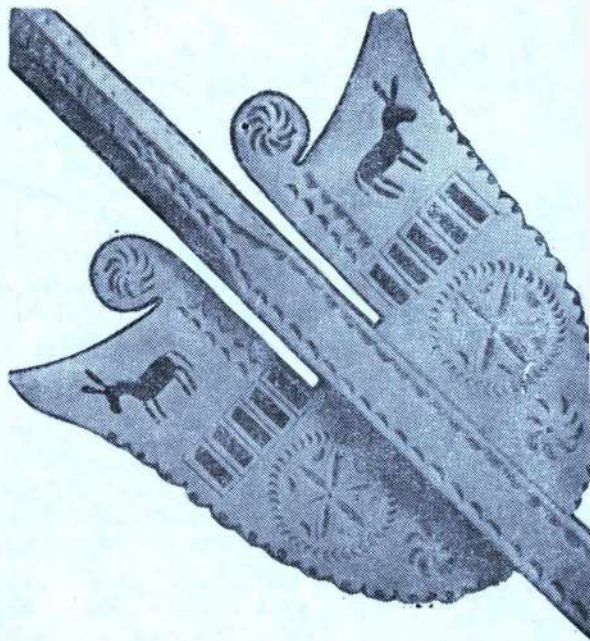
- V. Placé près de ce coeur, hélas! où tout s'efface
Tu l'as, contre le temps, défendu de l'oubli
Et mes yeux goutte à goutte ont imprimé leur trace
Sur l'ivoire amolli.

LAMARTINE, LE CRUCIFIX

Pusă p-această inimă, în care, vai! totul se șterge, tu,
În contra timpului, ai ferit-o de uitare; și lacrimile
picînd neîncetat din ochi-mi au tipărit
urma lor pe ivoriul înmuiat.

După cum vedem, 5 mottouri în 5 limbi diferite, însemne ale unei erudiții prea grele pentru construcția firavă a unei nuvelete.

Varianta B, alcătuită din trei fragmente, delimitate prin linii, cuprinde o coală ms. scrisă pe ambele fețe. B1, avînd destule ștersături și înlocuiri de termeni, dezvoltă punctajul primului capitol, zugrăvind efectele iernii năpraznice. B2 descrie urmările ei, mai cu seamă în plan uman. B3 introduce în scenă lupul care a provocat atîtea atrocități.

îl pofti să vie la dînșii. — El merge. Pe fiește zi amorul Catinchii creștea împreună cu al lui Andrei, însă erea ascuns de amîndouă părțile. — Catinca era fiica unui neguțător ce perise într-o călătorie a sa nu se știe cum; biata mă[-]sa ce nu mai putea ține casă, luă ce-i mai rămînea și se trase într-o chilie la biserica Săraca[.] unde vărul său era preot; bunul bătrîn o priimi bucuros și amîndoi deteră o creștere bună și simplă tinerei copile. — Andrei și Catinca ereau fericiți de a se vedea neconținut, însă ei doreau o fericire și mai mare; iarna trecu într-o dulce familiaritate; cînd veni primăvara, cu frumoasele ei seri, preotul, muma, Andrei¹, Catinca, alți prieteni² se strîngeau în curtea modestă a bisericii și convorbeau; seara, cînd luna e atît de drăgălașă, Catinca cînta cu glasul ei mai dulce decît al privighetorii: — Cîntă melodie este într-un cîntec român, seara, pe o frumoasă lună! — În vremea aceasta, inima lui Andrei combătea; el s-întreba neconținut dacă trebuie să se păstreze numai pentru țară sau dacă-i erea iertat a avea ș-un alt amor. În sfîrșit, amorul său îi spunea că țara nu va pătimi cînd el va fi fericit; el se hotărî a cere mîna Catinchii; Preotul și muma-i o acordară din parte-le și remaseră a-n-treba pe Catinca; cînd mă[-]sa îi spuse aceasta, sărmana fată vîrsă nespuse lacrimi de bucurie, pe sînul mummii sale. Catinca și Andrei ereau fericiți; ei fură logodiți, preotul le schimbă inelele și se hotărî ca nunta să se facă în ..., înainte de postul paștilor. — Andrei erea ca și un membru al familiei; el erea în veci cu dînsa; — Într-o zi de vară [ilizibil] se duseră toți împreună la mănăstirea Văcărești. — Întoarcerea acasă: vîntulețul sufla în grînele aurii ce se amestecau cu macii roșii sălbateci și cu neghini albastre; erea ca o mare cu valuri de trei colori. Tinca se juca copilărește printr-însele, culegînd flori și spicuri și cununîndu-se cu dînsele. Andrei părea că iarăși se copilărește; ogarul alerga jucîndu-se pe lîngă dînșii. Andrei și Tinca, ținîndu-se la brață, rîdeau; fericirea lor erea deplină. Dar pe cînd Tinca alerga, cruciu-lița îi căzu iarăși de la gît; Andrei o luă de jos. — Tinca i-o dete ca dovadă a amorului său, puse într-însa o șuviță de păr; Andrei nu putu s-o refuze; el o puse pe inima sa, jurînd că nimic nu-l va despărți de dînsa. — Astfel treceau zilele, una după alta, și nerăbdarea creștea mereu; timpul părea lung și tot de o dată prea scurt. În sfîrșit veni iarna, acea iarnă grozavă.

III. Într-o seară Andrei sta pe gînduri în chilia sa; de vreo cîteva zile perduse cîinele său, tovarășul său din copilărie, singura aducere aminte a colibeii părintești; idei negri îi veniră în cap. — Soru-sa, biată țara suferindă, și toate acestea contrastau groaznic cu fericirea sa. — Ce groaznică e lupta suferinței cu fericirea într-o inimă omenească! — De o dată auzi zgăriind la ușă și glasul merluind al unui cîine se

Variantă C, realizată pe o singură pagină, cuprinde două fragmente, avînd fiecare foarte multe îndreptări. C1 continuă textul din B3, relatînd superstițiile cauzate de ivirea lupului turbat. C2 dă amplasare schiței realizate în C1.

Variantă D, realizată mult mai cursiv, singura care are un motto, are 2 pagini de ms. și începutul celei de a treia, asamblînd fragmentele de mai sus într-un cadru unitar.

Variantă E, cuprinzînd o pagină și un rînd de ms., reprezintă copia unui paragraf din ms. D. Textul e transcris caligrafic, pare-se de însuși Odobescu, pe o pagină de caiet dictando (și un rînd din următoarea) poate în vederea publicării.

Variantă F este o revenire la redactarea C2, cu unele clarificări ale textului.

Variantă G, realizată pe o pagină a uneia din colile pecare erau transcrise mottourile, este continuarea unui text care trebuia adăugat finalului nuvelei, mai bine zis pasajului care descrie coborîrea eroului în ocean.

Textul, fără a releva valențe inedite ale talentului scriitorului, prezintă un deosebit interes filologic, fiind poate singurul autograf care, prin multiplele-i variante, ne îngăduie pătrunderea în laboratorul artistic al autorului, într-un moment în care acesta era în căutarea modalității proprii de proză literară. Deși e sub valoarea celor două nuvele istorice, încercarea de față nu trebuie neglijată atunci cînd vrem să înțelegem adecvat izbînzile de mai tîrziu ale scriitorului.

Am ales pentru publicare variantele notate de noi A, D și F, care, socotim, încheagă oarecum coerent structura viitoare nuvele.

¹ șters; și

² alți prieteni, adăugate

Arhivă Județ. Hunedoara
LA DE LECTURĂ

auzi. El deschide ușa și... se repede în casă, în brațele stăpînului său, arătîndu-i cea mai mare dragoste, dar în acest transport de dragoste, el își înfige dinții în umărul lui. Andrei, speriat deodată, se răstește repede la cîne; și bietul dobitoc se pune cu burta la pămînt și se tîrește pînă sub pat; rana erea ne-nsemnată; Andrei avea mult curaj; el schimbă veșmintele, dar simțind ceva friguri, el [i]eși ca să se răcorească; — viscol groaznic — [i]eșind în curte, el apucă spre o mică porțiță din partea stîngă a bisericii, o deschise cu o cheie ce ținea în buzunar, o lăsă crăpată (el singur avea aci che[i]e) și se scoborî dealul mitropoliei; apucă într-o mahala și intră în curtea Bisericii³ Sărace și se opri la ușa Tinchii; o auzise cîntînd *Primăvara amorului*; stătu, iar la urmă intră. Chipul și talia ei. — Voluptatea atmosferei, candelă, căldura, florile. — Simțimînt de rușine al fetii; Andrei, aprizat[?] de friguri și de acea-mbătătoare atmosferă, o luă în brațe; ea sări la gîtul lui și o lungă sărutare urmă. — Scena din *Faust* — Fata era cam rușinată; Andrei o-ntrebă de măsă; se duse în biserică să se-nchine și-i rămăsese să se dezbrace; nu aștepta pe Andrei. — Acesta o-ntrebă dacă-i pare rău că a venit; fetița răspunde lăcrîmînd și se pune pe lungul divan. Andrei trage o pernă și se pune la genunchii ei; o sărută mîngîind-o; sermana fată tremura; Andrei era beat. El nu putu a se opri d-a-și pune mînele pe sînul ei gol; ea se trase atunci înapoi; aceasta îl ațîța și mai mult; un fel de turbare îl apucă; el își puse gura pe acel frumos sîn și strîngea; sermana fată, mai beată de o voluptoasă teamă, se trase-napoi, strigînd acestuia lasă[-]mă; dar Andrei își p[i]erduse mințile; el își înfigea dinții mari în sînul ei; cînd o întîmpină[?]; ea aruncă un țipăt și căzu leșinată pe⁴ marginea patului; țipătul ei deșteptă pe Andrei; dar mușcarea ac[e]lea groaznică îl face să cază fără de simțiri. — Într-acel minut, vîntul sueră groaznic; un vârtej de zăpadă spărgînd cîrtia [sic!] ce ținea loc de geam, intră în mica odă și stinse candelă. O tăcere moartă urmă. — Sermana mumă ce sta-nghenunchiată dinaitea icoanei Maicii Precista, auzind acea suerătură se-nfioră, și făcîndu-și cruce, ieși din biserică; pîrtie nu erea; ea căta cu ochii lumină și nomolindu-se prin zăpadă lua direcția unde vedea lumină; ajunse la chilia preotului; văzînd că nu e lumină la dînsa, merse cu preotul. Acolo ce să vadă; Tinca palidă, cu buzele vinete, sta leșinată pe pernă, din sînul ei curgeau picături de sînge pe peptul lui Andrei ce sta culcat jos. Ce groază atunci! Trimis la doctor. Acesta vine, cercetează; e mușcătură de turbat; pe Andrei, îl ridică, îl duc. — Duouă zile Catina rămîne leșinată.

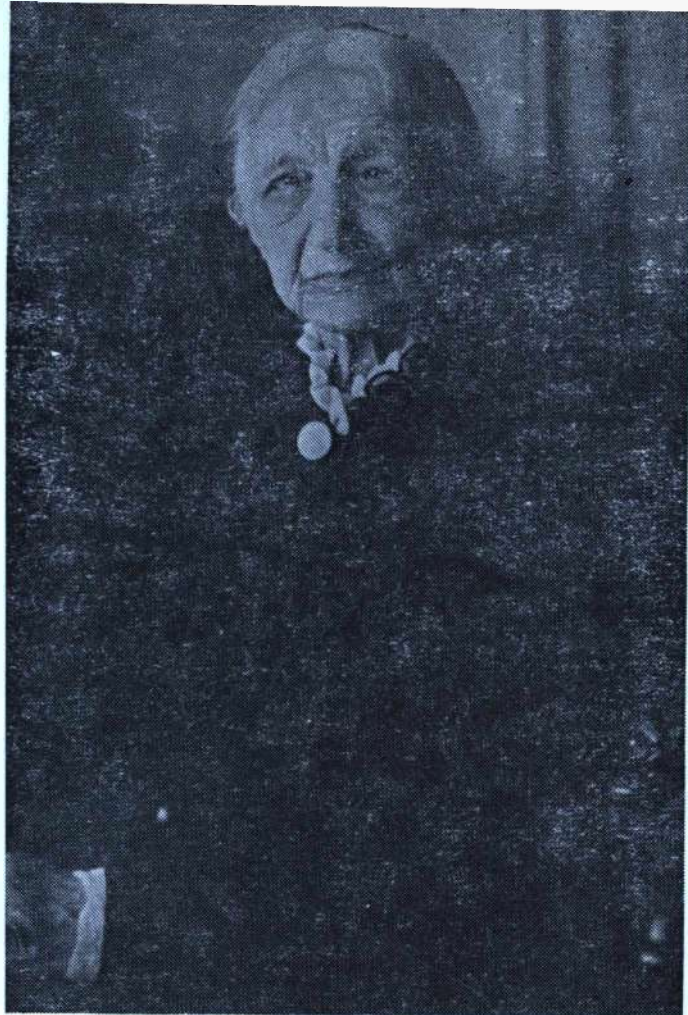
IV. Noaptea în care aceste lucruri s-au întîmplat se auziră în mănăstirea Mitropoliei urlete groaznice: spaima răspîdită în lume crescuse și mai mult în sufletul cuvioșilor călugări auzind acele lătrături înfiorătoare; a doua zi toată mănăstirea erea plină de această noutate sinistră; zioa toată se petrecu și Andrei nu se văzu; în zadar îl căutară; seara urlete începură iarăși; călugării ereau cît se poate de spaimîntați; a doua zi pe la amiaz, veniră arnăuți de la spătărie ca să între în odăa lui Andrei; doborînd⁵ ușa, se auzi o mormăetură surdă în lăuntru; cînd ușa se deschise, un dobitoc se asvîrli la gîtul celui d[întîi]u arnăut; el căzu jos; ceilalți se traseră-nfiorați și ușa se închise cu sgomot; arnăuții fugiră plini de spaimă, lăsînd pe unul dintr-ai lor în o chilie culcat la pămînt. Teroarea erea groaznică. — Peste noapte se auzi în chilie un⁶ sgomot groaznic; o luptă plină de furie; nimeni nu-ndrăzni să intre; bieții călugări se traseră fiecare în chilia sa, înghenunchiați dinaintea icoanelor și neputînd să doarmă. Însfîrșit, pe la mezul nopții sgomotul încetă prin duouă răcnete de moarte. Într-acel minut o umbră albă, asemeni cu o tînră femeie, se zări la razele albastre ale lunei; — gerul erea mare, luna lucea alb; — umbra trecu prin galeriile chiliilor; căta în toate părțile, strigă de trei ori cu glas pătrunzător,

³ șters: *albe*

⁴ șters: *perina*

⁵ *spărgînd*, șters

⁶ o în loc de *un*

Sășa Odobescu
la 80 de ani

Andrei! Andrei! și se făcu nevăzută în albeața zăpezii. — Cine erea acea umbră? Dar trebuie să ne întoarcem în trista odăiță de la Biserica Săracă, a treia zi după acea groaznică scenă. Două zile Catinka nu dase semne de viață; a treia zi pe înserat, ea-și deschise încetișor ochii și-ntrebă cu glas dulce și slab; «mamă unde e [indescifrabil] Andrei? »... Sărmana mumă nu știa ce să răspundă; ea vărsa lacrimi de bucurie văzînd pe fiică-sa viețuind încă. Tinca își repetă de mai multe ori întrebarea cu o obstinație și cu un ton copilăresc; iar crezînd că nimeni nu-i răspunde, ea tăcu și se adînci la reflecții triste. Mîntea ei cam tulburată, deși n-avea memorie despre ceea ce se petrecuse, îi arăta lucrurile subț un văl sinistru. Muma ei o sărută și-i da-ngrijiri; fata răspundea cu blîndețe; zicea că-i bine, că nu simte nici o durere și cu toată aura(?) înflorată ce se făcuse la piept, întreținea friguri neconținute. Dar mă[-]sa văzînd-o atît de liniștită în aparență, se pune la căpățîiul ei; noaptea veni; și biata bătrînă ce de 2 nopți nunchisese ochiul, adormi; somnul o fură; imaginația Tinchi[i] s-aprîndea din ce în ce mai mult; văzînd pe mă[-]sa adormită, ea ieși din așternut, deschise binișor ușa, ieși pe porțiță nevăzută de nimeni; alergă pe uliță, pe zăpada înghețată cu picioarele goale și numai cu o cămașă albă pe dînsa

și trecînd nevăzută se urcă pînă-n deal la Mitropolie; ea găsi porțița lui Andrei deschisă, intră, colindă pridvoare și auzînd⁷ un țipăt groaznic ieșînd dintr-o chilie, ea chema cu-nfiorare pe amantul ei; și plină de groază și de turbă, se repezi iarăș către porțița pe unde intrase; scobîrîndu-se⁸ pe acea vale atît de repede, ea alunecă, se rostogoli pînă jos și noenele de zăpadă o-ngropară. — A doua zi trecătorii văzînd suvițe de păr castaniu ieșînd din zăpadă, o desgropară; gerul morții o pătrunsese. O duseră acasă; mumă[-]sa disperată de pierderea ei nu mai putu nici plînge; sermana mumă căzu moartă. Bătrînul preot le îngropă pe amîndouă lăcrămînd. Nenorocitul Andrei! spuse el, după ce le puse în groapă.

V. Adevărat nenorocit! Cine va putea să descrie suferințele simțitoare sale inimi! Dus la spătare, cercetat, el nu vru să răspundă. În zadar patrioții români încercară a-l scăpa; el ar fi refuzat scăparea și grecii erau prea fericiti de a-l fi pus la rezervă, pentru a-i da libertatea. O judecată arbitrarie îl hotărî la ocnă; zece arnăuți îl duceau pe jos, legat cot la cot și mai cu totul despuiat; el nu vorbi un singur cuvînt; părea mut. Un singur cuvînt spuse în toată călătoria sa și-acela fuse o nouă spășire. Mîitorii lui se opriră din drum, într-un sat la o cîrciumă, ca să se încălzească puțin: dinaintea cîrciunii sta o frumoasă⁹ caretă, cu arcure poleite, la care creau

⁷ șters: sub

⁸ scris deasupra: alergînd

⁹ deasupra: bogată

înhămați 12 cai de poștie. O femeie și un bărbat, cu veșminte de eamnă eleganter, stau într-însa; femeia zăbind pe Andrei, scoase repede capul pe fereastra careții și-ntinzînd brațele, strigă cu glas pătrunzător: Andrei; un fior trecu prin vinele lui auzînd acel glas, ridică ochii și văzînd chipul soru[-]sii, respunse; Mario! Bărbatul ce erea în caretă porunci surugilor să mîe și aceștia începînd plesniturele și strigătele lor sburără ca fulgerul; caretă se depărtă; ea luă cel din urmă minut fericit a lui Andrei; el simți o nouă sfișiere în inima sa, dar tăcu și răbdă, căci atîtea dureri îl obidise cu totul; el își luă iarăș drumul către ocnă. Paznicii lui vorbeau ducîndu-l, ziceau că era cuconul ..., cu țiiitoarea lui; un arnăut de aceia îl slujise pe cînd erea vistier, el furase o fată proastă și o făcuse țiiitoarea sa, și-i dase casă, masă, tot ce cerea, ba putea să vrea mai mult. — Într-adevăr ... furase pe Maria; sermana fată îl iubi, el asemenea; dar nu suferea ca să-i vorbească de părinții și de fratele ei; de cîte ori aceasta se întîmplă el îi da plăceri, îi îputa că nu-l iubește și fata iubitoare de plăceri uita toate în beția luxului. — Cuvintele arnăuților ereau cuțite pentru Andrei, dar gura sa rămînea mută. Ajungînd la ocnă, aveau poruncă a-l pune într-o ocnă părăsită, cu pîra că este turbat. — Ce suferințe în întunec trăia el, în atmosfera de sare. Cugetul lui erea zdrobit; închipuiri groaznice-i veneau; atunci el aleargă, făcînd să răsune boltele de strigătele sale furioase, lovindu-se de bolovanii de piatră, nomolîndu-se în bălți de apă sărată. Ah! ce viață! Astfel pe-trecu pînă cînd binefăcătorul înger al morții se coborî pînă-ntr-acel locaș întunecos ca să culeagă nenorocitul lui suflet și spălîndu-l în apele vecinicei fericiri să-l depue pe altarul celor ce au perit pentru acele nobile simțiri, Patria și Amorul. — După cîteva luni, paznicii lui scoborîndu-se cu făclii în ocnă, nu găsiră decît un schelet, pe jumătate nomolit într-o baltă urîtă. Între dinții săi, răsipiți ¹⁰ stăruia o cruciuliță cu o șuviță de păr castaniu într-însa, emblem înviorător al vecinicei amorului.

LUPUL TURBAT

I

Such groans of roaring wind and rain, I never
Remember to have heard; man's never cannot carry
The affliction, not the fear.

SHAKESPEARE, *King Lear*.

[D] Mulți își aduc aminte cît de grea a fost, în Țara Românească, iarna anului 1818—1819; cîteva luni d-a rîndul viscolul suflase mereu rostogolînd prin văi ¹¹ și cîmpii troenii ¹² de zăpadă; multe colibe și sate întregi fusese cotropite de acei munți nestatornici și multe se cufundase, năbușînd fără de veste pe nenorociții locuitori; un ger uscat și pătrunzător stăruia noaptea și zioa, astfel încît bietul sătean sta-ncremenit îngă vatra răcită; căci tufani ba chiar și surcele ¹³ ori că se dase de căpătii ¹⁴ ori că se stingeau la viforoasa suflare a crivățului. Cîți bieți unchiași, slăbiți de ani și de nevoi ¹⁵, își văzură sfîrșitul zilelor, într-atîta urgie! Cîte biete mume simțiră plăpînzii lor prunci, pierindu-le în brațe, de friguri și de nemîncare; — căci sărmanele lor sînuri se secase de atîtea trude! Cîți nenorociți se aruncară singuri în pierzania morții, mai bine decît ca să rabde lungi și ne-ndurate suferinți!

Cerul erea ca neîmpăcat și pare că hotărîse să amorțească slaba suflare de viață ce mai rămăsese în români; iarna se unise cu sărăcia ca să stingă pretutindeni tot ce putea lăsa ceva nădejde ¹⁶ sărmanului plugar. — Vitele, ce-n zadar cătau în ¹⁷

¹⁰ lecțiune nesigură

¹¹ șters: *munți*

¹² șters: *noenele*

¹³ și *baiega*, șters

¹⁴ sfîrșit, șters

¹⁵ trude, șters

¹⁶ deasupra, cu peniță lată: *speranța*

¹⁷ adăugat: *pîn*

coșare un adăpost, boleau lipsite de hrană și piereau uscate de ¹⁸ nemîncate și degerate ¹⁹ de frig. Fiearele sălbatice, împinse de foame ²⁰ ieșeau din păduri ²¹ și alergau turbate după pradă, chiar pe ulițele cetăților. Groaza se răspîndise prin toată țara de pustiriile nespuse ce făceau, la cîmpuri și-n orașe, lupii flămînduși; turmele lor rătăcind și urlînd noaptea la lună tirau chiar din casele creștinilor stîrvurile ²² de dobitoace ²³. Dar nu numai atîta! și oamenii încă se aflau în primejdie; nici un călător n-ar fi cutezat ²⁴ atunci să străbată cîmpiile albite de zăpadă și lipsite de pîrtie; căci din cîți avusese această îndrăzneală, nimeni nu se mai întoarse ²⁵ acasă.

Această spaimă pătrunsese pînă-n București, căci o feară ²⁶ nespusă, un lup turbat, care ieșise, se vede, din pădurile ce-mpresurau p-atuncea capitala chiar pînă la Filaret și pînă la Obor, colinda mahalalele, prădînd și jăfuind fără ca nimeni să poată pune mîna pe dînsul; cîinii ce lătrau ²⁷ toată noaptea, mirosînd acel primejdios oaspe printre dînșii ²⁸ nu puteau să poprească pustiriile lui, ba încă ²⁹ adesea își găseau moartea de se luau la luptă cu dînsul. Așia își pusese dorobanții și spătăria, arnăuții ca să prigonească pe acel nalt vinovat ce umplea capitala de o groază mai înfiorătoare decît a Cîrjaliului și a Jianului ³⁰ dar tilharul împlănit știa să se ferească de gloanțele arnăuției și să scape de cursele ce i se întindeau. Fieara vicleană răsărea-n toate colțurile cetății ca să arunce spaimă și-ndată se făcea nevăzută; ajunsese lumea să creadă că nu mai e lup, ci o ființă a iadului, un strigoi înfuriat, o stafie setoasă de sînge și de omor.

Dar nu erau acestea singurele pricini care vărsau desperarea în sînul poporului.

[F] Lumea toată în capitală era îngrozită ³¹. Superstiția poporului luase prilej din multele prădări ale dobitocului turbat, din povestirea deselor mușcări înveninate, răpiri de copii, sfîșieri ba chiar și ucideri de oameni mari ce se auzeau ³² pe toată zioa, ca să atribuie acele faceri de rău unei puteri tănuite și fatale, dinaintea căria se-nfrîngea de sineși orice împotrivire omenească. D-ar fi stat cineva să asculte cîte se ziceau, seara la vatră, prin mahalale, acea feară selbatică era o lighioană uriașă și îngrozitoare cum nu se mai pomenise; peria ³³ ei era sură ³⁴ și flocoasă de norii de zăpadă; goana ei era rapidă și prăpăstioasă ca fivorul iernii; urletele-i cobeau a moarte; din ochi, ea scăpăra scînteii; pe ³⁵ nări îi ieșea ³⁶ fum și vîlvoare; p-aci p-aci s-ar fi zis că falcile-i ajungeau ³⁷ una din cer și alta de pămînt, întocmai ca ale balaurului din basm ³⁸. Se povesteau iarăși cum că gloanțele celor mai lungi sisanele picase jos fiind răsfrînte de ³⁹ oțelita-i ⁴⁰ carne și că tăișul iataganelor de Taban se spulberase ca spărturi de sticlă, la simpla fulgerare a ploapelor ei. Nici o armă n-o putuse vătăma ⁴¹; în nici o capcană ⁴² ea nu se poticnise; ⁴³ de nici un pîrjol nu se speriasse feara ⁴⁴. Pretutindeni trecea noaptea neatinsă, respîndind în mii de locuri pustiere și fiori.

Peste toate nevoile acelor grele timpuri, acea iasmă înfricoșătoare adăogase o spaimă care-n închipuirea așa tare muncită de trude a poporului dobîndea ⁴⁵ proporțiile unei adevărate urgii ⁴⁶.

¹⁸ prin slabe, șterse

¹⁹ șterse: de foame și

²⁰ șters: nemîncare

²¹ codri, șters

²² deasupra: cadavrele

²³ șters: domestice

²⁴ pe, deasupra

²⁵ sus: pe

²⁶ deasupra, un cuvînt indescifrabil

²⁷ urlau, șters

²⁸ deasupra: ei

²⁹ sus: pare

³⁰ șterse: lui Bujor și a lui Jianu

³¹ șterse: pînă de groază

³² șterse: aflau

³³ șters: părul

³⁴ șters: sur

³⁵ șters: din

³⁶ șters: vîrșă

³⁷ deasupra: atîngeau

³⁸ șters: poveste

³⁹ șters: pe

⁴⁰ șters: ei

⁴¹ șters: atînge

⁴² șterse: curcă n-o putea

⁴³ șterse: trecea pretutindeni

⁴⁴ șterse: și făcuse spaimă

⁴⁵ deasupra: ajungea a

⁴⁶ mai multe cuvinte șterse

CONFLUENȚE

Tudor VIANU

Formarea ideii de literatură universală în prima perioadă *

[II]

Poeții: Thomson, Hervey, Gray, Young

Mare înfrîurire au avut în Franța secolului al XVIII-lea poeții englezi. Li se atribuie acestora transmisiunea sentimentului naturii în operele scriitorilor francezi, în primul rând în operele lui Rousseau și Bernardin de Saint-Pierre. Dar, mai întâi, este sentimentul naturii, așa cum s-a afirmat de atâtea ori, o invenție a secolului al XVIII-lea? Părerea este, desigur, exagerată dacă ne gândim la idila antică, la Teocrit, la Vergiliu, la Propertiu și la Tibul. Poezia trubadurilor și [a] folclorului medieval cuprind, de asemenea, numeroase notații în legătură cu viața naturii. Nu o dată, înainte de lirica secolului al XVIII-lea, poeții și-au notat sentimentele în legătură cu anotimpurile, cu peisajele, cu plantele și animalele. Notez, fără nici o intenție de sistematizare, câteva mostre ale sentimentului naturii în lirica medievală (cf. *Florilège des Troubadours*, publié par André Barry, 1930). Iată o *albă* anonimă: « În timp ce privighetoarea cîntă, zi și nopțe, lîngă soțul ei, stau cu iubita mea sub pomul înflorit, pînă cînd paznicul, din vîrfurile turnului, strigă: Iubiți, sculați-vă! Iată zorile și ziua luminoasă!». O îndrăgostită întreabă într-o altă *alba*: « În dulcile adieri care îmi vin de la țărnișurile rîului, unde este tînărul frumosul și curtezanul meu prieten?». Jaufre Rudel cîntă într-un *Vers* al său: « Cînd zilele sînt lungi în luna

* Vezi prima parte a acestui studiu în „Manuscriptum” nr. 3/1982, pp. 50–66.

mai, îmi place să ascult păsările de departe, și când am terminat să le ascult, visez la iubirea de departe (*amor de lonh*). Merg încovoiat de dor, și cîntecele și florile de măceș îmi sînt ca ghețurile iernii». Într-un alt *Vers* pe tema *amor de lonh*, Rudel cîntă: «Cînd apa fîntînii s-a limpezit, cum se întîmplă primăvara, cînd s-a ivit floarea de măceș și privighetoarea își modelează cîntecul în ramuri; cînd își repetă dulcea-i cîntare, mereu mai frumoasă, cum nu mi-aș spune încă o dată refrenul meu?». Bertran de Born evocă într-o *Sirventes* farmecul primăverii: «Îmi place veselul timp de Paști care aduce frunze și flori și îmi place să ascult cîntecul păsărilor în tufiș; mi-e drag să văd pe pajiști ridicîndu-se corturi și cai și cavaleri rînduindu-se pe cîmpii». N-a trebuit să fie așteptat secolul al XVIII-lea pentru ca poezii să exprime încîntarea în mijlocul naturii și să pună în legătură sentimentele lor cu înfățișările ei. Tabloul de natură, consonanța dintre natură și om sînt teme poetice vechi. Secolul al XVIII-lea n-a făcut altceva decît să evoce natura, nu numai ca un cadru liric, dar ca o temă cu valoare proprie. O poezie întregă consacrată descrierii unui aspect al naturii și sentimentelor în legătură cu ea este invenția lirică proprie secolului preromantic. Natura este prezentă în întreaga tradiție lirică a poeziei europene, dilatarea temei naturii este fapta epocii de care ne ocupăm.

Îi datorăm lui Thomson, în *Anotimpurile* sale, această inițiativă. Întîmpinăm aici pitorescul nordic al țării sale, al Scoției: «Vîntul de sud încălzește largul spațiu al văzduhului și împinge cu suflarea sa, în cerul vid, norii grei scuturați de ploile primăverii. Toată ziua norii plini varsă apele lor binefăcătoare și pămîntul, doldora de apă, se umple de viață vegetală, pînă cînd, spre apus, soarele înclinat iese strălucitor din purpura norilor sfîșiati. Deodată repede lucire izbește muntele luminat, străbate pădurea, unduiește deasupra rîului și, într-o ceață galbenă care face să se ridice aburi din cîmpia nesfîrșită, aprinde în picăturile de rouă miriade de scînteie». (Hippolyte Taine, *Histoire de la Littérature anglaise*, III, p. 205). Evident, față de bogăția și exactitatea acestei descrieri, notațiile trubadurilor par sumare. Ceea ce aduce în plus Thomson este [*sic*!] apoi, în mijlocul naturii astfel descrise și asociate cu ea, sentimentele burgheze ale vremii sale: bunurile domestice, iubirea vieții simple și pașnice, emoția religioasă a unui suflet consacrat virtuții. Natura în lirica lui Thomson este obiectul de cult al omului sensibil și virtuos descris de Addison și Steele.

Anotimpurile lui Thomson, publicate în 1730, sînt traduse în franțuzește în 1795 de către o doamnă Bontemps. Au apărut îndată numeroși imitatori, printre care cel mai remarcant a fost Saint-Lambert, autorul unei culegeri cu același titlu ca al lui Thomson: *Les Saisons*, 1769. Este interesant de urmărit de ce devine tematica lui Thomson în traducerea lui Saint-Lambert, un scriitor pătruns încă de disciplina clasicistă a secolului anterior. În prefața culegerii sale, Saint-Lambert recomandă să nu se vorbească decît de păsările *nobile*, nu și de cele domestice și vulgare, față de care englezul n-arată nici o prejudecată. «Trebuie să facem față de natura fizică», scrie Saint-Lambert, ceea ce Homer, Tasso, poezii noștri dramatice au făcut pentru natura morală, trebuie s-o facem mai măreață, s-o înfrumusețăm, să-i dăm un interes mai mare». (Texte, p. 361). Saint-Lambert dorește deci o natură stilizată clasic. Voltaire aplaudă (scrisoarea către Saint-Lambert din 7 martie 1769): «Mă căiesc că am insinuat la sfîrșitul *Secolului lui Ludovic al XIV-lea* că artele frumoase au degenerat. N-aș fi afirmat aceasta dacă aș fi avut mai devreme *Anotimpurile* voastre. Lucrarea dvs. este o capodoperă. *Anotimpurile* și al cincisprezecelea capitol din *Bélisaire* (al lui Marmontel, n.n.) sînt două bucăți deasupra secolului». La 1 septembrie 1773 Voltaire revine: «Am fost avocatul unei cauze cîștigate cînd am fost fermecat de poemul *Anotimpurilor*; fiți sigur că această operă va rămîne posterității ca un frumos monument al secolului». Dar, din aceeași vreme, alți amatori de literatură au apreciat mai bine valoarea poemului lui Saint-Lambert. Sainte-Beuve (în articolul *De la poésie de la nature*, 1854, *Causeries du lundi* vol. XI, p. 121 și urm.) a cules cîteva mărturii din epocă, în afară de acele ale lui Voltaire, pe ale doamnei Du Deffand care scrie: «Saint-Lambert este un spirit rece, fad și fals», pe ale lui Horace

Walpole, om format în lectura lui Milton și Shakespeare (observă Sainte-Beuve), care rîde de multele și nepoftitele referințe mitologice ale poetului francez, de pastoralismul lui convențional, de lipsa observației reale: « un păstor și o păstorită în fiecare moment, apostrofe neîncetate, cînd adresate bunului Dumnezeu, cînd lui Bacchus; moravuri și deprinderi care nu există în nici o țară. Într-un cuvînt, Arcadia enciclopedică ». Opera lui Saint-Lambert i se pare englezului Walpole *lipsită de imaginație*, plină de o *filozofie rece și deplasată*. Judecata aceasta a fost confirmată de posteritate. O reîntîlnim la Villemain, *Cours de littérature française*, 1828—29, ed. 1847, p. 190: « eleganța lui Saint-Lambert este *ingenioasă, dar rece*; privirile îndepărtate asupra vieții de țară sînt ale unui *amator*. Cînd zugrăvește iarna, evocă viața mondenă de la Paris, opera și supeurile. Thomson descria natura și simpatiza cu poporul care își trăiește viața în mijlocul ei, Saint-Lambert se ridică împotriva abuzurilor odioase, dar nu spune nimic despre mizeria țăranilor, care i-au inspirat lui La Bruyère o pagină profund patetică. Autorul *Anotimpurilor* franceze este un retor fără simțire ».

Îndemnurile provenite din lirica engleză a naturii au devenit fecunde nu pentru Saint-Lambert și emulii lui, ci pentru Jean-Jacques Rousseau care-și depășește modelul. Subliniez cîteva atitudini comune la Rousseau și la Thomson, apoi o deosebire în expresia sentimentului naturii. Aleg un text din *Les Réveries du promeneur solitaire* (Cinquième lettre, Garnier, p. 40 și urm.) Rousseau descrie șederea sa în insula Saint-Pierre, din lacul de Bienne. Malurile acestui lac sînt *sălbătice și romantice*, este un loc potrivit pentru *contemplatorii solitari*. Jean-Jacques apreciază *tăcerea* locului. Ascultă țipetele vulturilor și gînguritul păsărilor în ramuri, dar nu disprețuiește să observe nici păsările de curte (*la basse-cour*) ale unei gospodării din insulă. Este fericit într-o societate restrînsă de oameni cumsecade (*de braves gens*). Uneori se duce să viziteze pe muncitorii pămîntului și să-i ajute. Adună și studiază plantele insulei. Alteori pornește cu barca în larg. Se lasă furat de dulcea lui inactivitate, de prețiosul *farniente*. « Sentimentul existenței, notează Rousseau, lipsit de orice altă afecțiune este prin el însuși o simțire prețioasă de mulțumire și pace, care singură ar putea face existența omenească scumpă și dulce aceluia capabil să îndepărteze de la sine toate impresiile sensuale și terestre care ne fură gîndurile și ne tulbură dulceața acelei simțiri ». Și aici intervine deosebirea cea mai de seamă cu Thomson și felul propriu al sentimentului naturii la Rousseau: reveria în mijlocul naturii, deliciile vieții interioare libere de orice constrîngere. « Cînd seara se apropia, coboram de pe culmile insulei și-mi plăcea să mă așez pe malul lacului, pe plajă, într-un loc retras și ascuns; acolo, zgomotul valurilor și agitația apei, fixîndu-mi simțurile și gonind din sufletul meu orice agitație, mă cufundau într-o reverie delicioasă, în timpul căreia noaptea mă surprindea adesea, fără să-mi dau seama de căderea ei. Fluxul și refluxul apei, zgomotul ei continuu, întărit din cînd în cînd, izbindu-mi fără încetare ochiul și urechea înlocuiau mișcările interne[?] pe care reveria le stîngea în mine, și erau îndestulătoare pentru a mă face să simt cu plăcere că exist, fără să-mi dau osteneala de a cugeta ». Rousseau descrie deci o stare de vidare a conștiinței, o eliminare a cuprinsului ei, un fel de extaz ca al misticilor, al cărei isvor nu mai este lirica naturii a englezilor¹, ci inițierea religioasă quietistă, așa cum a arătat E. Seilliére (*J. J. Rousseau*).

*

Paul van Tieghem scrie în *Le Prérromantisme*, 1930, vol. II, p. 6: « Pretutindeni în Europa se cerea, către mijlocul secolului al XVIII-lea, o poezie mai intimă și mai serioasă decît aceea obișnuită. Împotriva poeziilor englezi ai secolului bunului-simț,

¹ Taine nu identifică decît această influență și o exagerează în *Histoire de la littérature anglaise*, t. IV (Hachette), p. 206 și urm., unde este notată evoluția de la curtean la *omul sensibil* al sec. XVIII, marcată de Thomson și Rousseau.

împotriva clasicilor francezi spirituali (*enjoués*) sau raționali, dar rareori emoționați, împotriva anacreonticilor germani sau a poezilor din grupul raționalist, împotriva Arcadieii în Italia, erau numeroși aceia care voiau să vadă răsărind o poezie a visului și meditației, în care înclinările cele mai tainice ale omului și aspirațiile sale cele mai adânci să se exprime, care să-i vorbească cu emoție de destinul său, în care să-și regăsească sufletul». Este vorba deci de trecerea de la poezia prețioasă și de la raționalismul post-clasic la formele noi ale lirismului, dintre care unele apar la Thomson. Un alt grup de poeți englezi se asociază curentului, care nu este altceva decât expresia disoluției vechii culturi și a înlocuirii ei printr-una nouă.

Mă opresc mai întâi în fața lui Eduard Young, un pastor anglican ajuns târziu la ocupațiile literare, autorul ciclului de poeme grupate sub titlul *Cugetări nocturne* (popularizate ca *Noaptea*), compuse de la 1742 la 1745. Young dezvoltă o temă care mai apare din când în când înaintea lui dar pe care el o impune circulației literare a vremii: *tema nopții*. Evocările lui sînt fastuoase, deși cu puține elemente sensibile: «Ajunsă la mijlocul cercului său, așezată în înălțimile văzduhului pe tronul său de eben, noaptea, ca un zeu în măreția sa învăluită și fără raze, își întinde sceptrul de plumb pe lumea adormită. Ce tăcere absolută! Ce întuneric adînc! Ochiul nu vede nici un obiect, urechea n-aude nici un sunet. Întreaga creație doarme. Totul pare mort. S-ar părea că mișcarea care dă viață universului s-a oprit și că natura se repauzează. Repaos teribil: imaginea profetică a sfîrșitului lumii! Apropie-se cît mai degrabă! Destin, grăbește-te să tragi cortina. Nu mai am ce pierde. — Tăcere! întuneric! pereche solemnă, copii auguști ai anticei nopți, voi care întăriți sufletul, voi care călăuziți către înțelepciune cugetările născînde, voi a căror putere nevăzută ridică pe omul abătut și întărește prin rațiunea sa, vegheați asupra-mi și vă voi mulțumi în mormînt. Acolo este împărăția voastră; acolo timpul fragil, a cărui pulbere vă aparține, vă va aduce căzînd omagiul cuvenit teribilei voastre divinități. Dar ce fac împlorînd zadarnica voastră putere? Ce sînteți voi față de acel al cărui glas, întrerupînd tăcerea eternă a haosului, a trimis stelele divinității să alerge voioase deasupra lumii tinere și să-i anunțe pe creatorul lui? Ființă supremă, pe tine te invoc. Tu, care din sînul neantului ai făcut să izbucnească soarele în univers ca o scînteie strălucitoare, izbește sufletul meu și fă să-i lucească înțelepciunea. Iată ceasul în care avarul, în mijlocul muritorilor adormiți, veghează lîngă comoara lui. Tu ești comoara mea! Ochii mei s-au deschis asupra-ți și în sînul tău caut un adăpost». Este o bucată retorică, în ton apologetic, o predică de pastor, deloc surprinzătoare sub pana lui Young. Bucata se dezvoltă într-o serie de exclamații și întrebări retorice, ca în discursurile de amvon. Poetul veghează în mijlocul nopții și gîndurile lui, stimulate de spectacolul cerului, se îndreaptă către divinitate, a cărei măreție și putere este recunoscută cu cutremurare. Cerul, cu rînduiala eternă a stelelor lui, devenise un argument apologetic de la marile descoperiri astronomice ale Renașterii. Pascal (*Pensées*, II, 1) l-a utilizat la vremea lui: «Contemple omul natura întregă în înalta și deplina ei majestăte; îndepărteze-și privirea de la obiectele mici care-l înconjoară; privească strălucitoarea lumină pusă ca o lampă eternă pentru a lumina universul, pămîntul apară-i ca un punct, față de vastul cerc pe care acest astru îl descrie; și atunci uimească-se că acest vast cerc nu este el însuși decît un punct foarte delicat față de acela pe care-l parcurg astrele care se învîrtesc pe firmament. Dar dacă vederea noastră se oprește aici, imaginația să treacă mai departe: mai degrabă se va osteni imaginația decît natura să-și procure tot alte și alte motive de uimire. Întreaga lume vizibilă nu este decît o urmă impenetrabilă în amplul sîn al naturii. Nici o idee nu poate s-o cuprindă. Putem lărgi limitele concepțiilor noastre dîncolo de spațiile imaginabile, nu vom produce decît atomi față de realitatea lucrurilor. Lumea este o sferă infinită al cărei centru este pretutindeni și a cărei circumferință nu este nicăieri. Faptul că imaginația noastră se pierde în această cugetare este cel mai mare caracter sensibil al a-tot-putinței lui Dumnezeu». Evident, nu putem compara reflecția atît de adîncă a lui Pascal cu meditația lui Young, redusă numai la expresia ei emotivă, decît pen-

tru a pune în lumină rădăcinile filozofice și științifice ale temei lirice tratate de Young.

În timpul meditațiilor sale nocturne, Young găsește și o altă temă lirică, menită și ea dezvoltării celei mai întinse în poezia ulterioară: *tema lunii*. La începutul *Noapții IV*, poetul contemplă luna: « Divinitate a sufletelor simțitoare, o, lună, tu care în aceste ceasuri de tăcere domnești în pace deasupra mulțimii astrelor! Coboară de pe tronul tău de argint, părăsește văzduhurile și vino să-mi inspiri cîntece vrednice de cer. O, soră îndrăgostită a soarelui, tu călăuzești în lipsa lui mersul nocturn și solemn al astrelor; ascultă armonia mișcărilor lor. Această armonie n-ajunge pînă la urechea muritorilor îndepărtați. Binevoiește în timpul visului prielnic, să repeți sufletului meu cereștile lor acorduri și dulcea lor melodie să treacă în accentele plîngătoare ale muzei mele ». Luna nu este deci evocată ca aspect sensibil, ci ca punct de sprijin al unei meditații. Ar fi riscant să se spună că Young a fost primul poet al lunii. Prezența lunii a fost semnalată în odele lui Pindar (A. Croiset, *La Poésie de Pindar*, p. 393). Vergiliu a notat un efect de lună în *Aeneis*. Întîmpinăm luna în *Chanson de Roland*: « *Clère este la lune et la nuit luisant* » (v. 2512). S-a scris oare istoria temei lunare? Este sigur că poeții n-au putut să n-o observe, dar luna își ocupă locul ce i se datora în recuzita poetică abia odată cu preromantismul și de-atunci cu o insistență care a făurit din ea unul din obiectele poetice prin excelență.

Noapțile lui Young conțin și un filon narativ. Poetul este un suflet îndoliat. A pierdut pe soția lui, pe prietenul Philander, pe fiica lui, pe frumoasa Narcissa, căreia i s-a refuzat sepultura în țara catolică în care murise, încît poetul a trebuit s-o îngroape singur, pe ascuns. Poezia nopții se completează deci cu poezia meditației funebre și a mormintelor, care va deține un loc foarte întins în poezia preromantică. În cele nouă *Noapți* ale sale, Young dezvoltă cîte o meditație consacrată morții și imortalității, nopții și singurătății, prieteniei (pe care o gustă alături de Lorenzo, după ce l-a pierdut pe Philander), tristeții și nenorocirii, plăcerii și suicidului, conștiinței, virtuții, pluralității lumilor, divinității. Expunerea lirică ia forma unei suite de argumente sentimentale în jurul unei teme filozofice și morale. Young devine astfel creatorul unui gen poetic nou, *meditația*, adeseori folosită de-aici înainte în poezia preromantică și romantică.

Noapțile lui Young sînt traduse în franțuzește, în două volume, în 1769, de către La Tourneur, care împarte cele nouă meditații în douăzeci și patru de bucăți în proză, din care lipsesc unele episoade ca de pildă acela împotriva Papei (*Noaptea VIII*). Traducerile lui Le Tourneur s-au bucurat de un mare succes și au fost adeseori reeditate. Mai mulți traducători au încercat și transpunerea în versuri alexandrine. Printre aceștia (studiați de P. Van Tieghem, *Op. cit.*, I, p. 64 și urm.), cel mai notoriu a fost Colardeau, care dă talmăcirea versificată a primelor *Noapți* în 1770—1771:

*Toi, le dieu du repos et que l'ombre environne,
Sommeil, viens m'assoupir !... Hélas ! il m'abandonne ;
Tel qu'un ami perfide, il fuit les malheureux,
Empressé sans le dais d'un lit voluptueux,
De tant être plaintif il évite la couche :
L'infortuné l'appelle et son cri l'effarouche.
L'infortuné qui dort, dort sans tranquillité,
Après quelques moments d'un repos agité,
Je me réveille... Heureux celui dont la paupière,
Ne se trouve jamais aux yeux de la lumière !
Trop heureux le mortel qui ne s'éveille plus !
Si l'on rêve au tombeau, ces vœux sont superflus.*

Colardeau dispune deci cu destulă libertate de textul englez.

Nenumărate sînt ecourile *Noapților* lui Young în Franța, culese și grupate de Van Tieghem. Diderot și Rousseau fac parte din corul admiratorilor. Admirația devine

modă. Un poet al vremii o remarcă în 1775, consacrându-i aceste versuri ironice. Am văzut, observă el,

*Les crêpes d'Young se mêler
Parmi les pompons de toilette,
Pour Young, on brûlait l'encens
On préférait ses tristes chants
A la plus jolie ariette...*

Traducătorilor le urmează, curînd, imitatorii. În rîndurile acestora, Van Tieghem citează printre alții pe Sébastien Mercier, teoreticianul anti-clasic, a cărui prezență printre poeții inspirați de Young nu este deloc surprinzătoare. În general, se poate spune că influența lui Young n-a întîlnit, în Franța, nici un mare scriitor care s-o absoarbă și s-o asimileze într-o operă însemnată cum a fost cazul lui Richardson, a cărui înfrîurire a fost hotărîtoare pentru Rousseau. Este adevărat că Young risipește în poezia franceză a secolului al XVIII-lea numeroase teme poetice, dar recolta lirică cea mai de seamă a seriei lirice care începe atunci se va produce mult mai tîrziu, la poeții romantici, de pildă la V. Hugo, mare poet al morții în *Les Contemplations*. Dar atunci, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, influența propriu-zisă a lui Young se epuizase, dar se menținuse forma meditației, îndemnul poetic de a se opri în fața marilor probleme ale conștiinței, gustul pentru melancolia gravă, tot atîtca rezultate ale înfrîuririi pe care, cu multe decenii mai înainte, poetul englez o răspîndise în literatura franceză.

*

James Hervey (1714—1758), alt pastor anglican, publică *Meditațiile printre morminte* (*Meditations among the tombs*) în 1748. Este un admirator al lui Young. Meditațiile, scrise în proză poetică, încep prin evocarea unei biserici din Cornwall. Epitafele vorbesc despre un copil, despre un adolescent, despre un tînăr, despre un bărbat mort pe neașteptate, despre o tînără femeie, despre bogătași, războinici și bătrîni. Toate vîrstele, toate condițiile sînt reprezentate. În cripta bisericii zac rămășițele nobililor și ale oamenilor puternici. Mormintele par a admite o diferențiere socială. « Mă apropii și, înclinat, — scrie poetul — îmi îndrept privirile asupra inscripțiilor. Ajung să-mi dau seama că sînt înconjurat de băgătașii și puternicii morți. Nici un mort din popor nu este primit în acest loc privilegiat. Nobilii, oamenii iluștri și-l rezervă și s-ar spune că o fantomă a măreției umple această incintă. Se rînduiesc într-o pompă tăcută sub arcadele acestui vast mormînt, în timp ce groapa comună înghite și amestecă trupurile disprețuite ale mulțimii ». Inegalitatea mormintelor nu poate acoperi teribila egalitate a morții. Poetul apostrofează orgoliul nobiliar: « Muritorule, atît de mîndru de nașterea ta, încît altădată îți numărai lungul șir al strămoșilor, părăsește aici orgoliul tău. Mărturisește că ești deopotrivă cu viermele[?] Și dacă trufia ta vrea încă să-mi impună, dacă monumentul tău îndrăznește să spună: aici zace un om mare, îi răspund: marmură mincinoasă, unde este acest om mare? Nu văd decît pulberea ticăloasă ». Poetul se transportă cu imaginația înlăuntrul mormintelor și evocările devin crude (totuși nu atît ca acele, cărora le deschide calea, din *La Charnière* a lui Baudelaire): « Fruntea plină de grație și de maiestate, capul, imaginea sufletului, nu mai este decît un craniu dezgolit și hidos, gura roșie, împodobită cu un suris ispititor, a devenit oribilă și diformă, și ochiul, care azvîrlea lucirile diamantului și ducea flacăra lui pînă în fundul inimilor, ce-a devenit? Unde găsim azurul globului său strălucitor? Și organul cugetării, unealta minunată a vorbirii și cîntecului, care exprima toate farmecele armoniei, care răpea auzul cu sunetele-i melodioase și vărsa dulcea convingere în spirite și patimi în inimi, iată-l mut și tăcut întocmai ca moartea care-l înconjoară. Frumosul corp, altădată înveșmîntat în purpură și mătase, este groaznic strivit în nisipul aspru. Femeia gingașă, care nu îndrăznea să-și așeze picioarele delicate pe gazonul înflorit, zace apăsată sub greutatea pietrelor

tăioase». Nimeni nu poate scăpa de acest destin, Poetul își strigă sieși: « Hervey, soarta aceasta va fi și a ta! » Față de perspectiva morții implacabile, creștinul își recomandă sufletul lui Dumnezeu și așteaptă învierea. Ne găsim deci în fața unui discurs religios din specia funerară, cu dezvoltări pe tema creștină a lui *memento mori*. Tema, cu dezvoltările ei de rigoare, nu era nouă. Evul mediu o cunoscuse și, la capătul unei evoluții mai lungi, reapare în *Marele Testament* (148—152) al lui Villon, cu aceleași reflecții asupra egalității în fața morții, cu aceleași amănunte macabre ca la poetul englez, cu atâtea secole mai târziu.

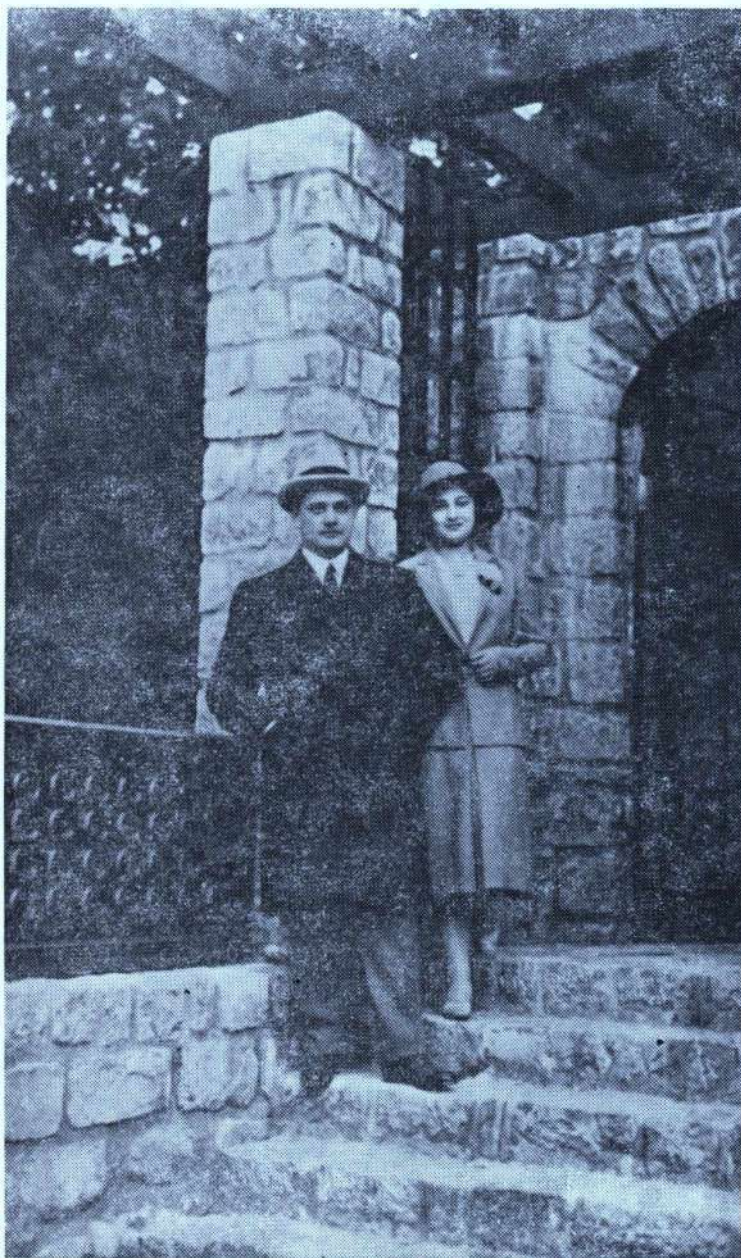
*Icy n'y a ne ris ne jeu
Que leur vaut avoir en chevance
N'en grans lietz de parement jeu,
Engloutir un, engrossir panses
Mener joye, festes et danses,
Et de ce prest estre à toute heure?
Tantost faillent telles plaisances;
Et la coulpe si en demeure*

*Quand je considère ces testes
Entassées en ces charniers,
Tous furent maistres des requestes,
Du tous de la Chambre aux Deniers
Ou tous furent porte-panniers;
Autant puis l'ung que l'autre dire,
Car, d'ésveques ou lanterniers,
Je n'y congnois rien à redire.*

*Et icelles qui s'inclinoient
Unes contre autres en leurs vies;
Desquelles les unes regnoient,
Des autres craintes et servies:
Là les voy toutes assouvies,
Ensemble en ung tas pesle-mesle
Seigneuries leur sont ravies;
Clerc ne maistre ne s'y appelle.*

*Or sont-ils morts! Dieu ayt leurs ames!
Quand est les corps, ils sont pourriz
Ayent este seigneurs ou dames
Soulf et tendrement nourriz
De cresse, fromentée ou riz
Leurs os sont declinez en pouldre
Ausquelz ne chault d'esbatz, ne riz...
Plaise au doux Jesus les absouldre!*

*Aux traspasez je fais ce lays,
Et icelui je communique
A regentz courtz, sièges et plaidz,
Hayneurs d'avarice l'inique,
Lesquulz pour la chose publique.
Se seichent les os et les corps;
De Dieu et de Saint Dominique
Soient absolz, quand ils seront mortz.*

Evul mediu a arătat un mare interes temelor artistice macabre. Dansuri macabre apar adeseori la artiștii plastici. Aceleași teme reapar în secolul al XV-lea și al XVII-lea, Holbein îi consacră gravurile de la Basel, la începutul secolului al XVI-lea. Un ecou înrudit aflăm în vestita scenă a cimitirului din *Hamlet*, unde groarii se învelesc dezgropînd rămășițele mortuare și eroul reflectează cu melancolie la soarta lui Alexandru cel Mare devenit poate huma cu care se astupă o balercă de vin. Mare preferință a arătat temei epoca barocului, Andreas Gryphius, în Germania, se oprește în fața ei de mai multe ori, de pildă în *Eitelkeit des Irdischen*²:

*Die Herrlichkeit der Erden
Muss Rauch und Asche werden;
Kein Fels, Kein Erz Kann stehn.
Das, was uns kann ergötzen,
Was wir für ewig schätzen
Wird als ein leichter Traum vergehn.*

*Was sind doch alle Sachen,
Die uns ein Herze machen,
Als schlechte Nichtigkeit?
Was ist des Menschen Leben,
Der immer um muss schweben,
Als eine Phantasie der Zeit?*

*Der Ruhm, nach dem wir trachten,
Den wir unsterblich achten,
Ist nur ein falscher Wahn.
Sobald der Geist gewichen,
Und dieser Mund erblichen,
Fragt keiner, was man hier getan.*

*Es hilft kein weises Wissen,
Wir werden hingerissen
Ohn' einen Unterscheid.
Was nützt der Schlösser Menge?
Dem hier die Welt zu enge,
Dem wird ein enges Grab zu weit.*

*Das alles wird zerrinnen,
Was Müh' und Fleiss gewinnen,
Und saurer Schweiss erwirbt
Was Menschen hier besitzen,
Kann vor dem Iod nicht nützen
Das alles stirbt uns, wenn man stirbt.*

*Ist eine Lust, ein Scherzen,
Das nicht ein heimlich Schmerz
Mit Herzenangst vergällt?
Was ist's, womit wir prangen?
Wo wirst du Ehr' erlangen,
Die nicht in Hohn und Schmach verfällt?*

² În alte ediții poezia poartă titlul: *Vanitas ! Vanitatum vanitas !* (n.ed.).

state: 296 principate sub prinți laici sau clerici, 66 orașe imperiale, peste 1000 [de] teritorii ale cavalerilor imperiali, toate independente față de puterea centrală a împăraților, prevăzute cu dreptul de a încheia alianțe și convenții cu orice putere străină); 3. Hervey tratează aceeași temă și în secolul al XVIII-lea englez (regimul burghez-liberal sub casa de Hanovra). Comparația felului în care această temă este tratată în aceste felurite împrejurări dă următoarele rezultate:

I	II	III
Villon	Gryphius	Hervey
(sec. XV francez, medieval)	(sec. XVII german, absolutist-baroc)	(sec. XVIII englez, preromantic-burghez)
1. Caracterul medieval al evocării (numiri de <i>instituții</i> : <i>Chambre aux Deniers</i> , <i>cours</i> , <i>sièges</i> , <i>plaids</i> (curți de judecată cf. <i>plaider</i> ; <i>plaid</i> < lat. vulg. <i>placitum</i> , după sentința de judecată care purta formula: <i>quia tale est nostrum placitum</i>); <i>seigneuries</i> ; de <i>funcții</i> : <i>maîtres de requestes</i> , <i>clerc</i> , <i>esveques</i> . 2. episcopul (<i>esveque</i>) ca personaj reprezentativ al clasei conducătoare. 3. Egalitatea condițiilor sociale în fața morții. 4. Invocarea personajelor sfinte (<i>Dieu</i> , <i>Jésus</i> , <i>Saint Dominique</i>) pentru mîntuirea generală după moarte.	1. Caracterul baroc al evocării: totul se perimează: <i>Ruhm</i> (cf. conceptul gloriei începînd din Renaștere), <i>Wissen</i> (știință, cf. Renașterea). <i>Schlösser</i> (castele, simbolul puterii absolutiste) munca (<i>Was Müh'u. Fleiss gewinnen</i>); <i>proprietatea</i> (<i>Was Monschen besitzen</i>) b) iluzionismul universal (<i>Phantasie der Zeit, laicher Traum</i>). 2. Întrebare dubitativă asupra viitorului. 3. Conceptul baroc: <i>Herrlichkeit</i> (Splendor) 4. Comparația umanistă cu roza [Rose] 5. Egalitatea condițiilor sociale în fața morții (<i>Tod</i>) și a mormîntului (<i>Grab</i>).	1. Aparenta diferențiere socială prin morminte. 2. Categoriile umane nu sînt numai sociale, dar și în legătură cu situații sentimentale (un tînăr, o tînără femeie). 3. Indicarea expresă a bogățiilor (burghezul bogat). 4. Egalitatea reală în fața morții. 5. Tabloul naturalistic al descompunerii (cf. <i>Baudelaire</i>). 6. Rolul deținut în imaginea omului de cap (organul cugetării). 7. Apostrofarea nobililor. 8. Așteptarea învierii.

Concluziile comparației: 1. Fiecare poemă analizată pictează, prin detalii, epoca respectivă; 2. În Villon vorbește un biet om din mulțimile medievale; în Gryphius se exprimă un umanist; în Hervey, un filozof și un teolog puritan; 3. Perspective: rugăciune pentru mîntuirea generală la Villon, dubiu la Gryphius, așteptarea învierii la Hervey. Deci motivul s-a transmis, dar a fost de fiecare dată altfel tratat.

*

Revin după acest excurs de literatură comparată, la Hervey. *Meditațiile* sînt traduse în 1771 de către Le Tourneur, care francizează și laicizează; suprimă pasajele biblice și alte pasaje religioase. Deci Hervey apropie modelul de atmosfera iluministă a veacului, luîndu-și și mari libertăți față de text (P. van Tieghem p. 77—78). *Meditațiile*, în traducerea lui Le Tourneur, au avut mare succes în Franța. Au apărut îndată și imitatorii: Feutry, autorul volumului de versuri *Les Tombeaux* (1755, deci înaintea traducerii lui Hervey), Philippe Bridel (un pastor elvețian): *Les Tombeaux* (1779), imitat după Hervey, conform propriei mărturii a poetului, totuși cu referințe contemporane și locale: cascade, brazi, în descrieri; vorbește de glorie ale țării sale: Haller, Rousseau; amintește de războiul din America și-i recomandă moderație lui Franklin. Recolta este, deocamdată, destul de săracă, în tot cazul mai puțin intere-

santă decît ecoul însuși al traducerilor franceze din Hervey. Rezultatul mai considerabil al *Meditațiilor printre morminte*, în romantism, cînd meditația va deveni un gen literar și tema mormintelor va cunoaște o difuziune destul de mare (Edgar Poe în America, chiar în literatura noastră, la Gr. Alexandrescu, *Mormintele eroilor de la Drăgășani*, la Eminescu: *O mamă, Mai am un singur dor.*)

Hervey a fost numai unul din poezii funerare[?] ai epocii. Alături de el se remarcă Thomas Gray, autorul *Elegiei asupra unui cimitir de țară*. Poetul evocă un peisaj rustic cu turme mugitoare care se înapoiază de la cîmp, urmînd pe stăpîinii lor, ca în atîtea din viitoarele elegii ale romanticilor. În marginea satului este cimitirul. Poetul evocă viața simplă a muncitorilor pămîntului. Elegia dobîndește aici accente de idilă. Cei mîndri să nu disprețuiască pe cei umili. Toate drumurile vieții duc către mormînt, chiar ale vieților încărcate de glorie. În cimitirul de țară nu se găsesc mausolee, cu inscripții răsunătoare. Dar poate printre morții lui au fost « inimi pline de un foc ceresc, mîini demne să poarte sceptrul sau să atingă lira lui Apollo ». Știința nu le-a luminat însă, sărăcia a înghețat în ele geniul creator. Poate printre morții cimitirului de țară au existat oameni ca Hampden³, « care ar fi opus curajul lui tiraniei, ca Milton, ca Cromwell ». Oamenii care zac acum aici au fost oameni simpli, dar pierderea lor a îndoliat sufletele celor apropiați de ei. Poetul se oprește în fața unui monument funerar care poartă o inscripție: este a unui tînar despre care bătrîinii locului își amintesc. Inscripția lămurește personalitatea tînărului: portretul său este al unui preromantic. « Aici doarme pentru totdeauna un tînar străin de glorie și avere. Melancolia i-a fost partea, a avut puțină știință, dar o inimă curată. Era înzestrat cu o inimă binefăcătoare, a răspîndit lacrimi, bunul său unic, asupra nenorociților, cerul l-a favorizat, căci a avut un prieten. Nu căutați să faceți strălucitoare virtuțile sale, nici să lămuriți defectele sale prin acest azil teribil, defectele și virtuțile sale odihnesc în tăcere în sinul tatălui și al Domnului său, între teamă și speranță ». Am spus că în acest epitaf recunoaștem toate trăsăturile preromantice, și anume: 1. indiferența față de glorie și avere (perimarea idealului gloriei ne arată că am depășit scara de valori a absolutismului și barocului); 2. melancolia; 3. sufletul curat; 4. sensibilitatea (lacrimogenă!); 5. religiozitatea. Totuși, în raport cu poemele aceluiași ciclu tematic, ale lui Young și Hervey, aflăm aici o poemă a mormintelor care nu mai este a unui preot și nu mai are un ton apologetic. Poezia mormintelor devine la Gray poezia laică. Modificarea temei arată la Gray simpatii pentru clasele populare, ca o dovadă a perimării idealurilor aristocratice mai vechi.

Elegia lui Gray a fost tradusă în Franța de Doamna Necker în 1765, de Le Tourneur în 1771; mai tîrziu, a fost tradusă și în versuri, printre alții de Chateaubriand, pe atunci, în 1797, la începuturile sale, de Marie-Joseph Chénier (1805), fratele lui André, și de alții (cf. Van Tieghem, op. cit. p. 81 și urm.). Lamartine dă și el o traducere în 1810 și ne indică astfel una din sursele lirismului său. Imitatorii au urmat traducătorilor: Creuzé de Lesser, Michaud, Legouvé (*La Melancolie*, 1797), Fontanes (*Jour des Morts dans une compagne*, 1796) — autori și poeme uitate astăzi, dar care amintesc pe Lamartine. Acesta va culege, dealtfel, toate ecourile preromantismului englez în *Meditațiile sale* (cf. F. Baldensperger, *Etudes d'histoire littéraire*, 1907, Luis Reynaud: *Le Romantisme: ses origines anglo-germaniques*, 1926). „Meditații” ca *L'Immortalité*, *Le Crucifix*, *Le Chrétien mourant* apar pe urmele influenței lui Young, lui Hervey, lui Gray în Franța.

Înrîurirea acestora a fost foarte întinsă; o putem semna și în literatura noastră. Am semnalat tema mormintelor la Gr. Alexandrescu. Alte răsunete ale preromantismului englez în literatura română, la D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, 1945.

³ Antimonarhist din secolul al XVII-lea, luptător în războiul civil al lui Cromwell.

Un decret al ocupației franceze în Italia de nord interzicea ridicarea de monumente funebre. Opinia publică reacționează față de această limitare a expresiei pietății față de morți. Un ecou al acestor stări de spirit apare în poemul lui Foscolo, *Dei Sepolcri*, 1806—1807, în *versi sciolti*. Față de morminte, Foscolo n-are punctul de vedere al unui om religios, ca poeții englezi, ci al unui cetățean. Mormintele oamenilor iluștri sînt, pentru Foscolo, locuri ale concentrării și reverenței, în fața cărora sufletul se reculege și se înalță. *Dei Sepolcri* sînt un poem civic. Mormintele sînt, pentru poet, o manifestare a civilizației, care a întreținut totdeauna cultul morților iluștri. În fața mormintelor acestor oameni, sufletul se înalță:

*A egregie cose il forte anima accendono
L'urne de'forti, o Pindemonte, e bella
E Santa fanno al peregrin la terra
Che la ricetta.*

Idealul gloriei este încă viu în sufletul lui Foscolo: o împrejurare care se explică prin luptele pentru libertate pe care le purta Italia în acel moment. Foscolo dedică poemul său poetului Pindemonte. Acesta scrie și el o compunere lirică pe aceeași temă (*Epistolă către Foscolo*, 1807) pe care, de altfel, nu o îmbogățește. După Van Tieghem, izvoarele lui Foscolo și Pindemonte nu sînt însă poeți englezi, pe care de altfel cei doi italieni îi cunoșteau, ci unele poeme pre-romantice franceze: *La Sépulture* a lui Lëgouvë, *L'Imagination* a lui Delille (cf. Van Tieghem, op. cit., II, p. 196 și urm.).

6. Descoperirea domeniului nordic în Germania

Scriitorii prin care Franța ajunge să cunoască literatura engleză sînt cunoscuți și în Germania. Vom urmări ecourile lor în literatura germană, în ordinea în care i-am studiat în Franța. Totuși, trebuie spus că nu toți scriitorii englezi, despre care a fost vorba pînă acum, au avut același răsunset în Germania ca și în Franța și au dat loc la rezultate tot atît de importante. Pope, de pildă, deși nu este necunoscut în Germania, n-a găsit totuși aici condiții tot atît de favorabile ale receptării lui, ca în Franța. În această din urmă țară, lupta pentru formele cugetării libere, în soluția deismului, se sprijinea puternic pe influența engleză. În Germania, deismul se putea dezvolta din protestantism — și influența engleză devenea oarecum inutilă. Izvoarele lui Lessing, în opere precum *Die Erziehung des Menschengeschlechts*, erau deci mai mult interne. N-avem deci, în Germania, un capitol tot atît de bogat al influențelor lui Pope ca acela pe care îl ocupă Voltaire pentru francezi.

Același a fost cazul pentru Thomson. Deși acesta din urmă este cunoscut și tradus în Germania, de pildă de Berthold Heinrich Brookes, totuși nu influența lui descătușează poezia naturii în Germania, ci influența internă a lui Albrecht van Haller. Acesta, cu *Alpii* săi, în care descrierea naturii în formule exacte, minuțioase și cam greoaie, pe care Lessing le va critica în *Laocoon*, era dependent mai mult de modelele latine, de pildă de *Georgicele* lui Vergiliu, decît de *Anotimpurile* lui Thomson.

Richardson a produs mare entuziasm în lumea germană. *Pamela* este recomandată de Bodmer în revista *Discourse der Mahlern*. Gellert o traduce și, mai tîrziu, o imită în *Das Leben der Schwedischen gräfin von G...* (1747) (1746) Klopstock dorește să se stabilească la Londra pentru a trăi în preajma marelui scriitor. Un cult fervent îi consacră și Wieland. Sentimentul general îl exprimă Gellert care dedică următoarea odă portretului lui Richardson:

*Dies ist der schöpferische Geist,
Der uns durch lehrende Gedichte
Den Reiz der Tugend fühlen heisst,*

*Der durch den Grandison selbst einem Bösewichte
Den ersten Wunsch, auch fromm zu sein, entreißt.
Die Werke, die er schuf, wird keine Zeit verwüsten
Sie sind Natur, Geschmack, Religion.
Unsterblich ist Homer, unsterblicher bei Christen
Der Britte Richardson.*

Fielding și Goldsmith sînt, de asemenea, foarte iubiți în Germania, ba chiar răsunetul acestora este mai mare în Germania decît în Franța. Există în privința celui din urmă o pagină a lui Goethe (în *Poezie și Adevăr*, trad. rom. I p. 463) care, împreună cu însemnarea ecoului lui Goldsmith, ne dă și explicația acestui ecou (lectură). Prin protestantism și prin figura idealizată a pastorului, comună celor două țări, romanul lui Goldsmith, *Vicarul din Wakefield*, putea găsi în Germania un mai bun teren de răspindire decît în Franța.

Poeții preromantici englezi sînt și ei curînd cunoscuți în Germania. Ebert traduce pe Young sub titlul *Klagen und Nachtgedanken* (1751—1752) și traducerea lui se reeditează mereu, pînă către sfîrșitul veacului, împreună cu notele și comentariile care o însoțeau. De asemenea Hervey este tradus în 1763 sub titlul *Gräberbetrachtungen*, de Nürnberger, dar fără un deosebit ecou. Este tradus de mai multe ori și Gray. Dintre toți aceștia, Young este cel mai sărbătorit. Klopstock îi dedică una din odele sale (1752), Bodmer, Hamann, Schubart Zachariae, Herder întretin în Germania cultul lui Young (cf. P. Van Tieghem, op. cit., vol. II, p. 88). Există în romanul autobiografic *Anton Reiser* (1785—1790), al lui Karl Philipp Moritz, un cunoscut al lui Goethe, mărturia influenței lui Young asupra tineretului german al vremii. Subliniez două pasaje în partea a III-a (Reclam p. 260) unde autorul arată cum Shakespeare a înlocuit, la un moment dat, influența lui Young, și la p. 279, unde se mărturisește aceeași influență lucrînd în sensul încurajării idealurilor creștine, după cum o arată poezia *Der Weltmann und der Christ*, compusă de Moritz în aceeași vreme. Young este, de altfel, în Germania, un autor preferat al cercurilor pietiste și cartea sa este folosită ca un argument apologetic împotriva raționaliștilor și a anacreonticilor. Un exemplu în această privință putem găsi în autobiografia lui Jung-Stilling (scrisă la persoana a III-a: «A citit mai întîi *Paradisul pierdut* al lui Milton, apoi *Cugetările nocturne* ale lui Young, în fine *Messiada* lui Klopstock: trei cărți în armonie cu sufletul său; căci de unde mai înainte fusese sangvin — delicat acum, după groaznica perioadă la Dl. Hartberg, se dezvoltase în sufletul său o dulce, gingașă melancolie care îl va însoți poate pînă la mormînt » (...*Jung-Stillings Lebensgeschichte*, Deutsche Bibliothek, I, p. 209). Ni se spovedește deci un suflet sensibil din ceata numeroasă a cititorilor din acea vreme ai lui Young; imitatorii au apărut pe urmele lor. Printre aceștia, un poem cu titlul semnificativ: *Vergnügungen der Melancholie* (1765), și împreună cu nenumărații poeți ai nopții și mormintelor, Hölty se apropie de Gray, cu a sa *Elegie într-un cimitir de țară* (1771), Creuz publică *Die Gräber* (1752—1769), lung poem filozofic, unde este plînsă o moartă, asemănătoare cu Narcissa lui Young, iar Cronegk în *Einsamkeiten* (1760), deplînge moartea mamei, Serena, cu accente care amintesc pe ale lui Eminescu (după cum am arătat în studiul republicat în *Idei și poeme literare* 1946).

Ca și în Franța, influențele preromantice engleze nu dau rodul lor cel mai de seamă decît după o anumită trecere de timp, în generația romantică. S-ar zice că este nevoie de o impregnare mai adîncă înainte ca aceste influențe să rodească deplin. Este ceea ce se întîmplă și cu motivul nopții care, în literatura germană, ajunge să se cristaliceze în creația cea mai de seamă abia în *Imnurile către noapte* ale lui Novalis. Iată lauda nopții, la începutul *Imnurilor*: «Ce ființă vie, înzestrată cu minte nu iubește din toate minunile lumii largi a-tot-îmbucurătoarea lumină, cu culorile, razele și unduirile ei, cu blînda ei prezență ca și trezitoare?» Poetul nu se închină însă unui cult solar: «Mă întorc către sfînta, inefabila, misterioasa noapte. Departe zace

lumea — cufundată într-un mormînt adînc — pustiu și singuratic este locul ei. Pe coardele pieptului adie adîncă melancolia (*Wehmut*). Vreau să mă îmbăiez în picăturile de rouă și să mă amestec cu cenușa. Depărtări de amintiri, dorințe ale tinereții, visuri ale copilăriei, bucuriile scurte și speranțele zadarnice ale vieții prea lungi vin în haine cenușii, cu neguri ale serii după apusul soarelui». Noaptea este desfătătoare: «Ce izvorăște dintr-o dată în inima mea și acoperă aerul moale al melancoliei? Te bucuri și tu de noi, întunecată noapte? Ce ascunzi sub mantia ta, încît sufletul se simte deodată mai puternic? Balsam desfătător picură din mîna ta, din buchetul tău de maci. Ridici aripile grele ale sufletului... Ce săracă și copilăroasă mi se pare acum ziua — ce îmbucurătoare și binecuvîntată este despărțirea de zi». *Imnurile către noaptea* ale lui Novalis dau o nouă dezvoltare melancoliei nocturne a lui Young, dar fără retorica cu coloratură clericală a acestuia, deși Novalis venea tot din cercurile pietiste care s-au deschis, în Germania, influenței poezilor preromantici englezi.

Generalizînd asupra comparației dintre influența preromanticilor englezi în Franța și Germania, putem spune că, în prima dintre aceste țări, amintita influență a dat mai multe influențe [*sic*!] în roman, în cea de-a doua mai mult în lirică. Influența teatrului englez, a dramei burgheze, a lui Lillo, a operat și la stînga și la dreapta Rinului, unde determina creații ca acele ale lui Lessing (*Miss Sara Sampson*) și, în curînd, ale lui Schiller (*Kabale und Liebe*). Se mai poate observa că francezii atenuează caracterul religios al unora din meditațiile englezilor în propriile lor traduceri și imitații; în timp ce germanii rețin și dezvoltă acest caracter, care apărea în întîmpinarea pietismului german.

În timp ce Franța, Germania și Italia făceau progrese în cunoașterea literaturii engleze, asimilau pe Shakespeare, descopereau lirismul preromantic, romanul sentimental și drama burgheză și se lăsau influențate de toate aceste noi categorii literare, cunoașterea domeniului nordic dădea și alte rezultate remarcabile, împingînd cercetarea asupra unui trecut îndepărtat și descoperind mitologia și vechea poezie scandinavă. Acest din urmă fenomen s-a dezvoltat în mai multe țări deodată, a fost un fenomen european prin legăturile care s-au țesut, cu prilejul lui, între diferitele țări ale occidentului. Îl vom trata deci ca atare (cf. P. Van Tieghem, *Le Prérromantisme*, I, p. 75 și urm.).

7. Descoperirea mitologiei și vechii poezii scandinave (apud P. Van Tieghem)

La începutul secolului al XVIII-lea nu se știa aproape nimic în Europa despre mitologia și vechea poezie scandinavă. Unele cronici din lumea nordică se strecoară prin cronică Saxo Grammaticus (*Danorum regum heroumque historiae...*), operă de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, în care Shakespeare găsisese sursa lui Hamlet, în prelucrarea franceză a lui Belleforest (secolul al XVI-lea). În Danemarca, în secolul al XVIII-lea, apar primele texte de mitologie nordică. *Runele* lui Wormius, *Edda* lui Resenius și *Antichitățile daneze* ale lui Bartholinus.

Wormius, după ce studiază alfabetul runic, descrie tipul uman al vechiului poet scandinav, al *scaldului*, om inspirat și melancolic, aproape de demență, cuprins de un fel de amețeală poetică (Shakespeare, cf. *Ion* de Platon). Wormius publică, în aceeași carte, două poeme inedite din vechea producție: *Cîntecul de moarte al lui Regner Lodbrog* și *Eigill Scallagrimsson*. Acesta din urmă este povestirea unui scald care și-a putut cîștiga viața cîntîndu-i cîntecul său cel mai frumos regelui care-l făcuse prizonier. *Regner Lodbrog*, un războinic norvegian al secolului IX, cade în mîinile dușmanului său Ella. Acesta îl închide pe Regner într-o închisoare plină cu șerpi veninoși. Regner bravează moartea rîzînd și cîntă cîntecele de proslăvire ale isprăvilor sale războinice; știe că, murind, va lua loc la masa zeilor, în palatul lui Odin. Poemul aducea un sunet nou, făcut din candoare eroică, din detalii crude, din rîs sarcastic în fața morții. Se creează un tip nou: *ridens moriar* (cf. Le Hjalmar, I. de Lisle, p. ba. b. cf. 77).

Sunetul acesta va fi auzit. Poezii secolului al XVIII-lea și al XIX-lea vor ține seama de el, de pildă Chateaubriand în *Les Martyrs*.

Celelalte două cărți, a lui Resenius și a lui Bartholinus, sînt contribuții însemnate la cunoașterea vechii mitologii scandinave, așa cum este ea păstrată în *Edda*. Despre vechile cîntece ale barzilor nordici, un ecou păstrase și transcrisese *Pharsalia* lui Lucan, care spune în cartea I, v. 450 și urm.:

*Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum vates demittitis aevum,
Plurima securi fudistis carmina, bardi.
Et vos barbaricos ritus, moremque sinistrum
Sacrorum, druidae, positis repetistis ab armis.
Solis nosse deos, et caeli nununa vobis,
Aut solis nescire datum; nemora alta remotis
Incolitis lucis. Bobis auctoribus umbrae
Nen tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
Orbe alio; longae, canitis și cognita, vitae
Mors media est Certe populi, quos despicit Arotos
Felices errore suo, quos ille timorum
Maximus, haut arguet, leti metus. Inde ruendi
In ferrum mens prona viris, quimaeque capaces
Mortis et ignavuum rediturae percere vitae.*

(Traducere: Reîncepeți cîntecele voastre, o barzi, prin care consacrați prin laude nemuritoare amintirea oamenilor viteji doborîți în lupte. Și voi druizi, reîncepeți riturile voastre barbare, sîngeroasele sacrificii pe care războiul le desființase. Voi singuri aveți dreptul să alegeți zeii care se cuvin a fi adorați și pe acei care trebuie nesocotiți, să celebrați misterele în păduri întunecate; credeți că umbrele nu se duc să populeze lăcașurile liniștite ale Erebului, regatele palide ale profundului Ditis, ci spiritele noastre se duc într-o lume nouă să însuflețească alte corpuri. Moartea, dacă dăm crezare cîntecelor voastre, este mijlocul unei vieți lungi. Această părere, chiar dacă este o eroare, fericite sînt popoarele pe care le mîngîie, căci ele nu sînt chinuite de frica morții; de aici provine ardoarea care disprețuiește fierul, curajul care îmbrățișează moartea, rușinea de a păstra o viață menită să renască.)

Atîta știa Antichitatea și toată lumea occidentală despre etica războinică, disprețuitoare de moarte a neamurilor din nord. Vechile legende sînt transcrise în evul-mediu. Există *Cîntecele Eddei*, atribuite lui Salmund (care scrie probabil către jumătatea secolului al XII-lea) și conține cîntece mitice și legendare, apoi *Edda lui Snori Sturlusson* (1178—1243), un autor islandez care ne dă un tratat de poetică și mitologie, în proză. Vechile manuscrise ale acestor opere au fost descoperite în secolul al XVII-lea și o lume mitologică nouă, deosebită de aceea greco-latină, ieșea la iveală: zeii locuiesc în Valhala. Există trei zei principali, așezați în trei tronuri: Har[?], Jafnhar[?], Tridi[?]. Au învins pe giganți și pe monștri. Lumea atîrnă în arborele Yggdiasil[?], la rădăcinile căruia torc Nornele. Zeii sînt sortiți pieirii. Vor îmbătrîni și vor muri. Sîntem în epoca crepusculului zeilor.

Toate aceste legende apar încă o dată în cărțile lui Resenius și Bartholinus. Alți erudiți nordici, pînă în secolul al XVIII-lea, urmează celor citați, pînă cînd lucrările lor încep a fi folosite și în celelalte țări europene, determinînd curentul larg al răsplinirii mitologiei și legendelor nordice în tot occidentul Europei.

(Text stabilit de Viorica GHIȚĂ și Geșu IONESCU)

EPISTOLAR

Duiliu Zamfirescu

OBÎRȘIA UNEI INIMICIȚII

ÎN LUNGA SA CARIERĂ DIPLOMATICĂ, Duiliu Zamfirescu a avut prilejul să cunoască și să intre în raporturi « de serviciu » cu o seamă de personalități politice ale timpului. Dintre acestea face parte și D. A. Sturdza, șef al Partidului liberal după moartea lui I. C. Brătianu, în 1891, în repetate rânduri prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908) și ministru de externe, apoi, ca istoric și numismat, secretar și președinte al Academiei Române.

Raporturile nu au fost dintre cele mai bune, date fiind antipatia liberalilor pe care și-o atrăsese Duiliu Zamfirescu încă din tinerețe, când era gazetar, precum și bigotismul, moralismul excesiv și pudibond al președintelui de consiliu și al academicianului. Scriitorul publicase în 1884 în ziarul „*L'Independance Roumaine*” un important articol intitulat *La domaine de la Couronne (Domeniul Coroanei)*, în care ataca legea propusă și votată de liberali privind improprietărea regelui cu mari suprafețe de pământ, ceea ce făcea ca acesta să devină unul din latifundiarii țării. Denunțarea injustiției care lovea în primul rând pe țăranii aflați « în aceeași stare de miserie ca pe timpul domnilor fanarioți » nu i-a putut fi iertată lui Duiliu Zamfirescu de liberali, care-l vor urmări până la sfârșitul vieții. Astfel: avansările tirzii în cariera diplomatică, mutările disciplinare, opoziția sistematică de a fi ales membru corespondent al Academiei sau de a fi premiat. Aici, rolul principal l-a jucat D. A. Sturdza, care-l considera pe scriitorul Duiliu Zamfirescu nici mai mult, nici mai puțin decât... pornograf, așa cum o făcuse cu I. L. Caragiale, calificat ca anti-patriot.

După trei căderi, autorul *Vieții la țară* va ajunge în Academie în 1897, datorită lui Titu Maiorescu și I. C. Negruzzi, când îi va mulțumi protocolar și secretarului general D. A. Sturdza. Aceasta nu înseamnă că rana se închisese. În corespondența cu Titu Maiorescu, diplomatul de la Roma aduce deseori vorba, indignat, despre șeful Partidului liberal, o dată, într-o sarcastică schiță de portret: « *Deasupra tuturor, planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată: un român născut boier, cu instincte de ștrcovnic, fățarnic, înzestrat de natură cu o înăpășinare de măgar, neavând nimic din calitățile și cusururile rasei, fără nici un talent, orator prost, scriitor infam damblaliu înainte de vreme, rezistând numai cu o jumătate a sistemului nervos, vindicativ, crud și mai presus de orice, antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții* » (Scrisoarea din 6/19 decembrie 1903).

Un loc de seamă ocupă D. A. Sturdza în seria de însemnări memorialistice redactate în 1914—

1915 și publicate de noi (în „*România literară*“, 1969, nr. 3, 16 ianuarie), unde scriitorul îl portrețizează la fel de caustic: *«Ieșit din familia boierească a Sturzeștilor Miclăușeni, prin urmare moldovean, bărbatul acesta a jucat un rol de mina întâi, deși a fost o inteligență de mina a doua. Crescut în Germania, ținut în strășnicie de mama sa, religios pînă la bigotism, pudic pînă la ridicol, — el a fost un contrast viu cu mai toți oamenii politici ai timpului său — dar tot mai de aceea, interesant»*.

Desigur, în calitate de subaltern, Duiliu Zamfirescu nu putea fi decît protocolar și deferent în relațiile cu șeful său, care, în 1907, era din nou prim-ministru. Dar cînd se întîmplă ca acesta să facă uz (dacă nu cumva abuz) de autoritate, scriitorul-diplomat ripostează. În genere, echilibratul și supravegheatul Duiliu Zamfirescu are și momente mai „fierbinți“ cînd, socotindu-se jignit (deveniseră faimoase în epocă, duelurile lui), îi dă ultimatum chiar primului-ministru: *«În aceste condițiuni, colaborarea noastră mi se pare cu neputință. De aceea, am onoarea a vă ruga să binevoiți, cînd veți fi mai în tihnă, să mă trimiteți înapoi, în cariera exterioară, aducînd, în locul meu o persoană care să se bucure de întreaga D-Voastră încredere»*.

Se vede că D. A. Sturdza nu avea suficientă încredere în autorul foiletoanelor, destul de critice (unele) din „*România liberă*“, unde scriitorul semna cu pseudonimul *Don Padil*, și cu atît mai puțin în acela care combătea fățiș legea dotației regale, deși faptele se petrecuseră cu peste două decenii în urmă. Acolo se situează o perioadă mai puțin cunoscută a activității — și anume aceea publicistică — a lui Duiliu Zamfirescu. De ea se ocupă într-un foarte util volum, recent apărut la Editura „Minerva“ (vol. V din seria de *Opere*, inițiată de regretatul Mihai Gafița), Ioan Adam, care pune pentru prima oară în circulație reportajele, articolele, cronicile literare, teatrale, muzicale publicate de scriitor de la debut pînă la 1908. Ediția este remarcabilă prin sumar — de unde lipsesc doar cîteva din foiletoanele supraintitulate *Pala-bras* — ca și prin bogatul aparat de note și comentarii. Sigur, această materie, asupra căreia scriitorul n-a vrut să mai revină vreodată, este inegală, ca, dealtfel, opera lui în întregime, alături de un excelent articol despre Eminescu (din 1885) stînd o desuetă cronică mondenă, și alături de opinii judicioase, ca acelea privindu-i pe Heliade, Alecsandri, Kogălniceanu,

Bolintineanu, Macedonski, făcîndu-și loc păreri profund subiective, chiar false, despre Slavici și Coșbuc, anticipîndu-l pe viitorul academician. Este foarte bine că Ioan Adam, autor și al unei *Introduceri în opera lui Duiliu Zamfirescu* (Editura „Minerva“, 1979) a strîns la un loc studiul, din păcate neterminat, despre Tolstoi și fragmente din acela (tot neîncheiat) despre C. Dobrogeanu-Gherea, cronici în care Duiliu Zamfirescu își exprimă admirația pentru Beethoven și Wagner (din unele opere), pentru artiști și cîntăreți români, deveniți celebri, ca Gr. Manolescu, Agatha Bîrtescu, Elena Theodorini. Și se mai pot cita încă altele, și nu în ultimul rînd articolul de care aminteam la început, *Le Domaine de la Couronne*, motivul cel mai puternic al inimizității liberale, deci și a lui D. A. Sturdza.

Ceea ce n-am înțeles din *Argumentul* ca și din unele note semnate de Ioan Adam sînt accentele, în mare măsură, fals polemice la adresa subsemnatului. Potrivit opiniei sale, aș fi subapreciat publicistica lui Duiliu Zamfirescu, cel puțin aceea din primii ani, considerînd-o, citez după Ioan Adam, „un potpuriu literar“, un „maldăr de file, rămas pe bună dreptate numai între scoarțele colecțiilor“, că n-ar avea decît o valoare „strict orientativă“, „a unui inventar de teme și de preferințe“ (*Duiliu Zamfirescu*), Editura Tineretului, f.a. [de fapt, 1969], p. 60 [de fapt 61] (Ioan Adam, *Argument*, p. VIII). E posibil ca eu să fi judecat prea aspru activitatea gazetărească a lui Duiliu Zamfirescu, de la „*România liberă*“ (1881—1884), neținînd suficient seama că ea aparținea unui tînar. Dar n-am redus-o în nici un caz la formulele pe care Ioan Adam le extrage cu penseta, lăsînd să se înțeleagă că aceasta este opinia mea categorică, lipsită de orice nuanțe. Dacă, pentru a respecta adevărul, ar fi prelungit citatele numai cu o jumătate de pagină mai departe, ar fi văzut că judecata mea nu e chiar atît de restrictivă: „Dar scriînd cîtva timp, despre grădinile de toamnă ale Bucureștiului, despre forfota pestriță și pitorească a Șoselei, despre culesul viilor și Crăciunul provincial, despre cafenele și baluri mascate, denunțînd și el parazitismul și lichellismul politic, D.Z. începe să-și cristalizeze dacă nu scrisul, atunci înclinațiile. El cultivă stăruitor în anii debutului viața romanțată ca în *Cele din urmă gînduri ale lui Weber*, *O pagină din viața lui Johann Strauss*, *Amintiri din vremuri* (Cum a

iubit Depărățeanu), în care, alături de pagini lunguroase, emfatic sentimentale, scrise într-un stil convențional, cu ecouri din Bolintineanu, se conturează o poezie a singurătății și a naturii, ce va reveni potențată mai târziu sub pana prozatorului » (Op. cit., p. 62).

Ioan Adam ar putea să obiecteze că rîndurile citate se referă la proza și nu la publicistica scriitorului, și așa este, pentru că ele, ca și cele scoase în prim-plan de autorul *Argumentului* sint extrase din capitolul *Proza scurtă* a micro-monografiei mele. Dar iată ce spuneam despre publicistică, în aceeași carte, pasaj mai semnificativ, pentru tema abordată de Ioan Adam și pe care el, nu știu de ce, îl omite: « Deocamdată, (D.Z.) își scrie foiletonul săptămînal, în care cronică politică alternează cu reportajul, notele de drum cu articolul literar, nuvela cu cronică muzicală, teatrală și mondenă. Temele autorului foarte interesat în acel moment de Spania, — rubrica era intitulată *De las palabras* și apoi *Palabras* — sint variate și tratarea lor inegală, cum va fi dealtfel întreaga sa operă literară. Alături de gazetarul care nu reușea încă să iasă din convenție, din relatarea aventurilor galante, pentru care va manifesta mereu slăbiciune, alături de reporterul cam desuet, se profilează un portretist cu înclinație spre tipologia grotescă (*Deputatul, Notarul*), un observator de gesturi tipice și de limbaj autentic (*La denii*), de moravuri pestrice și pitorești (*La Șosea*).

Cronicarul politic se distinge printr-o altitudine fermă în 1884, cînd scria seria de articole *Le Domaine de la Couronne*, în care își manifesta dezaprobarea față de legea domeniilor coroanei, adevărată foaie de zestre, de improprietăți a familiei regale. Denunțînd nedreptatea ce se făcea în primul rînd țărănimii, autorul dovedea un admirabil spirit de justiție, care-i va atrage inimizția regelui și a partidului liberal.

Anii de jurnalistică de la „*România liberă*” au însemnat un antrenament util pentru nuvelistul care în 1884 debutează la „*Convorbiri literare*” » (Op. cit., pp. 21—22).

Să fie aceste considerații atît de « critice » și lipsite de nuanță? Nu cred că mai mult decît ale lui Ioan Adam însuși, care, în *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu* (1979), unde nu citează dealtfel nici un singur articol de tinerețe al scriitorului, spune următoarele cuvinte, nu prea măgulitoare, despre debutantul Duiliu

Zamfirescu: « Cîtă vreme raza vizuală nu depășește mediul distîns, literatura pe care o alimentează suferă de fragilitate. De aceea atîtea nuvele din *Fără titlu* și *puzderia de crochiuri mondene* din „*Palabras*” nu spun mai nimic despre aptitudinile reale ale viitorului prozator » (Op. cit., p. 90) (subl. n.).

Să răsfoim totodată și notele lui Ioan Adam din ediția recentă la foiletoanele din „*România liberă*”, unde întîlnim caracterizări parcă mai drastice decît cele incriminate din cartea subsemnatului. Dau cîteva exemple: *Artiștii români și publicul* « deviază spre simpla cronică de spectacol, scrisă alert și fugitiv » (p. 484); în altă parte, « trecerea în revistă pe care o efectuează atît de conștiincios Z. este un „simplu articol de serviciu” » (p. 505), altul e « fad » (p. 596); un foileton, « altminteri, fără pătrundere analitică, consacră prima apariție în public a celebrului [?] *Don Padil* » (p. 544); într-un altul, calificat « modest exercițiu literar », « invenția epică — de tot sumară — cedează pasul meditației convenționale » (p. 561), (subl. n.).

Și dacă Ioan Adam are aproximativ aceleași păreri cu preopinentul său, de ce era nevoie să-și creeze un fals adversar?

Publicistica lui Duiliu Zamfirescu, avînd meritele dar și scăderile ei, recunoscute, cum se vede, și de către editor, — uneori, mai apăsător decît mine — putea fi readusă în circulație, fără a construi această « polemică », în care se combat — foarte curios! — fragmente de frază, montaje create *ad-hoc*, și nu idei, care se dezvoltă, firesc, într-un context mai larg.

Și încă un de ce?

Făcîndu-mi cîntea să mă pună în imediată succesiune a lui G. Călinescu, ale cărui opinii nu le-am împărtășit, cel puțin în privința corespondenței lui Duiliu Zamfirescu, a valorii ei ca document literar și uman, Ioan Adam afirmă pe un ton decisiv și cam buclucaș în suita imediată a argumentației sale: « În fine, un comentator mult mai recent, a cărui devoțiune față de autorul *Vieții la țară* este incontestabilă, conchide că atunci cînd vorbea în calitate de „teoretician” Duiliu Zamfirescu putea să frizeze ridicolul » (Al. Săndulescu, op. cit., p. 127; p. XIII). Cu alte cuvinte, subsemnatul m-aș înscrie printre contestatarii lui D.Z., ca mînuitor de idei. Deconcertantă este nu numai concluzia aceasta, dar și metoda « pensării » folosită de Ioan Adam. Iată în întregime fraza pe care I.A. o fracturează la punct și virgulă,

Legation de Roumanie
en
Italie
[imprimat]

9 august 1889, Roma

Domnule Stourdza,

Întorcându-mă aseară din vecinătatea Romei¹, unde mă duc trei zile pe săptămână să mai răsuflu, am găsit biletul ce ați binevoit a lăsa la Legațiune. M-am dus imediat la hotelul „Continental” să vă caut, și cu mare părere de rău am văzut că plecaserăți.

Mai acum cităva vreme am fost informat că vă aflați la Sorrento, la principesa Gortchacoff, și, primind o scrisoare pe numele D-Voastre, de la Academia Română din București, m-am grăbit a o expedia d-nei Gortchacoff, cu rugămintea de a v-o înmîna, sau, în caz de a fi fost plecat, a v-o trimite la destinațiune. Alceva nu am primit la Legațiune pe numele D-Voastre.

Dacă scrisoarea Academiei nu v-a fost remisă, luni mă duc eu însumi pentru cîteva zile la Sorrento, și voi cerceta de soarta ei.

Părîndu-mi cu deosebire rău că n-am putut a vă fi util întru nimic, — profit de această ocaziune spre a vă ruga să binevoiți a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu ZAMFIRESCO

[B.A.R. s. ^{II(1)}
CCCLIII.]

Légation Royale
de
Roumanie
[imprimat]

Rome, le 9/21 Octobre 1897

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de faire parvenir à Votre Excellence le fascicule du 16 Octobre de la revue littéraire italienne „Nuova Antologia”.

Si le temps lui permet de jeter un coup d'œil sur l'article de Mr. Alfr. Frassati, intitulé La politique extérieure de l'Italie et l'alliance franco-russe, Elle y trouvera deux

¹ Duiliu Zamfirescu se afla din mai 1888 secretar la Legația română din Roma.

schimbîndu-i fundamental sensul: «Cînd vorbea în calitate de „teoretician”, Duiliu Zamfirescu putea să frizeze ridicolul; cînd însă își expunea ideile simplu și spontan, în calitate de scriitor, el formula schema primară și chiar mai mult decît atît a unor admirabile idei» (subl. n.). Și continuî, imediat: «Intuițiile lui estetice constituie un fapt unic în perioada începutului de veac XX și au devenit fertile în gradul cel mai înalt prin Lovinescu, Rebreanu, Camil Petrescu» (*Op. cit.*, p. 127).

Toate acestea — era să le spun «contestări» — au fost reluate de mine în volumul *Literatura epistolară*, Editura „Minerva”, 1972, și în vol. *Continuități*, Editura „Cartea românească”,

1976 (în special pp. 81—82), pe care, totuși, Ioan Adam l-a avut în mînă, de vreme ce se referă, de astă dată cu probitate, la articolul *Opiniile unui „detractor”*? unde fac în fond elogiul tînărului gazetar de la „România liberă” și „L'Étoile roumaine”, care scrișese un excelent articol despre Eminescu.

Din apărător, încă de prin 1966, al ideilor estetice ale lui Duiliu Zamfirescu (despre realism, despre roman, despre documentul autentic etc.), fapt care mi-a atras, cu ani în urmă, critica nedreaptă, sau în orice caz exagerată, a lui Alexandru George, mă descopăr, mai exact, sînt descoperit de Ioan Adam, ca unul dintre cei mai recenți negatori, atribuindu-mi-se și mie «amplerea discursului contestatar»

lettres, du C-te de Launay, ancien ambassadeur du roi d'Italie à Berlin et du C-te de Rabiant, Ministre des Affaires Etrangères en 1887, se référant toutes deux au renouvellement de la triple alliance à cette époque.

L'importance de ces documents n'échappera pas à Votre Excellence.

Pour le moment, je m'abstiens de tout commentaire, n'ayant pu contrôler leur authenticité que très imparfaitement. J'attends la publication du livre de Mr. Chialo: La triplice e la duplice alleanza, duquel ces deux lettres sont extraites, pour en référer à Votre Excellence.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les nouvelles assurances de ma très haute considération.

Duiliu ZAMFIRESCO

Son Excellence
Monsieur D. Stourdza
Président du Conseil

Ministre des Affaires Etrangères
Etc. etc. etc.

[B.A.R. s. 11(2)
CCCLIII]

Legăția regală
a
României
[imprimat]

Roma, 9/21 octombrie 1897

Domnule Ministru,

Am onoarea să trimit Excelenței Voastre fascicula din 16 octombrie a revistei literare italiene „Nuova Antologia”.

Dacă timpul îi va permite să-și arunce o privire asupra articolului d-lui Alfr. Frassati, intitulat *Politica externă a Italiei și alianța franco-rusă*, Ea va găsi două scrisori

(p. XIII), afirmație care urmează la numai patru rânduri tipografice mai jos de aceea în care se spunea că «devoțiunea» mea față de autorul *Vieții la țară* ar fi «incontestabilă». O fi, nu zic, dar cum s-o fi împăcînd ea cu... «ampluarea discursului contestatar»?

Și o ultimă precizare. Citatele integrale și deci corecte despre teoreticianul D.Z., Ioan Adam le-ar fi putut găsi și în volumul *Duiliu Zamfirescu interpretat de...*, antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Ioan Adam, Editura „Eminescu”, 1976, unde, la pp. 293—300, autorul culegerii reproduce un

amplu fragment din micromonografia mea sub titlul: Al. Săndulescu, *Correspondența literară și opiniile estetice*. Să-și fi repudiat oare acea carte? Nu-mi vine a crede, căci o folosește adesea în comentariile recente ediții.

Parcurend foarte utilul volum de *Publicistică* — Duiliu Zamfirescu, ale cărui texte sînt editate impecabil, fără nici o croșetă, am avut nu o dată impresia, citind *Argumentul* și notele, unei amuzante lupte a lui Ioan Adam contra lui... Ioan Adam. Dar și a unui joc, de astă dată, parcă mai puțin vesel, de-a citatele.

Al. SÂNDULESCU

a contelui Launay, fost ambasador al regelui Italiei la Berlin, și a contelui de Rabilant, Ministru al Afacerilor Străine în 1887, referindu-se amîndouă la tripla alianță în această epocă.

Importanța acestor documente nu va scăpa Excelenței Voastre.

Pentru moment, eu mă abțin de la orice comentariu, neputînd controla decît în prea mică măsură autenticitatea lor. Aștept publicarea cărții d-lui Chiaolo: *La triplice e la duplice alleanza*, din care sînt extrase aceste două scrisori, pentru a raporta Excelenței Voastre.

Vă rog să primiți, Domnule Ministru, noile asigurări a foarte înaltei mele considerații.

Duiliu ZAMFIRESCU

Excelenței Sale
Domnului D. Stourdza
Președintele Consiliului
Ministrul Afacerilor Străine
Etc. etc. etc.

[B.A.R. s. ¹¹⁽²⁾
CCCLIII]

3

Roma, Via Condotti, 61
8/20 aprilie 1898

Domnule Prim Ministru,

În calitatea d-voastre de Secretar General al Academiei Române, ați binevoit a semna adresa prin care acest înalt corp cultural mă informa că în ultima sa sesiune mi-a făcut onoarea de a mă alege ca membru corespondent. ²

Vă rog să-mi permiteți a vă exprima, personal, toată gratitudinea ce vă păstrez pentru această comunicare și a vă reînnoi, domnule Prim Ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu ZAMFIRESCO

[B.A.R. s. ¹¹⁽³⁾
CCCLIII]

4

Ministère des Affaires Etrangères
Secrétaire Général
[imprimat]

București, 14/27 martie 1907

Domnule Prim Ministru,

În împrejurările grele prin care trece țara ³, socoteam că sunt dator să rămîn deocamdată la post ⁴, pentru a nu vă îngreua sarcina pe care v-a dat-o Majestatea Sa Regele, cel puțin intrucît privește Ministerul Afacerilor Străine. Cum însă deprinderile mele, după 22 de ani ⁵ de carieră, sunt de om blajin și civilizat, vă rog să mă iertați dacă nu pot suferi să fiu maltratat, mai cu seamă fără cuvînt.

² După trei încercări anterioare, în 1893, 1894, 1895, Duiliu Zamfirescu a fost ales membru corespondent al Academiei Române în martie 1898, în pofida opoziției lui D. A. Sturdza, care-l considera pe scriitorul de la Roma « un pornograf ».

³ Se referă la răscoalele țărănești din 1907.

⁴ Duiliu Zamfirescu, secretar de legație timp de 18 ani la Roma, Atena și Bruxelles, se întoarce în țară în 1906, fiind numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, al cărui titular era în 1907—1908 D. A. Sturdza.

⁵ Duiliu Zamfirescu intrase ca funcționar în Ministerul Afacerilor Străine în 1885, dînd examen de atașat de legație împreună cu scriitorul și criticul N. Petrașcu.

Dacă m-ați fi lăsat să vorbesc, v-aș fi spus că se lucrează de 7 zile la tipărirea convenției poștale, un volum de două degete, că expunerea de motive și proiectul de lege nu pot fi semnate de d-voastră, pe câtă vreme mesajul pentru Cameră este contrasemnat de d-l Jean Lahovary. V-aș fi comunicat că, întrucât privește convențiunea comercială și literară cu Italia, urmează să se facă decretul de promulgare spre a fi trimis Majestății Sale, iar că pentru instrumentul de ratificare e nevoie de 3—4 zile; că aceste convențiuni intră în vigoare la 1/14 aprilie. V-aș fi prezentat lista reclamațiunilor străine, ce m-ați însărcinat să vă fac cît de grabnic. V-aș fi înmînat un dicționar cifrat etc. etc.

Dar nu m-ați lăsat să vorbesc.

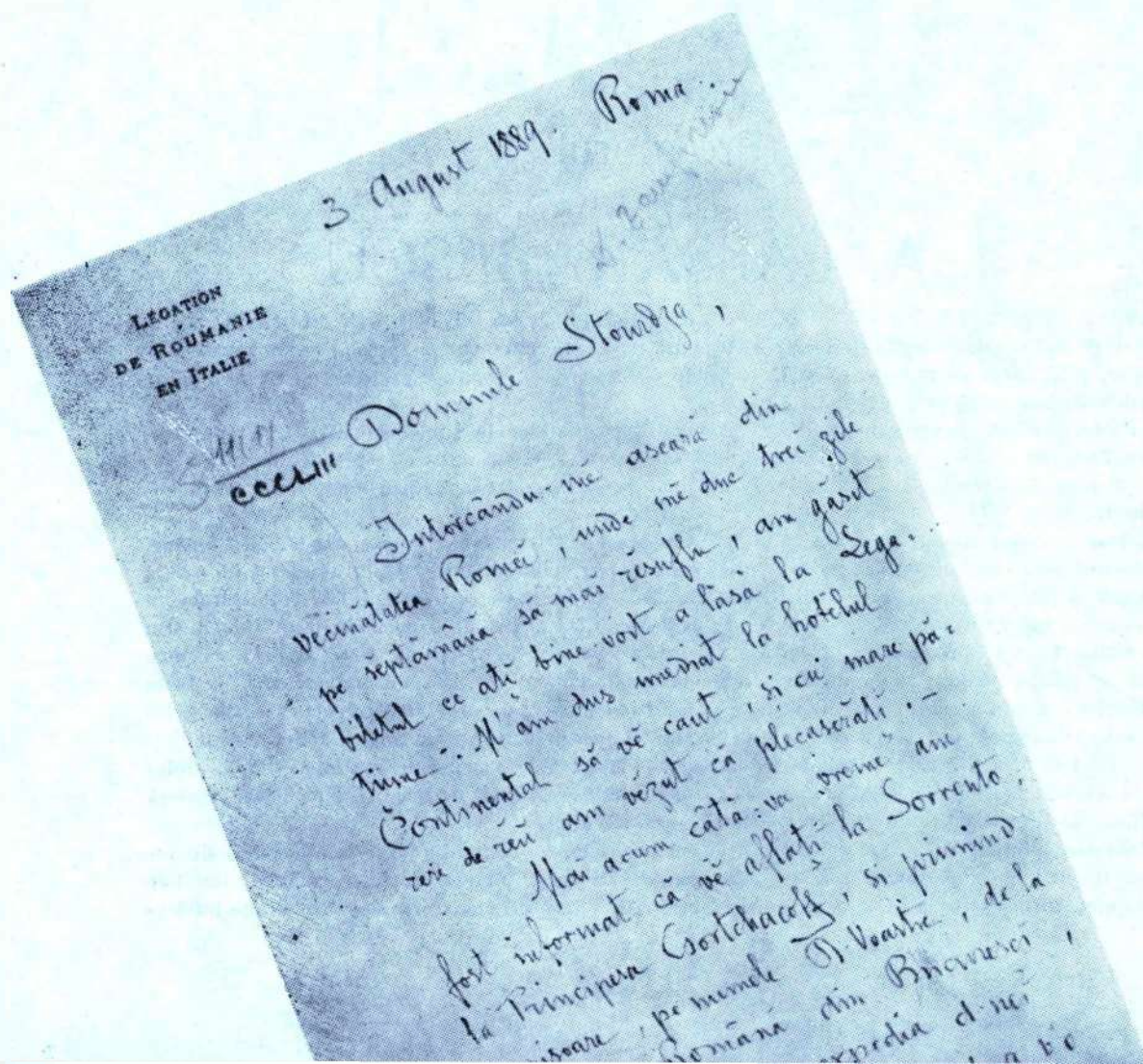
În aceste condițiuni, colaborarea noastră mi se pare cu neputință. De aceea, am onoarea a vă ruga să binevoiți, cînd veți fi mai în tihnă, să mă trimiteți înapoi în cariera exterioară, aducînd în locul meu o persoană care să se bucure de întreaga d-voastră încredere.

Pînă atunci, vă rog să-mi comunicați ordinele d-voastre în scris.

Binevoiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

[B.A.R. s. ^{II(6)}
CCCLIII]

Duiliu ZAMFIRESCO

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

Profesorul meu I. A. BASSARABESCU

MARELE NUVELIST I. A. BASSARABESCU ERA PROFESOR LA LICEUL DIN PLOIEȘTI ȘI SE bucura de o deosebită atimă în orașul nostru petrolier. El era cunoscut și apreciat ca un remarcabil scriitor, prin opera sa nuvelistică și făcea parte din galeria străluciților profesori de liceu a căror faimă colindase toată țara.

Întotdeauna îmi aduc aminte cu plăcere de bunul meu profesor de limba română, I. A. Bassarabescu. Mic de statură, vioi, de o inteligență scilpitoare, era un om cu o vastă cultură, a cărei creație literară — renumitele lui nuvele — a rămas pentru totdeauna în patrimoniul literaturii românești.

Valoarea operei literare a profesorului I. A. Bassarabescu l-a dus sub cupola Academiei Române. Profesorul meu era de o erudiție deosebită, un pedagog eminent, un adevărat educator, de o rară bunătate și finețe omenească. Amabil cu toată lumea, dar mai ales cu elevii lui, I. A. Bassarabescu își câștigase un renume și un enorm prestigiu prin conduita sa. Era de o modestie proverbială. Din câte cunosc și s-a propus să ocupe o catedră universitară și a refuzat. Țin minte că a spus: «Pentru mine activitatea pedagogică la un liceu este mai interesantă decât un curs universitar». Și toată lumea l-a crezut, fiindcă era un om de o cinste și sinceritate desăvârșite. Pentru autoritatea lui literară, pedagogică și cetățenească, multe partide îi făceau curte, promițându-i funcții, demnități și tot felul de atracții, dar niciodată nu s-a lăsat înduplecat de promisiuni, rămânând simplu profesor secundar, care și-a închinat întreaga viață școlii românești. Dacă ar fi dorit, putea face carieră politică, dar preocupările lui literare erau mai presus de orice.

Respectat profund de colegii săi de la liceu, era considerat decanul lor din toate punctele de vedere. Domina prin personalitatea sa învățământul secundar ploieștean, întreaga intelectualitate a orașului. Nu-i plăcea să facă pe Mecena: deși putea s-o facă prin puternica sa personalitate intelectuală.

tuală și fiindcă i se cerea insistent de protipendada ploieșteană. I. A. Bassarabescu a refuzat cercurile marii burghezii, perfidă și coruptă, cu apucăturile ei politicianiste, afaceriste și imorale. Acest om, de o noblete deosebită, căruia politicienii vremii îi ofereau atât de mult, a intuit și a înțeles că societatea exploatareilor nu este societatea pe care și-o dorește nici el, nici poporul. De aceea a căutat prin scrisul său să dea, într-un anumit fel, răspuns la problemele societății în care a trăit.

Nuvelele sale, de un colorit deosebit, se adresează tuturor vîrstelor și din ele se degajă mesajul vieții, pe care eminentul scriitor l-a dăruit cu atîta generozitate poporului său. Prin tot ce a creat, I. A. Bassarabescu rămîne în istoria literaturii naționale.

I. A. Bassarabescu este în același timp pentru noi, cei care l-am cunoscut, marele și strălucitul profesor, pedagog și educator. Lecțiile profesorului nostru de limba română erau pentru noi, elevii, o mare desfătare intelectuală, o mare bucurie sufletească. Lecțiile sale erau așa de atrăgătoare, prin forma și conținutul lor, că nu știai cînd a trecut ora de curs, iar caietele noastre de notițe erau pline de cunoștințe din istoria literaturii române și universale, pe care profesorul nostru ni le transmitea cu dărnicie și măiestrie pedagogică de neegalat. Toți elevii din clasă învățam bine la limba română, fiindcă respectam și iubeam, pînă la adulație, pe profesorul nostru, care ne era așa de apropiat ca un părinte.

Nu a lăsat niciodată un elev repetent, nu-mi aduc aminte dacă a avut corecții, și nu fiindcă nu era exigent, dar era un excepțional pedagog de la care plecai cu lecția învățată. Era imposibil altfel. Pentru că noi, elevii săi, consideram o supremă datorie să învățăm și să ne pregătim bine în fața profesorului nostru drag. Îmi amintesc că la teză ne lăsa singuri în clasă, sau stătea la catedră și citea, dar nu am văzut nici un coleg să copieze la limba română, deși unii aveau «năra-vul școlăresc» de a copia la alte materii. Se considera un sacrilegiu să copiezi la profesorul I. A. Bassarabescu; cred că dacă cineva ar fi îndrăznit s-o facă, l-am fi excomunicat din clasă, așa de mare era stima și devotamentul față de profesorul nostru de limba română. De la el am învățat istoria literaturii române, de la el m-am ales cu ceva bun în viață — dragostea pentru literatură și slujitorii ei.

I. A. Bassarabescu nu era un om retras, din contră, avea mulți prieteni, dar cei mai buni prieteni erau elevii lui. El și-a închinat întreaga viață și activitate universului literar și școlar, cu convingerea că în acest mediu a găsit toate bucuriile și satisfacțiile vieții sale.

Cînd am ajuns profesor la liceu unde învășeam, I. A. Bassarabescu era pensionar. Îl întâlneam deseori pe bulevard, unde făcea promenada zilnică, de prînz și seara, pe ruta liceu-gara de sud, dus și întors, așa cum obișnuia de o viață întreagă.

Era după război și o ducea greu în timpul foametei. M-am dus la partid și am arătat care este situația profesorului nostru. Am găsit toată înțelegerea pentru marele nostru scriitor, căruia i s-a asigurat tot ceea ce avea nevoie și în primul rînd alimente. Am făcut ce am putut pentru a-l îndulci acel an de vremuri grele. Profesorul meu era bucuros de schimbările ce începuseră în țara noastră. Deși nu era un om politic, înțelegea bine necesitatea transformărilor sociale, necesitatea «schimbării moravurilor», cum spunea el. Avea mare încredere în viitor, era devotat poporului și cauzei eliberării lui de sub asuprirea oligarhiei. În perioada imediat după 23 August 1944, la Ploiești, ca dealtfel în toată țara, au fost mari mișcări de masă pentru preluarea puterii din mîna regimului burghezo-moșieresc. Nu pot să uit pe profesorul meu, I. A. Bassarabescu, cînd, într-o întîlnire ocazională pe bulevard, îmi spunea: «ce păcat că nu mai sînt tînr pentru a mă avînta cu voi în această mare bătălie socială pentru binele țării și al poporului român». Evocam împreună anii de școală, îl ascultam cum vorbea cu patos despre literatură, despre timpurile care au venit să așeze lumina pe temelii noi, în care oamenii să fie liberi și neasupriți.

Bătrîn, aproape de sfîrșitul vieții, profesorul meu de limba română era același om plin de viață și optimism, de încredere în viitor și care spunea: «va fi în orice caz mai bine decît a fost pînă acum». Înțelegea bine evenimentele, suflul nou al revoluției care avea să ducă țara și poporul la victoria socialismului pe pămîntul patriei noastre pe care I. A. Bassarabescu a cîntit-o cu opera sa literară, cu prestigioasa sa activitate pedagogică.

Manea MĂNESCU

R E S T I T U I R I

Mateiu I. CARAGIALE

FIȘE DE LABORATOR [III]

Curiosités historiques

Saint-Dominique, fondateur de l'O[rdre] des frères, prêcheurs et introducteur de l'inquisition en <Espagne> Languedoc, né en Castille en 1170 et + à Bologne le 4 août 1221, canonisé le 3 juill[et] 1235. Combattit âprement l'hérésie albigeoise, était fils de l'élux de Guzman et de Jeanne d'Aça. C'est en son souvenir que beaucoup de Guzman portèrent le nom de Domingo et qu'ils imposèrent le coutume que le confesseur du roi fut dominicain, jusqu'au jésuite Daubenton, confesseur de Philippe V.

Les chefs des grandes maisons d'Espagne portaient dans les processions solennelles la bannière du fondateur de L'O[rdre] religieux qu'ils protégeaient. Le duc de Medine-Celi portait celle du saint-office dans les auto-da-fés.

Les membres de la maison de Tolède se faisaient enterrer en habit de carme, ayant une grande dévotion pour S-te Thérèse, native d'Albe. Cette coutume est pratiquée encore de nos jours.

Incas — Sous Philippe V vivait le c-te de Montezume, de la maison Montezume des vrais rois de Pérou où il est [sic!] vice-roi, grand d'Espagne (St. Simon).

+ Lorsque l'Amirante de Castille s'enfuit au Portugal, il emmena avec lui le mis d'Alcannes (son neveu) qu'il voulait livrer aux Anglais afin qu'ils en fassent un souverain du Pérou, comme étant un héritier légitime des Incas.

Ninon de Lenclos — Au temps de Louis XV on prétendait que la reine Marie Leszynske conservait la tête de Ninon de Lenclos <comme> à la façon d'une relique. — (Mémoires du mis d'Argenson, tom VI, p. 16—17).

Victimes de la saignée (quelques) — duc de Luynes (1690), Benscrade (1691), duchesse de la Trémoille (1707), et son mari, le duc, en 1709.

[B.C.S., C. XIX/2 — 58]

Curiozități istorice

Sfintul Dominic, întemeietor al O[rdinului] predicantilor și cel care a introdus Închiziția în <Spania> Languedoc, născut în Castilia la 1170 și + la Bologna în 4 august 1221, canonizat la 3 iul[ie] 1235. A luptat cu îndrăjire împotriva ereziei albigenze. Era fiul lui Felix de Guzman și al Ioanei d'Aça. În amintirea lui, mulți membri ai familiei Guzman au purtat numele de Domingo [Dominic] și au impus obiceiul ca rolul de confesor al regelui să-l exercite un dominican, până la iezuitul Daubenton, confesorul lui Filip al V-lea.

Căpeteniile marilor Case ale Spaniei purtau în timpul procesiunilor solemne flamura întemeietorului O[rdinului] religios pe care îl protegiau. Ducele de Medina-Celi purta pe aceea a Sfintului Oficiu cu prilejul auto-dafeurilor.

Membrii Casei de Toledo dispuneau să fie înmormîntați în veșminte de carmeliți, datorită marii devoțiuni pe care o aveau pentru Sfînta Tereza, născută în Alba. Obiceiul dăinuie pînă în zilele noastre.

Incașii — Sub Filip al V-lea trăia contele de Montezuma, din Casa Montezuma a adevăraților regi ai Peru-ului, unde este vicerege, grande de Spania. (Saint Simon) + Cînd Amirantele de Castilia a fugit în Portugalia l-a luat cu el pe marchizul d'Alcañes (nepotul său), pe care voia să-l predea englezilor, care să-l facă suveran în Peru, în calitatea lui de *urmaș legitim al incașilor*.

Ninon de Lenclos — În vremea lui Ludovic al XV-lea se pretindea că regina Maria Leszynska păstra capul lui Ninon de Lenclos așa cum se păstrează o relictă — (*Mémoires du marquis d'Argenson*, vol. VI, p. 16—17).

Victime ale luării de sînge (citeva) — ducele de Luynes (1690), Benserade (1691), ducesa de la Trémoille (1707) și soțul ei, ducele, în 1709.

[BOS, C. XIX/2 — 58]

Divers

- + « *Natura* » lo face e poi ruppe la stampa (*Arioste*).
- Le comte de Hoditz l'a fait inscrire en lettres d'or sur la statue de Frédéric II à Rosswalde. Ce fut la première statue érigée à ce roi.*
- + Roma caput mundi regit orbis frena rotundi.
- + *La couleur royale des rois aztèques de Mexique était le vert.*
- + *Immer hoher muss ich steigen*
- Immer weiter muss ich schau*

Devise d'Ulrich de Hutten

- + *La Sorcière belle estampe de Dürer (Reformation, pag. 133).*
- + *Ils aurent la vigne de l'évêque.*
- (*Ancienne expression: se disait de deux époux qui après un an de ménage ne se repentaient pas de s'être unis l'un à l'autre.*)
- + *Timor mortis conturbat me*

L'Ecclesiaste

- + *Si el viver es hermoso, el morir es gañanzioso.*

Devise du duc d'Oscuna

- + *Le Roman de la Rose où tout l'art d'amour est enclose.*
- + *Eugène de Savoie posséda peu jusqu'à la mort la langue allemande.*
- + *John Elphinstone, capitaine de vaisseau anglais, le véritable vainqueur de Tchesmé.*
- + *oeuf de poutargue, sorte de caviar de Provence.*
- + *cynorrodous — fruit de l'aubépinier et de l'églantier.*
- + *Mahalix Paul — Auteur des Mémoires du Bal-Mabille.*
- + *Arnault (Antoine-Vinc.) — de l'Académie française. Auteur des Souvenirs et Regrets du vieil amateur dramatique.*
- + *Machiavel écrit qu'il existe dans chaque état des familles fatales qui naissent de la ruine même de l'État.*
- + *Ismolsky A. — Nicolas II. „Revue des deux Mondes“ — Janv. 1920. — sur le prince Meschersky, l'Eulenburg russe, directeur du journal ultrarévolutionnaire „Grajdanina“ (fiche spéciale). Articles merveilleusement écrits. (adăugat cu o altă cerneală).*
- + *Vebse — Geschichte der kleinen deutschen Hoefe.—*
- + *saillies, renforcements, brèches, échancrures (d'Aranda à Ségur).*
- + « *sufria-lume* » (*souffle-lumière*) surnom donné aux meilleures (œuvres) verreries de Murano.
- + *patte de lièvre, rouflaquette.*

Horace Walpole (1726)

Lord North (1772)

V-cte Castlereagh (1814)

Lord Palmerston (1856)

Sir Edward Grey (1912) + à 72 ans

+ On observa, relavaît un témoin, que pour les souverains et les ministres le prestige de la dignité va disparaissant de jour en jour.

(Diario del marchese di San-Marzano
plenipotenziario in Vienna 1815).

+ C-te Maubreuil; mis d'Evrault — aventurier. C'est lui qui, le 21 Janv. 1827, après la messe expiatoire, saisit Talleyrand au col et le frappa violemment au visage.

+ Qui n'a pas vécu avant 79, n'a pas connu la douceur de vivre.

Talleyrand (et avant lui M-me de Coigny)

+ Nathalie Barnay, objet de la passion de René Vivien (miss Tarn) et cause de son suicide.

+ Je regrette de n'avoir qu'un coeur à lui donner

Joseph II de sa 1-re femme Isabelle de Parme.

Hoditz — Bibliographie: Briefe an und neben Schlesien dans la Taschenbuch für die Geschichte Maehrens und Schlesiens de Volny-Frédéric; Oeuvres posthumes, t. VII, p. 27 — D. Tralles: Adumbratio amaenitatum Rosswaldensium — Lettre sur le comte Hoditz l'un des hommes les plus singuliers du XVIII s. dans les Tablettes d'un curieux, t. II, P.I. — Conversation. Lexicon. — Eisen u. Gruber; Allg. Encyklopedie — Meerheimb: Allg. deutsche Biographie — G. Sand: Consuelo (1842).

— Dubut (Guillaume) céroplaste bavarois XVII siècle

— Clovio (Glovic) célèbre miniaturiste

— Clerfayt (c-te) feldmaréchal.

— Clement de Ris (c-te de l'emp. fr.) Son enlèvement fait la trame d'une « ténébreuse affaire » de Balzac. [...]

[D.C.S., C. XIX/2—49]

Diverse

+ L-a făurit « natura » și-apoi i-a spart tiparul (Ariosto).

Contele de Hoditz a pus să se scrie acest vers, cu litere de aur, pe statuia lui Frederic II de la Rosswalde. Aceea a fost cea dintâi statuie înălțată lui Frederic II.

+ Roma cap al lumii ține friele lumii rotunde.

+ Culoarea regală a regilor azteci ai Mexicului era verdele.

+ Trebuie să urc mereu mai sus,

Trebuie să privesc mereu mai departe!

Deviza lui Ulrich de Hutten

+ Vrăjitoarea, frumoasă stampă a lui Dürer (Reformation, pag. 133).

+ Or să aibă viața episcopului.

(Veche zicală: se spunea despre un soț și o soție că, după un an de căsnicie, nu se căiesc că s-au luat.)

+ Mă tulbură teama de moarte.

Ecleziastul

La viață frumoasă, o moarte bănoasă.

Deviza ducelui de Oscuna

+ Le Roman de la Rose [Romanul Trandafirului] unde se află cuprinsă întreaga artă a iubirii.

+ Eugeniu de Savoia, pînă la sfîrșitul vieții a stăpînit puțin limba germană.

+ John Elphinstone, căpitan de vas englez, adevăratul învingător de la Ceșme.

- + ou de butargă, un soi de caviar de Provența.
- + cynorrodous — fructul păducelului sau al măceșului.
- + Mahalix Paul — Autorul *Memoriilor privitoare la Bal-Mabille*.
- + Arnault (Antoine-Vino.) — membru al Academiei franceze. Autor al unor *Amintiri și regrete ale vechiului amator dramatic*.
- + Machiavelli scrie că există în orșice stat familii fatale, care se nasc din însăși prăbușirea statului.
- + Iswolsky A. — Nicolas II. „*Revue des deux Mondes*“, ian. 1920 — cu privire la prințul Meschersky, Eulenburg-ul rus, director al ziarului ultrareacționar „*Grajdanina*“ (fișă specială). Articole scrise admirabil.
- + Vebse — *Istoria micilor Curți germane*. [de fapt partea a VI-a și ultima, în 14 volume, a *Istoriei Curților germane de la Reformă incoace*, în 48 de volume.]
- + ieșinduri, întărituri, breșe, scobituri (de la Aranda la Ségur.)
- + «sufria-lume» (sufală-lumină) poreclă dată celor mai bune sticlării de Murano.
- + labă de iepure, rufianchetă [amindoi termenii pentru un tip de favoriți scurți, al doilea putînd însemna și cirliionț la timp].

Horace Walpole (1726)

Lord North (1772)

V-cte Castlereagh (1814)

Lord Palmerston (1856)

Sir Edward Grey (1912) + la 72 de ani

Cei cinci membri ai Camerei Comunelor
investiți cu Ordinul Jartierei

+ S-a putut observa, nota un martor, că pentru suverani și miniștri prestigiul demnității se ărosea zi de zi. (*Jurnalul marchizului de San-Marzano*, plenipotențiar la Viena în 1815).

+ Contele Maubreuil; marchiz de Evrault—aventurier. El este cel care, la 21 ianuarie 1827, după slujba expiatorie, l-a înșăcat pe Talleyrand de guler și l-a pălmuit cu violență.

+ Cine n-a trăit înainte de '79 n-a cunoscut dulceața vieții. Talleyrand (și, înaintea lui, doamna de Coigny).

+ Nathalie Barnay, obiect al pasiunii lui René Vivien (miss Tarn) și pricină a sinuciderii lui.

+ Regret că nu pot să-i închin decît singura inimă pe care-o am.

Josif II vorbind de prima lui soție, Isabella de Parma.

— Dubut (Guillaume) ceroplast bavarez [din] secolul XVIII

— Clovio (Glovič) celebru miniaturist

— Clerfayt (conte) feldmareșal.

— Clément de Ris (conte al Imperiului francez). Răpirea lui constituie intriga *Afacerii tenebroase* a lui Balzac. [...]

[B.C.S., CXIX/2—49]

[Scris cu creionul chimic, probabil de către Marica Sion]:

«Bunică-mea, muma tătăni-meu fiind soră cu Safta Pășcănița muma log[ofătului] Iordake Pașcanul, vară primară cu log[ofătul] Ioniță Canta ce-i zice Ciubiică bunul vornicului și Iancu, vornicul Alecu și spătariu Elisăi».

[Deasupra, scris cu cerneală, de mîna lui Mateiu I. Caragiale]:

«Safta Pășcănița[,] muma log[ofătului] Iordache Pașcanul[,] vară primară cu log[ofătul] Ioniță Canta ce-i zice Ciubiică[,] bunul Elisăi».

<i>Sion George E 5</i>	<i>I janv. 78</i>	<i>(déc.)</i>	<i>(57)</i>
<i>n. Harsova C 4</i>	<i>10 juin 82</i>	<i>no. 2</i>	<i>(61)</i>
<i>22 mai 1821 E 4</i>	<i>31 oct. 87</i>		<i>(66)</i>
<i>(ou 22 oct. + C 3</i>	<i>10 mai 90</i>		<i>(69)</i>
<i>oct. 1892 B.M.I.</i>	<i>24 avr. 76</i>	<i>(?)</i>	<i>(55)</i>

<i>Maioresco T. C 2</i>	<i>26 mai 82</i>		<i>(42)</i>
<i>n. 4 III. 1840 E 2</i>	<i>13 mars. 89</i>		<i>(49)</i>
<i>(n.s.) CI</i>	<i>23 janv. 93</i>		<i>(53)</i>
<i>EI</i>	<i><16 déc.> <82> (II?)</i>		<i>(72)</i>
<i>Cl. 3</i>	<i>09</i>		<i>(69)</i>
<i>Cl. I</i>	<i>13</i>		<i>(73)</i>
<i>Cl. coll.</i>	<i>13</i>		<i>(73)</i>
<i>B.M.I.</i>	<i>76</i>		<i>(36)</i>

<i>Rosetti Th. E 2</i>	<i>8 avr. 87</i>		<i>(50)</i>
<i>n. 1837 C I</i>	<i>8 avr. 88</i>		<i>(51)</i>
<i>(34...?) E I</i>	<i>16 déc. 00</i>		<i>(63)</i>
<i>Cl. I</i>	<i>mai 06</i>		<i>(69)</i>

<i>Soutzo (M.C.) C 3</i>	<i>10 mai 89</i>		<i>(48)</i>
<i>n. 15 févr. E 3</i>	<i>10 mai 95</i>		<i>(54)</i>
<i>1841 C I</i>	<i>4 déc. 31</i>		<i>(90)</i>

[B.C.S., CXIX/2-51]

Nectaire anc[ie]n évêque Ramnic installé métropolitain 19 janv. 1813, mais (ill) la Cour le 16 Déc. 1812 son prédécesseur Dosithé Filitis démissionnaire obtient le monastère de Sinaia. Son successeur 2 Mai 1819: Dionis Lupu (roumain). Nectaire obtient le monastère de Sadova.

(Le siège de Ramnic avait vaqué 23 Sept. 1796 par nomination évêque Filaret. En 1818 un paharnic Scarlat Stoenescu au siège métropolitain.

Dr. Nicolas Gavala (aieul des Yatropol).

Sadova — Dolj.

[Pe verso, cu aceeași cerneală neagră]: Venetiana Vacaresco assassinée à sa terre de Jilava 1798.

[B.C.S., CLIX/5-13]

Nectarie, fost episcop de Rimnic, înscăunat mitropolit la 19 ianuarie 1813, dar Curtea la 16 decembrie 1812; după demisie, predecesorul său Dositei Filitis obține mănăstirea Sinaia. Succesorul său, la 2 mai 1819: Dionisie Lupu (român). Nectarie obține mănăstirea Sadova. Pe scaunul Rîmnicului a păstorit (23 septembrie 1792/6) prin numire, episcopul Filaret. În 1818 un paharnic Scarlat Stoenescu pe scaunul metropolitan.

Dr. Nicolae Gavala (străbun al Iatropolilor).

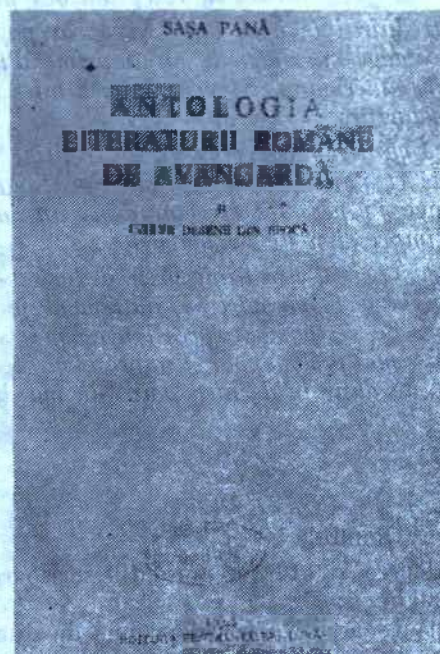
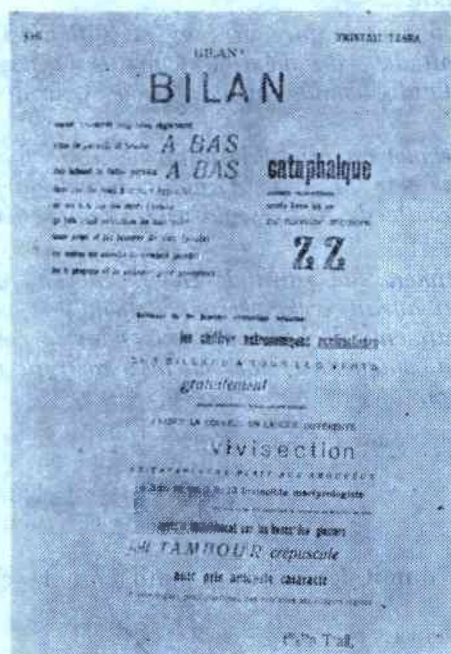
Sadova-Dolj

Venețiana Văcărescu asasinată la moșia sa de la Jilava, 1798.

(Versiunea românească de Petru CREȚIA)

Tristan TZARA — Sașa PANĂ

Investigație în arhivele pariziene
de
Henri BÉHAR
(VII)

* Bucarest le 25 janvier 1934

Cher Monsieur ¹²⁸

Avec plaisir et attention j'ai lu votre lettre du 17 courant et voilà ma réponse :

1) Le titre du livre sera celui proposé par vous ;

LES PREMEIRS POÈMES de etc.

De cette continuité et entre pénétration entre Dada et le Surréalisme j'ai écrit moi aussi dans les dernières pages du commentaire qui suivra les poèmes et qui ne sera proprement

¹²⁸ Sașa Pană: lettre autographe signée à Tristan Tzara, Bucarest 25 janvier 1934, 3 pp. 322×240, TZR C 2873.

¹²⁹ Sașa Pană: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, București, 25 ianuarie 1934, 3 pp., 322×240, TZR C 2873.

dit un comentaire, mais avec toute l'horreur que j'ai de faire de l'histoire (je connais la lamentable « histoire » de Dessaignes) ¹²⁰ je devrai dissiper dans mon article les confusions qui subsistent encore dans la tête du lecteur roumain et placer l'origine, tracer le chemin de Dada. Mais le tout je le désire qu'il soit plus près de poème et essai que de l'histoire.

4) [sic] Les quatre poèmes parus dans le „Simbolul“ ne seront pas dans la plaquette. Je les ai trouvés moi aussi comme vous — manqués d'intérêt, mais j'ai désiré connaître aussi votre opinion.

3) Et maintenant j'arrive au point lequel je l'ai lu avec la plus pure émotion. Il s'agit de la collaboration de M. Yves Tanguy avec une eau-forte, pour les 13 exemplaires de luxe.

La page du livre a les dimensions 16 1/2 cm sur 22 cm (hauteur). J'imprimerai ces 13 exemplaires sur papier royal mat ou un autre similaire. Je voudrais parce que ici on peut pas trouver papier du Japon — que le papier destiné pour l'eau-forte (une feuille suffit; 13 + 3 pour des déchets) soit choisi par votre ami M. Tanguy et acheté par lui, et que vous ou lui me fassiez connaître le prix pour le lui restituer avec le premier courrier, avant la réception des planches.

J'introduirai le hors texte après la page 5 avec la face vers la page 6, c'est-à-dire entre la page sur laquelle on imprime d'habitude « du même auteur » et la page avec le « titre intérieur ». Si vous croyez mieux l'autre emplacement, je vous prie de me le faire connaître.

Parce qu'il n'existe plus un autre litige (le mot est idiot) je donne le livre pour être imprimé et j'attends les reproductions signées par M. Yves Tanguy, lequel par votre insistance j'espère les recevoir dans un intervalle de 4—5 semaines, le temps demandé pour l'impression de la plaquette.

Je vous prie d'être l'interprète de mes sentiments de gratitude envers M. Tanguy (je ne connais pas son adresse, autrement je lui aurais écrit personnellement) et vous je vous prie de recevoir l'expression de mes sentiments de remerciements pour le concours que vous me prêtez pour l'impression de la plaquette et mes excuses pour la proposition faite dans le dernier point de ma lettre.

Saşa PANĂ.

« Bucureşti 25 ianuarie 1934

Dragă Domnule ¹²⁰

Cu plăcere şi atenţie am citit scrisoarea dumatăle din 17 a lunii curente şi iată răspunsul meu:

1) Titlul cărţii va fi cel propus de dumneata:

PRIMELE POEME de etc.

Despre această continuitate şi interpenetraţia dintre Dada şi Suprarealism am scris eu însumi de asemenea în ultimele pagini ale comentariului care va urma poemelor şi care nu va fi un comentariu propriu-zis, ci, cu toată nepriceperea pe care o am pentru istorie (cunosc lamentabila „istorie“ a lui Dessaignes) ¹²⁰ va trebui să împrăştii în articolul meu confuziile care subzistă încă în capul cititorului român şi să plasez

¹²⁰ Allusion à: Georges Ribemont-Dessaignes: *Histoire de dada*, „N.R.F.“, no 213—14, juin-juillet 1931; Tzara adresa une lettre de protestation, publiée par la même revue, no 215, 1-er août 1931, pp. 329—30.

¹²⁰ Aluzie la: Georges Ribemont-Dessaignes — *Histoire de dada*, în „N.R.F.“ nr. 213—214, iunie-iulie 1931; Tristan Tzara a adresat o scrisoare de protest, publicată în aceeaşi revistă, nr. 215, 1 august 1931, pp. 329—330.

aici originea curentului Dada, să-i trasez drumul. Dar totul vreau să fie mai aproape de poezie și eseu decît de istorie.

4) *[sic!]* Cele patru poeme apărute în „Simbolul“ nu vor fi cuprinse în plachetă. Le-am găsit — ca și dumneata — lipsite de interes, dar am dorit să-ți cunosc de asemenea opinia.

3) Și acum ajung la punctul pe care l-am citit cu cea mai pură emoție. E vorba de colaborarea D. Yves Tanguy cu aqua-forte, pentru cele 13 exemplare de lux. Pagina volumului are dimensiunile: 16 1/2 cm/22 cm (în înălțime). Voi imprima aceste 13 exemplare pe hirtie regală mată sau pe alta similară. Pentru că aici nu se găsește hirtie japoneză, aș vrea ca cea destinată gravurii (o coală ar ajunge: pentru 13 exemplare + 3 pentru deșeuri) să fie procurată și achitată de prietenul dumneavoastră, D. Tanguy, și ca dumneavoastră sau dînsul să-mi comunicați prețul, eu urmînd să restitui banii cu primul curier, înainte de recepția planșelor. Voi introduce *hors texte*-ul după pagina 5 cu fața spre pagina 6, adică între pagina pe care se imprimă obișnuitul «de același autor» și pagina cu «titlul interior». Dacă vi se pare mai bun un alt amplasament, vă rog să mi-l comunicați.

Deoarece nu mai există nici un alt litigiu (cuvîntul este idiot), eu trimit volumul la tipar și aștept reproducerile semnate de D. Yves Tanguy, pe care, prin *insistența dumneavoastră*, sper să le primesc într-un interval de 4—5 săptămîni, timp necesar pentru imprimarea volumului.

Vă rog, Domnule Tzara, să fiți interpretul sentimentelor mele de grațitudine față de D. Tanguy (nu-i știu adresa, că i-aș fi scris personal) și să primiți și dumneavoastră expresia sentimentelor mele de mulțumire pentru concursul pe care mi-l dați pentru imprimarea volumului, precum și scuzele mele pentru propunerea făcută în ultimul punct al scrisorii.

Sașa PANĂ *

« București 23 mars 1934

*Cher Monsieur,*¹³⁰

«J'ai l'honneur» J'ai le plaisir de vous communiquer que la brochure PREMIERS POÈMES est maintenant imprimée et brochée en dehors de les 13 exemplaires de lux. Pour ces derniers exemplaires j'attends les hors textes en eaux-forte promises. Je crois que vous pourrez remémorer à M. Yves Tanguy de me les envoyer avant que la saison de printemps pour les livres finira. Et je dois être annoncé, en même temps à quel chiffre s'élève ma dette pour transport et papier.

Recevez, Monsieur, mes salutations les plus distinguées.

Sașa PANĂ *

« București 23 martie 1934

Dragă Domnule¹³⁰,

«Am onoarea» Am plăcerea să vă anunț că placheta PRIMELE POEME este de-acum tipărită și broșată cu excepția celor 13 exemplare de lux. Pentru aceste ultime exemplare aștept hors texte-le în aqua-forte promise. Cred că puteți reaminti D. Tanguy să-mi trimită înainte de sfîrșitul primăverii ilustrațiile pentru a termina cărțile. Și trebuie să fiu anunțat, în același timp, la cît se ridică datoria mea pentru transport și hirtie.

Primiți, Domnule Tzara, salutările mele cele mai distinse.

Sașa PANĂ *

¹³⁰ Sacha Pana: carte-lettre avec message autographe signé à Tristan Tzara, Bucarest, 23 mars 1934, 104×145, TZR C 2874. Adressée à Paris, elle est réexpédiée à Nice.

¹³⁰ Sașa Pană: carte poștală cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, București, 23 martie 1934, 104×145, TZR C 2874. Adresată la Paris, ea a fost reexpediată la Nisa.

« Cher Monsieur, ¹³¹

Dans le même jour que je vous ai envoyé à l'adresse de Paris une carte postale, dans laquelle je vous priais d'accélérer l'envoi des eaux fortes, j'ai reçu les deux dessins — qui m'ont beaucoup plu.

Je voudrais savoir quand je recevrai les dessins pour tous les 13 exemplaires. Ou bien je dois choisir un des deux dessins reçus en vous communiquant à celui que je me suis décidé pour que M. Yves Tanguy m'envoie les reproductions?

J'ai attendu toute la semaine une lettre, et en voyant qu'elle retarde, je vous écris la présente avec mes sentiments distingués. Votre

Saşa PANĂ.

P.S. Désirez-vous que je vous envoie les journaux et les revues qui s'occupent du livre?»

« Dragă Domnule ¹³¹,

Chiar în ziua cînd v-am trimis pe adresa din Paris o carte poştală prin care vă rugam să grăbiţi trimiterea ilustraţiilor, am primit cele două desene — care mi-au plăcut tare mult. Aş vrea să ştiu cînd voi primi desenele pentru toate cele 13 exemplare. Sau, mai bine, trebuie ca eu să aleg unul din cele două desene primite şi să vă comunic la care m-am decis pentru ca D. Tanguy să-mi trimită reproduceri? Am aşteptat toată săptămîna o scrisoare şi văzînd că ea întârzie să apară vă scriu prezentele rînduri cu cele mai distinse sentimente.

Al dumneavoastră

Saşa PANĂ.

P.S. Doriţi să vă trimit ziarele şi revistele care se ocupă de cartea dumneavoastră?»

Desen de Matlase.

« Bucarest le 25 avril 1934

Cher Monsieur, ¹³²

Je vous demande mille excuses qu'à peine aujourd'hui je vous envoie l'exemplaire destiné pour vous (ainsi que l'un de l'édition mise en librairie). Des intérêts familiaux non prévus m'ont éloigné pendant trois semaines hors de Bucarest.

¹³¹ Sacha Pana: carte-lettre avec message autographe signé à Tristan Tzara, Bucarest, 31 mars 1934, 104×145, TZR C 2875, adressée à Nice.

¹³² Sacha Pana: lettre dactylographiée signée à Tristan Tzara, Bucarest 25 avril 1934, 2 pp. 269×212.

¹³¹ Saşa Pană: carte poştală cu text autograp, semnată, către Tristan Tzara, Bucureşti, 31 martie 1934, 104×145, TZR C 2875, adresată la Nice.

¹³² Saşa Pană: scrisoare dactilografiată, semnată, către Tristan Tzara, Bucureşti, 25 aprilie 1934, 2 pp., 269×212.

Ceci est la cause du retard. L'édition ordinaire se trouve depuis le mois dernier dans l'étage de la librairie. Les exemplaires de luxe je les ai retirés de la reliure à peine aujourd'hui.

Je serais agréablement impressionné d'apprendre que les plaquettes vous ont plu et <même> de recevoir de votre part des observations <à republier éventuellement mon article>.

En même temps je vous envoie un exemplaire d'une Anthologie dans laquelle vous êtes cité, les journaux et les revues dans lesquelles le livre a été recensé (je vous enverrai aussi les autres revues, mensuelles, à mesure que seront publiées les mentions critiques).

Dans ses deux dessins, j'ai retenu un et je suis dans l'attente de votre réponse si vous voudrez bien me le faire présent ce qui me fera grand plaisir. En cas contraire, je vous l'enverrai au retour du courrier.

Je vous prie de ne pas croire que je veux abuser de votre bonne confiance.

En même temps je vous envoie les deux exemplaires destinés l'un pour «l'illustrateur» et l'autre «pour l'éditeur» en vous priant de bien vouloir les signer et ensuite de les envoyer le premier (dans laquelle il s'y trouve une de mes cartes de visite) à M. Tanguy et le dernier de me le retourner.

Veuillez recevoir, Cher Monsieur, l'expression de mes sentiments distingués de gratitude et de confraternité.

Saşa PANĂ.

« Bucureşti 25 aprilie 1934

Dragă Domnule ¹³²,

Vă cer mii de scuze că abia azi vă trimit exemplarul destinat dumneavoastră (precum şi unul din ediţia pusă la vânzare în librării). Interese familiale neprevăzute m-au scos pentru trei săptămîni din Bucureşti.

Aceasta este cauza întîrzierii. Ediţia destinată publicului larg se află deja de luna trecută în rafturile librăriilor. Exemplarele de lux le-am scos abia astăzi de la legătorie.

Aş fi plăcut impresionat de-aş afla că volumul v-a plăcut şi <chiar> de a primi observaţii din partea dumneavoastră <a republica eventual articolul meu>. În acelaşi timp, vă trimit un exemplar dintr-o *Antologie* în care sînteţi citat, zierele şi revistele în care cartea dumneavoastră a fost recenzată (vă voi trimite, de asemenea, şi celelalte reviste, lunare, în măsura în care vor fi publicate în ele menţiuni critice.)

Din cele două desene, eu am reţinut unul şi sînt în aşteptarea răspunsului dumneavoastră dacă vreţi să mi-l lăsaţi mie, ceea ce mi-ar face mare plăcere. În caz contrar, vi-l voi trimite cu prima poştă.

Vă rog să nu credeţi că vreau să abuzez de buna dumneavoastră încredere.

În acelaşi timp, vă trimit cele două exemplare destinate — unul «ilustratorului» şi altul «editorului», rugîndu-vă să le semnaţi şi apoi să le trimiteţi — primul (în care se găseşte cartea mea de vizită) Domnului Tanguy şi pe al doilea mie.

Vă rog să primiţi, dragă Domnule, expresia distinşelor mele sentimente de graţitudine şi de confraternitate.

Saşa PANĂ.

Mis en possession du volume et du texte de
présentation, Tzara peut enfin les apprécier.

Aflat în posesia volumului şi a textului de
prezentare, Tristan Tzara poate să le aprecieze:

« Nice le 2 juin 1934

Cher Monsieur et Confrère,

J'ai bien du retard à vous écrire et vous remercie de l'envoi des livres et de celui des coupures de journaux.

J'ai lu avec attention votre post-face et j'approuve entièrement votre point de vue. L'édition aussi en est très réussie et cela m'a produit un curieux effet de relire de bien

vieilles choses... Merci aussi des critiques que vous m'avez envoyées à deux reprises, elles m'ont beaucoup intéressé.

Je pars dans quelques jours pour Paris et mon adresse sera de nouveau : 15 avenue Junot. Je parlerai alors à Tanguy du dessin que vous avez gardé, je ne crois pas qu'il voie un inconvénient à ce qu'il reste votre propriété.

Tenez-moi toujours au courant de votre activité qui m'intéresse beaucoup.

Je vous envoie l'expression de tous mes meilleurs sentiments. Votre

TZARA ¹³³,

* Nisa, 2 iunie 1934

Dragă Domnule și Confrate,

Am întârziat să-ți scriu și să-ți mulțumesc pentru trimiterea cărților și a decupărilor din gazete.

Am citit cu atenție postfața dumitale și împărtășesc în întregime punctul dumitale de vedere. Ediția, de asemenea, este foarte reușită, iar recitirea unor lucruri foarte vechi a produs asupra mea un ciudat efect... Mulțumesc, de asemenea, pentru criticile pe care dumneata mi le-ai trimis în două rânduri, ele m-au interesat foarte mult.

Eu plec peste câteva zile la Paris și adresa va fi din nou: 15 avenue Junot. Voi vorbi atunci cu Tanguy despre desenul pe care l-ai păstrat dumneata; personal, nu cred ca el să vadă un inconvenient în a-ți rămâne dumitale acel desen.

Ține-mă mereu la curent cu activitatea dumitale care mă interesează în mod deosebit.

Primește expresia tuturor sentimentelor mele cele mai bune. Al dumitale,

TZARA ¹³³,

Il renvoie l'exemplaire de l'éditeur avec cette dédicace:

Reîntoarce exemplarul pentru « editor » cu următoarea dedicație:

« A Sacha Pana, à qui je dois d'avoir fait revivre de très vieux souvenirs malgré la housse du temps amer et tant de printemps impurs, dont je sens encore en moi les échos douloureux... »

« Lui Sașa Pană, căruia îi datorez reînvierea unor vechi amintiri în ciuda învelișului unui timp amar și atitor primăveri impure, ale căror ecouri dureroase le simt încă în mine... »

Pour être absolument précis, il faut savoir que les dessins de Tanguy sont parvenus après le brochage de l'édition ordinaire; l'un d'entre eux, offert par l'auteur à Pana, est reproduit dans l'édition Seghers des Premiers poemes. En outre, la censure militaire, sursautant devant le titre de l'essai L'Insurrection de Zurich en a retardé la mise en vente. Mais S. Pana avait déjà fait le service de presse! Ainsi donc, par les efforts de ce poète, Tzara était reconnu modestement, mais très officiellement comme un poète roumain. Suivirent des envois mutuels

Pentru a fi absolut precis, trebuie să se știe că desenele lui Tanguy au sosit în România după broșarea ediției populare; unul din ele, oferit de autor lui Sașa Pană, este reprodus în ediția Seghers a *Primelor poeme*. Pe de altă parte, sperându-se de titlul eseului *Insurecția de la Zürich*, cenzura militară i-a întârziat punerea în vânzare. Dar Sașa Pană făcuse deja ceea ce se numește « serviciul de presă »! Astfel, prin eforturile acestui poet, Tristan Tzara era recunoscut, modest dar foarte oficial, ca poet român. Vor urma trimiteri reciproce de volume,

¹³³ Tristan Tzara: lettre autographe signée à Sacha Pana, Nice, le 2 juin 1934, publiée en roumain, comme les trois précédentes, dans „Ateneu“ (Bacău) no 4, 5e année, avril 1968, p. 15.

¹³³ Tristan Tzara: scrisoare autografă, semnată, către Sașa Pană, Nisa, 2 iunie 1934, publicată în românește, ca și cele trei scrisori precedente, în revista „Ateneu“ (Bacău), an V, nr. 4, aprilie 1968, p. 15.

de plaquettes, selon les bons usages. Au dernier d'entre eux, Pana répondit par une longue missive qui est un excellent tour d'horizon sur la situation des lettres roumaines deux ans avant la guerre:

după bunele obiceiuri. Uneia dintre acestea, Sașa Pană îi răspunde printr-o lungă scrisoare care este un excelent tur de orizont asupra situației literaturii române cu doi ani înainte de război:

« Bucarest le 13 avril 1935

*Cher Monsieur Tristan Tzara,*¹³⁴

*Aujourd'hui à peine retourné d'un voyage du pays, je trouve votre livre, Grains et Issues*¹³⁵.

Je me sens honteux de n'avoir eu la possibilité jusqu'à présent de le lire ou seulement de confirmer sa réception.

En le feuilletant avec le coupe papier, j'ai eu l'agréable émotion d'entrevoir en hâte les images et les rares expressions qui se succèdent dans une immatérielle cavalcade le long de ses pages.

En vous remerciant pour votre aimable don, je vous prie d'agréer mes meilleurs sentiments.

Sașa PANĂ.

« București, 13 aprilie 1935

Dragă Domnule Tristan Tzara¹³⁴,

Întors abia azi dintr-un turneu prin țară, găsesc volumul dumneavoastră, *Grains et Issues*¹³⁵.

Mă jenez de a nu fi putut să-l citesc pînă acum și nici măcar să vă confirm primirea lui.

Foiletindu-l doar, am avut plăcuta emoție să întrevăd imediat imaginile și rarele expresii care se succed într-o imaterială cascadă de-a lungul paginilor sale.

Mulțumindu-vă pentru amabilul dumneavoastră cadou, vă rog să primiți caldele mele sentimente.

Sașa PANĂ.

« Prețuite Domnule Tristan Tzara¹³⁶

Abia azi mi s-a retransmis din București scrisoarea Domniei Voastre în care am găsit volumul de poeme *Vigies*¹³⁷. Am găsit și nota prin care vă interesați de ultima mea carte. Vă rog să fiți încredințat că eu v-am trimis-o curînd după apariție. Nu-mi reamintesc dacă am pus-o printre exemplarele trimise Domnului André Breton¹³⁸ cu rugămintea să le distribuie, sau direct în Avenue Junod [sic!] 15. Cred mai curînd că v-am trimis-o personal, deoarece vă cunoșteam adresa și bănuiam (sau

¹³⁴ Sacha Pana: lettre autographe signée à Tristan Tzara, Bucarest, 13 avril 1935, 2 pp., 238 × 161, TZR C 2877.

¹³⁵ Tristan Tzara, *Grains et issues*, Denoël et Steele, 1935, 320 p. (O.C., t. II, pp. 7–145).

¹³⁶ Sacha Pana: lettre autographe en roumain, signée à Tristan Tzara, 13 juillet 1937, 5 pp., 237 × 160, TZR C 2878.

¹³⁷ Tzara: *Vigies*, Paris, G.L.M., 6 cahier de *Habitude de la poésie*, 1937, 16 pp., repris dans *Midis gagnés* (O.C., t. III).

¹³⁸ La brouille avec Breton est en fait marquée par la lettre de Tzara aux „*Cahiers du Sud*“, no 17, mars 1935, par laquelle il se sépare du groupe surréaliste.

¹³⁴ Sașa Pană: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, București, 13 aprilie 1935, 2 pp., 238 × 161, TZR C 2877.

¹³⁵ *Tristan Tzara: Grains et issues*, Denoël et Steele, 1935, 320 p., (O.C., t. II, pp. 7–145).

¹³⁶ Sașa Pană: scrisoare autografă în românește, semnată, către Tristan Tzara, 13 iulie 1937, 5 pp., 237 × 160, TZR C 2878.

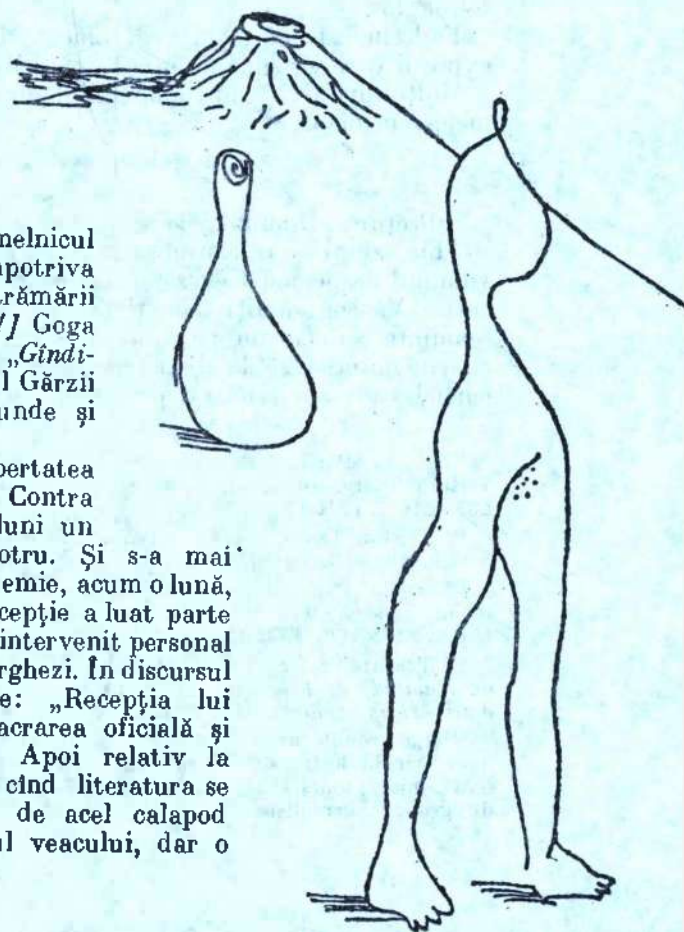
¹³⁷ Tristan Tzara: *Vigies*, Paris, G.L.M., în al VI-lea caiet al „*Habitude de la poésie*“, 1937, 16 pp., poezie reluată în vol. *Midis gagnés* (O.C., t. III).

¹³⁸ Răceala față de André Breton a fost în fapt marcată prin scrisoarea lui Tristan Tzara din „*Cahiers du Sud*“ nr. 17, martie 1935, prin care el se separă de grupul supraréaliste.

aflasem?) de o ruptură între Domnia Voastră şi Domnul A[ndré] B[reton]. La mijloc e deci o inadvertenţă a poştei. Dar ca s-o puteţi citi înainte de revenirea mea în Bucureşti (septembrie) am comunicat cuiva să vă trimită un exemplar, eu neavînd volumul la mine.

Cu poştă de [i]eri, v-am trimis o gazetă de provincie în care e tipărit un articol de un poet şi profesor de liceu şi membru fruntaş al gărzii de fier, organizaţie antisemită teroristă (hitleristă). Vi l-am trimis ca palidă documentare asupra unei campanii imunde care ţine de aproape un an [şi] jumătate şi care e dirijată împotriva literaturii noi. Caracterul campaniei e net antisemit. Semnalul a fost dat de Neculae [sic!] Iorga prin „*Neamul românesc*”. Ținta primă a [sic!] fost Arghezi şi E. Lovinescu, cari au fost prezentaţi ca „pornografi”. Cîţiva critici, chiar toţi criticii (V[ladimir] Străinu, M[ihail] Sebastian, *Perpessicius*, G. Călinescu, I[on] Biberi, Pomp[iliu] Constantinescu) s-au grupat într-o asociaţie şi au solicitat cenzurei autorizaţia de a scoate o revistă, „*Critica*”, în care vroiau să reia de la capăt o problemă de mult rezolvată: arta şi moralitatea. Dar au fost ameninţaţi cu scoaterea din învăţămînt şi nici autorizaţie nu li s-a dat. Campania „contra literaturii noi şi pornografice” [sic!], „contra judaizării literaturii române” continuă cu furie întărită în ziarele drepte hitleriste: „*Porunca vremii*” (a[le] cărui director Dl Ilie Rădulescu, politransfug politic e un escroc calificat), „*Curentul*” (lui Pamfil Şeicaru cu foiletoane semnate de Ion-Stn-Georgiu şi N. Roşu. Ultimul a publicat de curînd un volum, *Orientări în veac*, în care huliganismul s[ă] p[ro]mugă. Bineînţeles, în fruntea celor înjuraţi vulgar sînteţi dumneavoastră), „*Universul*” „marelui român” Stelian Popescu; Iorga a făcut să reapară vechiul său „*Sămănător*”, care de astă dată se numeşte „*Cuget clar*”. E mai mult un muget abracadabrant de prostii rimate şi cronici veninoase împotriva [a] tot ce e scriitor autentic, azi. Campania lui N. Iorga din „*Cuget clar*” şi, zilnică, în „*Neamul românesc*” are concursul guvernului şi deci al poliţiei. La concursul poliţiei a apelat şi din incinta academiei Brătescu-Voineşti cînd a cerut arestarea „pornografilor” H. Bonciu, Geo Bogza şi Mihail Celarianu. Primii doi au fost chiar arestaţi. Dar să nu credeţi că am terminat pomelnicul ziarelor şi revistelor în care se atîţă [sic!] împotriva scriitorilor noi, fiind prezentaţi ca agenţi ai destrămării naţionale: „*Țara noastră*” (cotidianul lor [sic!] Goga (Octavian) — A. C. Cuza), „*Sfarmă Piatră*” şi „*Gîndirea*”, Nichifor Crainic, „*Bunavestire*” (cotidianul Gărzii de fier) şi alte zeci şi zeci de foi şi fiţuice imunde şi subvenţionate de legaţia germană.

Iată-ne în plin obscurantism spiritual, libertatea creaţiei iar [nu e prea clar în text] ameninţată. Contra acestei dureroase stări s-a ținut acum cîteva luni un simpozion prezidat de prof. [C.] Rădulescu-Motru. Şi s-a mai petrecut un eveniment. A fost primit la Academie, acum o lună, *Lucian Blaga*. La pronunţarea discursului de recepţie a luat parte şi Regele, care e un iubitor al cărţii şi care a intervenit personal acum cîţiva ani [?] pentru premiarea lui Tudor Arghezi. În discursul rostit la Academie, regele a spus, între altele: „Recepţia lui Lucian Blaga la Academia Română este consacrarea oficială şi definitivă a literaturii actuale româneşti”. Apoi relativ la „*Sămănătorul*” şi „*Viaţa românească*”: „Dar azi cînd literatura se sbate să-şi găsească o nouă cale, descătuşată de acel calapod sentimental-rural — necesar poate la începutul veacului, dar o

adevărată *predică* pentru marile creații, — vine Lucian Blaga... "Și la încheiere: „...salutându-te pe tine, Lucian Blaga, salut literației de azi ai țării mele, cari, chiar dacă-și permit uneori licențe în arta lor, sunt o generație de scriitori plini de avânt și [de] talent“.

Pentru Iorga, Brătescu-Voinești și Goga, cari erau și de față, a fost un duș neprevăzut.

*

Iubite Domnule Tristan Tzara,

Nu știu dacă am reușit să vă transmit o fărîmă din tragismul situației spiritului; nu știu dacă vă mai interesează cele ce se petrec între Dunăre și Nistru, eu însă am simțit impulsul să vi le schițez sumar și poate incoherent, cum se îngămădeau sub peniță, năvalnic.

Țin să vă asigur de alesele sentimente ce vă păstrez și vă rog să nu mă uitați cu un răspuns, chiar întîrziat și cu viitoarele Domniei Voastre publicații, cari îmi sunt prețioase.

Cu bună voie,

Sașa PANĂ.

Flămînzii, 13 VII 1937

Cet éloquent panorama achèvera notre investigation dans les archives de Tzara. Après la guerre, une nouvelle phase de relations s'établira, en particulier à partir des conférences qu'il donnera à Bucarest en 1946 sur la poésie révolutionnaire, sur l'avant-garde littéraire et la résistance, qui seront mises en forme dans Le Surréalisme et l'après-guerre (1947), fidèlement accueillies par Sacha Pana. Mais elle n'a pas laissé de traces manuscrites et dépasse notre propos.

* * *

Ainsi rassemblé et mis en perspective, ce dossier nous révèle un Tristan Tzara attentif à ce qui se passait sur le front artistique de son pays natal. Davantage, il semble que le groupe initial des quatre cavaliers de l'apocalypse ne se soit pas dissocié, malgré la distance et le temps. Chacun a suivi son évolution propre, des brouilles, des refroidissements sont intervenus, mais, par l'un ou par l'autre, les nouvelles circulaient, les positions étaient connues, les œuvres appréciées, évaluées, discutées. Des rencontres ont eu lieu, dont nous ne pouvons que supposer la teneur: elle n'était pas étrangère aux problèmes esthétiques, à la place de l'art dans la vie, à la trajectoire politico-sociale des deux pays.

Au vrai, absent du sol roumain, le poète Terre (puisqu'ainsi il avait choisi de se nommer) n'a pas cessé d'y être présent par ses poèmes, aussi bien roumains que français, paraissant en revue ou en volume, illustrant chacune de ses

Această elocventă panoramă va încheia investigația noastră în arhivele Tristan Tzara. După război, se va stabili o nouă fază a relațiilor, în particular pornind de la conferințele pe care poetul le va ține la București în 1946 asupra poeziei revoluționare, asupra avangardei literare și literaturii rezistenței, care vor fi reformulate în eseu *Le Surréalisme et l'après-guerre* (1947), fidel întîmpinat de Sașa Pană. Dar ea, această fază, n-a lăsat urme manuscrise și, deci, depășește studiul nostru.

* * *

Astfel întocmit și așezat în perspectivă, acest dosar ne revelă un Tristan Tzara atent la ceea ce se petrecea pe frontul artistic din țara sa natală. Mai mult, se pare că grupul inițial al celor patru „cavaleri ai apocalipsului“ nu se dezmembrase, în pofida distanței și timpului. Fiecare a urmat drumul său propriu, certuri, o anumită răceală au intervenit între ei, dar, prin unul sau altul, noutățile circulau, pozițiile erau cunoscute, operele apreciate, evaluate, discutate. Au avut loc și întîlniri, despre care noi nu putem decît să le presupunem conținutul: ele nu erau străine de problemele estetice, de locul artei în viață, de traiectoria politico-socială a celor două țări. Într-adevăr, absent de pe teritoriul românesc, poetul Țară (pentru că astfel găsise necesar să se numească) n-a încetat de a fi prezent prin poemele sale, atît în limba română, cît și în limba franceză, apărute în reviste sau în volume, ilustrînd fiecare din „manie-

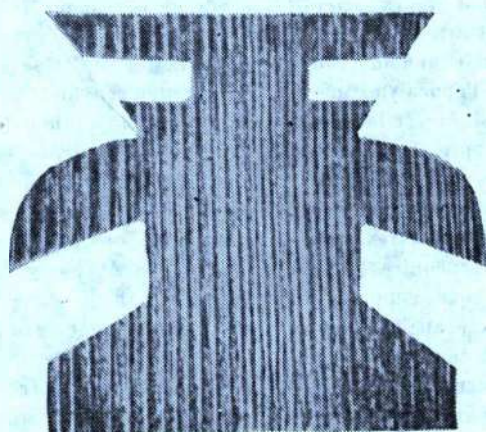
«manières», plus, témoignant de leur concomitance. Il n'aura échappé à personne qu'au moment où il se montrait le plus briseur de vers, à Zurich puis à Paris, il laissait paraître des poèmes antérieurs, d'une facture sentimentale dont la veine, transformée, n'allait pas tarder à resurgir avec l'Indicateur des chemins de coeur ou L'Arbre des voyageurs. Tout se passe comme si, au plus fort de son aventure poétique, Tzara tenait à montrer d'où il venait, où il allait. Bien des malentendus sur Dada seraient évités si l'on consentait à faire ce détour par les revues roumaines de lancée.

Revue de lancée, car il s'agissait bien de se propulser à l'avant de toute recherche poétique. Comme par hasard, une oeuvre de Tzara figurait au sommaire de chacun de leur premier numéro. Pas toujours la plus décisive, mais chaque fois pour marquer une reconnaissance. Tzara est bien le nom sur lequel se rallient les jeunes générations poétiques à Bucarest. Mais l'homme, par sa disponibilité, est aussi leur intercesseur à Paris. Sur ce terrain mouvant, il est le lien permanent entre les deux pays, faisant la preuve, une fois pour toutes, que la poésie est un domaine sans frontières.

rele » sale, mai mult, mărturisind concomitența lor. Nu va fi scăpat nimănui că în momentul în care se arăta cel mai mult spărgător de vers, la Zürich sau la Paris, el lăsa să-i apară poemele anterioare, de o factură sentimentală a cărei vină, transformată, nu va întârzia să reapară cu *Indicateur des chemins de coeur* sau cu *Arbre des voyageurs*. Totul se petrece ca și cum, în toiul aventurii sale poetice, Tristan Tzara ținea să demonstreze de unde venea, spre ce se îndrepta. Multe neînțelegeri asupra curentului dadaist ar fi fost evitate dacă s-ar fi făcut acest ocol prin revistele românești ale debutului.

Reviste de debut, căci era vorba, într-adevăr, de a se propulsa în fruntea oricărei căutări poetice. Ca prin hazard, cîte o operă de Tristan Tzara figura în sumarul fiecărei reviste, la primul ei număr. Nu totdeauna cea mai decisivă, dar de fiecare dată pentru a marca o recunoaștere. Tristan Tzara este numele în jurul căruia se adună tinerele generații poetice la București. Dar omul, prin disponibilitatea sa, este, de asemeni, intermediarul lor la Paris. Pe acest teren mișcător, el este legătura permanentă dintre cele două țări, făcînd dovada, o dată pentru totdeauna, că poezia este un domeniu fără frontiere.

(Traducere de Fănuș BĂILEȘTEANU)

Salvatore QUASIMODO

ÎN
CORESPONDENȚĂ

CU

Dragoș VRÂNCEANU

a
Dragos Vranceanu,
fr. suguri pri
Cui si

Salvatore Quasimodo

PAGINILE DE CORESPONDENȚĂ SALVATORE Quasimodo aflate în arhiva Muzeului literaturii române (nr. inv. 23155/45; 23155/46) provin din colecția Dragoș Vrânceanu și îi sînt adresate apreciatului scriitor și italianist de care îl lega o prietenie de citeva decenii, prietenie datînd din perioada premergătoare debutului celui ce avea să devină unul din marii poeți contemporani, reprezentant de frunte al „ermetismului” italian, alături de Eugenio Montale, Giuseppe Ungaretti și Umberto Saba. Este perioada cînd, în urma amicitiei cu Elio Vittorini, sicilianul care se pregătise pentru cariera de inginer, îl urmează pe acesta la Florența, unde îi cunoaște, în 1929, pe Loria, Bonsanti, Montale, Manzini, Nannetti și pe românul Dragoș Vrânceanu, începînd să scrie și să-și publice primele poezii în revista „Solaria”.

Referindu-se la acești ani, autorul *Prietenilor mei florentini* scria: «Salvatore Quasimodo venea des din Sicilia la Florența, unde își avea redacția revista lui Bonsanti și Carocci¹, revistă rafinată și ultramodernă. Pe atunci Salvatore Quasimodo nu exista. Era un debutant fără volum, mic de statură, cu părul creț și negricios. Se pregătea să

publice culegerea de poezii *Acque e terre*, iar apoi *Oboe somerso* care au apărut la scurt interval². Nu-l băga nimeni în seamă. Umbla zbîrlit și îmbrăcat neglijent, veșnic amoretat, ceea ce făcea impresia unui anacronism. Nu se mai purtau poeziile amoretate. Noi toți eram niște boemi crînceni, care ne feream de această țară, ce putea să meargă pentru un sicilian, meridional incorijibil»³.

Plin de mituri grecești, a căror vechime se transforma în poezie de la sine, semnatul *Apelor și pămînturilor* și al *Oboiului scufundat* avea să obțină curînd premiul „Antico Fattore” (1932), iar apoi, după culegerea din 1948, *Giorno dopo giorno*, care îl consacră definitiv, premiile „San Babila” (1950), „Etna Taormina” (1953), „Viareggio” (1958) și premiul „Nobel” pe 1959.

Volumul lui Salvatore Quasimodo din 1967 *Dare e avere* ne lasă, în anul dinaintea morții marelui poet, «un testament» artistic de o acută și universală actualitate, acela al implicării cititorului în actul creației. Salvatore Quasimodo, care a creat structuri poetice de o durabilitate exemplară, structuri ce vor constitui încă multă vreme un

¹ Este vorba de revista „Solaria”.

² Ambele culegeri de poezii au apărut în 1930.

³ Fragment inedit din *Journal palette italien*.

I

SALVATORE QUASIMODO

Milano, 23 settembre 1964

Corso Garibaldi 16

a

Dragos VRANCEANU

str. Ștefan Furtună 65

Bucarest

Caro Vranceanu,
ecco il pezzo che ho pubblicato su Eminesco
nella rivista „Tempo“.

Con una cordiale stretta di mano,

Salvatore QUASIMODO

[antet]

SALVATORE QUASIMODO

Milano, 23 septembrie, 1964

Corso Garibaldi 16

lui Dragos VRANCEANU

Șt. Furtună 65

București

Dragă Vranceanu,
Iată articolul pe care l-am publicat
despre Eminescu în revista „Tempo“.

Cu o cordială strângere de mână,

Salvatore QUASIMODO

II

SALVATORE QUASIMODO

10 febbraio 1967 Milano

Corso Garibaldi 16

per

Dragos VRANCEANU

Șt. Furtună 65

Bucarest

Caro Vranceanu,

ti mando le risposte al tuo questionario a proposito della mia traduzione di Arghezi —
avevo già detto qualcosa in merito che è stato pubblicato da „Lumea“.

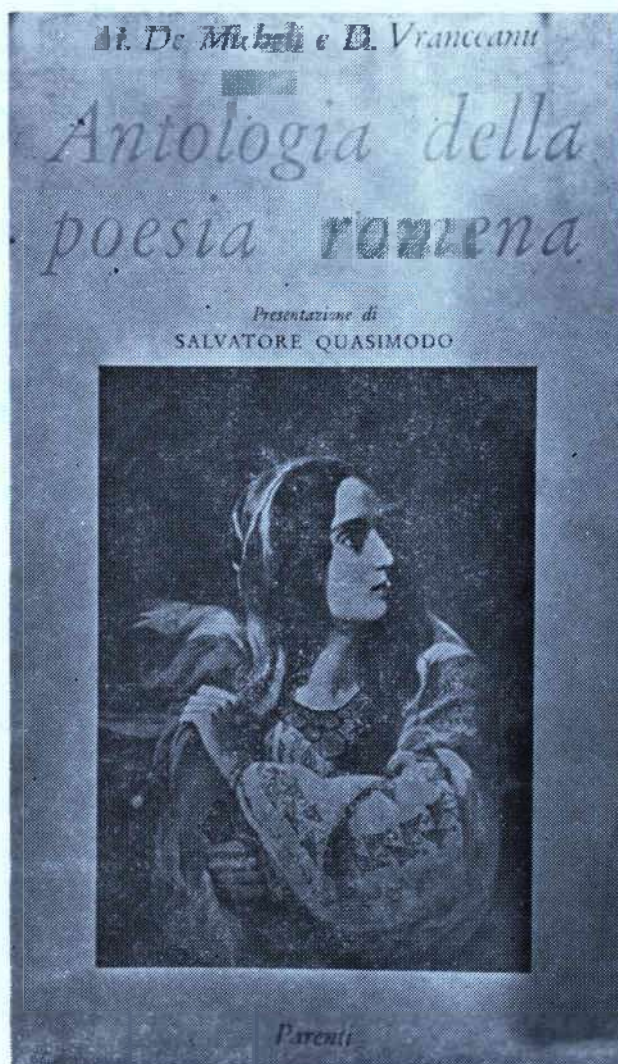
prototip pentru lirica modernă, a dat, de asemenea, literaturii italiene traduceri neintrecute din
tragicii greci și din Shakespeare. Acestora le-au
fost alăturate tălmăcirile din Tudor Arghezi, apă-
rute într-un volum de poezii alese, asupra căruia
face referiri poetul în scrisoarea din 18 februa-
rie 1967.

De asemenea, a prezentat publicului italian,

printr-o prefață elogioasă, prima antologie a poe-
ziei române apărută în Italia după război.

Mare meșter al cuvintului, conștiință luminată
a timpurilor noastre, Salvatore Quasimodo a fost
și un cald prieten al României pe care a vizitat-o
în 1962. Cu acel prilej a scris poezia *E deajuns o
zi ca să echilibrez lumea*.

Rodica MARIAN

Ho cercato di chiarire da un punto di vista « poetico » il contrasto Del Conte e Arghezi da me tradotto. Vedi un po' tu di aggiungere quanto è necessario nel tuo articolo.

Io ti ringrazio con molto affetto e spero di vederti presto.

Tuo,

Salvatore QUASIMODO

SALVATORE QUASIMODO

10 februarie 1967, Milano

corso Garibaldi 16

pentru

Dragoș VRÂNCEANU

str. Ștefan Furtună 65

București

Dragă Vrânceanu

Îți trimit răspunsurile la chestionarul pe care mi l-ai adresat referitor la traducerea mea din Arghezi. Cîte ceva din cele cuvenite am spus deja în materialul publicat de „Lumea”. Am încercat să lămuresc dintr-un punct de vedere „poetic” diferența dintre Arghezi tradus de mine și cel datorat lui Del Conte.

Vezi tu să adaugi ceea ce e necesar în articolul tău.

Îți mulțumesc cu multă afecțiune și sper să te văd curînd.

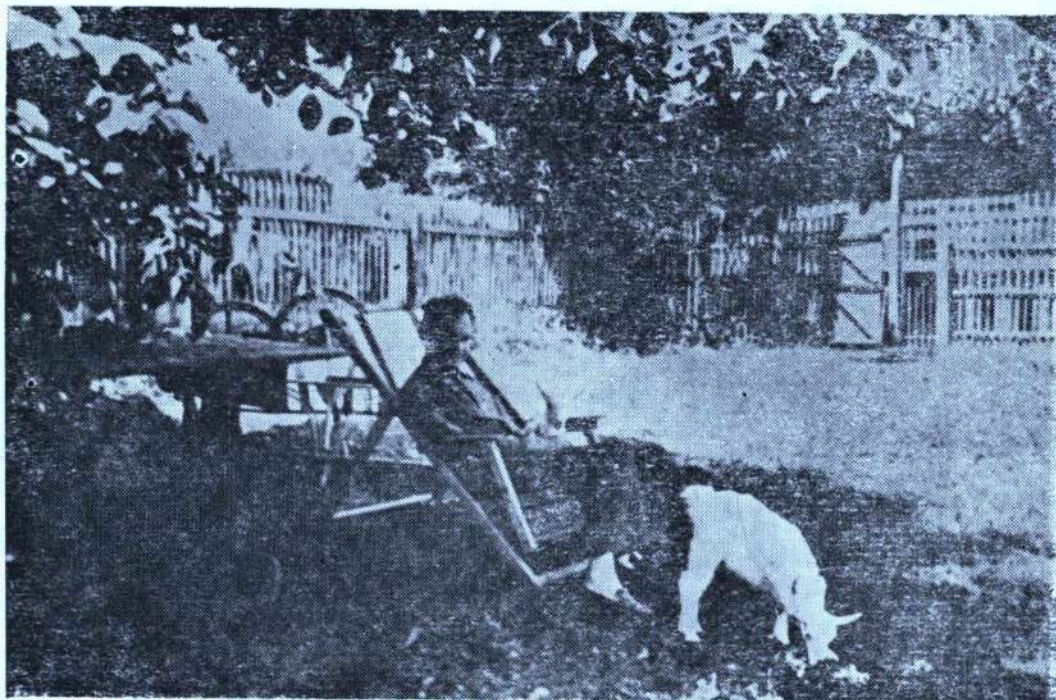
Al tău,

Salvatore QUASIMODO

CURIER ► CURIER ◄ CURIER

Lucian **BLAGA** /PE MARGINEA UNUI JURNAL/

În grădina casei de la Bistrița.

REVISTA „*MANUSCRIPTUM*” ARE MARI merite în publicarea unor lucrări care ajută, prin documente și date, să fie cunoscute de către marele public personaje marcante din viața culturală a țării. Ne-am bucurat când am văzut că s-a început, în anul trecut, publicarea unui « Jurnal » al Corneliiei, soția lui Lucian Blaga („*Manuscriptum*“, nr. 1 și 3 — 1981), care acoperea un interval de timp interesant din viața marelui scriitor: anii petrecuți de el în străinătate, lucrînd în diplomatie.

Datele din acea epocă sînt deocamdată mai greu accesibile, astfel că inițiativa aceasta trebuie salutată. Citind însă sus-numitul « Jurnal », am constatat cu regret că, după părerea noastră, marele om al scrisului, Lucian Blaga, ocupă un rol secundar în însemnări. Găsim, totuși, unele referiri la datele (în timp) ale gene-

zei unora din lucrările nepieritoare ale lui Lucian Blaga.

Cum noi am trăit pînă în anul 1919 toată copilăria și anii de adolescență în strînsă apropiere de Lucian, am crezut că este important să punem pe hirtie amintirile noastre în legătură cu el. Parte din ele le-am dat scriitorului B. Gruia, însoțite de multe documente, pentru inserarea lor în cartea sa *Blaga inedit*. Poetul Aurel Rău (care dealtfel ne-a îndemnat să scriem tot ce ne mai amintim din viața marelui om) ne-a publicat în revista „*Steaua*“, pe care o conduce cu pricepere și competență, fragmente din lucrarea noastră *Amintiri despre Lucian Blaga*, însoțite, la fel, de documente (scrisori și fotografii).

Noi posedăm și din epoca trăită de Lucian Blaga în străinătate, amănunte cu privire la

Iubiților,

scrisoarea voastră ne-a făcut mari griji cît privește inima Tituștii. Mai ales că e scrisă în termeni foarte neclari.

De altfel Cornelia spune că acest lucru e simptom de îmbătrînire și că nu e deloc alarmant.

Vezi Titușco dragă, prea tare te-ai agitat toată viața, iar acu la Vatra tu umbli să realizezi „un maximum” în loc să-ți vezi de băi!

Nu v-am scris, nu v-am rugat — să nu vă mai agitați pentru un *maximum*?!! Eu ce să fac, dacă voi nu înțelegeți cuvintele mele clare ca ziua!

Noi n-avem nevoie de „maxime” și mă c... pe ele, dacă se fac cu prețul sănătății!

V-ați oboșit așa de mult că vi s-a urit de toată afacerea! *Was haben wir davon?*

De altă parte să nu vă închipuți că noi o ducem aici pe roze. Alergătură și agitații, mese și conversații stupide! Acu cînd am ajuns și eu la 43! Și cînd aș avea și eu nevoie de liniște să mă închin numai operei, ca s-o împlinesc după cum îmi sunt planurile.

Cît privește chestia Dorin — ce să vă spun? Eu m-am bucurat totdeauna de orice succes al lui. Dar el a crezut, că tocmai în momentul cînd eram ca doborît, trebuia să vie să dea cu copita drept în creștet. Nu-i port nici o supărare, fiindcă am alte preocupări. Și-i urez din inimă să urce tot mai sus.

Că n-a voit să-mi calce pragul — găsesc că e stupid. Eu cînd am plecat, *am fost pe la ei!*

În fond el urmărește altceva: el vrea să vă terorizeze ca să vă desinteresați de mine! Mi-a și spus-o: „Sau eu — sau tu!”

Nu zic că nu-i voi scrie, dar nu acu. Să mai treacă puțin timp, și-apoi de dragul vostru! Credeți-mă, că și mie îmi pare rău. *Er ist ein sehr tüchtiger Mensch, aber ein wenig ordinär.* Dar asta n-are importanță. Principalul e că e tüchtig și unde pot îl laud!

Pe la 15 nov. nădăjduiesc să încep cursul la Cluj. Pe urmă voi vedea ce zice Vodă. Dacă trebuie sau nu să mai plec în străinătate. Poate că, dar nu pentru mult timp. Fiindcă locul meu e *acasă*. Mai sărac, dar *acasă*. Scrieți mai clar!

Cartea Tituștii e gata, dar mai întîi vreau s-o citesc la Cluj, înainte de a o da la tipar.

Ați primit cartea lui Bancilă?

Vă pupăm cu mult mult mult dor și pe Liciuică dacă mai e acolo.

LULU *

* Scrisoarea lui Lucian conține, așadar, referiri la casa lui din Vatra Dornei. Casa a fost clădită sub directă supraveghere a Letiției, care s-a îngrijit și de mobilarea ei. În verile 1939—1940, Letiția a stat tot timpul la Vatra Dornei, avînd grijă de închirierea camerelor, supravegherea per-

viața de familie și cariera lui diplomatică, sub formă de scrisori și relatări verbale din timpul vizitelor lui în țară.

În textul «Jurnalului» Corneliei, dar mai ales în notele de subsol ale fiicei ei, Dorli Blaga, apar multe neconcordanțe cu rememorările noastre. Între altele se arată aci că subsemnata am afirmat în revista „Steaua” că Lucian Blaga a fost foarte nefericit în diplomatie. Or, noi în „Steaua” am scris textual: *În scrisorile sale răzbăteau adesea ecourile nemulțumirii, oboșelii și plictisul ce-i produceau îndatoririle carie-*

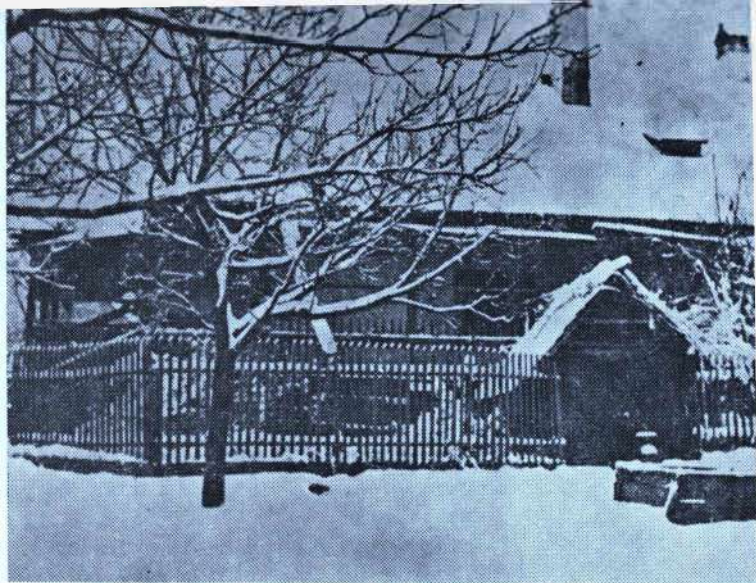
rei diplomatice (ca exemplu, în acest sens, citam un fragment dintr-una din scrisorile lui Lucian).

Pentru edificarea mai exactă a cititorului, reproducem acum două din scrisorile primite în această vreme.

Din epoca 1939—1940, trăită de noi în apropiere de Lucian și de familia lui, cunoaștem, de asemenea, în amănunt, viața lor împletită cu a noastră și cu evenimentele dureroase din țară (Dictatul de la Viena).

Letia RUGESCU

Si' acu' altceva.
 As' vrea sa cumpar 5-10
 jugare de pamant, gradina
 cu pomi, si pentru zarzavat.
 Mi-as, cladi si o casa
 in stil taranesc. Urcu
 vreau sa stau 5-7 luni
 pe an! Si vreau sa fie
 pe la Bistrita. Stii tu
 ce-mi place.
 Poate vorbesti iar cu
 americanul.

Dragă Titușca Ravarușca,
 Mi-a scris Băncilă că ți-a trimis o carte cu dedicație. Cartea e o minune. Nu există în limba românească o carte mai frumoasă despre altcineva. Ar fi bine să-i mulțumești, scriindu-i câteva rânduri. (Brăila, str. Rahovei, 288).

Si' acu' altceva.

As' vrea sa cumpar 5-10 jugare de pamant, gradina cu pomi, si pentru zarzavat. Mi-as cladi si o casa in stil taranesc. Acolo vreau sa stau 5-7 luni pe an! Si vreau sa fie pe la Bistrita. Stii tu ce-mi place.

Poate vorbești iar cu americanul.*

Ascultă pentru inima ta — să știi că e bine regim Rohlsost, legume, salată, fructe! Să cam lași vinul și cărnurile. Și mai ales cearta prea multă.

Noi urmărim de la ceas la ceas gravele evenimente internaționale.

Vă pupăm cu dor

LULU **

sonalului de serviciu etc. S-a oboșit extrem de mult, fapt care-l îngrijora tare, după cum se vede, pe Lucian. De administrație, contabilitate s-a îngrijit parte din timp tatăl meu, Ioan Pavel, în restul de timp am făcut-o eu.

Scrisoarea lui Lucian mai face referiri la o supărare intervenită între el și Dorin, fratele meu. Supărarea s-a ivit mai târziu după ce s-a afirmat fiecare în domeniul său. La Dorin mai intervenea, desigur, și gelozia. Și-apoi, avea o fire impulsivă, care la supărări nu-și putea stăpâni gura. Ca apoi, imediat ce-i trecea, să regrete și să redevină omul bun cu inimă de aur. Supărarea lor s-a soldat până la urmă cu împăcarea care ne-a bucurat mult pe noi, fiindcă-i iubeam pe amândoi la fel de tare.

* pasaj reproduș în „Steaua”, nr. 6 din 1981.

** Referitor la grădina (despre care se scrie în „Jurnalul” Corneliu și notele de subsol ale fiicei ei în revista „Manuscriptum” — nr. 1/1982) vreau să arăt pe scurt următoarele: Dorința lui Lucian a sunat ca o poruncă pentru noi toți. Grădina a fost repede găsită, cumpărată cu procură de la Lucian de către tatăl meu, Ioan Pavel. Avea casa țărănească, dorită de către Lucian, gata construită. În foarte scurt timp aceasta a fost amenajată sub îngrijirea noastră (mama, tata, eu și primul meu soț, ing. Corneliu Smighelschi): cu fântână săpată într-o pivniță din care se ridica apa cu ajutorul unei pompe electrice în baia instalată într-o fostă cămară. A fost zugrăvită, vopsită etc. Grădina era o minune, coborînd în pantă lină, cu o vedere splendidă înspre satele din sus, lanțul Bârgănelor. Jos de tot, orașul străvechi, Bistrița, cu biserica lui monumentală. Lucian, la prima lui vizită la grădină (venise singur), a exclamat, cuprinzînd cu privirea întreaga priveliște, plin de încântare: «Acesta este adevăratul meu spațiu mioritic».

Dorli Bugnariu știe foarte bine că numai noi am aranjat și mobilat casa de la grădină și numai exagerări pătimase pot presupune o curioasă confuzie între aranjarea unei case țărănești lângă Bistrița și aranjarea locuinței orașenești din str. Avram Iancu din Cluj.

CURIER ► CURIER ◀ CURIER

E. LOVINESCU / CONTRIBUȚII BIOGRAFICE /

PORNIND DE LA AFIRMAȚIA CĂ «O BIOgrafie lovinesciană integral și exhaustiv documentată încă nu avem», C. Popescu-Cadem publică, în nr. 4 din 1981 al revistei „*Manuscriptum*”, un foarte bogat și riguros dosar biografic. Considerînd că intenția autorului era și aceea de a mobiliza pe toți cei care pot scoate la lumină noi mărturii, am investigat arhivele prahovene, care consemnează activitatea lui Eugen Lovinescu la Ploiești.

Se știe că E. Lovinescu a fost numit de Ministerul Instrucțiunii, la 28 august 1903, profesor suplinitor la Școala comercială de grad I de băieți din Ploiești, unde va preda limba franceză, istoria și geografia¹. În arhivele acestei școli, ajunsă printr-o filieră complicată la actualul Liceu economic

și de drept administrativ din același municipiu, se păstrează, ca primă mențiune din activitatea didactică oficială a lui E. Lovinescu, consemnarea verificării unui elev corigent, la 1 septembrie 1903, deci în prima zi de profesorat. Urmează alte corigențe la 5 septembrie².

Deși funcționează la Școala comercială de băieți totuși, viitorul critic literar va apărea ca profesor suplinitor și la Liceul „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești, în anul școlar 1903–1904. Un document în acest sens este datat martie 1904, consemnându-se că preda limba latină la clasa a VIII-a și limba română la clasele a II-a și a VIII-a³.

¹ Arh. Liceul economic și de drept administrativ Ploiești, fond Școala comercială nr. 1 de băieți, dosar 3/1903, nepaginat.

² Arh. St. Ploiești, fond Liceul „Sfinții Petru și Pavel”, dosar 130, vol. III, f. 25.

³ C. Popescu-Cadem, E. Lovinescu. Dosar biografic, în „*Manuscriptum*”, anul XII, nr. 4(45) din 1981, p. 155.

« Domnule Director,

Subsemnatul diriginte al clasei VIII clasic-modern, vă rog să binevoiți a interveni pe lângă Minister pentru a încuviința darea unei serbări de către elevii acelei clase, în Amfiteatrul Liceului.

Fondul adunat din serbare va fi consemnat pentru excursiunea, pe care cl. VIII m[odern]-c[lasic] a plănuț să facă în Iunie, sub conducerea mea.

Primiți, vă rog, deosebita mea considerație.

Ploiești 1905, oct[ombrie] 18

D-lui Director al Liceului Ploiești»

Eugen LOVINESCU

[Mențiunea directorului:] « Se va raporta onor Minister cerându-se cuvenita aprobare. »

În urma susținerii examenului de capacitate și a petiției pe care o va înainta Ministerului Instrucțiunii la 11 iunie 1904⁴, E. Lovinescu a fost numit, ca profesor cu titlu provizoriu, la catedra de limbă latină a Liceului de băieți din Ploiești⁵. Practicându-și, se pare, meseria mai mult din necesitate decât din pasiune, cum remarcă și C. Popescu-Cadem, nu a fost menționat în documentele liceului, așa cum era cazul multora dintre ceilalți profesori, prin acțiuni deosebite. A încercat să organizeze excursii școlare de vară pentru cunoașterea țării. În acest scop, încă din primul trimestru al anului școlar 1905—1906, a început să strângă fondurile necesare din taxele serbărilor școlare prezentate în amfiteatrul liceului. În vederea unei astfel de acțiuni, va cere aprobarea directorului, la 18 octombrie 1905⁶.

Răspunsul favorabil dat de Ministerul Instrucțiunii, la solicitarea directorului liceului ploieștean va veni foarte repede, la 22 octombrie⁷. În urma altei cereri similare a profesorului de limba română și latină, se aprobă o nouă serbare școlară cu același scop, în sala Teatrului Cooperativa din Ploiești, la 1 martie 1906⁸.

În general, noul profesor respecta cu rigurozitate programul liceului, fiind consemnat rar și cu foarte puține absențe în statisticile lunare întoc-

mite.⁹ În această primă perioadă de activitate la Liceul „Sfinții Petru și Pavel” apare pe statele de plată cu salariul lunar de 300 lei¹⁰, din care o parte importantă erau trecuți la rubrica « rețineri pentru restituire împrumut ».

În urma cererii pe care E. Lovinescu o înaintase, Ministerul Instrucțiunii îi va aproba un concediu în perioada 8 ianuarie — 23 februarie 1906. Pe adresa primită de liceu, directorul consemna că « acest concediu nu e tocmai bine venit pentru școală și va produce o perturbare [a] orarului »¹¹, deși practica solicitării unor concedii în timpul anului de învățămînt era curentă, însuși criticul suplinind adesea pe colegii absenți.¹² În octombrie 1906, Eugen Lovinescu va obține aprobarea pentru un concediu de trei ani în vederea unor studii în străinătate.¹³ Deși reapare în tabloul cu repartiția orelor la Liceul „Sfinții Petru și Pavel” încă în septembrie 1908 (limba latină la clasa a V-a clasică și modernă și limba română la clasa I)¹⁴, se pare că a funcționat doar în ultima parte a celui an școlar.

Petre ȚURLEA

⁴ *Idem*, dosar 141, vol. II, f. 2 și dosar 141, vol. III f. 117.

⁵ *Idem*, dosar 141, vol. I, ff. 5, 9, 19, 30; din aprilie 1906 va primi 320 lei — *Idem*, dosar 142, vol. III, f. 72.

⁶ *Idem*, dosar 142, vol. II, f. 71; P. Popescu-Cadem menționează ca perioadă a concediului solicitat 8 ianuarie — 8 februarie 1906 — *loc. cit.*, p. 156.

⁷ Arh. St. Ploiești, fond Liceul „Sfinții Petru și Pavel” dosar 142, vol. III, f. 48; dosar 142, vol. IV, f. 20.

⁸ Stoica Teodorescu, *Istoricul Liceului „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești*, 75 de ani de la înființare, 1864—1939, Ploiești, 1940, p. 212; C. Popescu-Cadem, *loc. cit.*, p. 156.

⁹ Arh. St. Ploiești, fond Liceul „Sfinții Petru și Pavel”, dosar 183, vol. III, f. 4; în tabloul cuprinzînd profesorii Liceului „Petru și Pavel”, din aprilie 1909; Eugen Lovinescu nu este menționat — *Idem*, f. 121; în statul de plată pe aceeași lună este trecut cu 360 lei — *Idem*, dosar 164, vol. III, f. 39.

⁴ C. Popescu-Cadem, *loc. cit.*, p. 156.

⁵ Arh. St. Ploiești, fond Liceul „Sfinții Petru și Pavel”, dosar 130, vol. III, f. 99. În încadrarea lui E. Lovinescu nu au intervenit schimbări majore, predînd în permanență limba română și limba latină: la 6 septembrie 1905, Ministerul Instrucțiunii îl consemna în lista de distribuie a orelor pentru cursul de limbă latină la clasa a VIII-a și cel de limbă română la clasa a II-a și a III-a. *Idem*, dosar 142, vol. I, f. 5; vezi și dosar 136, ff. 6—7.

⁶ *Idem*, dosar 142, vol. I, f. 97.

⁷ *Idem*, f. 101.

⁸ *Idem*, dosar 142, vol. III, f. 43.

Paul CELAN: TĂLMĂCIREA SONETELOR LUI SHAKESPEARE (II)

CORRESPONDENȚĂ ÎN NUMĂRUL TRECUT AL ACESTEI REVISTE
DIN BONN

am prezentat cinci traduceri ale sonetelor lui Shakespeare realizate de Celan în perioada sa românească și care figurează în culegerea apărută chiar sub îngrijirea autorului, în 1967, pe „Insel-Verlag”. În articolul de față publicăm în continuare, conform normelor de prezentare stabilite anterior, alte patru texte aflate în fondul Alfred Margul-Sperber și pe care Celan le-a publicat în 1967 în alte variante. Ineditele prezentate aici reprezintă textul dactilo, în ultima sa formă, la care s-au anexat variantele manuscrisului, ca aparat critic de lectură. În scopul unei confruntări mai temeinice, oferim cititorilor și versiunea corespunzătoare din ediția definitivă din 1967, însoțită de textele originale în limba engleză.

^a vezi [S.L.], [Ce greu mi-e drume-
find, să merg în-
ainte], în Shakes-
peare, *Sonete*, în ro-
mânește, cu o pre-
față de Teodor Boș-
ca, Editura „Dac-
ia”, Cluj, 1974,
p. 129.

^b vezi [S. LVIII],
[Fiindu-ți rob, ce
rost am oare eu],
op. cit., p. 143.

^c vezi [S. CVI],
[Când văd în cro-
nicii de demult ima-
gini], op. cit., p. 147
^d vezi [S. CXVI],
[Că două-nalte firi
nu pot fi una],
op. cit., p. 269.

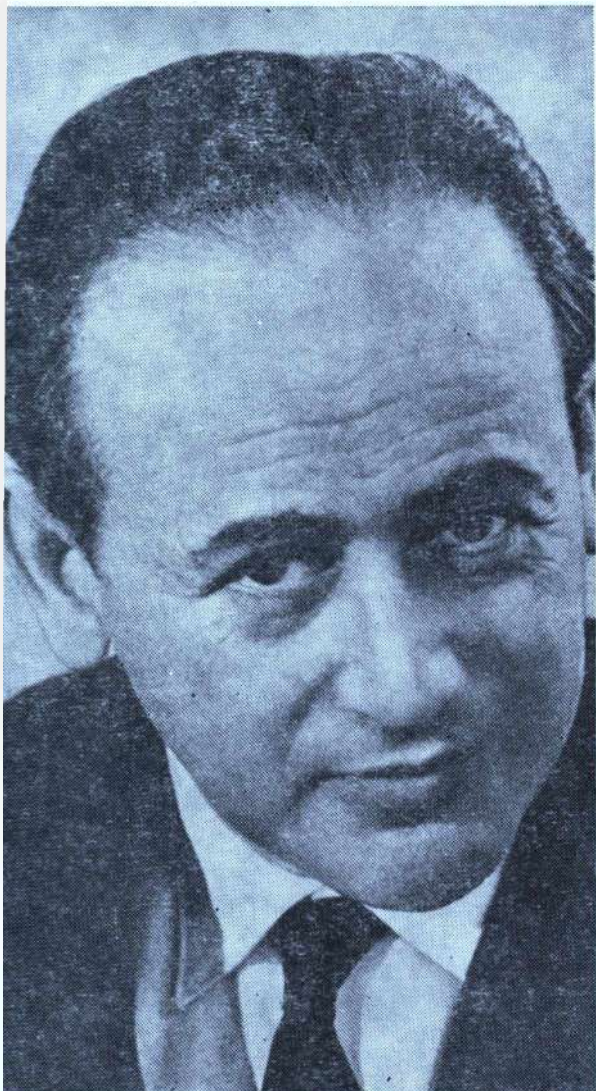
How heavy do I journey on the way [S.L.]^a

*Wie ist mir Wanderndem der Weg erschwert,
wenn was ich such — ein Ziel dem Wandern hier —
mich solche Rast und solche Muße lehrt:
„Um soviel Meilen ferner nun von dir!“*

*Das Tier das, müd von meinem Weh, mich trägt.
es trottet mit der Last in mir einher,
als wüßt' das arme, dem ein Trieb sich regt:
sein Reiter, weit von dir, eilt nicht zu sehr.*

*Der blutige Sporn reizt nicht, dem manchenmal
das Fell ich ärgerlich ihn fühlen ließ.
Nur stöhnt es auf als Antwort auf die Qual
und trifft mich schärfer als mein Sporn es stieß:*

*denn mit dem Stöhnen der Gedanke kam:
ich ließ die Freude und ich folg dem Gram.¹*

Being your slave

[S.LVII.]^b

Kann der dein Sklave ist, denn anders sein
als wach in deiner Wünsche Stundenschlag?
Die Zeit ist ihm gering und gilt allein,
wenn ihm dein Wort den Dienst gebieten mag.

Nicht tadel ich die Stunde Welt-ohn-End,
wenn ich dir, Herrin, Glockenschläge zähl;²
[cînd număr, stăpînă, bătăile de clopot]
nicht ist die Zeit mir bitter die uns trennt,³
wenn deinem Diener Abschied ward Befehl.

Nicht wird mein Sinn, den Eifersucht geübt,
dich ahnungsvoll begleiten auf der Fahrt:
dein trauriger Knecht, den kein Gedanke trübt,⁴
[tristul tău servitor, pe care nu-l tulbură nici un gînd]
hat jener, dir nun Nahen, Glück gewahrt:⁵
[a păzit fericirea celor apropiați ție]
Solch treuer Narr ist Liebe. Schlechtes sinnt
sie nie. Was immer auch dein Herz beginnt.

[MLR 25.000-8/5]

¹ ich ließ [mein Glück,] ich folg[e] meinem] Gram.
die Freude und dem
[mi-am lăsat [norocul], [îmi] urmez durerea]
bucuria și

[MLR 25.000-11/4]

² wenn ich dir, Herrin, Uhrenschläge zähl:
[cînd ție număr, stăpînă, bătăile ornicului]
³ nicht ist die Zeit mir bitter, die uns trennt,
⁴ dein weher Knecht, den kein Gedanke trübt,
[îndureratul tău servitor, pe care nu-l tulbură nici-un gînd]
⁵ hat jener, die dir nah sind, Glück gewahrt:
[a păzit fericirea celor ce-ți sint aproape]

[MLR 25.000-11/5]

⁶ [und→] wo Schönheit selber alte Reime weicht
[[și] unde frumusețea...]

⁷ an Aug, an Brau'n, an Lippe, Fuß und Hand,
[pe ochi, pe sprîncene, pe buză, picior...]

⁸ So bleibt allein ein kündendes ihr Lied
⁹ So fühl'n auch wir, in deinen eignen Tagen,
[așa simțim și noi în propriile-ți zile]

¹⁰ das Aug erstaunen [und] den Mund versagen.
doch
[ochiul cum ni se miră și gura cum renunță].

[MLR 25.000-11/6]

¹¹ O nein, sie ist das feste Zeichen, fern

¹² währt Liebe bis vor jenes jüngste Schwert.

¹³ Ist [diese] Irrtum dies, vor dem ich nicht besteh,
[Alt lucru e eroarea, ce n-o împărtășesc]

[MLR 25.000-11/7]

When in the chronicle of wasted time

[S.CVI.]^c

Wenn mir die Chronik eingestürzter Zeit
von seltsam schönen Wesen gibt Bericht,
wo Schönheit selber alte Reime weicht⁶
[unde frumusețea însăși sfîințește rime vechi]
dem Ruhm von Damen tot und Rittern licht;
dann seh am Wappen, das am schönsten blüht,
an Aug, an Braue, Lippe, Fuß und Hand,⁷
[pe ochi, pe sprînceană, buză, picior și mină]
ich nur die alte Feder schon bemüht
um jene Schönheit, die erst du gebannt.
So bleibt allein ein kündendes ihr Lied,⁸
von unsrer Zeit, das deine Züge trug.
Und weil ihr Aug dein Bildnis nur erriet,
ward ihnen für ihr Lied nicht Kunst genug.
So muß auch uns, in deinen eignen Tagen,⁹
[așa trebuie și nouă, în propriile-ți zile]
das Aug erstaunen, doch der Mund versagen¹⁰.
[să ni se mire ochiul, dar gura să renunțe]

[MLR 25.000-8/6]

Let me not to the marriage of true minds

[S.CXVI.]^d

Zeig mir nicht Hindernis, wo sich vereint
getreue Herzen. Liebe ist nicht Liebe,
die, trifft sie Wandlung, wandelbar erscheint,
und wechselnd wird vor wechselvollem Triebe.

Oh nein, sie ist das feste Zeichen, fern¹¹
im Sturm erhöht und unerschüttert immer;
dem Kahn, dem irrenden, ist sie der Stern;
erkannt ist seine Höh, sein Wert ists nimmer.

Nicht Narr der Zeit, die ihr zwar Mund und
Wange,
die rosigen, zum Kreis der Sichel kehrt;
und unberührt von allem Stundengange
wärt Liebe bis vor jenes jüngste Schwert.¹²

Ist Irrtum dies, vor dem ich nicht besteh,¹³
[Eroare e aceasta și n-o împărtășesc]
so schrieb ich nie und kein Mensch liebte je.

[MLR 25.00-84/1]

LVII S. 21

*Da ich dein Sklave bin, was kann ich tun
als deinen
Wünschen entgegenharrn die Stunden lang,
die Tage?
Die Zeit, die kostbarste, ist mir wie
irgendeine.
Und Dienste? Keinerlei, eh du's mir
aufgetragen.
Die Fristen, weltenlang, ich wag sie nicht
zu schelten.*

CXVI

S.42

Let me not to the marriage of true minds
Admit impediments: love is not love
Which alters when it alteration finds,
Or bends with the remover to remove.

Oh no! it is an ever-fixed mark
That looks on tempests and is never
shaken;
It is the star to every wandering bark,
Whose worth's unknown although his
height be taken.

Love's not Time's fool, though rosy lips
and cheeks
Within his bending sickle's compass come;
Love alters not with his brief hours and
weeks,
But bears it out even to the edge of doom.

If this be error and upon me prov'd,
I never writ, nor no man ever lov'd.

CXVI

S.43

*Ich laß, wo treue Geister sich vermählen,
kein Hemmnis gelten. Liebe wär nicht sie,
wollt sie, wo Wandlung ist, die Wandlung
wählen;
noch beugt sie vor dem Beugenden die Knie.*

*O nein, sie steht, ein unverrückbar Zeichen,
sie sieht über die Stürme weg, sie währt;
sie ist der Barke Stern, hoch, ohneglei-
chen —:
die Höh — ermessen, unbekannt sein Wert.*

*Legt sie, die Sichel, sich auch um die
Wangen,
die rosigen — Lieb' ist kein Narr der Zeit.
Nicht können Stunden, Wochen sie
belangen;
der Jüngste Tag, er findet sie bereit.*

*So ich dies hier als Wahn erwiesen seh,
so schrieb ich nie und keiner liebte je.*

În demersul întreprins de noi aici pentru a demonstra, în limitele acestui spațiu restrâns, unele modificări stilistice prin care versiunea publicată mai târziu se deosebește substanțial de traduceri timpurii ale lui Celan, trebuie să avem în vedere faptul că, deși cele două variante ale traducerilor din Shakespeare sînt despărțite între ele de o perioadă de peste două decenii, timp care a marcat puternic dezvoltarea lingvistică a lui Celan, ele relevă totuși asemănări fundamentale, mai ales prin modul, cu totul special, prin care un artist transformă asimilînd un model poetic într-un limbaj liric propriu.

Dincolo de toate criteriile de valoare, ce pot decide obiectiv reușita unei traduceri, variantele timpurii prezentate aici scot în evidență articularea unei experiențe reale în transformarea și recrearea unui model poetic. Fără îndoială că acest demers pune în discuție și problema efectelor literare legate de tehnica traducerii. Constatarea că tălmăcirile timpurii ale lui Celan din

Shakespeare au fost la fel de independente față de modelele propuse de Krauss sau George, ca și variantele publicate două decenii mai târziu, nu adaugă nimic în plus la caracterul traducerilor. Problema privitoare la lirica timpurie a lui Celan, în legătură cu « influențele » și « dependențele » literare ale acestuia, este falsă și nu-și află în nici un caz un răspuns edificator. În acest sens, aversiunea personală exprimată de Immanuel Weißglas (v. Gerhart Baumann, *Dank an die Sprache, Erinnerung an Immanuel Weißglas (Elogiu limbii, Amintiri despre Immanuel Weißglas)*, în „*Neue Zürcher Zeitung*“ din 1.02.1980, p. 32), împotriva stupidelor dezbateri cu privire la « priorități », poate servi drept fundament teoretic în combaterea concepției mecaniciste din critica literară.

Acel istoric literar care vinează doar influențele într-un text ratează misiunea sa fundamentală, și anume aceea de a descoperi transformarea elementelor date în și prin operă.

Nici măcar în contextul traducerilor de poezie, relația dintre modelul literar și forma adaptării lui la altă limbă nu poate fi stabilită cu ajutorul unei scheme fixe. «Fidelitatea față de original» nu este un criteriu suficient de apreciere, mai ales în cazul traducerilor de poezie.

În cercetările sale privind traducerea *Sonetului 105* de Shakespeare de către Celan, Peter Szondi (*Poetry of Constancy — Poetik der Beständigkeit — Poetica fidelității; Studii despre Celan*, Frankfurt/Main, 1972, pp. 13—45) a arătat că, în comparație cu textul lui Shakespeare, în traducerea germană accentul se mută de pe ceea ce la Shakespeare era cîntat (celebrat) pe actul cîntatului însuși, pe actul rostirii lirice. Avem de-a face în acest caz cu o «intenție care acționează limbajul», cu un alt «mod de a înțelege». Cu ajutorul noțiunilor «intenția care acționează limbajul» și «modul de a înțelege», preluate de la Walter Benjamin, Szondi subliniază «axarea conștiinței pe limbaj» — «concepția lingvistică fiind premisa oricărei forme de vorbire» (Szondi, p. 19, n.n. 5). În acest sens, după Szondi, limba tălmăcirii lui Celan încearcă «să fie» acel lucru despre care «vorbește» sonetul lui Shakespeare (v. Szondi, p. 29). Este vorba de tema shakespeareană neo-stoică a fidelității «constancy» (*Beständigkeit*), pe care Szondi o vede «realizată» lingvistic în traducerea lui Celan printr-un «mod special de a înțelege».

Este discutabil dacă și în ce măsură ipostazierea cuvîntului poetic (*constancy Beständigkeit*) ca termen poetologic ar putea servi drept etalon pentru intenția lingvistică din traducerea sonetului shakespearean respectiv de către Celan. Argumentația lui Szondi poate fi acceptată în special acolo unde acesta vede în limbajul traducerii exprimarea unei «distanțe față de momentul de subiectivitate ca atare», subiectivitate prezentă în sonetul lui Shakespeare.

Mutația în intenția lingvistică, demonstrată aici în termeni abstracți, poate fi recunoscută într-un mod mai concret și mai elocvent în însăși desfășurarea stilistică a traducerilor lui Celan. «Intenționalitatea» lingvistică poate fi depistată mai bine abia atunci cînd se are în vedere propria ei evoluție. Chiar și pentru cea mai exactă, «sincronă», parcurgere a textului, aceasta este indispensabilă ca argument confirmativ și corectiv — așa cum în alte cazuri analiza genetico-lingvistică în descrierea stărilor dintr-un text este subordonată aceluiași condiții

de cunoaștere, care determină înțelegerea oricărui text.

La o primă confruntare între versiunile traducerilor timpurii și ale celor mai târzii, cercetătorul este surprins atît de modificările din text, cît și de preluările identice. Apare inevitabil o problemă la care nu avem răspuns: dacă în faza de pregătire a ediției 1967 au fost sau nu folosite manuscrisele timpurii ale lui Celan. În fondul aflat la Paris nu se găsește, din sursele cunoscute pînă în prezent, decît o singură variantă timpurie a tălmăcirii *Sonetului 57*.

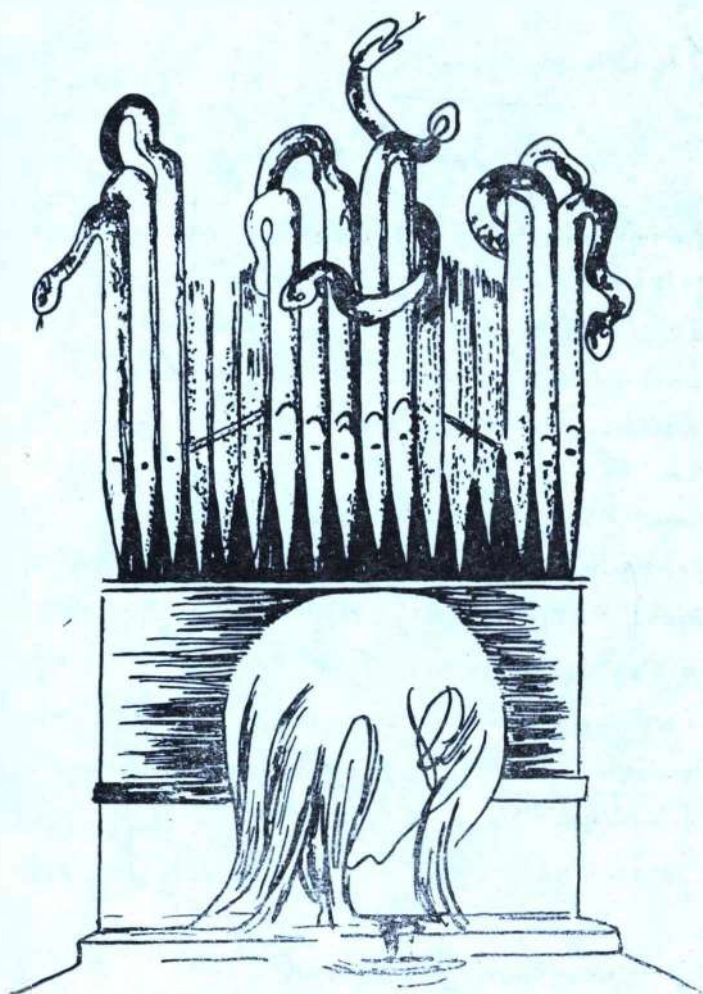
O confruntare detaliată a celor două versiuni, pe care nu o putem face în cadrul acestui articol, ar echivala cu încercarea de a prezenta atît preluările cît și schimbările intervenite în variantele târzii, drept indicii certe ale aceluiași intenții lingvistice. În nici un caz, o modificare ulterioară nu trebuie privită ca simplă «corectură» a unei formulări mai vechi. Să nu ne imaginăm că modificările lui Celan ar fi fost dictate de dorința de a se apropia mai mult de textul original; ele sînt indicii certe ale unor mutații survenite din intenția lingvistică a traducerii.

În acest sens, este frapantă, în cazul *Sonetului 57*, în primul rînd folosirea semi-rimei vocalice, în finalul unor versuri, în locul rimei pline din prima versiune, așa cum apare ea și la Shakespeare. După toate criteriile privind «fidelitatea formală față de original», varianta tîrzie trebuie să se depărteze de textul de bază redîndu-l mai puțin exact decît tălmăcirea timpurie. Atragem atenția că este vorba de un artificiu artistic care corespunde întru totul «stilului» acestei traduceri. Iată cîteva argumente.

Timbrul lingvistic folosit în *Sonetul 50* poate fi circumscris, potrivit și conținutului său ideatic, la o mișcare ritmică reținută. Aceste forme de mișcare lingvistică îi corespund sintaxa hipotetică, în care sînt folosite după un calcul riguros asonanțele și aliterațiile.

Traducerea timpurie a lui Celan urmărea, în primul rînd, să redea corespondențele sonore complexe ale textului original. Hipotaxa este, în general, păstrată, mișcarea contrasă din versul 14 apare mai exact exprimată în forma modificată în manuscris decît în textul dactilo.

Spre deosebire de versiunea timpurie, chiar în primul vers al variantei tîrzii observăm o destindere în folosirea asonanțelor. Înlocuirea lui «Wanderndem» cu «Reisendem» [călăto-

rul] pare a sublinia o distanțare a traducătorului de subiectul pe care i-l oferea textul original. La fel și acel «da» [cînd], cu caracter cauzal, din versul 2, care îi conferă textului o mai mare încărcătură logică decît «wenn» din prima variantă. Efectul sonor din original, care se pierde în versiunea germană prin această modificare, este recuperat magistral în versul al 3-lea prin noua asonanță.

Szondi a atras deja atenția asupra funcției de distanțare a demonstrativului «da» (versul 5) — un procedeu stilistic ce se impune unei cercetări complexe în aceste traduceri. Inversiunea subiectului pledează, de asemenea, pentru distanțare ca și succesiunea paratactică a versului următor.

Apelativul personal din versul 8 și inversiunea limbajul melancolic al textului original. Spre deosebire de versiunea timpurie a tălmăcirii,

în care traducătorul mai încerca o identificare cu eul liric, deși varianta propusă în ultimul vers al traducerii timpurii viza, încă de pe atunci, tendința de distanțare, procedeul din exemplele citate dovedește refuzul net al identificării.

Sonetul 57 reprezintă, prin cele cinci negații, condiția de «sclav» a eului, captiv în propria sa melancolie.

Traducerea reia negațiile din textul original respectînd sensurile, fără însă a recrea identic cercul negațiilor care, în sonetul lui Shakespeare, este evocat prin repetarea aceluiași cuvînt «nor», ca expresie a autonegării subiectului imaginat. Tălmăcirea timpurie nu urmărea atît construcția discursului negator, cît redarea tonului de jale din textul original. Dacă această variantă rămîne fidelă rigorii formale a sonetului shakespearian, constatăm totuși o schimbare de ton care pare tributară semanticei neoromantice a celui nefericit în dragoste. Modificări sporadice în varianta dacitilo (versul 11, 12) par a intenționa să corecteze această tendință. Oricum, expresii ca «deiner Wünsche Stundenschlag» (bătaia de ornic a dorințelor tale) sau «Was immer auch dein Herz beginnt» (Orice începe inima ta) nu reușesc să atingă tonul destul de rece al originalului. Cel mai elocvent exemplu pentru acest mod de recreare a textului original este înlocuirea lui «my sovereign» prin «Herrin» (stăpînă).

Dar tocmai această tendință este în a doua versiune a tălmăcirii sensibil atenuată. Și aici se renunță la redarea exactă a retoricii negațiilor folosită în textul shakespearian. Dar tonul rece al originalului nu este doar repus în drepturi, ci chiar accentuat. (Ne vom limita aici doar la întrebarea retorică din versul 4 și la finalul textului, unde «Though you do anything» este tradus prin «was auch geschieht» (fie ce-o fi).

Un alt indiciu al tendinței de traducere modificată îl reprezintă semi-rima în versiunea tirzie a lui Celan. Cu cît acesta renunță mai mult la rigoarea rimelor din original, cu atît se realizează acea rezistență la subiectivismul liric, pe care traducătorul o dobîndește prin respingerea schemei retorice. Oricum, problema referitoare la funcția semi-rimei vocalice în tălmăcirile tirzii ale lui Celan, mai ales în *Jeune Parque* (*Tînră Parcă*) de Valéry, tehnică inspirată din prozodia rusă, nu putem să o dezvoltăm în studiul de față.

Pentru a reveni la punctul de plecare al constatărilor noastre, ne luăm permisiunea de a mai face o referire la *Sonetele 106* și *116*. Confruntarea celor două variante de traducere ar putea constitui un argument în sprijinul unui rezultat pe care vrem să-l demonstrăm.

«Intenția care acționează limbajul» și care se rotește în forma cea mai personală a scriiturii lirice nu este un mod de expresie în sine, dăruit poetului de la început. Forma lingvistică a unei traduceri nu se realizează numai datorită „modelului” unui text original, ci mai ales prin intenția lingvistică a traducătorului. Dacă Celan redă în traducerea *Sonetului 106* versul «And beauty making beautiful old rhyme» prin «Wo Schönheit selber alte Reime weilt» (când frumusețea însăși sfințește vechile rime), aceasta înseamnă că el consideră «frumusețea» drept o virtute, ba mai mult, o forță care «beherrscht» — «to master» (stăpânește) și care poate fi «gebannt» (oprită în loc) de către oameni.

Cu totul alta este intenția lui Celan în versiunea lirică a aceleiași tălmăcirii: expresiile folosite acum «Schönheit schön» (frumusețea frumoasă) și «schön am schönsten» (frumosul cel mai frumos) desemnează evasitautologic frumusețea mai întâi ca accident «wie sie dir eigen ist» (așa cum e a ta). «Schönheit» (frumusețea), corispondent pentru cuvântul englezesc «beauty», se anulează pe sine prin cealaltă formă de cuvânt «schön» (frumos) și își pierde astfel materialitatea substantivă. Frumusețea nu mai este virtute în sine, ci în primul rând un dat lingvistic asupra căruia insistă Celan în expresia ca o paradigmă a superlativului «schön am schönsten» (așa cum traduce dealtfel în *Sonetul 1* «beauty's rose» — «die Rose der Schönheit» (trandafirul frumuseții) prin «die Rose Schönheit» (trandafirul frumuseței).

În sfârșit, intenția există și în oralitatea liricii shakespeareene, așa cum o înțelege Celan în traducerea *Sonetului 116* — o poezie care într-o anumită dimensiune este și «joc lingvistic» manierist: «So ich dies hier als Wahn erwiesen seh» (Cum aste lucruri eu aici nebune le văd). Expresia «aste lucruri aici» nu se mai referă, ca în prima versiune a tălmăcirii, doar la mesajul sonetului, ci face o aluzie directă chiar la poemul în speță și la traducerea lui.

Beda ALLEMAN/Rolf BÜCHER

Shakespeare:

Sonett CXVI.

Zeig mir nicht Hindernis, wo sich vereint
getreue Herzen. Liebe ist nicht Liebe,
die, trifft sie Handlung, wandelbar erscheint.
und wechselnd wird vor wechselvollem Triebe.
o nein: sie ist das feste Zeichen, fern
im stürm erhöht, und unerschütter immer.
dem Kahn, dem irrenden, ist sie der Stern;
erkannt ist seine Höh, sein Wert ist nimmer.
Nicht Narr der Zeit, die ihr zwar Mund und Wang
die rosigen, zum Kreis der Sichel kehrt;
und unberührt von allem Ständengange
währt Liebe bis vor jenes jüngste Schwert.
Ist ~~Irre~~^{Irre} dies, vor dem ich nicht besteh,
so schiel ich nie und kein Mensch Liebe je.

Shakespeare: Accuse me thus < S. CXVII >

Klag so mich an: daß ich zurückbehieft
vor soviel ginstren Dank, der ihr gebührt;
den Auf vergaß, dein deine Liebe gilt,
die Tag für Tag mich mit Bestrickung ührt:
daß rätselhaften Sinn ich oft gehegt;
dein schwer errungen Recht den Zeiten ließ;
die Segel hieft so oft sich Wind geregt,
und ihn von dir mich wegzuführen hieß.
Schreib Irre in das Buch und Eigensinn
und häuf im Herzen wirklichen Verdacht;
und deinen Zorn laß umgehen, wo ich bin,
doch trifft nicht mit dem Haß, der erwacht:
ich bestrebt zu prüfen, wend ich ein.
wie deine Liebe aufrecht blieb und rein.

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

De curind a fost inițiată de către Cornel Simionescu ediția critică Sadoveanu, proiectată în 25 volume și urmînd a cuprinde totalitatea operei marelui scriitor. Primul volum, incluzînd *Povestiri-le* (1904) și scrierile tinereții, realizat în colaborare cu Fănuș Băileșteanu (partea de comentarii istorico-literare), cu un studiu introductiv de C. Ciopraga, a apărut în 1981, stîrnind interesul specialiștilor și al iubitorilor de literatură. O vastă întreprindere de tip *opera omnia* dedicată unui autor atît de reprezentativ și de popular ca Sadoveanu constituie prin sine însuși un eveniment. Dar primul volum al seriei, prin structura, metoda și execuția sa, ne oferă și bunul prilej de a pune în discuție o seamă de probleme mai generale privind publicarea clasicii și alcătuirea edițiilor de referință. Ne-am adresat, de aceea, unor editori și istorici literari de recunoscută autoritate: Șerban Cioculescu, Al. Piru, Pompiliu Marcea, Nicolae Gheran, cu rugămintea de a se pronunța asupra volumului I din seria de opere complete a lui M. Sadoveanu.

ÎN DEZBATERE: Mihail SADOVEANU, Opere I

Șerban CIOCULESCU

Se simțea de mult nevoia unei ediții complete a operei lui Mihail Sadoveanu, a unei ediții totodată științifice, ca acelea ale marilor noștri clasici. Este ceea ce a întreprins Editura „Minerva”, dîndu-ne un excelent început cu vol. I, îngrijit de Cornel Simionescu, cu note și comentarii de același și de Fănuș Băileșteanu, și cu un studiu introductiv de Constantin Ciopraga, autorul unor studii fundamentale despre marile povestitor.

Concepută cronologic, lucrarea începe cu primul din cele patru volume scoase de autor în anul 1904, intitulat *Povestiri*, precum și cu versurile și prozele începuturilor, rămase neretipărite. Admiratorii marelui scriitor vor reciti cu plăcere *Răzbunarea lui Nour*, *Cîntecul de dragoste*, *Ivanciu Leul* și alte nuvele, istorice sau contemporane, al căror farmec stăruie încă, după atîtea decenii de la apariția lor.

Ca mai toți marii prozatori, Mihail Sadoveanu a debutat cu poezii, ca apoi lirismul său latent să-i străbată întreaga operă, însuflețind priveliștile minunate, străbătute de-a lungul anilor și rechemînd trecutul istoric cu o inegalabilă putere de evocare. Din versurile de tinerețe, reținem sănătosul umor din lungul poem de peste 1200 de versuri, *Tragediile Galatei*, scris în ultimul an de liceu, în urma unei sancțiuni nemeritate, care i-a lăsat răgazul compunerii. E un poem bacchic, nelipsit însă de poante, referitoare la începuturile simbolismului, împotriva căruia protestează cel ce avea să se afirme plenar pe linia tradițională a înaintașilor preferați: Neculce și Creangă.

Analizînd în 1902 romanul lui Ioan Adam, *Sybaris*, Sadoveanu încheia cu acest semnificativ paragraf:

«Toți acei care vor obiecta multe, care vor mai dezmqrmînta școli și patimi să se gîndească că dragostea de țară e aceea care-i menită să ne scape, că dragostea de țară bate ca un vînt bun asupra unei părți din tineret și puțin ne pasă la urma urmei de marea artă mistică, simbolistă, filosofică, a multora; nouă ne trebuie artă care să ne încălzească inimile, nouă ne trebuie cărți în care să vibreze simțirea românească; — și de aceea salutăm și felicităm pe autorul lui *Sybaris*».

Am putea considera aceste rînduri ca o vibrantă profesie de credință, la temelia întregii opere sadoveniene.

O serie de reportaje apărute în ziarul „Opinia” din orașul de naștere al lui Sadoveanu, Pașcani, și alta de recenzii ne introduc în atelierul genialului debutant.

Traducătorul, prin afinități temperamentale, s-a aplecat asupra *Povestirilor vânătoarești* ale lui Ivan Turgheniev.

Ediția critică ne dă în încheiere un indice de nume de persoane și pe personaje, altul de locuri, iar pentru configurarea universului sadovenian în mugur, elemente ale cadrului natal (fenomene naturale, vietăți, plante, fructe, om, viață, boală, moarte, profesii, îmbrăcăminte, alimente, habitat, mijloace de locomotie, cîntece, jocuri, distracții, instrumente muzicale, sărbători, tradiții, credințe, țară, pace, război, popoare și neamuri).

Zorii creației sadoveniene primesc astfel proiecția unui amplu examen critic, de bun augur pentru începutul acestei mult așteptate ediții.

AL. PIRU

Sînt multe lucruri care se pot discuta în legătură cu primul volum de *Opere* de Mihail Sadoveanu din nou inițiată ediție critică de Cornel Simionescu. Ceea ce atrage în primul rînd atenția este masivitatea, 942 pagini, deși nu ne oferă decît întîiul volum al autorului, *Povestiri* (1904), nu mai mult de 121 pagini. Este drept că sub titlul general *Începuturi* se adaugă 324 de pagini de versuri, proză literară, recenzii — consemnări, colaborări — traduceri și o addenda cu *Tragediile Galatei*, poem burlesc în 1202 versuri (30 de pagini). Dată fiind importanța strict documentară a acestui material, l-aș fi dat tot ca addenda și l-aș fi cules cu literă mică. Urmează note și comen-

tarii într-un spațiu de aproape 300 de pagini, indici (30 de pagini) și o scurtă prezentare a volumului în 5 limbi (14 p.). Nu uităm studiul introductiv (*Scriitorul și lumea lui*) al lui Constantin Ciopraga, o schiță biografică a scriitorului pînă în 1904 de Cornel Simionescu și lămuriri asupra alcătuirii volumului întîi (132 pagini).

Din *Începuturi* se pot reține recenziile lui Sadoveanu din „*Revista modernă*” (1901—1902), „*Pagini alese*” (1902—1903) și „*Sămănătorul*” (1904). Scriitorul combate pe Caion, detractor al lui Caragiale, Eminescu, Maiorescu (« Cum dracu, bre? »), pe franțužiți (« Ce nenorociți sînt oamenii aceștia! »), o nuvelă de Eugenia Ianculescu de Reus (« un stil mai greu decît muntele Ceahlău »), o piesă de C. Xenii (« nici pe o măsă n-am avut ce pune! »), o schiță de Vlahuță, *De la țară* (« Nu ne pare la înălțimea talentului său »), romanul *Rătăcire* de Ioan Adam, care, lipsit de acțiune, « pare mort », schițele lui L. Neagu din *Tradiții. Icoane din nord* (« Protestăm cu indignare! Țăranul nostru nu-i nici stafie, nici miță leșinată, nici oaie proastă »), observația superficială a mediului rural și insuficiența limbii, pocirea ei. Sadoveanu se declară de partea articolului lui Vlahuță din „*Sămănătorul*” (1901, nr. 3: « În articolul întîi, D. A. Vlahuță zice că ar fi vremea ca și literații noștri să-și îndrepte luarea aminte și dragostea spre popor. Să se scrie cărți pentru popor, icoane din trecut, întîmplări vitejești, isprăvi din acelea care-ți înalță sufletul, scene din viața de la țară, pilde și învățături sănătoase, date într-o formă atrăgătoare, puterea providențială a unui primar ideală, unui învățător, așa cum îi visăm și cum ar trebui să fie oamenii aceștia, — bunătatea, jertfele, munca și izbînzile lor, întrupate în povestiri calde, sugestive, așa ca cititorul să se simtă mișcat ca de lucruri văzute aievea, și să capete îndemnul de a-și aduce și el partea lui de bine pe lumea asta, de a se face și el folositor cu ceva țării și neamului lui ». Indiferent de patronat, aceasta e în linii mari și concepția despre literatură a lui Sadoveanu de la începuturile activității sale și din *Povestiri* din care șase (*Cîntecul de dragoste, Necunoscutul, Ionică, Într-un sat odată, Zîna lacului și Cei trei*) vor fi publicate întîi în „*Sămănătorul*” în 1903, alte patru (*Pribeगी, Un țipăt, Regretul, și Cozma Răcoare*) fiind reproduse în „*Sămănătorul*” din „*Pagini alese*” și „*Revista modernă*”.

Multe din variantele la *Povestiri* (schimbări de la o ediție la alta) consemnate scrupulos sînt superflue, deoarece autorul și-a controlat singur ultimul text dorit de el, iar notele de istorie literară, întocmite de Fănuș Băileșteanu, cam lungesc vorba. Ideea de a cita toți criticii care s-au pronunțat despre *Povestiri* e, desigur, un lux. Versurile și traducerea lui Sadoveanu puteau fi menționate ca o simplă curiozitate, iar traducerea din *Povestirile unui vînător* de Turgheniev se puteau pune la variantele traducerii din 1946, dacă și aceasta va figura în ediție (prima versiune e din franțuzește, a doua reprezintă o stilizare, prozatorul necunoscînd limba rusă). Editorii exagerează meritele *Tragediilor Galatei*, deși Sadoveanu scrie el însuși: « Eu nu sînt poet de seamă, chiar nu sînt poet defel, după cum e Macedonski, ori Stephan Petică... »

Inutili ni s-au părut de asemenea indicii (plante, fructe, culori, profesii etc.) studiile, pe care le-ar putea înlesni fiind în funcție de inițiativa criticilor.

Pompiliu MARCEA

Ca organizare, este, probabil, cea mai ambițioasă ediție dintr-un scriitor fundamental, dacă ne orientăm după modul de organizare al primului tom. Fapt explicabil, ținînd cont de faptul că autorii ei sînt debutanți într-o atare, dificilă, întreprindere. Structura volumului epuizează perioada primă a creației sadoveniene, în centru situîndu-se volumul de *Povestiri* din 1904. Cu el se și începe dealtfel, deși ținînd seama de egalitatea de tratament aplicată și celorlalte diviziuni între care *Începuturi*, era mai normal să se înceapă cu... începuturile. A da întii ceea ce autorul a publicat în 1904 (e drept, în volum) și apoi ceea ce a scris sau publicat între 1897—1904 pare cam arbitrar. Evident însă că editorii, începînd cu volumul de *Povestiri*, atrag atenția

asupra ponderii cărții de debut în constituirea destinului sadovenian. Putem accepta soluția cu o condiție, credem noi: ca ceea ce este în afara *Povestirilor* să intre ca un capitol din *Addenda*. Oricum, secvența *Începuturi* se vede pentru prima dată integrată editorial, ca și *Addenda* (manuscrise, texte litografiate, reconstituiri ale autorului, prietenilor etc.). Ni se pune în față astfel „copilăria” scrisului sadovenian (1897—1904), despre care se știa prea puțin, din *Anii de ucenicie*, din amintiri ale cunoscuților sau din puțina corespondență de tinerețe. Pentru publicul larg poate fi excesiv, dar pentru exegeza specializată toate diviziunile volumului sînt necesare, arătînd procesul de maturizare a scrisului sadovenian.

Încheiată așa cum a debutat, editarea operei sadoveniene ar constitui o veritabilă performanță editorială. Editorii ne promet *Opera omnia* sadoveniană, adică « întreaga proză literară publicată de scriitor în cărți și broșuri, miile de pagini de articole din periodice, scrierile dramatice, conferințele și interviurile, scrierile rămase în manuscris, caietele de însemnări, corespondența », desfășurate peste 60 de ani, « în 25 de volume ». Calculul editorilor mi se pare însă eronat. Să ne explicăm: tomul de față, conținînd cam 450 de pagini aparținînd lui Sadoveanu (între care cca. 120 p. volumul de bază: *Povestiri*), este blindat cu peste 500 de pagini de aparat critic. Ce ne facem cînd va fi nevoie de aparatul critic la o capodoperă (să spunem *Baltagul*) în legătură cu care s-au exprimat o puzderie de opinii, multe interesante? Pe măsura evoluției scrisului sadovenian notele, comentariile, variantele se vor amplifica. Dacă acum pentru primul volum, mai ales *Povestiri*, de 120 de pagini, a fost nevoie de un tom uriaș, atunci cu greu vom pricepe cum cele peste 100 de cărți, la care se adaugă textele menționate de editorii înșiși, vor putea fi comprimate în 25 de volume. Ne aflăm, evident, într-o eroare de calcul. După noi, numărul tomurilor, de dimensiunea celui de acum, trebuie să fie măcar dublu. Firește, dacă se mențin aceleași criterii și aceleași exigențe, ceea ce considerăm obligatoriu, căci ar însemna să creăm o ine-

chitate de tratament tocmai în defavoarea operei de vîrf. Înțelegem creșterea exigențelor, în nici un caz diminuarea lor. Or, știind că la primul volum se lucrează de ani buni, vom dispune de *Opera completă* a lui Sadoveanu prin anii 2050. Este de așteptat, știm bine, ca cei doi editori, alcătuind primul volum, să aibă la dispoziție cu mult mai multe fișe decît cele folosite, ce urmează a fi valorificate în cele ce urmează. Ceea ce nu schimbă prea mult lucrurile, căci începutul de veac avea o viață literară mai săracă în raport cu ceea ce a urmat. După 1920, mai ales, numărul publicațiilor literare și culturale se multiplică enorm, ca și numărul comentatorilor, și atunci eforturile vor fi incomparabile. Iar anul debutului sadovenian era deja destul de bine cunoscut, mai ales după ce, în 1974, Valeriu Râpeanu, Adriana Popescu și C. Mitru au publicat un volum de *Note, Comentarii și Variante* de care, desigur, editorii de acum n-au putut face abstracție.

Aparatul critic, sperăm că s-a și înțeles, este bogat. Prea bogat. Excesiv. Din obsesia «totalității», din grija, nobilă altfel, de a nu lipsi nimic, a rezultat un inevitabil balast. Căci totalitatea, chiar dacă ar fi necesară, nu e posibilă. Trebuie făcută, așadar, o selecție, obligatorie. Autorii ediției reproduc, *in extenso*, uneori chiar integral, texte critice despre fiecare bucată a *Povestirilor*. Din Iorga, Ibrăileanu, Bogdan-Duică, Lovinescu, Sanielevici, M. Dragomirescu, Profira Sadoveanu etc. Se creează însă o inadverență și o inechitate: foarte rare sînt referințele la ultimele decenii, lăsîndu-se impresia trecerii în penumbră a autorului, ceea ce este inexact căci, dacă înainte s-au scris studii și articole despre Sadoveanu, în ultimul deceniu s-au scris 20 de cărți. Evident, exegeții recenți n-au dobîndit prestigiul predecesorilor, dar interesează graficul interesului față de scriitor, pătrunderea lui în conștiința publică și în critică. În general, nu se vede un criteriu riguros în selectarea exegezei, lucrurile par mai degrabă aleatorii. Ar fi indicată reproducerea unui citat, două, mai ales despre o povestire de cîteva pagini, dintr-un exeget care-i surprinde fizionomia literară, iar restul să fie menționați la bibliografie, pentru reconstituirea imaginii reale a interesului pentru scrierea respectivă. Altfel, se înșiră, cum ușor se poate observa, citate ce se repetă între ele fără rost. Metoda seamănă a „erudiției”, fiind în realitate o inutilă irosire de energie. Abuzul în reproducerea, amplă, a citatelor critice la o scriere minoră, de cîteva pagini, aduce imediat în minte întrebarea: ce se va întîmpla cînd se va ajunge la *Zodia Cancerului*, *Baltagul*, *Creanga de aur*, *Frații Jderi*, *Hanu-Ancuței* etc? Să păstrăm, deci, măsura și să ne gîndim și la ceea ce urmează.

Din aparatul critic fac parte și propriile comentarii ale editorului care, necesare eventual în limpezirea unor inerente controverse (deși rolul de arbitru este el însuși arbitrar), devin superflue cînd sînt considerate în sine. Poate lipsi, lăsînd cititorului posibilitatea propriilor opțiuni, fără dădăceli fastidioase. Ori naivități, cum se întîmplă cu comentariul editorului la povestirea *Năluca*, pusă în legătură cu «specificul românesc» și raportată la spiritul tranzacțional din «fenomenul românesc» al lui Ralea, apropiere absolut bizară și în afara chestiunii. Lăsăm la o parte stîngăcia comentariului, trimițînd pe cititor la p. 592, spre edificare. Și e vorba numai de un exemplu dintre altele.

Indicii vor să reconstituie un fel de atlas al elementelor (inclusiv tipologiei) cu aceeași aspirație spre epuizarea lor. Ceea ce e relativ simplu la un singur volum, din cele 4, din anul debutului. De fapt, este vorba de o simplă înregistrare. Ceea ce este, totuși, interesant, Sadoveanu fiind autorul celui mai bogat și specific univers «fenomenal». În ce măsură însă, evaluat strict cantitativ, prin frecvența numelor, obiectelor, noțiunilor, acest indice este și *revelator* pentru particularitățile adesea misterioase, ale operei, rămîne de văzut. Un text din Brătescu-Voinești, Agârbiceanu, Sandu-Aldea, Ioan Adam nu prea diferă de cel sadovenian, pe planul biografiei elementelor, deși diferența dintre acești autori și Sadoveanu, axiologic vorbind, e considerabilă. Scriitorii, mai ales cei de aceeași direcție estetică, lucrează, în linii generale, cu aceleași elemente. Preferința nu e, desigur, lipsită de sens, dar ea n-are semnificație decît în context, în

interrelaționarea dintre ele, în pondere, nu atât cantitativă (ușor de stabilit), cât mai ales afectivă și estetică, greu de evaluat în absența vocației critice.

Stabilirea textului este extrem de conștiincios făcută. Și aici păcatul constă în absența, decisă, a unor criterii și în exces. Cele mai multe variante n-au nici o semnificație în ordinea estetică, singura ce ne interesează. Evident, când autorul schimbă, la o nouă ediție, «pacea amurgului» în «tăcerea adâncă a amurgului», noua variantă e revelatoare. Dar când e vorba de simple variante fonetice: *tinereță-tinerețe, răzăși-răzeși, prietinia-prietenia* etc., etc., în care nu există nici o consecință fonetică (mai ales că la o a treia ediție sau a patra, se reia prima variantă), știind că Sadoveanu n-avea severitatea lui «moș Virgulă» (I. L. Caragiale), atunci multe variante țin de obiceiuri fonetice în vigoare, de concepțiile ori preferințele editorilor ori tipografilor etc., și nu e cazul să ne preocupe decât dacă le stabilim o funcționalitate și le acordăm un rol expresiv. Ceea ce nu se prea observă în primul volum.

Conchidem că s-a depus, pentru editarea tomului I din *Opere* o muncă enormă, dublată de o conștiinciozitate în afara discuției. Lipsesc criteriile mai riguroase, capacitatea de renunțare la un număr de fișe, curajul selecției. Culpă principală este a excesului. Nu e cea mai gravă, desigur, pentru un editor. Cu timpul, se elimină singură. Important este ca acest timp să fie cât mai scurt.

Niculae GHERAN

Într-o viață de om, nici prea scurtă, nici prea lungă, mi-a fost dat să mă bucur de apariția mai multor volume, care, ambițioase, promiteau să ne ofere, în ediții critice, opera completă a unor mari cărturari români. Cărți desăvârșite, din păcate abandonate, ce ne-au învățat mai mult cum să începem o serie de opere și prea puțin cum să o ducem până la capăt. La moara de visuri din Bulevardul Ana Ipătescu, între cărți și panorame, am retrăit adesea balada Meșterului Manole, obișnuindu-ne să ne ridicăm de fiecare dată din țărână, în premiere de gală, la lumina acelorași torțe. N-am să uit niciodată bucuria

trăită la nașterea primului tom din ediția „Grigore Alexandrescu” a distinsului clasicist I. Fischer, ediție care, după trei decenii, așteaptă și astăzi să fie continuată. Cu o înverșunare incredibilă, alți confrăți, mai mari sau mai mici, s-au împovărat cu angajamente similare; cu timpul, ele aveau să se transforme în adevărate testamente. Șantierul unor ediții precum „Eminescu”, „Caragiale”, sau „Obobescu” — alese cu valoare de exemplu —, se cere studiat cu toată seriozitatea (măcar când se încearcă să se adune noi proiecte la mai vechi programe editoriale, dacă nu și pentru realizarea, cu prioritate, a acestora din urmă). Altminteri este greu de întrevăzut destinul unor noi întreprinderi de anvergură, după cum, bunăoară, se anunță recenta ediție „Sadoveanu”. Să fie oare scutit noul editor de surprizele, să le zicem metodologice, ale confrăților săi? Căci oricât de perfectă ar fi (în absolut) concepția de editare a noii serii, ea ne obligă să ne gândim și la viitorul ei, la șansele unei depline realizări.

Dintre multele formule posibile — organizarea materiei pe genuri și specii literare, pe teme sau preferințe de ordin estetic etc. —, Cornel Simionescu a ales, cel puțin pentru primele volume, cea mai dificilă soluție: gruparea creației pe criterii cronologice, indiferent că este vorba de pagini publicate în volum sau în periodice. Fără îndoială, ea îngăduie cititorului înțelegerea unui sinuos proces de formare și dezvoltare a unei mari creații, de a surprinde particularitățile operei în strânsă legătură cu factorii care au determinat-o, de a marca în timp progresele și poticnirile scriitorului, nevoia lui de a reveni asupra unor mai vechi motive literare, sau, dimpotrivă, de continuă primenire. Fără reconstituirea uceniciei literare, începută cu mult timp înaintea debutului editorial, n-am fi înțeles miracolul produs în 1904, când, surprinzător,

apăreau patru cărți ale aceluiași Sadoveanu: *Povestiri*, *Șoimii*, *Dureri înăbușite* și *Crîșma lui Moș Precu*. Noua ediție surprinde cu probitate științifică metamorfoza scrisului sadovenian, apropiindu-ne de adevăr și depărtându-ne de legendă.

Prudent, autorul ediției ne promite că, în perspectivă, va urmări cronologia volumelor lui Sadoveanu, compartimentînd abia ulterior creația din periodice sau manuscrise, în tomuri de sine stătătoare, la rîndul lor organizate pe criterii cronologice. Este singura soluție lucidă care poate salva proiectul de la naufragiu. În plus, o atare concepție de editare ne-ar înlesni cunoașterea în primă urgență, a operelor sadoveniene — ne referim la volume — pornind de la opțiunile scriitorului însuși. Nu trebuie uitat că pregătirea primului tom a necesitat mulți ani de trudă, aproape zece la număr. În cazul cînd s-ar generaliza concepția de editare care a stat la baza lui, cîți ani ar mai trebuie să treacă pînă la realizarea mult rîvnitei ediții de opere complete, pentru a nu spune și noi despre ea: «Era pe cînd nu s-a văzut, / Azi o vedem și nu e?»

Făcînd această observație, mă gîndesc, în primul rînd, la lipsa unei biobibliografii Sadoveanu în stare să răspundă cu precizie și operativitate la toate întrebările pe care le ridică alcătuirea sumarelor «pestrițe», cu pagini din volume, periodice și manuscrise. Este marea greutate de care se izbesc toți autorii de ediții ce activează în perimetrul cultural al primei jumătăți de secol XX, rătăciți în țintirimul presei cu peste 10 000 de periodice, care, pînă în prezent, nu beneficiază nici măcar de un catalog, ca să nu spunem de o bibliografie analitică. Riscurile documentării sînt mari, omisiunile putînd compromite cele mai nobile intenții.

Ceea ce ne reține în mod deosebit atenția în acest prim volum sînt criteriile riguroase de transcriere a textelor. În sfîrșit, dispunem de o ediție serioasă, care, cel puțin pentru anii uceniciei literare, poate sta la baza viitoarelor reeditări. La stabilirea textului concură 18 volume antume, cărora li se adaugă versiunile din 15 periodice (depistate din totalul de 950 de ziare și reviste, almanahuri, buletine consultate). Este o muncă pe care nimeni n-are cum să o plătească sau să o răsplătească în vreun fel. Această trudă fantastică n-are mai nimic spectaculos, cel puțin la prima vedere. Cine își pierde timpul să recitească 600 volume — prime ediții și reeditări —, publicate de Mihail Sadoveanu în timpul vieții lui, să le compare, oprindu-se la fiecare deosebire de cuvînt sau de literă? Ar fi suficient să se pună alături textele vechii serii de opere cu cele actuale, pentru a se vedea de ce putem considera ediția de azi drept sărbătoare a textologiei românești. Certăți cu orice formă de amnezie, nu putem uita că vechea ediție din 1954 a debutat cu îndepărtarea și înlocuirea conjuncturală a unei file, pentru a nu mai aminti «erata» pe care actualul volum o realizează și prin adaosul frazelor sau cuvintelor arbitrar îndepărtate cîndva. O singură rezervă interogativă: de ce în respectarea formelor de limbă editorul exceptează unele realități fonetice, apelînd la unificări «deduse din analiza scrisului» sadovenian (cf. p. XCIV), cîtă vreme ele nu figurează în «Dicționarul ortografic» al autorului studiat? Pe rînd, tentația unificărilor au avut-o mai toți cei ce s-au aplecat asupra vechilor texte, în dorința stabilirii lor cît mai perfecte. În principiu, intenția este lăudabilă, dar vorba regretatului Jacques Byck, à propos de artibrariul intervențiilor noastre: «În materie de unificări, știi întodeauna cu ce începi, dar niciodată și unde sfîrșești!».

În multe privințe, volumul cu care debutează noua serie „Sadoveanu” poate fi considerat etalon. La aceasta contribuie, în mare măsură, colaborările auxiliare. Avem în vedere studiul introductiv al profesorului C. Ciopraga, sinteză erudită a operei sadoveniene, precum și comentariile aplicate datorate lui Fănuș Băileșteanu, care valorifică, prioritar, surse notabile de informație, filtrate cu personalitate. Aparatul critic ar crește în valoare, dacă ar fi extins mai mult asupra referințelor din periodice, pentru a consemna, mai aproape de adevăr, ecoul imediat al apariției diverselor scrieri. O vorbă de laudă se cuvine și schiței biografice care completează informația istoriografică, precum și indicilor de la sfîrșitul cărții (inevitabil selectivi), un *novum* în materie. Pe cînd apariția viitoarelor volume?

SINGURĂTATEA EDITORULUI DE CURSĂ LUNGĂ

O ediție Sadoveanu care să restituie întreaga operă a marelui scriitor într-o versiune definitivă, corespunzătoare exigențelor actuale filologice și istorico-literare, era de mult necesară. Deși incompletă, nu totdeauna sigură sub raport textologic, cu un aparat critic rudimentar, ediția începută în 1954, sub supravegherea scriitorului, și încheiată după moartea sa (cu volumul al XXII-lea) a adus mari servicii. Dar, între timp, condițiile s-au schimbat, pretențiile au crescut, publicarea autorilor fundamentali a ieșit din zodia amatorismului și a căpătat un ritm alert. Eram deci îndreptățiți să așteptăm ca odată cu înlăturarea altor lacune ale bibliografiei clasice să se repună pe tapet și proiectul ediției Sadoveanu. După câte știm, în decursul anilor, mulți s-au gândit la ea, dar până de curând nimeni nu s-a încumetat să ia taurul de coarne. Că diverșii pretendenți au bătut în retragere e lesne de înțeles: fiindcă opera lui Sadoveanu e foarte întinsă și despre ea s-a scris enorm; fiindcă nu e numai printre cele mai reprezentative, dar și printre cele mai prezente în conștiința contemporanilor (cum o dovedesc numeroasele monografii ce i-au fost consacrate în anii din urmă). În aceste condiții, inițierea unei ediții critice însemna o aventură și un risc: ea implică un angajament viager și nu pasager, o muncă de benedictin, o disciplină a efortului de lungă durată, puțin compatibilă cu moravurile ce domnesc în sistemul editorial (unde entuziasmul se irosește repede, termenele sînt mai totdeauna depășite, iar planurile de lungă bătaie ajung arareori să se împlinească...).

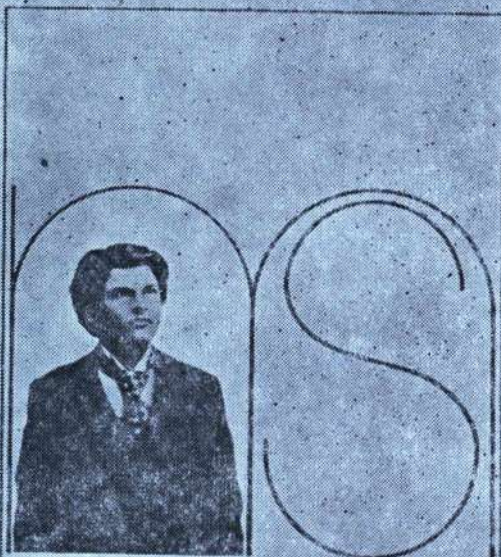
Dar iată că, în cele din urmă, îndrăznețul s-a ivit — și ne putem bucura că el oferă toate garanțiile: e vorba de Cornel Simionescu, vechi redactor și editor cu îndelungată experiență, căruia trebuie să-i acordăm că știe nu numai *ce* trebuie făcut, dar și *cum* se poate face. Astfel, vastul șantier al « integralei » Sadoveanu a putut fi deschis și primul volum a și apărut.

Apreciat intrinsec, în lumina meritelor și a limitelor proprii, fără a-l considera deocamdată cap de serie și deci etalon a ceea ce va urma, e fără îndoială că acest prim volum constituie o reușită. Sumarul, în afară de *Povestiri* (1904), ne oferă o premieră: totalitatea scrierilor de tinerețe, atât cele inedite sau quasi-inedite (ca, de pildă, poemul burlesc *Tragediile Galatei*), cât și cele risipite prin publicații greu accesibile și de aceea ieșite din raza atenției (prozele debutului și recenziiile din „*Revista modernă*“). Stabilirea textului — operație de migală și răspundere, fundamentul oricărei ediții critice — e realizată cu înalt profesionalism pe baza confruntării scrupuloase a variantei princeps cu variantele ulterioare. Notele și comentariile istorico-literare, datorate tinărului și înzestratului Fănuș Băileșteanu, aduc o bogată informație despre geneza fiecărei scrieri, ecoul ei în epocă și receptarea de către posteritate. Obisnuitul tabel bio-bibliografic se referă exclusiv la perioada pe care o cuprinde volumul (anii 1897—1904), rupînd-o în chip salutar cu generalitățile. În fine, *last but not least*, trebuie menționat studiul introductiv, în multe privințe remarcabil, al lui C. Ciopraga, orientat spre valorificarea comparatistă a operei lui Sadoveanu (în sensul larg și pozitiv al cuvîntului), spre relevarea zăcămintelor sale poetice.

Într-un cuvînt, primul volum al ediției Sadoveanu se prezintă bine sub toate raporturile. Dacă o judecăm însă nu ca o lucrare de sine stătătoare, ci ca preambulul unei vaste întreprinderi, ce urmează a se întinde pe mulți ani și a întâmpina abia de-acum înainte mari obstacole (perioada debutului fusese deja în bună parte elucidată de prețioasa *Correspondență*, editată în 1977 de Savin Bratu și Constantin Mitru), atunci o problemă se ridică și nu se cade să trecem peste ea nepăsători. Aș numi-o « a excesului de zel », ca să se înțeleagă că nu e la mijloc o insuficiență, ci, dimpotrivă, un surplus, născut dintr-o nobilă ambiție, dar prin aceasta, nu mai puțin imprudent. Las, prin urmare, de o parte, observațiile mărunte, privind detalii de importanță redusă, în orice caz, locală: faptul că în cutare loc o lecțiune pare dubioasă, că altundeva surprindem mici inexactități (de ex.: Sanielevici ar fi fost format la școala filozofică a lui... Maiorescu, ori Bogdan-Duică, Ibrăi-

SADOVEANU

OPERE

MIHAIL SADOVEANU

OPERE I

Ediție critică
de
CORNEL SIMIONESCU
Notă și comentarii de
CORNEL SIMIONESCU
și
FĂNUȘ BĂLEȘTEANU
Studiu introductiv de
CONSTANTIN CIOPRAGA

POVESTIRI

•
INCEPUTURI

EDITURA MINERVA
București 1981

mează (*Tragediile Galatei* ar constitui astfel unul din documentele « cele mai revelatorii în privința talentului robust, amplitudinilor și orizontului artistic și cultural al tinărului Sadoveanu »). Dacă ceva merită să ne rețină atenția, îndeosebi în perspectiva « integralei » Sadoveanu, nu e desigur consemnarea acestor fleacuri sau a altora asemănătoare, ci cu totul altceva: ceea ce am numit « excesul de zel » și se traduce, la nivelul ediției, printr-o anumită supra-încărcare, printr-o luxurianță a comentariului și aparatului critic, printr-o tendință de exacerbare a proporțiilor.

Să încep prin a observa că volumul pe care-l discutăm numără aproape 1000 de pagini (exact 941), dintre care textele lui Sadoveanu ocupă 454 pagini, iar studiul introductiv, nota asupra ediției și aparatul critic, cu toate anexele sale, 487 pagini, cu corp 8 (ceea ce înseamnă cu 1/4 cel puțin mai mult). Chiar dacă excludem din calcul componentele ediției care privesc întreaga serie (studiu introductiv, nota asupra ediției, nota despre istoricul edițiilor) și deci nu trebuie contabilizate ca o parte a primului volum, ceea ce rămâne e totuși enorm în raport cu orice fel de text și în mod specific în raport cu *Povestirile* din 1904 și scrierile încă dibuitoare ale începutului. Am impresia că în dorința nobilă a excelenței, Cornel Simionescu și-a propus mai mult decît e necesar și, în orice caz, decît e rezonabil pentru o ediție Sadoveanu (de care e nevoie *acum*) și în condițiile de informare bibliografică (de care dispunem *actualmente*).

Cred astfel că marea investiție de energie reclamată de redactarea celor 19 îndici (de persoane, personaje, dar și de elemente ale cadrului natural) nu se justifică prin eventualul folos adus cititorului. În adevăr, orice studiu vizînd recuperarea unor complexe motive sau a unor teme recurente implică o cercetare proprie, de tip calitativ și nu cantitativ (cu atît mai mult cînd e vorba de un scriitor ca Sadoveanu, mai degrabă monodic decît polifonic). De aceea, nu orice hîrtie scrisă ieșită din atelierul marelui meșter e relevantă, nu orice citat e semnificativ și nu orice cuvînt trebuie înmatriculat. În plus, repertorierea mecanică a termenilor nu dă contextele, care singure atribuie cuvîntelor adevăratul lor sens, conducînd la însumări eterogene, deci inoperante. Încît, e greu de văzut ce profit va avea cercetătorul care ar vrea să se ocupe de senectutea în opera lui Sadoveanu aflînd că în *Povestiri* și în scrierile tinereții (deci, aproximativ, în a 50-a parte a operei și nu în cea mai valabilă) cuvîntul « bătrîn » apare de 89 ori?

Am remarcat mai sus buna calitate a comentariilor. Dar acestea ar fi putut să-și păstreze valoarea și chiar să și-o sporească printr-o redactare mai concisă. Am în vedere nu neapărat reducerea informației, ci densificarea ei, în speță, concentrarea pe esențial, eliminând repetițiile și citările inutile. Astfel, chenarul istorico-literar destinat să precizeze circumstanțele elaborării și ecoul *Povestirilor* se întinde pe nu mai puțin decât 63 pagini, în bună parte fiindcă opiniile critice contemporane sînt reproduse în extenso sau în largi fragmente. Așa, de pildă, violentul articol denigrator prin care Sanielevici inaugura în „Curentul nou” campania de demolare a lui Sadoveanu e citat aproape în întregime (ceea ce ia 7 pagini), imundul Calion are și el dreptul la 2 pagini și jumătate, cronicile lui Lovinescu din „Epoca”, pline de interes, fără discuție, dar al căror punct de vedere putea fi rezumat în 2—3 alineate, ocupă, la rîndu-le, 7 pagini ș.a.m.d. Există deci o risipă de spațiu nu în primul rînd fiindcă se dau multe informații, ci fiindcă fiecare informație e solicitată mult.

Evident, apare și cel de-al doilea aspect: goana după detaliul minor, în intenția de a spune « totul ». Or, în economia unei lucrări de mare întindere, care reclamă investigații laborioase, agravate enorm de lipsa unei bibliografii a periodicelor și îndeosebi de lipsa unei bibliografii Sadoveanu, soluția *sans rivages* e pîndită de mari riscuri. N-ar fi oare mai cumințe să se adopte un criteriu selectiv, adaptat condițiilor obiective și aplicat cu tact și flexibilitate? E cazul să reamintim că indispensabil într-o ediție e textul, nu comentariul, că glosa trebuie să slujească operei, nu opera glosei?

Dacă în cazul pe care-l discutăm ar fi vorba de o lucrare de sine stătătoare, e evident că proliferarea aparatului critic n-ar avea mare importanță. În chestiune fiind însă o serie și nu un volum, surplusurile devin jenante și ipotechează viitorul: la aceleași proporții, comentariul la *Baltagul* ar trebui să aibă cel puțin de două ori mai multe pagini decât cel de la *Povestiri*, iar indicii totalizați ar alcătui laolaltă un volum de minimum 575 pagini etc. Cum încă nu e prea tîrziu și ne aflăm de-abia la începutul drumului, sugerez, de aceea, unele corecturi de traiectorie, care vor fi, în orice caz, în avantajul ediției: renunțarea la cel puțin 15 dintre cei 19 indici existenți, eliminarea citatelor-fluviu, redactarea notelor (inclusiv cele filologice) într-o formă concentrată (omitînd păreri critice personale ale autorilor ediției), restringerea informației la un perimetru esențial (neadmiînd, decât în cazuri bine motivate, evadările spre zonele de interes periferic).

Și acum o întrebare indiscretă dar capitală: cînd se va încheia integrala Sadoveanu? Să socotim. Presupunînd că ea va avea 25 volume, cum ne înștiințează Cornel Simionescu (o estimare inferioară realităților, dacă structura primului volum va servi drept model) și presupunînd că în fiecare an va apărea un volum (ceea ce ar fi o performanță cu totul ieșită din comun, judecînd după experiența altor ediții), ar fi nevoie de un sfert de secol spre a rîndui întreaga serie în rafturile bibliotecii. Dar deși șansa vieții sporește mereu și sînt convins că toți redactorii și cititorii „*Manuscriptum*”-ului vor împlini « bine merți » secolul XXI, trebuie să recunoască oricine că o scadență atît de îndepărtată ne va pune răbdarea la grea încercare.

S-ar putea face oare ceva spre a apropia această îndepărtată scadență? Operînd o redimensionare a materialului aflat încă pe masa de lucru, în spiritul, dacă nu și în litera propunerilor de mai sus, cred că s-ar obține o oarecare economie de spațiu și energie, nu însă și o accelerare substanțială a ritmului de lucru. Și anume, pentru că, în cazul Sadoveanu, unde există 3—4 variante care trebuie confruntate, munca de stabilire a textului e extrem de migăloasă și de cronofagă. La fel, prepararea aparatului critic, chiar într-o versiune epurată de ambiții exagerate, implică zile, săptămîni și luni de bibliotecă, așadar o imensă muncă. Ca atare, fără să prejudicieze asupra planurilor lui Cornel Simionescu, pe care nu le cunosc, îmi vine să cred că cea mai eficientă soluție de a grăbi lucrurile, menținînd însă ștacheta la nivelul foarte onorabil deja atins, ar constitui-o organizarea unei echipe, în jurul său și sub conducerea sa, cu ajutorul căreia să fie posibilă atacarea concomitentă pe două, trei fronturi. Știu bine, nu-mi fac iluzii, ideea aceasta pe cît e de logică, pe-atît e de greu realizabilă: i se opun îndeosebi diverse obstacole birocratice, dar nu numai ele, ci și rutina (care se limitează la practica artizanală, intrată în reflex), un anume individualism neo-romantic, foarte încetățenit în cercetarea literară, dificultatea (totuși mai mult aparentă) de a găsi colaboratori etc. Încît sînt toate șansele ca editorul să-și continue solitar lungă și obositoare cursă către Sorocul deocămdată tîvit în cețuri și aflat parcă la o neverosimilă distanță. Cu atît mai mult, el va avea nevoie de încurajare, simpatie și sprijin. Sper că nu-i vor lipsi.

Paul CORNEA

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 aprilie — 30 iunie)

A

AGÂRBIȚEANU (Ion)

Vaida (Mircea) — *Stane de piatră*. Din *Cartea legendelor*. „*Tribuna*“, anul XXV, nr. 15 (1321), 15 aprilie, 1982, p. 9.

Vaida (Mircea) — Din *Cartea legendelor*. „*Tribuna*“, anul XXV, nr. 24 (1330), 17 iunie 1982, p. 8.

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Mitzura) — *[Doamnă, Domnule Cutare]*. „*Steaua*“, XXXIII, nr. 4/1982, p. 36.

Cioculescu (Barbu) — «...tiparul adânc al neamului nostru...». „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 87—93.

B

BIBESCU (Martha)

(Vezi Claudel Paul)

BLAGA (Lucian)

Cioculescu (Simona) — *Dialog cultural cu George Ciprian*. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 42—48.

Blaga (Dorli) — *În Insemnările zilnice ale Corneliiei Brediceanu*. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 107—121.

BRĂESCU (Gh.)

Brezu (Constandina) — *În spatele măștii ironistului*. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 122—132.

C

CERNA (Panaît)

Oprișan (I.) — *Tentative de evadare de sub tutela junimistă*. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 146—153.

CLAUDEL (Paul)

* * * — Corespondență inedită (cu Martha Bibescu). „Secolul 20“, nr. 246—247, 6—7, 1981 (apariție întârziată), pp. 29—46.

COMARNESCU (Petru)

Zărnescu (Constantin) — *Schimb de scrisori Petru Comarnescu — Henry Moore*. „Tribuna“, anul XXV, nr. 15 (1321), 15 aprilie, 1982, p. 15.

CONACHI (Costache)

Păltănea (Paul) — *Despre originea logofătului*. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 154—159.

COSTIN (Jaques)

(vezi Tristan Tzara)

D**DELAVRANCEA (Barbu Șt.)**

Milicescu (Emilia Șt.) — „...nu pot vechituri romantice...“. Epistolar. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 33—37.

E**EFTIMIU (Victor)**

Buzași (Ion) — „Să vorbim despre oameni...“. Almanah Tribuna '82, pp. 18—21.

EMINESCU (M.)

Vatamaniuc (D.) — *Morala gazetarului*. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 12—15.

Pintea (Gherasim) — *Arta orientală*. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 18—24.

G**GALSWORTHY (John)**

Dumitrescu (Gabriela) — „...aspectul educativ și propagandistic al cinematografului...“. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 167—169.

GASTER (M.)

* * * — *Reminiscențe*. Corespondență cu N. Cartoian despre Eminescu. „Steaua“, anul XXXIII, nr. 6, 1982, pp. 11—15.

GOGA (Octavian)

Popa (Mircea) — *În relații cu lumea literar-artistică de peste hotare*. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 131—144.

GOLESCU (Iordache)

Constantinescu (Mihaela) — *Istorie*. „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 104—106.

H**HASDEU (B. P.)**

Florea (Virgil) — *B. P. Hasdeu și M. Gaster*. „Steaua“, anul XXXIII, nr. 4, 1982, pp. 38—39.

I**ISAC (Emil)**

Șireagu (Octavian) — *Poezii pleacă în lume*. Almanah Tribuna, '82, p. 17.

ISTRATI (Panait)

Mănescu (Manea) — *Panait Istrati ... ploieștean* (Epistolar). „Manuscriptum“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 76—85.

K

KOGĂLNICEANU (M.)

Simonescu (Dan) — Corespondență de familie, IV. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 26—30.

M

MILESCU-SPĂATARUL (N.)

Olteanu (Pandele) — *Cartea naturii*. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 55—66.

O

ODEANU (Anișoara)

* * * — Mărturisiri epistolare. „*Almanah Tribune*“, 1982, p. 4.

P

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Stamatiadi (Dimitrie) — *Moartea tatălui* (Alt fragment din *Fetița*). „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 67—75.

PÂRVAN (V.)

Scurtu (Nicolae) — *O poemă necunoscută*. „*Viața Românească*“, anul LXXVII, iunie 1982, nr. 6, pp. 75—76.

PERPESSICIUS (D. Panaiteescu)

Panaiteescu (Dumitru, D.) — *Epistolarium*. (Correspondență cu I. E. Torouțiu) „*Steaua*“, anul XXXIII, nr. 4, 1982, pp. 40—41.

PETRESCU (Camil)

Arghezi (Mitzura) — *...o carte de învățăcel și o prietenie... **. Epistolar către T. Arghezi. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 38—40.

PETRESCU (Radu)

* * * — *Secole de continuitate în arta românească*. „*Dialog*“, nr. 3, 1982, p. 20.

POPA (Victor Ion)

* * * — *Toamna; Soarta;* (poeme) „*Almanah Tribuna*“ '82, p. 178.

PREDA (Marin)

Florescu (Nicolae) — *Mai puțin un autograf și mai mult o mărturisire*. „*Cronica*“, anul XVII, nr. 22 (852), 28 mai 1982, p. 8.

R

RĂDULESCU-MOTRU (C.)

* * * — *Correspondență cu Eugeniu Speranția*. „*Revista de Filozofie*“, tomul XXIX, nr. 2, martie-aprilie 1982, pp. 198—201.

REBREANU (Liviu)

Netea (Vasile), Ursa (Sever) — *Omăgiat de N. Iorga, M. Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, G. Bacovia ș.a.* „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 47—54.

Domokos Samuel — *Un document necunoscut. Foaie personală militară*. „*Steaua*“, anul XXXIII, nr. 6, iunie 1982, p. 44.

S

SERVIEU (Pius)

Angheliescu (Mircea) — ** Pentru a-mi onora țara printr-o muncă neîntreruptă... **. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 94—103.

SPERANȚIA (Eugeniu)

* * * — *Considerații asupra senescenței intelectuale*. „Revista de Filozofie”, tomul XIX, nr. 2, martie-aprilie 1982, pp. 201—207.

STREINU (Vladimir)

Muntean (George) — *Poet și traducător inedit. Invocation; Rytme immanent. Epigrafe grecești*. „Steaua”, XXXIII, nr. 6, iunie, 1982, p. 42.

T

TZARA (Tristan)

Béhar (Henry) — *Investigație în arhivele pariziene*. „Manuscriptum”, anul XIII, nr. 2, 1982, pp. 160—166.

Aureliu GOCI

Iconografie

Iconografie

AUTOGRAFE: Lucian Blaga (p. 166); Paul Celan (p. 176); O. W. Cisek (p. 47); G. Coșbuc (p. 26); M. Eminescu (p. 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19); B. P. Hasdeu (p. 85, 89); Manuscris miscelaneu din Finlanda (p. 105, 107, 108); Al. Odobescu (p. 113); Vasile Pârvan (p. 61); Salvatore Quasimodo (p. 161); Tudor Vianu (p. 130); Duiliu Zamfirescu (p. 137, 143).

FOTOGRAFII: Ion Agârbiceanu (p. 63, 64, 69, 75); I. A. Bassarabescu (p. 144); biblioteca publică din Iași și Alba Iulia (81); Lucian Blaga — (imagine din spectacolul cu *Meșterul Manole*, regia Soare Z. Soare, montat la Teatrul Național din București, 1929, p. 30); (schită de decor la același spectacol, scenograf V. Feodorov, p. 45); (p. 164); Paul Celan (p. 169); Paul Cornea (p. 183); Michel Bréal — *Mélanges de Mythologie et de linguistique* (p. 25); cană — muzeul Brukenthal (4); G. Călinescu (curtea casei din str. G. Călinescu, nr. 53, București — p. 95); (97, 98); O. W. Cisek (p. 46); G. Coșbuc (p. 24, 28); M. Eminescu — basoreliev de M. Trepăduș (p. 15); farfurie — colecția Ion Minulescu (146); farfurie și cană — muzeul Brukenthal (p. 45); farfurie și cană săsească — muzeul Brukenthal (p. 48); figurină de cerb — muzeul Brukenthal (p. 7); furcă din reg. Hunedoara — muzeul Brukenthal (p. 116); frații Grimm (coperti — p. 54); Al. Odobescu (p. 112); Sașa Odobescu (p. 114,

119); Sașa Pană (copertă — p. 151); Vasile Pârvan (p. 55); Ploiești (p. 167); penar și coupe-papier — colecția Ion Minulescu (p. 29, 80); Salvatore Quasimodo (p. 163); Mihail Sadoveanu (Opere — copertă, p. 184); Spirale de Gh. Apostu (p. 10); Tristan Tzara (p. 154); Tudor Vianu (p. 122, 128); Ion Vineu (jilț cu lucrătură de lemn — colecția poetului, p. 115); Duiliu Zamfirescu (p. 137, 141).

DESENE: Lucian Blaga — desen pe manuscrisul piesei *Meșterul Manole* (p. 32); schită de costume pentru spectacolul cu piesa *Meșterul Manole* montată în anul 1929 la Teatrul Național din București (p. 37); Victor Brauner — ilustrație la vol. *Diagramme* de Sașa Pană (p. 158); Șerban Cioculescu (caricatură de Silvan, p. 177); M. Eminescu — pictură de M. Barzuca (p. 8); Nicolae Gheran (caricatură de Silvan, p. 181); gravură la legenda *Meșterul Manole* (p. 38); Pompiliu Marcea (caricatură de Silvan, p. 179); H. Matisse (desen la un volum de Tristan Tzara — p. 154); Al. Piru (caricatură de Silvan, p. 178).

NOTĂ: Imaginile fotografice reprezentându-l pe Vasile Pârvan („Manuscriptum” nr. 4/1982, p. 55), Ion Pillat și Nicolae Iorga („Manuscriptum” nr. 3/1982, pp. 34, 38, 39, 78, 79), ne-au fost comunicate de Maria Polojștev. Ținem să mulțumim și pe această cale Bibliotecii centrale de stat, pentru sprijinul pe care l-a acordat, totdeauna, cu promptitudine, revistei noastre.

The coming out of the present issue corresponds with the anniversary of twenty five years since the setting up of the Romanian Literature Museum. The rubric *Album leaves* (*File de album*) proposes itself to illustrate by suggestive images the actif rôle that the young institution had, during this time, within the Romanian culture.

Underlining the same anniversary moment, the editorial points out the profound link between the popular literature and the so-called cultured one, like a permanent and firm base of the Romanian writing and the summary of the review tries to develop, with examples, this theme prefaced by the tabloid with the significant title *De Miorița* by the poet Nichita Stănescu. We also present writers that revaluated myths and popular motifs: G. Coșbuc, Lucian Blaga beside those like the archaeologist Vasile Pârvan and the writer Al. Odobescu, for whom the history — as an expression of the way the people reacted to exterior events — transformed itself or was incorporated by literature.

Dan Simonescu and Nicolae Constantinescu make the description of a Romanian manuscript from the XVIII-th century, discovered in Finland and Nicolae Mecu chooses among the numerous letters received by G. Călinescu those sent by C. Stere, Al. Philippide, Hortensia Papadat-Bengescu, etc. Besides I. Agârbiceanu's short-story *Prietenie* (*Friendship*) that marks the anniversary of the poet's birth centennial, it is worth mentioning The Project of a national library made by B. P. Hasdeu. Paul Celan, translator of Shakespeare, the correspondence of Salvatore Quasimodo, O. W. Cisek's article about the Grimm brothers and the correspondence between Tristan Tzara and Sașa Pană concerning the volume of Tristan Tzara's Romanian poems give to this issue a natural opening to the universal culture.

La parution du présent numéro correspond à l'anniversaire des vingt-cinq ans depuis la fondation du Musée de la littérature roumaine. La rubrique *Feuilles d'album* (*File de album*) se propose d'illustrer par des images suggestives le rôle actif que la jeune institution a eu, pendant ce temps, au cadre de la culture roumaine. En soulignant le même moment anniversaire, l'éditorial met en évidence la liaison profonde entre la littérature populaire et celle soi-disant culte, comme une base permanente, inébranlable, de l'écriture roumaine. Le sommaire de la revue cherche à développer, par des exemples, le thème énoncé, ayant pour préface la tablette du poète Nichita Stănescu à titre significatif *De Miorița*. De même, on présente des écrivains qui ont valorifié des mythes et des motifs populaires: G. Coșbuc, Lucian Blaga auprès d'autres comme l'archéologue Vasile Pârvan et le prosateur Al. Odobescu, pour qui l'histoire — expression de la façon dont le peuple a réagi devant les événements extérieurs — s'est transformée ou a été incorporée par la littérature.

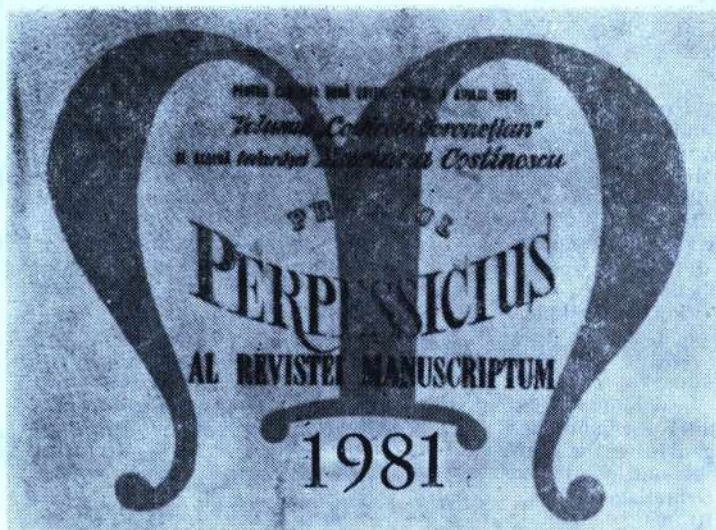
Dan Simonescu et Nicolae Constantinescu font la description d'un manuscrit roumain du XVIII-e siècle, découvert en Finlande, tandis que Nicolae Mecu choisit parmi les nombreuses lettres reçues par G. Călinescu celles de C. Stere, Al. Philippide, Hortensia Papadat-Bengescu etc. En dehors de la nouvelle *Prietenie* (*Amitié*) par I. Agârbiceanu, qui marque l'anniversaire des cent ans depuis la naissance du prosateur, il sied de mentionner le Projet d'une bibliothèque, réalisé par B. P. Hasdeu. Paul Celan, traducteur de Shakespeare, la correspondance de Salvatore Quasimodo, l'article de O. W. Cisek dédié aux Frères Grimm et la correspondance entre Tristan Tzara et Sașa Pană concernant le volume de poèmes roumains du premier, donnent à ce numéro une ouverture naturelle vers la littérature universelle.

Das Erscheinen dieses Heftes fällt mit der Feier des fünf- und zwanzigjährigen Jubiläums des Museums für rumänische Literatur zusammen. Die Rubrik *File de album* (Albumblätter) versucht anhand von Bildern die aktive Rolle zu veranschaulichen, die diese junge Institution im Rahmen der rumänischen Kultur gespielt hat. Unsere Zeitschrift würdigt das Jubiläum, indem sie auf die enge Beziehung zwischen der Volksliteratur und der schöngeistigen Literatur hinweist, die seit ehe und je die unzerstörbare Grundlage des rumänischen Schrifttums darstellte. Unsere Inhaltsangabe umreißt dieses Thema, das durch Nichita Stănescu „Tablette“ *Die Miorița* eingeleitet wird. Es folgen Dichter, die volkstümliche Motive und Mythen bearbeitet haben (G. Coșbuc, Lucian Blaga) sowie solche, für die die Geschichte — verstanden als Antwort der Volksmassen auf die äußeren Ereignisse — zur Quelle literarischen Schaffens wurde (der Archäologe Vasile Pârvan oder der Prosaschriftsteller Al. Odobescu).

Dan Simonescu und Nicolae Constantinescu stellen eine rumänische Handschrift aus dem 18. Jahrhundert vor, die in Finnland entdeckt wurde. Nicolae Mecu wählt aus der Korrespondenz G. Călinescus Briefe aus, die von C. Stere, Al. Philipide, Hortensia Papadat-Bengescu u.a. unterzeichnet sind. Zu Ehren des hundertjährigen Geburtstages von Ion Agârbiceanu veröffentlichen wir seine Novelle *Prietenie* (Freundschaft). B. P. Hașdeu ist mit dem Projekt einer Nationalbibliothek vertreten. Die Verbindung zur Weltliteratur machen ein Aufsatz über Paul Celan als Shakespeare-Übersetzer, Briefe von Salvatore Quasimodo, O.W. Ciseks Aufsatz über die Brüder Grimm und der Briefwechsel zwischen Tristan Tzara und Sașa Pană, über den rumänischen Gedichtband des ersten.

Этот номер «Манускриптума» выходит в дни, когда отмечается 25-ая годовщина основания Музея румынской литературы. Красноречивые иллюстрации рубрики «Страницы альбома» освещают активную роль молодого учреждения в развитии румынской культуры в этот промежуток времени. Передовая, также посвященная этой годовщине, подчеркивает глубокую связь литературы с народным творчеством, как постоянную и непоколебимую основу румынской художественной литературы, а содержание журнала дает эту тему в развернутом виде в записях поэта Никиты Стэнеску с многозначительным названием «О Мiorița». Таким образом представлены писатели, по-настоящему оценившие народные сказания и мотивы: Дж. Кошбук, Лучиан Блага — наряду с теми писателями, для которых история, реакция народа на внешние события были переработаны, органически включены в литературы, как это было у археолога Василе Пырвана или у прозаика Ал. Одобеску.

Для Симонеску и Николае Константинеску выступают с описанием одной румынской рукописи, найденной в Финляндии, а Николае Меку выбрал для представления из многочисленной переписки Дж. Кэлинеску письма к нему, написанные К. Стере, Ал. Филиппиде, Хортензией Пападат-Бенджеску и др. После новеллы И. Агърбичану «Дружба», опубликованной по случаю отмечающегося столетия со дня рождения прозаика, стоит отметить также «Проект национальной библиотеки» Б. П. Хаидеу. Шекспир в переводе Паула Челана, переписка Салваторе Квазимодо, статья К. В. Чизека о братьях Гримм и переписка Тристана Тцары с Сашей Панэ, посвященная книге румынских поэм, опубликованной Тцарой — все это естественным образом обращает внимание читателей журнала и на вопросы всемирной литературы.

JURIUL
CELOR 13
(PREȘEDINTE
ȘERBAN CIOCULESCU)
A ACORDAT
PREMIUL
„PERPESSICIUS“
VOLUMULUI

CODICELE VORONEȚEAN

Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic
de

Mariana COSTINESCU

(BUCUREȘTI, EDITURA „MINERVA”)

Mariana COSTINESCU

Data și locul nașterii: Giurgiu, 28 februarie 1943.
Studii: Facultatea de limba și literatură română,
București.

Ocupația: Cercetător la Institutul de lingvistică al
Universității București.

Lucrări: *Normele limbii literare în gramaticile românești*, (București, Editura didactică și pedagogică, 1969); *Bibliografia filologică românească*, sec. XVI, în colaborare cu Gh. Chivu (București, Editura Academiei, 1974); „*Propășirea*”. *Foaie științifică și literară*, ediție îngrijită de Mariana Costinescu și Petre Costinescu, studiu introductiv, note și comentarii de Paul Cornea (București, Editura „Minerva”, 1980).

De la stînga la dreapta: Dumitru D. Pană, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Șerban Cioculescu, Al. Pîru, Aurel Martin, M. Ungheanu.

MENȚIUNI SPECIALE

Mihail SADOVEANU — *Opere I*, Ediție critică de Cornel Simionescu, note și comentarii de Cornel Simionescu și Fănuș Băileșteanu, studiu introductiv de Constantin Ciopraga, București, Editura „Minerva”.
Ioan SLAVICI — *Opere, X*, text ales și stabilit de Constantin Mohanu, note și indici de D. Vatamaniuc, București, Editura „Minerva”.

instituția Prof. Nicolae Bălău
SALA DE LECTURĂ

Obiecte de artă
populară din colecția
Ion Minulescu.
București, Bd. prof.
dr. Gh. Marinescu 19

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

MANUSCRIPTUM: Fața nevăzută a literaturii române în texte și mărturii inedite.

MANUSCRIPTUM: Un util instrument de lucru pentru profesori, elevi și studenți.

MANUSCRIPTUM: O colecție prestigioasă, cu valoare bibliofilă, în bibliotecile dumneavoastră.

ABONAȚII VOR BENEFICIA, cu fiecare număr al revistei, de:

Portretul unui mare scriitor și alte materiale documentare indispensabile cunoașterii literaturii noastre.

Prețul revistei: 35 lei; abonamentul anual: 140 lei

Abonamentele se fac la toate oficiile poștale

ATENȚIE!

Rugăm abonații revistei noastre să semnaleze la *redacție* orice neregularitate în primirea numerelor.

**TAXELE POȘTALE ACHITATE CONFORM
APROBĂRII D. G. P. T. nr. 137/527/1976.**

«...Sunt cei din urmă strop de vin
Din rustica ulicică de pământ
Pe care l-au sorbit pe rînd
Cinci generații de oameni...»

Ion MINULESCU

inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit

WASSERBILDT